

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 338.435

Кальченко С.В.,
д.е.н., доцент

Таврійський державний агротехнологічний університет

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ СУБ'ЄКТІВ МАЛОЇ АГРАРНОЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню теоретико-методологічних засад оцінки ефективності функціонування суб'єктів малого аграрного підприємництва. В статті обґрунтовано необхідність вивчення особливостей оцінки результативності функціонування селянських домогосподарств як складової системи аграрного підприємництва. Автор запропонував відповідну методику, що передбачає три рівні оцінювання ефективності господарської діяльності селянських домогосподарств.*

***Ключові слова:** селянські домогосподарства, соціально-економічна ефективність, аграрне підприємництво.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку вітчизняної аграрної сфери характеризується зростанням соціально-економічного значення суб'єктів дрібнотоварного сектору, діяльність яких не тільки впливає на рівень забезпечення населення продовольством, але й значною мірою визначає стан та перспективи функціонування сільських територій. Водночас існуючий рівень господарювання не дає можливості для переважної більшості представників даного сегменту аграрного виробництва бути повноцінним елементом агресивного конкурентного середовища, що обумовлює необхідність детального вивчення особливостей їхньої економічної діяльності, а також розробки перспектив щодо покращення існуючої ситуації. Проте отримання належних висновків наукових досліджень є неможливим без використання відповідних методів, методик та методологічних підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оцінки результативності функціонування суб'єктів малого аграрного бізнесу В.П. Горьового, В.С. Дієсперова, В.К. Збарського, М.І. Кісіля, Ю.П. Макаренка, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, М.Г. Шульського, Т.І. Яворської та ін. Проте, на нашу думку, потребують подальшого дослідження питання, пов'язані із оптимізацією методичних підходів щодо оцінки ефе-

ктивності виробничо-господарської діяльності дрібнотоварного сектору, зокрема селянських домогосподарств.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є розробка теоретичних та методичних засад оцінки ефективності функціонування селянських домогосподарств як соціально-економічної одиниці.

Виклад основного матеріалу. Методика дослідження життєдіяльності селянських домогосподарств, повинна, на нашу думку, відбивати специфіку їхнього функціонування, яка виражається у подвійному статусі даного суб'єкта аграрного виробництва. Особисті селянські господарства не є однорідною масою, оскільки кожне є унікальною комбінацією соціальних, економічних, культурних складових, які формують в подальшому напрями і характер діяльності суб'єктів дрібнотоварного сектору аграрного підприємництва. Окрім цього селянські господарства активно взаємодіють із зовнішнім середовищем, виробляючи та реалізуючи власну продукцію і споживаючи продукцію інших суб'єктів ринкового середовища

Таким чином, критерієм ефективності виробництва сільськогосподарської продукції можуть бути співвідношення витрачених ресурсів (матеріальні, трудові, земельні тощо) та обсяг отриманого результату у натуральній чи вартісній формі (валова продук-

ція, товарна продукція, та ін.). Тому методика має забезпечити врахування споживчого характеру господарювання даних суб'єктів аграрного виробництва. Аналізуючи методичні підходи щодо оцінки ефективності виробничої діяльності, слід відзначити наявність різних підходів щодо диференціації видів ефективності, а також показників, що її відображають.

В.Г. Андрійчук характеризує поняття "ефективність" як економічну категорію, що відображає співвідношення між одержаними результатами і витраченими на їх досягнення ресурсами, причому при вимірюванні ефективності ресурси можуть бути представлені або в певному обсязі за їх первісною (переоціненою) вартістю (застосовувані ресурси), або частиною їх вартості у формі виробничих витрат (виробничо спожиті ресурси)". Ним виділяються технологічна, економічна та соціальна види ефективності [1, с.397-398].

Т.А. Фролова визначає термін "ефективність виробництва" як "комплексне відображення кінцевих результатів виробництва за певний проміжок часу". При цьому виділяються наступні види ефективності виробництва: за наслідками (економічна, соціальна та екологічна); за місцем отримання ефекту (локальна та народногосподарська); за метою отримання (абсолютна та порівняльна)[5].

Незважаючи на різність підходів щодо оцінки ефективності виробничого господарської діяльності, методичною основою є порівняння затрачених ресурсів та отриманого результату в натуральній або грошовій формі. При цьому показники ефективності використання матеріальних, трудових та земельних ресурсів в переважній більшості є відносними (рентабельність, продуктивність праці, фондомісткість тощо). Проте необхідно відмітити суттєві відмінності, які притаманні оцінці результатів діяльності селянських домогосподарств та сільськогосподарських підприємств всіх форм власності.

По-перше, можливість існування селянських господарств в умовах скорочення власних споживчих затрат робить такі показники, як прибуток, рентабельність тощо менш значущими для суб'єктів дрібнотоварного

сектору аграрного виробництва, ніж для сільськогосподарських підприємств, що не можуть тривалий час здійснювати господарську діяльність, отримуючи збитки. По-друге, факт використання селянами власних земельних та трудових ресурсів у виробничому процесі суттєво впливає на структуру собівартості продукції. Важливим фактором, що визначає рівень результативності виробництва сільськогосподарської продукції в селянських домогосподарствах є його значення для повноти задоволення потреб членів домогосподарств. Зазначені особливості зумовлюють необхідність розробки відповідної методики оцінювання результатів господарської діяльності суб'єктів дрібнотоварного сектору аграрного виробництва. Слід зазначити, що проблема адекватної оцінки рівня ефективності функціонування селянських домогосподарств вже тривалий час є предметом досліджень науковців-аграріїв.

М.П. Макаров, розглядаючи особливості функціонування сімейних господарств, визначав поняття "дохід господарства" як "частину чистого залишку, яка отримана в результаті господарського обігу, що може бути вилучена з господарства без зменшення суми цінностей, які вкладені в господарство. Чистий залишок отримується шляхом вирахування з валового надходження усіх виробничих затрат за весь період"[2, с.535].

Як бачимо, це дещо трансформована формула розрахунку валового доходу та прибутку, без урахування затрат на заробітну плату. Звичайно, виплата заробітної плати членам родини не здійснювалася, однак в такому випадку ми отримуємо дані про ефективність використання засобів виробництва, а не робочої сили. Для селянських господарств споживчого типу така методика може бути застосована, проте особисті селянські господарства, що здійснюють сільськогосподарське виробництво на товарних засадах, вона не влаштовує.

Проблема універсальної оцінки затраченої селянином праці і донині залишається остаточно не вирішеною. Визначати характер результативності затраченої праці, виходячи з обсягу реалізованої продукції, доцільно лише для товарних господарств, оскільки споживчі господарства оцінюють ефективність виробництва згідно інших критеріїв. Проте навіть

такі підприємницькі утворення частину виробництва витрачають на самозабезпечення, аналогічно тому, як на підприємстві виплачується заробітна плата продукцією. Цей аспект, на нашу думку, потребує подальшого доопрацювання з метою формулювання диференційного підходу.

Зокрема О.В. Чайнов, аналізуючи специфіку господарської діяльності селянських господарств, розробив модель трудоспоживчого балансу, яка передбачала співвідношення граничної корисності продукції та обсягів затраченої праці, живої і уречевленої. Проте дана модель не дозволяла реально співвідносити "затрати і результати селянської праці, оскільки "корисність" визначалася суб'єктивно"[6, с.35].

Одним із завдань, що ставиться в процесі розробки методики оцінки ефективності функціонування селянських домогосподарств, є можливість її застосування безпосередньо в самим домогосподарствами. В цьому зв'язку необхідно відзначити факт майже масової відсутності практики фіксації результатів господарської діяльності серед представників дрібнотоварного сектору аграрного підприємництва. Мова не йде про розрахунки показників ефективності використання земельних, трудових або фінансових ресурсів. На практиці селяни, особливо похилого віку, не бачать сенсу записувати дані про понесені виробничі витрати та отримані доходи (урожай по культурах, здобуту виручку).

В той же час існує необхідність у отриманні точних даних про характер виробничої і господарської діяльності суб'єктів дрібнотоварного сектору аграрного підприємництва. Саме тому ми вважаємо за доцільне використання трирівневої методики оцінки ефективності функціонування селянських домогосподарств.

1. Перший рівень. Передбачає розрахунок показників, що відображають характер діяльності окремого господарства, ступінь задоволеності потреб членів родини, рівень ефективності виробничо-господарської діяльності тощо. Головними вимогами до методики є максимальна простота в розрахунках і зрозумілість практичної цінності їхнього використання для підвищення ефективності виробництва та поліпшення добробуту родини.

2. Другий рівень. Передбачає розрахунок показників, які відображають загальні тенденції у виробництві та споживанні сільськогосподарської продукції, рівень технічної оснащеності сільськогосподарського виробництва, характер використання земельних та трудових ресурсів.

Оскільки інформаційною базою є дані відповідних форм звітності Головного управління статистики України та інших державних установ, то в даному зв'язку узагальнення та висновки здійснюються на рівні окремих регіонів та в загальнонаціональному масштабі. Проте необхідно відзначити, що результати застосування методичних прийомів в даному випадку лише відображають наявність та характер тенденцій розвитку сільськогосподарського виробництва в селянських домогосподарствах в галузевому та регіональному аспектах.

3. Третій рівень. Передбачає оцінку впровадження науково обґрунтованих заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування селянських домогосподарств, які можуть носити загальний характер (застосування прогресивної техніки, оптимізація використання земельних та трудових ресурсів, створення міжгосподарських об'єднань тощо).

Аналізуючи сучасний стан та подальші перспективи функціонування селянських домогосподарств, слід також враховувати той факт, що далеко не всі господарства займаються виробництвом товарної продукції, в т.ч. сільськогосподарської. Товарність взагалі не може бути єдиним критерієм, що визначає стан та можливості подальшого функціонування селянських господарств. За сучасних умов сформувався певний прошарок сільських жителів, що отримують високі доходи із інших джерел, мають у володінні земельну площу, яка використовується задля задоволення власних особистих потреб. В свою чергу ми не можемо виключати можливість трансформації подібних споживчих господарств у товарні. Сам процес перетворення має активно стимулюватися практичними прикладами ефективного застосування результатів наукових розробок у господарську діяльність селян. Однак характер діяльності особистого селянського господарства (споживчий або товарний) визначає мету і методику досліджень (Рис. 1).

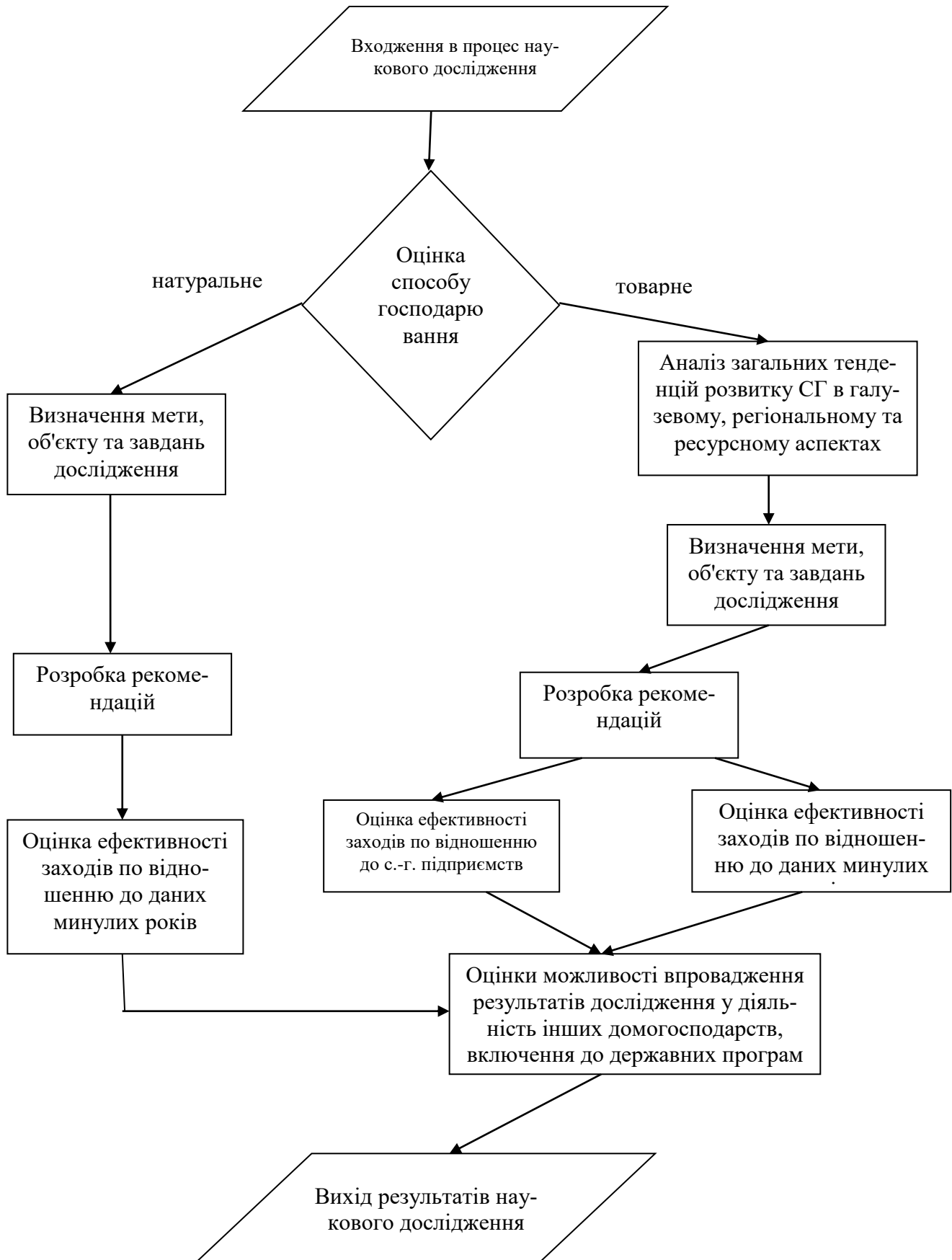

Рис. 2 Блок-схема методики оцінки ефективності господарювання селянських домогосподарств [Дослідження автора]

Дослідження функціонування споживчих господарств передбачає здебільшого як кінцевий результат оптимізацію техніко-технологічного характеру. При цьому дослідження якихось загальних тенденцій розвитку аграрного сектору економіки не є доцільними, оскільки вони не мають суттєвого впливу на характер розвитку споживчих господарств. Розробка рекомендацій щодо оптимізації діяльності товарних господарств має включати в себе як техніко-технологічний, так і організаційний напрям вирішення поставленого питання. Для господарств споживчого типу можливим є тільки один із зазначених напрямів, що обумовлюється специфікою їхнього функціонування.

Якщо члени споживчих селянських домогосподарств мають на меті лише підвищення продовольчого забезпечення, доцільно акцентувати увагу на удосконаленні обладнання. У тому випадку, коли споживчі господарства являють собою заможні родини, що використовують земельні ділянки для

рекреаційних цілей, доцільно сконцентрувати увагу на перспективах створення обслуговуючих кооперативів.

Висновки. Як бачимо, методика оцінки діяльності селянських домогосподарств являє собою сукупність взаємопов'язаних заходів, що мають використовуватися, враховуючи як мету дослідження, так і особливості функціонування самого господарства, а також приймаючи до уваги перспективи впровадження результатів досліджень у державних програмах. Дрібнотоварний сектор аграрного підприємництва - це складна система господарств, кожен з яких має власні особливості і здійснює свій розвиток на власний розсуд і власний ризик. Проте оцінка їхнього розвитку потребує використання додаткових підходів. Це зокрема обґрунтовано особливістю використанням робочої сили, диференційністю мотивації до праці та суттєвим впливом на спосіб організації виробничого процесу структури доходів та затрат особистого селянського господарства.

Список літератури:

1. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: підручник / В. Г. Андрійчук. – [2-е вид., допов. і переробл.] – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
2. Макаров Н.П. Организация сельского хозяйства/Н.П. Макаров. - М.: Изд-во "Экономическая жизнь". - 1927. - 588с.
3. Россоха В.В. Методология та її роль в сучасних економічних дослідженнях/В.В. Россоха//Агроінком. – 2009. - №1-4. – С.50-55.
4. Філософська енциклопедія [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://onlineslovari.com/filosofskaya_entsiklopediya/page/metodika.513.
5. Фролова Т.А. Экономика предприятия. Конспект лекций [Електронний ресурс]./ Т.А. Фролова. - Таганрог: ТТИ ЮФУ, 2009. - Режим доступу: <http://www.konsalter.ru/biblioteka/m203/>.
6. Чаянов А.В. Крестьянское хозяйство: Избранные труды / [редкол.сер.: Л. И. Абалкин (пред.) и др.]. – М. : Экономика, 1989. – 492 с.

Summary. *The article investigates theoretical and methodological principles of assessment of efficiency of functioning of small agricultural businesses. In the article the necessity of studying the characteristics evaluation of the functioning of rural households. The author proved the importance of rural households as a component of the agricultural business. The article rightly specificity of rural households and their difference from other subjects of agricultural production. The author studied the scientific approaches to assess the performance of rural households. The author of the expediency of taking into account the social aspects of rural households as part of their effective competitive development. The author argues the need to develop recommendations to enhance the efficiency of agricultural production in the consumer and commercial farms. The author developed an algorithm methodology for assessing the effectiveness of the peasant households, taking into account how important agriculture commodity sector. Author proposed suitable technique that provides three levels of assessment of efficiency of economic activities of peasant households. The author notes that the development of recommendations for the development of rural households should take account of this manual position.*

Keywords: *peasant households, social and economic efficiency of agrarian business.*

РОЗВИТОК ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ В УКРАЇНІ У XIV-XVI СТОЛІТТЯХ

Анотація. Розвиток відносин власності на землю в Україні у XIV – XVI століттях. Стаття присвячена процесу подальшого розвитку відносин земельної власності в Україні у період подальшого розвитку феодальних відносин в умовах втрати власної державності і переходу українських земель під владу Великого князівства Литовського та Польської держави.

Ключові слова: власність, земля, право, магнати, шляхта, селянство, Велике князівство Литовське, Польська держава.

Постановка проблеми. Україна здавна сформувалась як аграрна держава і протягом століть її історія – це історія народу, основним способом життя якого є землеробство, і тому землі сільськогосподарського призначення виступали як основний засіб виробництва і критерій багатства.

У другій половині XIV ст., коли в Західній Європі утворилися централізовані держави, більшу частину українських земель було приєднано до Великого князівства Литовського, а Галичину і Західну Волинь загарбала Польща. Загарбання українських земель іноземними державами призвело до змін у земельних відносинах. Виникла і поступово збільшувалася земельна власність феодалів, шляхти та церкви. І чим більше прав вони здобували, тим менше прав на володіння і розпорядження землею залишалось у селян.

Сьогодні знання досвіду минулого може стати надійною основою свідомого вибору оптимальних шляхів подальшого розвитку України як демократичної і заможної держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем розвитку відносин власності на землю у період перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського та Польської держави XIV-XVI століть присвячені праці як вчених-економістів П. Саблука, Царенка О.М., Захарчука А.С., Леоненко П. М., Юхименко П. І. так і істориків: Грушевського М.С., Кульчицького С. В., Котляра М.Ф., Панченка П.П., Каденюка О.С., Приймака О.М. [1].

Формулювання цілей статті. Аналіз процесу розвитку відносин земельної власності в Україні у польсько-литовській період її історії, та вплив цих процесів на формування ринкових земельних відносин в аграрному секторі сучасної України.

Виклад основного матеріалу. У XIV-XVI ст. економіку українських земель можна охарактеризувати як період подальшого розвитку феодальних відносин, що виявляється, перш за все, у зростанні феодального землеволодіння. Лад Київської Русі модифікується під впливом державних процесів у Великому князівстві Литовському та Польській державі, складовою яких є українські землі. [2, с. 7].

Перенесення до Литовської держави всієї давньоруської ієрархічної структури, поява нових прошарків у феодальному середовищі в результаті розвитку «державного» феодалізму зумовили специфіку української феодальної ієрархії XIV-XVI ст. На її вершині були нащадки колишніх удільних князів – Рюриковичів і Гедиміновичів. Вони становили єдиний замкнутий стан, входження до якого було неможливим. Земельні володіння феодалів за їх правової регламентації поділялися на три види: вотчинні – маєтки, отримані у спадок від батька чи діда; маєтки, куплені самим феодалом; маєтки вислужені, подаровані у тимчасове користування верховним власником. Вислуженими маєтками власник міг розпоряджатися лише за згодою пана або князя, від якого був отриманий маєток.[3, с. 56.]

Іншими джерелами зростання земельних володінь польських, литовських та україн-

ських феодалів були загарбання земель общини, купівля-продаж земельних маєтків, освоєння пустищ та феодальні земельні пожалування. Жалуваними землями вони володіли у двох формах: тимчасовій – доки виконували службу на користь сюзерена, і постійній – з правом передачі своїх володінь у спадщину.

Отримавши величезні земельні володіння, феодали намагалися закріпити свої права на ці землі. Якщо у XVI ст. землі роздавалися «до живота», тобто до смерті володаря, то, починаючи з 30—50-х років XVI ст., землі вже давалися «до двох животів» (до смерті васала і його сина) і навіть «до трьох животів».

Як наслідок цього процесу, наприкінці XV - першій половині XVI ст. основні земельні багатства України були зосереджені в руках незначної групи великих феодалів. Головним центром великого землеволодіння в Україні були Волинь і Галичина.

Протягом другої половини XVI ст, в українських землях відбувалося подальше зростання великого феодального землеволодіння. Так, згідно з «Пописом землі Волинської» 1528 р. в цьому воєводстві налічувалося понад 400 магнатських і панських родів, яким належали майже усі земельні багатства Волині, 37 магнатських родів на Волині володіли 79 584 «димами», тобто 3/4 усіх селянських господарств. Особливо бурхливими темпами велике землеволодіння в українських землях стало зростати після Люблінської унії 1569 р. Загарбання українських земель активізувалося після постанови сейму Речі Посполитої 1590 р. «Про роздачу пустищ, які лежали за Білою Церквою» [4, с.2].

Другою більш чисельною групою пануючого класу в українських землях була шляхта – середні і дрібні землевласники. Становище української шляхти було неоднаковим і постійно змінювалось.

Приєднання до польського королівства Галичини наприкінці XVI ст. сприяло широким пожалуванням українських земель польським шляхтичам. Привілеями 1425, 1430, 1433 рр. на територію Галичини були поширені деякі інститути польського права в інтересах української шляхти. А привілеєм 1434 р. галицька шляхта була звільнена від

сплати податків, що означало остаточне юридичне зрівняння її з польською шляхтою.

Приблизно таке ж становище шляхти було і на тих українських землях, які входили до складу Великого князівства Литовського. Протягом XV ст. тут поступово зростало шляхетське землеволодіння за рахунок купівлі-продажу, загарбання общинних земель, освоєння пустищ, династичних шлюбів тощо.

У першій половині XVI ст. уряд Великого князівства Литовського запровадив деякі заходи, спрямовані на підвищення ролі шляхти. У 1528 р. було проведено перепис шляхти, так званий «попис земський». Списки шляхти, складені під час перепису, були затверджені сенатом, після чого посилення на них було незаперечним доказом шляхетства. [5, с. 20]

Найбільшим здобутком у процесі систематизації земельного права у Великому князівстві Литовському стало укладання в XVI ст. трьох Литовських статутів. Перший Литовський статут закріплював права шляхти, які вона одержала шляхом надання привілеїв, зрівнював шляхту в єдиний стан. Перший Литовський статут 1529 р. зазначав, що право є для всіх єдиним, що було дуже прогресивним принципом у тогочасній Європі [6, с. 20].

Остаточному оформленню шляхетського стану сприяла «Устава на волоки» затверджена 1 квітня 1557 р. Сигізмундом II Августом. За цим документом всі земельні володіння великого князя вимірювалися і ділилися на однакові ділянки – волоки (дорівнювали прибіл. від 16,8 до 21,8 га в залежності від місцевості), що стали єдиною одиницею оподаткування. Найкращі орні землі відводилися під великокнязівські та панські фільварки, решта розподілялася між селянами. Розмір земельної ділянки, сума податків і повинності залежали від станової приналежності особи. У ході цієї аграрної реформи перевірялися права на землю і шляхетство. При цьому землі, які були привласнені самовільно, відбиралися, а особи, які не зуміли довести документально свого шляхетського походження, поверталися у стан звичайних людей. [7, с. 58]

Другий Литовський статут, схвалений у 1566 р., здійснив адміністративно-політичну реформу, зокрема поширив привілеї рядової шляхти. Цей кодекс є юридичним оформленням панівної ролі шляхти в державі і подальшого обмеження прав селянства.[8, с. 15]

Третій Литовський Статут, складений після приєднання Великого князівства Литовського до Польщі (Люблінська унія 1569 р.), був затверджений Жигмонтом III Вазою, великим князем литовським (і польським королем) у 1588 р. Він позначався остаточним закріпленням привілеїв шляхти і повному закріпаченні селян.[9, с. 82]

Таким чином, реформи другої половини XVI ст. зумовили зростання політичної та економічної ролі шляхти і сприяли встановленню режиму «шляхетської демократії». Поряд з тим слід мати на увазі, що з числа українських феодалів шляхетські права і привілеї отримала лише їх верхівка. У Правобережній Україні чисельність шляхти на той час складала 38,5 тис. осіб, тобто близько 2,3% населення Правобережжя.

У XIV-XV ст. на всій території Великого князівства Литовського, у тому числі й на його українських землях, селяни фактично ще не втратили права купувати і продавати свою землю, хоча верховним її власником була держава. Така купівля-продаж проводилася на основі давнього звичаєвого права. Під час операцій обов'язковою була присутність свідків або старців (дідів) села. У XV столітті відбуваються певні зміни у правовому та майновому становищі селян.

Великі князі литовські звичайно мали захищати інтереси панівної групи населення, і вже з XIV ст. починають не визнавати за селянами права на землеволодіння. Селяни наполегливо чинили опір, вважаючи себе за власників землі, активно захищали «старину» і звичаєве право, яке її узаконювало.[10, с.189]

Статут 1529 року встановив, що землею залежного від феодала селянина розпоряджається лише його пан, тобто феодал (арт. 10 розд. VI). Статут строго забороняв усім (зокрема, поміщикам і простим людям) купувати або брати землю у чужих людей без дозволу їх панів-власників. Хто купив землю без панського дозволу позбавлявся не

лише її, але й посіву на ній (арт. 21 розд. 8). [11, с. 246-270]

У першій половині XV ст. селяни великокнязівських і королівських земель на території України мали змогу переходити з одного місця на інше, оскільки податки стягувалися не з кожної окремої людини, а з «диму», дворища, громади. Наприкінці XV ст. утворення фільваркової системи сільського господарства, з одного боку, супроводжувалося загарбанням селянської землі, а з другого – залученням безземельних селян до оброблення магнатських і шляхетських маєтків. Ця система спочатку обмежувала, а з часом і остаточно заборонила селянам переходити з місця на місце. Таким чином, кількість «непохожих» селян неухильно зростала.

«Устава на волоки» 1557 р. мала на меті збільшення доходів великокнязівських господарств шляхом запровадження однакових селянських наділів і встановлення однакових податків. Краща частина волок відводилася під господарський фільварок, а решта розподілялася між окремими селянськими дворами. Одночасно з перемиром було скасовано саму можливість селян мати землю у власності, причому ця заборона у певних випадках запроваджувалася під страхом карі «на горло». Феодальне право починає визнавати селян невіддільною приналежністю земельної ділянки. [12, с. 89]

Після загарбання селянських земель під фільварки, площа останніх різко зменшувалася, неухильно зростала кількість малоземельних і безземельних селян.

Внаслідок процесу покріпачення, що неухильно поглиблювався, у середині XVII ст. в українських землях майже не залишилося вільних селян. Одночасно зникала різниця у правовому становищі існуючих груп селянства, яке втрачало основні цивільні права.

Висновки. У XIV—XVI ст. відбулися зміни в соціальній структурі суспільства: одні верстви населення зникають або втрачають своє колишнє становище, з'являються нові. На середину XVI ст. земля зосереджується в руках феодалів, їх право на володіння землею закріплюється нормативними документами польських королів та великих князів литовських. Джерелами зростання їхньої земельної власності були відчуження

селянських та захоплення громадських земель, придбання їх, займанщина і освоєння нових земель.

У цей період помітно погіршується становище українського селянства: втрачається право на володіння і розпорядження землею,

зростають повинності й податки, відбувається поступовий процес закріпачення.

З появою і оформленням українського козацтва, як окремої верстви, починається нова сторінка розвитку земельних відносин в Україні.

Список літератури

1. Саблук П.Т. Розвиток земельних відносин в Україні / П.Т. Саблук. – К.: ННЦ ІАЕ, 2006.– 396 с.; Царенко О.М., Захарчук А.С. Економічна історія України і світу. Навчальний посібник. / О.М.Царенко, А.С.Захарчук. – Суми, „Університетська книга”, 2000. – 310 с.; Леоненко П. М., Юхименко П. І. Економічна історія. Навчальний посібник / П. М. Леоненко, П. І.Юхименко К.: Знання-Прес, 2004.- 325 с.; Лановик Б.Д., Лазарович М.В. Економічна історія: Курс лекцій. – 4-те вид., перероб. і доп. / Б.Д. Лановик, М.В. Лазарович. – К.: Вікар, 2003. – 405 с. Панченко П.П. Аграрна історія України: Навч. посіб. для студ. і викл. с.-г. закл. освіти I-IV рівнів акредитації / П.П. Панченко, Ю.Ф. Мельник, В.А. Вергунов. – К.: ВЦ «Просвіта», 2007. – 523 с.; Грушевський М.С. Історія України-Руси: В 11 т. 12 кн. Т. 4. / М.С.Грушевський. - К.: Наук. Думка,1993.-587 с.
2. Грушевський М. С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / Редкол.: П.С.Сохань (голова) та ін./ М.С. Грушевський.- К.: Наук. думка, 1991. - Т. 5. - 1994. - 704 с.
3. Терлюк І.Я. Історія українського права від найдавніших часів до XVIII століття. Навч. посібник з історії держави і права України. / І.Я. Терлюк.- Львів, 2003. – 156 с.
4. Українські землі під владою Польщі та Литви // Інтернет-ресурс: [Джерело доступу: http://kalusz.io.ua/s115678/ukraenski_zemli_pid_vladoyu_polshchi_ta_litvi]
5. Яковенко Наталя. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна./ Н. Яковенко. - Київ: Критика, 2008. - 472 с.
6. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т. 1 : Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса : Юрид. л-ра, 2002. – 464 с.
7. Чайковський А. С. (кер.), Копиленко О. Л., Кривоніс В. М., Свистунов В. В, Трофанчук Г. І.. Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посіб. / А. С. Чайковський (кер.), О. Л. Копиленко, В. М. Кривоніс, В. В. Свистунов, Г. І. Трофанчук.— К.: Юрінком Інтер, 2003 - 656 с..
8. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т. 2 : Статут Великого князівства Литовського 1566 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса : Юрид. л-ра, 2003. – 560 с.
9. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т. 3 : Статут Великого князівства Литовського 1588 року: У 2 кн. – Кн. 2 / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова.. – Одеса : Юрид. л-ра, 2004. – Кн. 2. – 568 с.
10. Закріпачення селянства за статутом великого князівства литовського 1529 року // Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць. Вип. 49 А 437 / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін. ; відп. за вип. Ю. М. Оборотов. / Н. В. Петровська.- Одеса : Юридична література, 2009. — 536 с.
11. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т. 1 : Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса : Юрид. л-ра, 2002. – 464 с.
12. Леоненко П. М., Юхименко П. І. Економічна історія. Навчальний посібник / П. М. Леоненко, П. І.Юхименко К.: Знання-Прес, 2004.- 325 с.

A.A. Melnik The development of relations of land ownership in Ukraine XIV - XVI centuries.

Summary. Most of the Ukrainian lands were incorporated in the Grand Duchy of Lithuania and Galicia and Volhynia to Poland in the second half of the XIV century.

Much of the agricultural land Ukraine was assigned a small group of aristocracy at the end XV - the first half of the XVI century. The main center of large estates in Ukraine have been Volyn and Galicia. The most rapidly estates in the Ukrainian lands formed after the Union of Lublin in 1569.

Another large group of the ruling class in the Ukrainian lands were medium and small landowners - nobility. The final legitimization noble state accelerated land reform in 1557. During the reform verified the legality of ownership of land and nobility.

Juristic and peasants had property changes in the XV century. Increase filvarkova system of agriculture, accompanied by seizure of peasant land and coercion landless peasants to cultivation aristocratic and noble land. For land reform in 1657 abolished the right of farmers to have land in private ownership. Feudal rights of peasants attached to the land. In the process of enslavement, from the middle of the XVII century, the Ukrainian lands almost no free peasants and owners of land. Simultaneously disappeared difference in the legal situation existing groups peasantry, which lost its fundamental rights.

With the emergence of Ukrainian Cossacks and the legitimization of rights opens a new page rovytku land relations in Ukraine.

Keywords. The property, land, law, aristocrats, nobles, peasants, the Grand Duchy of Lithuania, the Polish state.

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК: 631.155.2:658.6(4 Укр.)

Краснодєд Т. Л.

к.е.н., доцент

Таврійський державний агротехнологічний університет

ВПЛИВ СИРОВИННОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЇХ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ РИНКУ

Анотація. В статті проаналізовано стан молочно-сировинного комплексу в Запорізькій області на прикладі групи районів-основних постачальників сировини. Визначено шляхи зміцнення конкурентоспроможності вітчизняних переробників на європейському ринку на основі підвищення прибутковості виробників молочної сировини.

Ключові слова: молоко, ринок молока, сировинне забезпечення, молокопереробні підприємства, ефективність, європейський ринок, Запорізька область

Постановка проблеми. Європейський ринок харчових продуктів пред'являє досить жорсткі вимоги до якості пропонованої продукції, задовольнити які здатні далеко не всі, а тільки потужні та успішні підприємства-виробники. Водночас запорукою успіху будь-якого підприємства є ефективне використання ресурсів в поєднанні з реалізацією раціональної маркетингової концепції в межах охопленого підприємством сегмента ринку. Тобто, вміле використання внутрішніх та зовнішніх резервів неодмінно веде до підвищення показників ефективності в кінцевому підсумку. Починати цей процес необхідно з формування міцної сировинної бази та налагодження зв'язків з безперебійного та якісного постачання ресурсів. Для підприємств молочної промисловості ця проблема є досить актуальною, оскільки сьогодні мізерні обсяги виробництва молока є загрозою для їх ресурсного потенціалу та прибуткового функціонування, особливо в умовах конкуренції на європейському ринку.

Сьогодні Запорізька область намагається виводити на європейський ринок продукцію власних заготівельників, проте є однією з перших в Україні, що характеризується низькими обсягами виробництва молока та не-

доспоживанням молочної продукції. Вагомою причиною такого протиріччя є погіршення стану сільськогосподарських підприємств регіону, що виробляють молоко як основне джерело сировини для переробників. Так, загалом провідні молокопереробні підприємства регіону в 2012 році використовували для виробництва власної продукції сировину Дніпропетровської та Херсонської областей в обсязі 14 та 21% відповідно, а в 2014 цей показник збільшився і склав 16,1 та 22,3%. Слід відмітити той факт, що не тільки в Запорізькій області час від часу спостерігаються подібні тенденції. Тому є цікавим визначити основні чинники такого стану і виявити резерви зворотного процесу з метою підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних переробників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема сировинного забезпечення молочних підприємств носить досить поширений характер у всіх регіонах. Це пов'язано з негативними тенденціями, що охопили все скотарство країни. Тому дослідженнями з цього приводу займалися багато вчених. Серед них Гаваза Є.В., Михайлова Л.І., Лозинська І.В., які аналізували перспективи розвитку м'ясо-молочного скотарства, в тому числі на світовому ринку [1, 5]. Залізь-

ко В.Д., Яворська Т.І., Загнітко Л.А. розглядали шляхи підвищення ефективності виробничих ресурсів та виробництва молока [3, 6]. Згурська О. М. займалася питаннями конкурентоспроможності молокопродуктів [4]. Проблеми виробництва молока, ресурсного забезпечення та їх вплив на конкурентоспроможність молокопереробників недостатньо досліджені в Запорізькій області. А в умовах їх намагання швидкого виходу на європейський ринок, на думку автора, слід звернути увагу на ці питання.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження негативних тенденцій у молочному скотарстві як основного бар'єру до повноцінного сировинного забезпечення молокопереробних підприємств Запорізької області та наукове обґрунтування потенційних можливостей поліпшення ситуації в умовах виходу молокопродуктів на європейський ринок.

Виклад основного матеріалу. Протягом останніх років виробництво молокопродуктів переважно по всіх районах Запорізької області є збитковим. В основі цього лежить низка чинників. Але, перш-за все, автор пов'язує це з негативними процесами, що охопили виробників молочної сировини, а саме скорочення поголів'я корів, погіршення породного складу і зниження племінних

якостей, погіршення кормової бази та зниження продуктивності тварин. Все це призводить до зменшення обсягів валового виробництва молока. Враховуючи те, що сільськогосподарські підприємства виробляють менше половини молочних ресурсів, переробним підприємствам важко забезпечувати себе сировиною в достатній кількості та належної якості.

Одним з яскравих прикладів підприємств Запорізької області, які сьогодні намагаються охопити частку європейського продуктового ринку, є молокозавод «Олком» Мелітопольського району, а також деякі підприємства з інших районів (наприклад, Приазовський сирзавод). Тому автором проведено дослідження по показниках, що характеризують молочне підприємництво в групі районів (Бердянський, Веселівський, К-Дніпровський, Мелітопольський, Михайлівський, Приазовський, Приморський, Якимівський), які слугують об'єктами сировинного забезпечення провідного молокопереробного підприємства області (на підставі даних головного управління статистики у Запорізькій області за період з 2001 по 2014 рік [7]).

Ефективність функціонування молочного підприємництва в групі районів сировинного забезпечення представлена на рисунку 1.

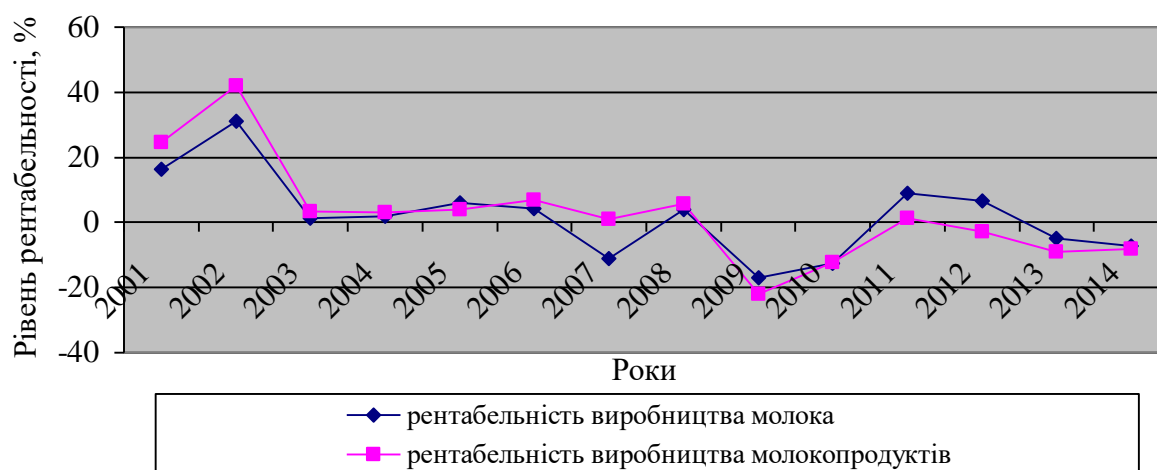

Рис. 1. Ефективність молочного підприємництва в групі районів сировинного забезпечення ТМ «Олком» Запорізької області

По-перше, графіки на рисунку 1 носять схожий характер. Це зайвий раз свідчить про правильність ствердження стосовно того, що молочна промисловість залежить від тенденцій, які охоплюють виробництво са-

мої молочної сировини, тобто змін поголів'я, забезпеченості кормами, їх продуктивності і валового надою (деякі показники зведені в таблицях 1 та 2). По-друге, про тісний зв'язок виробництва сировини і проду-

ктів її переробки свідчить високий коефіцієнт кореляції між цими двома показниками, який становить 0,969 і коефіцієнт детермінації – 0,938 (тобто 93,8% зміни у виробни-

цтві молочних продуктів обумовлюється зміною у виробництві сировини, а 6,2% - зумовлено дією інших факторів) [2].

Таблиця 1

Динаміка поголів'я великої рогатої худоби по категоріях господарств в групі районів сировинного забезпечення ТМ «Олком» Запорізької області, тис. голів

Роки	Всі категорії господарств		с/г підприємства		Господарства населення	
	ВРХ всього	в т. ч. корови	ВРХ всього	в т. ч. корови	ВРХ всього	в т. ч. корови
2001	285,67	131,39	226,31	80,15	59,36	51,24
2005	256,48	116,48	194,53	61,18	61,95	55,3
2010	207,76	93,94	133,14	41,58	74,62	52,36
2011	201,32	90,3	119,77	36,54	81,55	53,76
2012	199,78	85,47	111,44	29,61	88,34	55,86
2013	151,34	72,17	76,16	21,56	75,18	50,61
2014	135,94	69,51	59,22	15,4	76,72	54,11

З даних таблиці 1 видно, що з 2001 по 2014 рік ситуація стосовно поголів'я великої рогатої худоби, у тому числі корів, суттєво змінилася. Якщо на початку досліджуваного періоду основна частина тварин належала сільськогосподарським підприємствам (79,2%), а інша – господарствам населення

(20,8%), то в 2014 році ці показники склали відповідно 43,5 та 56,5%. Це є основним чинником, який значно сказався на скороченні обсягів валового надою з 1191831,0 до 413490,0 ц – майже в 3 рази, оскільки продуктивність протягом досліджуваного періоду зростала (таблиця 2).

Таблиця 2

Динаміка продуктивності корів в сільськогосподарських підприємствах в групі районів сировинного забезпечення ТМ «Олком» Запорізької області

Роки	Надій молока від однієї корови, кг	Валовий надій молока, ц	Поголів'я корів, тис. голів
2001	1487,0	1191831	80,15
2005	1492,0	912805,6	61,18
2010	1879,0	781288,2	41,58
2011	2230,0	814842	36,54
2012	2127,0	629804,7	29,61
2013	2166,0	466989,6	21,56
2014	2685,0	413490	15,4

Щодо забезпеченості корів кормами, то слід зазначити, що в 2001 році на одну умовну голову великої рогатої худоби припадало 29,02 ц кормових одиниць, в 2010 на 2,75 ц кормових одиниць більше - 31,77, а в 2014 році рівень забезпеченості кормами ще вищий - 34,12 ц кормових одиниць і це, в свою чергу, пов'язано з тим, що продуктивність корів в цьому році відносно попереднього підвищилась по всіх досліджуваних районах. За даними головного управління статистики у Запорізькій області з 2008 року забезпеченість корів зростає, а, отже, змен-

шення обсягів виробництва молока пов'язано переважно зі скороченням поголів'я тварин.

Тенденції, які охоплюють виробництво безпосередньо молочної сировини, впливають не тільки на показники рентабельності виробництва у молочної промисловості, а й на показники конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку. Проаналізувавши існуючі підходи до визначення показників конкурентоспроможності, а також враховуючи сформовану власну позицію, автор вважає доцільним при кіль-

кісній оцінці рівня конкурентоспроможності на ринках виробників молока використовувати таку систему показників: рівень окупності витрат за результатами реалізації, як відношення виручки від реалізації до собівартості товарної продукції; конкурентоспроможність за ціною, як відношення прибутку (збитку) від реалізації молока до ціни реалізації; динаміка питомої ваги кількості і вартості реалізованого молока за певні відрізки часу в межах регіону, в якому формулюються конкурентні відносини виробників молока.

Так, наприклад, тісний зв'язок між рівнем окупності витрат за результатами реалізації

продукції ТМ «Олком» та обсягами закупівель молочної сировини по районах Запорізької області і те, як тісно пов'язана ефективність виробництва молока в підприємствах, досліджуваної групи районів з конкурентоспроможністю «Олкома» за ціною, чітко демонструють високі коефіцієнти кореляції (таблиця 3) [2]. Найвищий їх рівень спостерігається між рівнями товарності продукції молокозавода та поголів'ям корів в сільськогосподарських підприємствах у всіх районах досліджуваної групи, що зайвий раз виділяє конкуруючу роль поголів'я.

Таблиця 3

Вплив сировинного забезпечення молокопереробних підприємств на показники конкурентоспроможності (на прикладі ТМ «Олком» за 2005-2014 р.р.)

	Коефіцієнти кореляції за 10 років		
	Між рівнем окупності витрат за результатами реалізації продукції ТМ «Олком» та обсягами закупівель молочної сировини	Між конкурентоспроможністю «Олкома» за ціною і ефективністю виробництва молока в сировинних підприємствах	Між рівнями товарності окремих видів молокопродукції ТМ «Олком» та поголів'ям корів в сільгосп підприємствах
Бердянський	0,880	0,846	0,989
Веселівський	0,788	0,745	0,876
К-Дніпровський	0,682	0,853	0,769
Мелітопольський	0,898	0,838	0,987
Михайлівський	0,660	0,623	0,734
Приазовський	0,789	0,742	0,874
Приморський	0,645	0,605	0,712
Якимівський	0,777	0,831	0,860
По групі районів	0,765	0,722	0,850

Висновки і пропозиції. Таким чином виробництво молока в основних районах сировинного забезпечення ведучих молокопереробних підприємств Запорізької області є низькоефективним і недостатньо забезпечує потреби переробників, про що свідчать від'ємні рівні рентабельності його виробництва та зменшення поголів'я продуктивної худоби. Проте, оскільки останнім часом річна продуктивність корів зростає, у сільськогосподарських підприємств є потенційні можливості для підвищення рівня економічної ефективності, а у переробних - для покращення сировинної бази. Показники конкурентоспроможності суб'єктів європейського

ринку харчових продуктів тісно пов'язані із підприємствами-постачальниками сировини. Для виходу переробникам на європейський ринок необхідно розширювати коло постачання молочної сировини за рахунок, поперше, територій, де систематично зростає поголів'я корів та збільшується їх продуктивність, по-друге створення власної сировинної бази (як приклад можна навести Мелітопольський м'ясокомбінат в Запорізькій області, в якому поєднано виробництво сировини та продуктів її переробки і рентабельність виробництва готової м'ясної продукції вже більше десяти років утри-

мується на рівні вище середнього показника по області).

Отже, в умовах прагнення виходу молокопереробників на відповідний європейський ринок автор пропонує заходи поліпшення ситуації і зміцнення сировинної бази місцевих молокопереробних підприємств: утримання високопродуктивних тварин з сильним генетичним потенціалом, виведених шляхом сучасної селекції, що забезпечував би інтенсивний розвиток молочного стада в багатьох поколіннях; інтеграція молокопереробних підприємств з виробниками

сировини; поліпшення організації роботи по закупівлі молока у населення та постійне відновлення нових сировинних зон; інтенсивне нарощування молочного поголів'я в господарствах державного сектору та відтворення молочної спеціалізації в регіональних сільгоспідприємствах області; стимулювання приватних виробників за розширене відтворення молочної галузі та виробництво якісного молока; створення державою можливостей поліпшення кормо забезпечення на всіх рівнях господарювання.

Список літератури

1. Гаваза Є. В. Світовий ринок молока і молокопродуктів: тенденції та перспективи для України // Економіка АПК.- 2015.- №7.- с. 106
2. Горкавий В. К. Статистика: Навч. посібник.- К.: Вища школа, 1994.- 304 с.
3. Залізько В. Д. Шляхи підвищення ефективності виробничих ресурсів сільського господарства України у контексті зміцнення економічної безпеки// Економіка АПК.- 2014.- №10.- с. 19
4. Згурська О. М. Шляхи підвищення конкурентоспроможності продукції молокопереробних підприємств// Економіка АПК.- 2014.- №3.- с. 113
5. Михайлова Л. І. Перспективи розвитку м'ясо-молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах (рецензія на монографію Лозинської І. В. «Формування та перспективи розвитку галузі м'ясо-молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах») // Економіка АПК.- 2015.- №6.- с. 129
6. Яворська Т. І., Загітко Л. А. Вплив витрат і ціни реалізації на ефективність виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах регіону // Економіка АПК.- 2015.- №6.- с. 53
7. Статистичні дані Головного управління статистики в Запорізькій області

T.L.Krasnodyed, Ph.D., associate professor
Taurian State Agrotechnical University

Summary.

The need for an objective study of problems of ensuring raw milk business at regional level, especially those entering the European market have been revealed in the article. Demonstrated existing relationship between production efficiency and competitiveness of raw milk processing enterprises. We characterize the state of the commodity complex Zaporozhye region an example of areas in which raw milk procurement exercise leading molokopererobnyky region. Revealed a number of problems in the dairy industry Zaporozhye region: the systematic reduction in the number of productive livestock cows and gross yield by region, low or negative profitability levels in milk and milk products, insufficient provision processors of raw milk, and more.

Proved the need for objective measures to strengthen the resource base of milk as the main way to improve efficiency and competitiveness molokopererobnykiv in terms of entering the European market: the maintenance of high performance animals with strong genetic potential bred by modern plant breeding so as to ensure intensive development of high-quality dairy cattle breeding production of many generations; Integration milk business with producers of raw milk; improvement of working on the procurement of milk from farms and constant updating of new raw areas; intense build-up of dairy cattle farms in the public sector specialization and reproduction of dairy farms in the region; stimulating private producers for the expanded reproduction of the dairy industry and production of quality milk; creating opportunities to improve the state of animal fodder at all levels of management.

Keywords: Milk, dairy market, raw material supply, dairy plants, efficiency, European market, Zaporizhia region

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 334.07

Мельник Л.Л.,
к.е.н., доцент, докторант
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

СІЛЬСЬКІ ДОМОГОСПОДАРСТВА В КОНТЕКСТІ ЇХ ТРАНСФОРМАЦІЇ В АГРОБІЗНЕСОВІ СТРУКТУРИ

Анотація. У статті проаналізовано питання про стан земельних відносин у секторі сільських домогосподарств, досліджено стан сільських домогосподарств, визначено їх земельні наділи, рівень товарності, структуру та перспективи трансформації в агробізнесові структури. Розглянуто перспективи їх розвитку, формування бізнесового сегменту та необхідність його державної підтримки.

Ключові слова: сільські домогосподарства, особисті селянські господарства, площа землі, рівень товарності, перспективи, розвиток.

Постановка проблеми. Стратегічне завдання, яке ставилося перед аграріями і згідно з яким одержавлений сектор сільського господарства мав трансформуватися у ринковий, по суті, виконано. Функціонуюча нині модель сільського господарства в основному є ринковою. За змістом власницько-господарських відносин вона аналогічна тим, які притаманні країнам з ринковою економікою. Разом з тим їй притаманна специфіка. Майже половина продукції сільського господарства виробляється в секторі господарств населення (у 2014 р. – 44,7%). На кінець 2014 р. середній розмір площі землі сільських домогосподарств становив 1,23 га, у т.ч. особистих селянських господарств 1,52 га. До речі, за деякими даними, цей показник в розрахунку на один агрохолдинг становив майже 70 тис. га. Близько половини сільських домогосподарств мають переважно натурально-споживчий характер.

В економічно розвинених країнах вже давно практично відсутні аналоги нашим господарствам населення натурально-споживчого типу. Японська і китайська моделі сільського господарства за розмірами земельних наділів більш-менш відповідають групі сільських домогосподарств, площа землі у яких більше 1 га. Але в цілому у всіх країнах з розвинутою ринковою економікою дрібні й малі фермерські господарства є агробізнесовими, з досить високим рівнем

спеціалізації і кооперації. Цілком очевидно, що головним напрямом розвитку сільських домогосподарств є їх трансформація в агрогосподарства ринково-підприємницького типу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На першому етапі аграрної реформи ставилося завдання створити на базі колгоспів і радгоспів різні агроструктури ринково-підприємницького типу. В ті часи багатомільйонний сектор «особистих підсобних господарств» не привертав до себе належної уваги з боку як науковців, так і практиків. Але у перехідній економіці через ряд об'єктивних і суб'єктивних факторів соціально-економічна роль саме особистих підсобних господарств не тільки збереглась, але й зросла. У 2000 р. їх частка у виробництві валової продукції сільського господарства становила 61,6%, тоді як у 1990 р. 29,6% [9, с. 46]. Особисті селянські господарства (господарства населення) значною мірою забезпечили трудову зайнятість селян та стали буферним фактором при зменшенні потреби сільського господарства у трудових ресурсах і нерозвиненості інфраструктури на селі [2, с. 18; 21].

Відповідно з'явилися численні наукові публікації, у яких досліджувалися різні аспекти функціонування та розвитку господарств населення. Йдеться передусім про наукові праці таких вчених економістів-

аграрників як: В.Я. Месель-Веселяк [2], О.М. Онищенко [3], І.В. Прокопа [5], К.О. Прокопенко [6], І.В. Свиноус [8], В.В. Юрчишин [11] і багатьох інших.

Проте незважаючи на значну кількість публікацій, присвячених даній проблемі, існує багато питань, що потребують подальшого дослідження, особливо у зв'язку з появою і розвитком в Україні практично альтернативного за розмірами сектора – супервеликих «інтегрованих» агроструктур, зокрема, агрохолдингів. У зв'язку з цим значну актуальність набувають дослідження щодо місця й ролі в сільському господарстві нині та перспектив розвитку головної складової господарств населення – сільських домогосподарств. Наскільки вірогідне положення тих науковців, які вважають, що «...у віддаленій перспективі в цілому сектор аграрних домогосподарств має втратити своє сучасне соціально-економічне значення»? [4, с. 116]. Відповідь на поставлене питання потребує спеціального дослідження. В запропонованій статті аналізується передусім питання щодо стану земельних відносин в секторі сільських домогосподарств, рівня їхньої товарності та перспектив трансформації в агробізнесові структури окремої їхньої групи.

Формування цілей статті. Метою статті є дослідження стану земельних відносин в сільських домогосподарствах, перспектив їхнього розвитку, формування бізнесового сегменту та необхідність його державної підтримки.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні Держкомстат України, незалежно від місця розташування агродомогосподарств, називає їх «господарствами населення». У їх складі виділяється головний сегмент – сільські домогосподарства. Місце проживання власників цих господарств зареєстровано на території сільських населених пунктів. У травні 2003 р. Верховна Рада прийняла Закон України «Про особисте селянське господарство», який визначає правові, організаційні, економічні та соціальні засади ведення особистого селянського господарства. У ньому зафіксовано, що діяльність, пов'язана з веденням особистого селянського господарства, не належить до підприємницької діяльності. Це господарська діяль-

ність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних стосунках і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму.

Виходячи із змісту цього Закону, можна стверджувати, що особисті селянські господарства істотно не відрізняються від сільських домогосподарств. Адже і перші, і другі – фізичні особи. Такий критерій особистих селянських господарств як розмір земельної ділянки до 2 га є спільним для будь-яких інших господарств населення. Однаковим для останніх є і цільове призначення. Безперечно, особисті селянські господарства є складовою сільських домогосподарств. Тобто, будь-яке особисте селянське господарство є водночас сільським домогосподарством, але певна частка останніх не є особистим селянським господарством. Зрештою тільки правова визначеність – специфічна ознака особистого селянського господарства.

Відносно загальної кількості сільських домогосподарств, то є офіційні дані тільки щодо особистих селянських господарств, яка, до речі, за період 2005-2014 рр. зменшилася з 4,9 млн. од. у 2005 р. до 4,1 млн. од. у 2014 р. (на 779 тис. од. або 15,8%) [9, с. 62]. За деякими опублікованими даними, кількість сільських домогосподарств становить 5,2 млн. од. [5]. Тобто частка особистих селянських господарств у складі сільських домогосподарств становить 80,8%. Лише кожне п'яте сільське домогосподарство не має правового статусу «особистого селянського господарства».

Загальновідомо, що для будь-яких агрогосподарств земля є головним виробничим ресурсом. В радянські часи в різні історичні періоди максимальна площа присадибної ділянки коливалась від 0,6 до 0,25 га. В правовому плані вона визначалася як «особисте підсобне господарство» [1]. Фактично це були селянські домогосподарства, у яких

вироблялася сільськогосподарська продукція.

Держкомстат надає інформацію щодо середнього розміру площі землі селянського домогосподарства, у т.ч. особистого селянського господарства. Станом на кінець 2014

р. ці показники відповідно становили 1,52 га і 1,23 га. Тобто були в 2 рази більше, ніж максимальна площа в дореформений період.

Дані щодо розподілу сільських домогосподарств за площею землі в 2005-2014 рр. наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл сільських домогосподарств за площею землі (%)*

Групи сільських домогосподарств за площею землі	Кількість домогосподарств					Площа землі домогосподарств				
	2005	2010	2011	2012	2014	2005	2010	2011	2012	2014
Домогосподарства з площею землі, га до 0,50	50,8	50,9	50,6	50,2	51,1	13,6	11,5	11,9	11,6	11,7
у тому числі до 0,25	22,4	25,2	23,5	23,7	24,3	3,3	3,3	3,3	3,2	3,3
0,26-0,50	28,4	25,7	27,1	26,5	26,8	10,3	8,2	8,6	8,4	8,4
0,51-1,00	30,3	27,3	27,3	27,0	27,3	20,2	16,2	16,0	15,7	15,8
більше 1,00	18,9	21,8	22,1	22,8	21,6	66,2	72,3	72,1	72,7	72,5
у тому числі 1,01-5,00	16,0	18,5	18,8	19,3	17,8	28,2	30,4	31,4	31,3	29,7
5,01-10,00	1,7	2,0	2,0	2,2	2,3	11,1	11,8	11,5	12,3	13,4
більше 10,00	1,2	1,3	1,3	1,3	1,5	26,9	30,1	29,2	29,1	29,4

*Джерело: [9, с.173].

Наведені в таблиці дані показують, що за період 2005-2014 рр. відбулися такі зміни.

1. У складі сектора сільських домогосподарств збільшилася частка господарств з площею землі до 0,50 га, у т.ч. до 0,25 га (відповідно на 0,3 і 1,9 відсоткових пункти). Дещо зменшилася питома вага сільських домогосподарств до 0,50 га в загальній площі землі (на 1,9 в.п.). Подібні зміни притаманні групі сільських домогосподарств з площею землі 0,51-1,00 га. Збільшилася частка сільських домогосподарств з площею землі більше 1,00 га, у тому числі в усіх її підгрупах, і в загальній площі землі.

2. Станом на початок 2015 р. має місце істотна диференціація сільських домогосподарств за площею землі. У понад половини до їх загальної кількості – остання не відріз-

няється від максимальної площі присадибних ділянок радянських часів. Більше 1/5 сільських домогосподарств мають площу землі більше 1,00 га, у т.ч. 3,8% більше 5 га.

3. Важливо підкреслити, що порівняно більші сільські домогосподарства (понад 1,00 га) використовують 72,5% від загальної площі землі сільських домогосподарств.

Як можна оцінити стан і динаміку сільських домогосподарств в соціально-економічному контексті? Тут, зрозуміло, можливі різні підходи. Відповідно до викладу означеного в назві статті питання, зупинимося на розподілі сільських домогосподарств на натурально-споживчі і товарно-бізнесові. Цілком очевидно, що має місце і проміжна – споживчо-товарна група.

Офіційні дані щодо розподілу сільських домогосподарств на вказані вище групи – відсутні. За деякими опублікованими даними щодо сільських домогосподарств, їх розподіл за рівнем товарності має такий вигляд: 40% виробляють продукцію лише для власного споживання, 30% – є натурально-товарними і 30% переважно товарними. Кількість сільських домогосподарств становить 5,2 млн. од. [5]. Відповідно понад 2 млн. сільських домогосподарств є натурально-споживчими.

Рівень товарності головної складової сільських домогосподарств, тобто особистих селянських господарств, можна визначити, виходячи із офіційних даних. Станом на кінець 2014 р. площа земельних ділянок, яка припадала на одне особисте селянське господарство, становила 1,52 га, у т.ч. для ведення товарного сільськогосподарського виробництва 0,68 га. Виходячи з цих показників (зрозуміло, в значній мірі умовно), можна визначити рівень товарності щодо розлиництва – 44,7% (у 2005 – 41,3%).

Вважаємо, що в секторі сільських домогосподарств можна виділити групи господарств за рівнем товарності, виходячи з площі землі, яку вони використовують. Зрозуміло, що й такий критерій в певній мірі умовний. На жаль, поки що кращого не існує.

Група сільських домогосподарств з площею землі до 0,25 га, а це майже $\frac{1}{4}$ їхня частка від загальної кількості сільських домогосподарств, мають переважно натурально-споживчий характер. Змішаний характер має група сільських домогосподарств з площею землі 0,50 – 1,00 га, тобто до агробізнесових їх можна віднести частково. І тільки ті сільські домогосподарства, у яких площа землі становить понад 1 га, можна віднести до господарств, які мають переважно товарний характер. Якщо виходити із загальної кількості сільських домогосподарств – 5,2 млн., то кількість останніх становила 1,1 млн. одиниць.

До агробізнесових, у повному розумінні цього поняття, напевне, можна віднести сегмент сільських домогосподарств, які використовують для виробничих цілей земельні ділянки з площею більше 5 га. Їх частка у загальній кількості сільських домогоспо-

дарств становила 3,8% (близько 150 тис. од.), а частка у загальній площі землі сектора сільських домогосподарств 42,8%. При цьому сільські домогосподарства з площею землі понад 10 га використовували 29,4% земельних угідь.

Деякі науковці у цьому зв'язку вважають, що господарства, які мають у користуванні більше 2 га угідь за наявності відповідних законодавчих норм можуть трансформуватися у підприємницьку форму без створення юридичної особи. Необхідними передумовами такої трансформації є законодавче уточнення, що розширення землекористування особистих селянських господарств за рахунок приєднання їх членами земельних часток (паїв) у випадку, якщо в його результаті площа господарства становить понад 2 га (але не більше встановленої законом норми), вимагає реєстрації голови господарства як підприємця-фізичної особи (СПД ФО) з наданням йому необхідних преференцій у частині режиму оподаткування.

Однією з форм такої трансформації можуть бути сімейні ферми м'ясо-молочного напрямку, ферми по вирощуванню свиней, птиці тощо. Привабливість такої форми для малих товаровиробників зумовлена ще й мінімальним податковим навантаженням – практично оподаткуванню підлягає тільки земля.

Близько 192 тис. господарств могли б (за сприятливих умов) набути статус підприємців без створення юридичної особи (з огляду на певну забезпеченість засобами виробництва). З них близько 56 тис. господарств можуть претендувати на набуття такого статусу вже нині, оскільки мають у власності трактори.

Якщо відповідна трансформація буде підтверджена ще й бюджетною допомогою в придбанні техніки та обладнання, будівництва господарських будівель і споруд, зростуть можливості таких господарств на ринках продукції та їх заінтересованість у створенні малих підприємницьких структур [1].

Принагідно зазначимо, що на 1 листопада 2014 р. кількість фермерських господарств в Україні, які використовували площу землі до 5 га, становила 4,2 тис. одиниць (12,1% до загальної кількості фермерських госпо-

дарств, що мали сільськогосподарські угіддя [9, с. 52].

Цілком очевидно, що такі сільські домогосподарства можуть потрапити в групу малих, а нерідко і середніх агробізнесових структур. Фактично йдеться про їхнє виокремлення із господарств типу домашніх (хатніх) і трансформації у фермерські господарства без створення юридичної особи.

За даними вітчизняних науковців, нині «до малого бізнесу можна віднести діяльність майже 900 тис. особистих селянських господарств із товарним спрямуванням виробництва» [10, с. 743]. А це в 25 разів перевищує нинішню кількість фермерських господарств в Україні.

З огляду на викладене вище, логічно поставити питання щодо перспектив двох важливих сегментів сільських домогосподарств – натурально-споживчого і агробізнесового.

Переважаючо натурально-споживчий сегмент сільських домогосподарств. Тут, на наш погляд, треба врахувати той факт, що були, і, напевне, будуть люди, які розглядають працю на присадибних ділянках як сферу корисної для себе зайнятості, раціональної утилізації вільного часу. Усе це сприяє збереженню й в майбутньому групи господарств населення переважно споживчо-натурального типу.

У цілому, з макроекономічної точки зору, значні масштаби дрібного, переважно натурального господарства характеризують відсталість аграрного сектора. У сучасних умовах натуралізація виробництва у будь-якій галузі – це регресивний процес, повернення до елементарної форми організації економіки. Тут відсутній суспільний поділ праці, переважає універсальна ручна праця. Тому немає можливості використовувати переваги спеціалізації та концентрації виробництва. Крім того, орієнтація натурального виробництва на споживання в своєму господарському осередку не спонукає до максимальної економії живої та уречевленої праці. З економічної теорії відомо, яким могутнім важелем, стимулюючим ефективну працю, є механізм ринку. Працівники натуральних господарств не відчувають його дії, не зважають належним чином на затрати праці, не порівнюють їх із суспільно необхідними витратами. Натуральне господарст-

во поступається ринково-підприємницькому за ефективністю, а тому на зміну натуральному й прийшло товарне виробництво. Це прогресивний процес і збереження натурального господарства в радянські часи та певна натуралізація виробництва в роки реформ – ознака економічної відсталості, а не розвитку ринково-підприємницького середовища, до якого ми прагнемо. В наш час натуральне господарство – анахронізм. Його збереження суперечить стрижню аграрної реформи – ринкова трансформація одержавленого сільського господарства.

Підприємницький сегмент сільських домогосподарств. Особливо це стосується сільських домогосподарств з площею землі понад 5 га. Кількість їх, а відповідно і частка у загальній кількості сільських домогосподарств невелика, майже 3,8% (близько 150 тис. одиниць). Але важливим для агропродовольчої сфери є те, що вони використовують більше 40% від загальної площі землі селянських домогосподарств і ці показники зросли у порівнянні з 2005 р. Напевне, недоречно дискутувати з приводу розвитку таких агробізнесових господарств. Адже «Сільське господарство є однією із сфер ринкової економіки, де малий бізнес є домінуючим і його розвиток розглядається як шлях формування конкурентного середовища» [10, с. 742].

Дійсно, за кількістю господарюючих суб'єктів малий бізнес є пріоритетним практично у всіх країнах світу, в сільському господарстві України зокрема. Але треба зважити на той факт, що в економічному сенсі посилюється роль великих і навіть надвеликих агроструктур. А в деяких країнах (наприклад в США) останні є домінуючими за часткою в обсягах реалізованої продукції. Так, в США у 2012 р. в анклаві ферм-мільйонників група ферм з обсягами реалізованої продукції 5 млн. дол. і більше становила 8499 ферм (0,4% до загальної кількості ферм). Їх частка у загальних обсягах товарної продукції становила – 31,7%. В розрахунку на одну таку ферму обсяги реалізації досягли 14,7 млн. дол. [12].

Особливістю аграрного сектора економіки України з точки зору його дуалізації є поєднання її занадто низького рівня в секторі господарств населення і надмірно високо-

го в агропромислових формуваннях. Останнім притаманно чимало соціальних і екологічних проблем. Посилення надконцентрації капіталу та земельних ресурсів призвело до того, що за межею конкурентоспроможності опинилася велика кількість дрібних і середніх виробників. Агрохолдинги вже поглинули понад 3 тис. таких підприємств. Поряд з економічними перевагами масштабності діяльності це породило соціальні ризики [7].

У цілому в чисто економічному аспекті для суспільства, особливо з точки зору продовольчої безпеки, вигідним є така модель сільського господарства, у якій пріоритетним є сектор агроструктур оптимальних розмірів. Водночас, з точки зору вирішення низки соціальних проблем, у ній доцільно зберегти сектор дрібних і малих агрогосподарств, особливо в ближній перспективі.

Подальший розвиток агробізнесових сільських домогосподарств потребує вирішення багатьох проблем. Насамперед йдеться про спеціалізацію сільських домогосподарств, яка відповідає природі дрібного й малого агробізнесу. Тобто його спеціалізацію на трудомістких видах сільського господарства, у яких чинник приватної власності і дотепер вагомий, а розміри не мають вирішального значення. Передусім це трудомісткі види виробництва (продукти малого тваринництва – баранина, козяче молоко, мед), плоди і ягоди, овочі, м'ясо свиней й

усі види екологічно чистої продукції на засадах максимального використання органічних добрив. Зокрема, слід поширювати досвід господарств населення, які утримують 6-10 корів, відгодовують 20-30 свиней, 8-10 голів молодняка великої рогатої худоби, утримують 20-30 курей-несучок, 800-1000 голів птиці бройлерів. У таких господарствах ефективність значно вища [2].

Важливим фактором існування і навіть прибуткового функціонування сімейних форм господарювання є те, що сектор великотоварних агроструктур спеціалізується на порівняно небагатьох високоприбуткових видах аграрного виробництва. Агрохолдинги цікавить, в першу чергу, зернобобові культури, ріпак, соняшник, цукрові буряки і птахівництво, у деяких випадках тваринництво. Трудомісткі види об'єктивно залишаються на долю сімейного агробізнесу.

На жаль, в структурі посівних площ у сільських домогосподарств в 2014 р. майже половина (49,0%) належить зерновим та зернобобовим культурам, натомість овочам відкритого ґрунту та баштанним культурам 4,0%, картоплі 14,0%, кормовим культурам 15,9%. Разом з тим у 2014 р. урожайність усіх головних культур в землеробстві в секторі господарств населення поступалась сільськогосподарським підприємствам, у тому числі фермерським господарствам (табл. 2).

Таблиця 2

Урожайність сільськогосподарських культур в 2014 р., ц/с 1 га*

Види культур	Усі категорії господарств	Сільськогосподарські підприємства	У т.ч. фермерські господарства	Господарства населення
Зернові та зернобобові культури	43,7	47,5	35,3	33,9
Соняшник	19,4	20,5	18,2	14,7
Соя	21,6	21,9	19,5	18,0
Ріпак	25,4	25,6	23,2	18,8
Картопля	176,4	256,4	227,0	174,6
Овочі	207,8	346,4	297,0	195,2

* Джерело: Держстат. Департамент статистики сільського господарства та навколишнього середовища.

Вищенаведені статистичні дані щодо урожайності в різних за розмірами земельних угідь категоріях господарств дають нао-

чне уявлення про те, що господарства населення поступаються за урожайністю сільськогосподарським підприємствам, у т.ч. фер-

мерським господарствам. А тому мали б спеціалізуватися в основному на трудомістких видах виробництва.

Спеціалізація сільських домогосподарств і передусім особистих селянських господарств, не виключає їхню диверсифікацію, поєднання кількох видів діяльності, розширення позасільськогосподарських видів підприємництва в сільській місцевості зокрема (наприклад, агротуристична діяльність, художні ремесла, промисли тощо).

Важливим чинником економічної стійкості для дрібного й малого аграрного бізнесу є кооперація невеликих господарюючих суб'єктів між собою та їхня інтеграція з більшими агроструктурами й підприємствами третьої сфери АПК.

В економічно високорозвинених країнах, як відомо, кооперація ферм отримала широкомасштабний розвиток. Саме вона забезпечує більш-менш еквівалентний міжгалузевий обмін у межах АПК, оскільки кооперативи виконують ті функції, які у нинішній ситуації в Україні взяли на себе різні посередницькі структури. Користуючись своїм олігопольним положенням, вони диктують ціни безпосереднім агровиробникам, зрозуміло, на свою користь. Як наслідок, первинні виробники сільськогосподарської продукції, особливо це стосується малих агробізнесових структур, одержують лише 30-40% виручки від кінцевої (роздрібною) ціни за вироблену ними продукцію, в той час як у країнах з розвинутим сільським господарством на їхню частку припадає 50-70% і більше. Розв'язання цієї проблеми вбачається в розвитку кооперації, передусім обслуговуючої, у якій зацікавлені насамперед особисті селянські та фермерські господарства, сільськогосподарські підприємства з невеликими площами землекористування. Об'єднання в кооперативи дає змогу на основі спільної постачальницької, агротехнічної, переробної і збутової діяльності досягти зіставних із середніми й великими сільськогосподарськими підприємствами рівнів технологічності та товарності, а отже, підвищити конкурентоспроможність виробленої продукції [7].

На жаль, сьогодні кооперація в сільському господарстві не отримала належного розвитку, а точніше знаходиться на етапі становлення.

Розвиток малих агробізнесових господарств у цілому, особистих селянських господарств зокрема, потребує розробки спеціальних програм на державному, регіональному і районному рівнях, які б врахували необхідність їхньої спеціалізації, кооперації й інтеграції. Важливою складовою цих програм є передбачення будівництва оптових аграрних ринків в кожній області, а в кожному районі створення агроторгових домів. На рівні сільських населених пунктів важливо сформувані заготівельно-обслуговуючі й збутові кооперативи, кредитні спілки тощо.

До речі, Законом України «Про особисте селянське господарство» передбачена можливість надання їм державної підтримки і сприяння їхньому розвитку відповідно до загальнодержавних і регіональних програм. Проте за увесь час, що пройшов після його прийняття (2003 р.), не було прийнято жодної загальнодержавної програми, яка спеціально стосувалася б особистих селянських господарств, а до діючих програм аграрного сектору ці господарства мають дуже обмежений доступ [5].

Водночас «саме господарства населення потребують державної підтримки для уникнення кризи у тваринництві, оскільки тут сконцентровано виробництво тваринницької продукції, зокрема молока, та з метою розв'язання соціальних проблем на селі» [6, с. 103]. Зрештою лише за державної підтримки в сільському господарстві України сформується життєстійкий сектор агробізнесових господарств сімейного типу. А це є основою формування середнього класу селян, збереження й відтворення сільського життєвого середовища у цілому і сільської місцевості зокрема. Саме тому магістральний шлях розвитку сільських домогосподарств – створення і розвиток бізнесових господарств, частина яких поступово трансформуються у фермерські господарства.

Висновки. У всі часи радянської влади в Україні сільські і частина міських мешканців мали у своєму розпорядженні невеликі присадибні ділянки, що давало їм можливість створити особливий вид домогосподарств, у яких вироблялась сільськогосподарська продукція. Вона використовувалась переважно для власного споживання, хоча

певна частка мала товарну спрямованість. Господарства, які велися на присадибних ділянках у сільській місцевості і містах (приватний сектор) із 1958 р. офіційно називали «особисті підсобні господарства». Беззаперечним було положення, згідно з яким у міру розвитку суспільного сектора, особисті підсобні господарства поступово будуть втрачати своє економічне значення.

В процесі ринкової трансформації сільського господарства в секторі особистих підсобних господарств відбулась істотна їхня диференціація. Близько половини із них за розмірами земельних площ і рівнем товарності залишаються переважно домогосподарствами і мають споживчий характер. Їхнє соціально-економічне значення не виходить за межі задоволення потреб власників таких господарств у певних видах сільськогосподарської продукції. Значні масштаби дрібного переважно натурального господарства характеризують відсталість аграрного сектора. У сучасних умовах натуралізація виробництва у будь-якій галузі – це регресивний процес, повернення до елементарної форми організації економіки. Тут відсутній суспільний поділ праці, переважає універсальна ручна праця. Тому господарства по своїй суті не можуть бути для нашої країни стратегічним напрямом вирішення продовольчої проблеми. Виходячи із головного напрямку аграрної реформи – перехід на ринково-підприємницькі форми господарювання, підсобні, переважно натуральні аграрні домогосподарства безперспективні. Перспективними можна вважати дрібнобізнесові сільські домогосподарства і, в першу чергу, особисті селянські господарства. Вони зможуть знайти свою нішу і закріпитися в ній за умов: спеціалізації й високої інтенсивності праці у виробництві насамперед трудомістких видів сільськогосподарської продукції, у

яких велике виробництво не має істотних переваг; кооперації між собою й інтеграції з великими агроформуваннями чи підприємствами третьої сфери АПК при належному розвитку аграрного ринку. Такий сектор стане базою формування середнього класу на селі. Певна частка особистих селянських господарств зможе трансформуватися у фермерські. Можлива і перехідна форма – фермерські господарства зі статусом фізичної особи.

Зрештою передусім в соціальному аспекті йдеться про збереження села, повну зайнятність, виробництво багатьох трудомістких видів продукції. А тому і в оглядовій перспективі доцільно збереження й розвиток сектора малих і навіть дрібних агрогосподарств переважно бізнесового типу. Іншими словами, аграрний сектор має оптимально поєднати великі й середні агроструктури з малими, на засадах вигідного розподілу сфер і видів виробництва. Якщо сільські домогосподарства розглядати у контексті їхнього агробізнесового сегмента, то можна погодитися з тими науковцями, які вважають: «Господарства населення (і зокрема – особисті селянські господарства) ще довго відіграватимуть важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки нашої держави» [3, с. 61]. «Особистим селянським господарствам і надалі належатиме помітне місце у вітчизняному виробництві сільськогосподарської продукції... саме від розвитку цього сектора дуже великою мірою (якщо не найбільше) залежатиме майбутнє українського села як такого» [11, с. 69]. Саме вони продовжують (і надалі будуть) відігравати неабияку соціально-економічну роль як постачальники продукції на внутрішній ринок, сферу зайнятості та джерело доходів сільського населення [1].

Список літератури:

1. Малік М. Й. Теоретичні засади та напрями трансформації особистих селянських господарств / М.Й. Малік, В.М. Заяць // Економіка АПК. – 2013. – № 5. – С. 87-95.
2. Месель-Веселяк В.Я. Форми господарювання в сільському господарстві України (результати, проблеми, вирішення) / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2012. – № 1. – С. 13-23.
3. Онищенко О. Особисті селянські господарства у пореформеному розвитку аграрного сектора / О. Онищенко // Економіка України. – 2003. – № 6. – С. 57-69.
4. Орленко Я.Ю. Формування продовольчої безпеки України з позицій розвитку аграрного сектора / Я.Ю. Орленко // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 7. – С. 113-116.
5. Прокопа І.В. Структура сучасного аграрного виробництва в Україні: соціоекономічний та організаційний аспекти / І.В. Прокопа // Агроінком. – 2012. – № 7. – С. 24-31.

6. Прокопенко К.О. Малі аграрні підприємства в аграрному секторі України / К.О. Прокопенко // Економіка АПК. – 2012. – № 4. – С. 99-104.
7. Саблук П.Т. Реалізація механізму реформ в аграрній сфері / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2011. – № 10. – С. 3-6.
8. Свиноус І.В. Методологічні аспекти трактування поняття «особисте селянське господарство» / І.В. Свиноус // Агроінком. – 2008. – № 5-6. – С. 53-56.
9. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2014 рік / Державний комітет статистики України. – К., 2015. – 386 с.
10. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: Збірник матеріалів Чотирнадцятих річних зборів Всеукраїнського конгр. вчен. Економістів-аграрників, Київ, 16-17 жовтня 2012 р. / Редкол.: Ю.О. Лупенко, П.Т. Саблук та ін. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2013. – 762 с.
11. Юрчишин В. Господарства населення: проблеми майбутнього / В. Юрчишин // Економіка України. – 2003. – № 9. – С. 67-72.
12. Market value of agricultural products sold including landlord's share and direct sales: 2012 and 2007/USDA, National Agricultural Statistics Service // UNITED STATES DATA. – 2012. – P. 9.

Mel'nik L.L.

Rural housekeeping in the context of their transformation in the structures of agrarian business.

Summary.

A strategic task which belonged before agrarians and in obedience to which the state sector of agriculture must was transformed in a market in essence, has executed. A functioning presently model of agriculture mainly is a market.

On maintenance proprietary-economic relations it is analogical that, what inherent countries with a market economy. At the same time there is an inherent specific it. Almost half of products of agriculture produced in the sector of economies of population (in 2014 – 44,7%). On an end in 2014 the middle size of area of earth of rural housekeeping made 1,23 hectares, in thereby the personal peasant economies 1,52 hectares.

By the way, from some data, this index in a calculation on one agrarian holding made about 70 thousand of hectare. The about half of rural housekeeping has mainly naturally consumer character.

In the economic developed countries already a long ago practically absent analogues our economies of population naturally consumer to the type. The Japanese and Chinese models of agriculture after the sizes of the landed parcels of land more or less answer the group of rural housekeeping, area of earth in which a more than 1 hectare.

But on the whole in entire countries with the developed market economy shallow and small farms are agrarian business, with the high enough level of specialization and co-operation. Fully obviously, that main direction of development of rural housekeeping is their transformation in agrarian economies market enterprise to the type.

Keywords: *rural housekeeping, personal peasant economies, area of earth, level of marketability, prospect, development.*

УДК [631.152: 658.012.011.56] 631.152.009.12

Нестеренко С.А., д.е.н, професор,
Воронянська О.В., к.е.н. доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК СКЛADOVA ФУНКЦІЯ МЕНЕДЖМЕНТУ

Анотація: В умовах ринкової економіки в значній мірі зростають інформаційні потреби сільськогосподарських товаровиробників, що стосуються системи менеджменту в управлінні сільськогосподарським виробництвом. У статті розглядається потреба в інформації для управління сільськогосподарським виробництвом, яка є постійною, оскільки жодне ефективне управління неможливе без належного інформаційного забезпечення.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, сільськогосподарське виробництво, управління, конкурентоспроможність, розвиток, система.

Постановка проблеми. Важлива роль у розвитку аграрного сектора належить поліпшенню інформаційного забезпечення сільгосптоваровиробників. Під інформаційним забезпеченням управління сільськогосподарським виробництвом розуміється своєчасне надання особам, які приймають рішення в області організації, управлінні і технологій сільськогосподарського виробництва, об'єктивної, актуальної, вичерпної і достовірної інформації про стан керованих об'єктів і зовнішнього середовища, про технології виробництва різних сільськогосподарських культур, тварин, птиці; про засоби механізації та автоматизації технологічних процесів у сільському господарстві; про засоби захисту рослин та тварин; про технології переробки сільськогосподарської продукції і т. д. Крім того, необхідні відомості про ринок сільськогосподарської продукції, добрив і засобів захисту, сільськогосподарської техніки, палива і мастильних матеріалів і т. п.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розробку методологічних матеріалів і впровадження інформаційно-консультаційних систем зроблено вченими як Г. Азоєва, [1], О.Д. Гудзинського [2], С.М. Кваши [3], М. Й. Маліка [4], Б.Й. Пасхавера [5], М. Портера [6], П.Т. Саблука [7], Судомир С.М. [2], Р.А. Фатхутдінова [9], Й. Шумпетера [10], А. Юданова [11] та багатьма іншими. Однак, підхід до вивчення забезпечення аграрного сектора інформаційними послугами як важливої складової функції менеджменту в уп-

равлінні конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств потребує більш детального опрацювання.

Формулювання цілей статті. Рівень забезпечення національної продовольчої безпеки і стану соціально-економічного розвитку в Україні визначається рівнем розвитку інформаційно-консультаційних послуг, спрямованих на створення механізму управління конкурентоспроможністю сільгосптоваровиробників. Метою статті є виділення і обґрунтування основних особливостей інформаційного забезпечення аграрного сектора в умовах конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств

Виклад основного матеріалу. В даний час сучасні інформаційні технології все ширше використовуються практично у всіх сферах діяльності людини. Особливе місце і роль їм відводяться в сфері управління досить складними системами. Системне використання таких інформаційних технологій неминуче призводить до докорінних змін в самих технологіях управління. Ігнорування реалій бурхливої інформатизації суспільства неминуче призведе до відставання, а, отже, і до невдач у діловій діяльності. Це положення поширюється на всі види економічної (і не тільки) діяльності. І якщо в багатьох галузях промисловості інформаційні технології використовуються досить широко і цілеспрямовано, то в аграрному виробництві нерідко відсутнє системне розуміння нагальної потреби їх застосування в практиці управління.

Аналіз особливостей і тенденцій розвитку інформаційного суспільства дозволяє зробити висновок про те, що будь-яка виробнича система не може успішно функціонувати при недостатньому забезпеченні її в цьому суспільстві. Недооцінка цього положення або, тим більше, спроба самоізоляції від інформаційних процесів в суспільстві рано чи пізно неминуче призводить до програшу в конкурентній боротьбі.

Формування інформаційного суспільства ще не завершено, ступінь інтеграції до нього різних виробничих систем неоднакова як у різних галузях народного господарства, так і всередині галузей. Аграрне виробництво в цьому відношенні помітно поступається багатьом галузям. Тому необхідна цілеспрямована діяльність, спрямована на використання переваг, які подаються інформаційними технологіями, і, перш за все, в системі менеджменту агропромисловим виробництвом.

Таким чином, об'єктивною реальністю в сфері управління аграрним виробництвом стала нагальна потреба вирішення завдань, пов'язаних з формуванням і ефективним використанням його інформаційного ресурсу. Без цього, на нашу думку, в принципі неможливе ефективне управління агропромисловими системами в сучасних умовах.

Процес управління здійснюється за допомогою збору та накопичення інформації про об'єкт управління, цілеспрямованих процесів її обробки і передачі. Більш точним представляється погляд на управління як на забезпечення процесів формування та руху інформаційних потоків, під якими розуміється спеціально організований рух повідомлень від певного джерела до деякого приймачу, спрямоване на забезпечення реалізації функцій управління в рамках цілей і умов керованої системи.

Необхідно відзначити, що інформаційним потокам, пов'язаним з управлінням аграрним виробництвом, притаманні такі риси:

- значна неоднорідність;
- непереборна повністю невизначеність при формуванні і реалізації;
- різномірність і множинність постачальників інформації;
- сезонність і циклічність формування і використання (у багатьох випадках);

багатоваріантність можливих реалізацій; істотна неоднорідність споживачів інформації;

подання дискретних (і / або «квантових») і безперервних підходів при формуванні і реалізації.

Без інформації про об'єкт управління (інформації зворотного зв'язку) неможливо управління ним, а її відсутність (нестача) знижує результативність (ефективність) дій. Управління сільськогосподарським виробництвом носить циклічний характер, що і викликає необхідність регулярного повторення управлінських актів: аналізу ситуації і постановки проблеми; вироблення і вибору варіанта управлінського рішення; організації виконання рішення; контролю; оцінки ситуації. Інакше кажучи, потреба в інформації для управління сільськогосподарським виробництвом є постійною, оскільки ніяке ефективне управління неможливе без належного інформаційного забезпечення.

У той час як у багатьох країнах світу ринок інформаційних ресурсів стрімко розвивається, його стан в Україні не відповідає сучасним вимогам.

Оскільки інформаційно-керуючі системи є похідними від виробничих систем, то з найбільшою швидкістю зруйнувалися саме інформаційні системи. Припинення державної підтримки інформатизації прискорило цей процес. Відпала потреба в обчислювальних центрах на основі великих і міні електронно-обчислювальних машин. Відбувся відтік кваліфікованих фахівців до комерційних структур, припинилось виділення коштів на організацію перепідготовки кадрів для переходу на персональні комп'ютери, не розвивався ринок послуг в області інформатизації АПК.

Ринкові перетворення призвели до того, що в НДІ відбувалося поступове скорочення фахівців в області інформатизації. Ефективне функціонування аграрного сектора України в даний час неможливо уявити без надійної інформаційної підтримки. Сучасний сільський товаровиробник намагається, освоїти все самостійно, і тільки переконавшись, що у нього бракує знань та інформації, на базі яких можна приймати власні рішення і здійснювати свої дії, він починає ставити питання і шукати поради на стороні.

Створювана державна служба надання послуг, освоєння і пропаганди досягнень науково-технічного процесу в агропромисловому виробництві згідно наказу № 615 Мінагропрому України від 9 січня 1998 року «Про вдосконалення наукового забезпечення виробництва на регіональному рівні» повинна обслуговувати всі виробничі управлінські та сервісні підприємства, установи та організації АПК.

В АПК проблемою інформації займаються Українська академія аграрних наук і Міністерство аграрної політики України. У перспективі доцільними бачаться два напрямки вирішення цієї проблеми:

1) розвиток агроконсалтингу, тобто задоволення попиту на інформаційно-консультаційні послуги, головним чином, сільськогосподарських підприємств, здатних повністю і своєчасно розрахуватися за персонально отримані послуги;

2) формування регіональної мережі дорадництва для задоволення потреб переважно дрібних сільськогосподарських товаровиробників, що частково фінансуватиметься державою.

До загальних рис консалтингу та дорадництва відноситься організація навчання сільськогосподарських товаровиробників, персоналу аграрних підприємств, менеджерів, організація підготовки і перепідготовки юридичних, бухгалтерських, аудиторських кадрів, організація курсів підвищення кваліфікації зустрічей, нарад, семінарів, що забезпечить обмін досвідом різних господарств як в межах області, так і в межах країни. Для того, щоб створені центри стали сучасними координаторами інформаційно-консультаційного забезпечення в АПК, важливо акумулювати ресурси науково-дослідних установ, навчальних закладів, органів державного управління і громадських організацій, які надають інформаційні послуги.

У процесі діяльності запропонованих служб важливо забезпечити надання своєчасної постійно оновлюваної інформації, якісних послуг, які відповідатимуть вимогам і потребам сільськогосподарських товаровиробників. У сучасних умовах існує об'єктивна необхідність дослідити попит і пропозицію, що встановлюються на ринку, номенк-

латуру товарів, відслідковувати мінливу ринкову кон'юнктуру, визначати вигідні для підприємства ринки збуту і місця реалізації продукції, проводити відповідні маркетингові дослідження ринку товарів тощо.

Розвиток конкурентоспроможності аграрного сектора шляхом надання інформаційної допомоги сільським товаровиробникам у прийнятті обґрунтованих економічних рішень допоможе:

у сприянні сільгосптоваровиробникам виявлення і формулювання їх проблем, аналізу варіантів і обґрунтованості;

у виборі рішень, підвищенні мотивації до реалізації прийнятих рішень, оцінці їх результатів і обміну інформацією з іншими сільськими виробниками;

в наданні об'єктивної та свіжої інформації щодо різних аспектів виробництва, переробки і збуту сільськогосподарської продукції, включаючи нові технології і методи ведення господарства;

в консультуванні з ефективного планування та управління господарством, фінансового інвестиційного аналізу, оптимізації використання ресурсів, обліку екологічних вимог; забезпечення зворотного зв'язку органів управління та науково-дослідних інститутів з сільськими товаровиробниками з метою розробки ефективних заходів державної аграрної політики;

в інтеграції знань і інформації з різних (в тому числі міжнародних) джерел, орієнтація аграрної науки на проведення прикладних досліджень з проблем сільських товаровиробників з метою вироблення практичних рекомендацій;

в ініціювання змін в методах господарювання, сприяння поширенню інновацій в аграрному секторі.

Висновки. Таким чином, можна зробити наступні висновки.

1. В умовах ринкової економіки в значній мірі зростають інформаційні потреби сільськогосподарських товаровиробників, що стосуються системи менеджменту в управлінні сільськогосподарським виробництвом, кон'юнктури ринку сільгосппродукції, технології виробництва і переробки, засобів механізації та автоматизації праці.

2. Необхідно створити мережу інформаційно-аналітичних центрів, які здійснюють

інформаційні та аналітико-прогнозні функції. Основною базою для їх створення повинні стати інформаційно-консультаційні служби в районах і на регіональному рівні.

Перспективи подальших наукових досліджень в цьому напрямку пов'язані з розробкою комплексної системи створення інфор-

маційного забезпечення аграрного сектора яке буде цільоспрямовано впливати на ефективність системи менеджменту в управлінні конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств в умовах ринкового господарювання.

Список літератури:

1. Азоев Г. Л. Конкуренция: анализ, стратегия и практика / Г.Л. Азоев. – М.: Центр экономики и маркетинга, 1996. – 208 с.
2. Амбросов В. Трансформаційні процеси в аграрній сфері регіону // Економіка України. – 2003. - №8. – С. 66-70.
3. Гудзинський О.Д. Управління результативністю діяльності підприємств (теоретико-методологічний аспект): монографія / О. Д. Гудзинський, Н. В. Гайдамак, С.М. Судомир, Т.О. – К.: 2011. – 175 с.
4. Єрмаков О. Ю. Методологія економічного дослідження організаційних форм виробництва / О. Ю. Єрмаков // Економіка АПК. – 2003. – № 1. – С. 31-37.
5. Кваша С. Конкурентоспроможність вітчизняної аграрної продукції в умовах вступу до СОТ / С. Кваша, О. Лука // Економіка України. – 2003. – № 10. – С. 79 - 85.
6. Маршалл А. Принципы политической экономии: в 3-х т./ А. Маршалл; пер. с англ. Р. И. Столпера. – М.: Прогресс, 1983. – Т. 1. – 415 с.
7. Портер М. Конкурентная стратегия : Методика анализа отраслей и конкурентов / Майкл Портер ; Пер. с англ. – 3-е изд. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. –. 453 с.
8. Ушачев И.Г. Нужны новые подходы к аграрной политике / И. Г. Ушачев // АПК: экономика, управление. – 2006. – № 1. – С. 4 - 12.
9. Фатхундінов Р.А. Управління конкурентоздатністю організації / Фатхундінов Р.А., Осовська Г.В. Підручник, – К.: «Кондор», 2009. –470 с.

S. Nesterenko PhD, Professor, O.Voronianska. PhD, Assistant Professor, Department of organization and management of socio-economic systems, TSAU

INFORMATION SUPPORT AS A PART OF MANAGEMENT FUNCTION

Summary.

The development of the competitiveness of the agricultural sector by providing information assistance to rural producers in making informed economic decisions will help out with: assisting agricultural producers in identifying and shaping its problems, analyzing options and feasibility; choosing the solutions, increasing motivation to implement decisions, evaluating their results and sharing information with other rural producers; providing objective and current information on various aspects of production, processing and marketing of agricultural products, including new technologies and methods of farming; advising on effective planning and economic management, financial investment analysis, optimization of resources, integration of environmental requirements; providing feedback on management and research institutes with rural producers to develop effective measures of state agricultural policy; the integration of knowledge and information from different (including international) sources, focus on agricultural science of applied research on problems of rural producers to develop practical recommendations; initiating changes in the methods of management, promoting the dissemination of innovations in the agricultural sector.

Thus we can make the following conclusions. 1. Information needs of agricultural producers are greatly increasing in a market economy with regard to management system in the administration of agricultural production, agricultural market conditions, technology, production and processing, mechanization and automation of labor. 2.This is necessary to create a network of information-analytical centers, which provides information and analytical and predictive functions. The main basis for their creation should be information and consulting services in the areas and at the regional level.

Prospects for further research in this area are related to the development of complex system creating information support of the agricultural sector to be targeted to act on the efficiency of management system in the administration of competitive agricultural enterprises in the market economy.

УДК 332.3:631.1:631.67

Прус Ю.О.
к.е.н., доцент

Таврійський державний агротехнологічний університет

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ЗРОШЕННЯ

Анотація. Скорочення площ фактичного поливу супроводжується: значним погіршенням технічного стану зрошувальних систем; незадовільним оновленням парку дощувальної техніки. Для вирішення вказаних проблем у статті проаналізований стан та проблеми використання зрошуваних земель у Запорізькій області в 2014-2015 рр., запропоновано напрямки наукових досліджень в сфері зрошувального землеробства, які зацікавлять товаровиробників регіону.

Ключові слова: зрошення, водоподача, норма поливу, полита площа, кількість поливів

Постановка проблеми. Всього в світі зрошуються 250 млн. га, або 15% сільськогосподарських угідь. В Україні протягом останніх 20 років наявний водогосподарський комплекс руйнується, зростають площі зрошуваних земель, які повністю не поливаються, а продуктивність тих, що зрошуються, значно знизилась. Зрошувані землі практично перестали виконувати роль стабілізуючого фонду в продовольчому забезпеченні держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В Україні в 2014 р. налічувалось 2,2 млн. га зрошуваних земель, з них в сільськогосподарських підприємствах – 1,5 млн. га [1, с. 72; 2, с. 73]. Загалом зрошувані землі в 2014 р. становили 5,2 % сільськогосподарських угідь. Але ці угіддя використовуються не повністю. Так, площа зернових та соняшника на зрошенні в 2006-2014 рр. складала 178 тис. га., а в 2014 р. – 137 тис. га. В цілому в Україні використовується близько 30 % зрошуваних угідь [3, с. 11]. Тому значення зрошення для всієї України незначне – в 2006-2014 рр. зрошувалось до 1,3 % посівів зернових та до 0,8 % посівів соняшника [1, с. 99; 2, с. 100-101].

Аналіз урожайності зернових та соняшника показує, що зрошення позитивно впливає на урожайність. Так, відношення урожайності на зрошенні до середньої урожайності протягом 2006-2014 рр. по зернових становить 1,38, а по соняшнику – 1,09. Проте це відношення у 2010-2014 рр. порівняно з 2006-2009 рр. по зернових зменшилось з 1,45 до 1,32, а по соняшнику – зросло з 1,08 до 1,10 [1, с. 99; 2, с. 100-101].

Проблемам сучасного функціонування зрошувальних систем та ефективному використанню зрошуваних земель присвячено роботи Благодатного В.І., Коваленка П.І., Нечипоренка О.М., Ромащенко М.І. та багатьох інших. Однак, коло зазначених питань досить широке і потребує додаткових наукових обґрунтувань, у т.ч. і на регіональному рівні.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в аналізі стану використання зрошуваних земель в Запорізькій області та визначенні кола напрямів проведення наукових досліджень у зрошувальному землеробстві регіону.

Виклад основного матеріалу. В Запорізькій області налічується 226 тис. га зрошуваних земель, що становить 12 % угідь товарного сільськогосподарського виробництва. Але протягом 2014-2015 рр. використовувалось тільки 20 % цього потенціалу. Найбільша частка використаних зрошуваних земель – у Мелітопольському, Токмацькому, Якимівському та Великобілозерському районах.

У середньому, в цих районах використовувалось 37 % наявних зрошуваних земель. Всього у Мелітопольському, Токмацькому, Якимівському та Великобілозерському районах знаходиться 44 % всіх зрошуваних земель Запорізької області, а зрошується – 81 % від усіх политих площ Запорізької області (2014-2015 рр.). Отже, 56 % наявних зрошуваних земель, які належать іншими районам, практично не використовуються – з них зрошується тільки 7 %, що становить 19 % від усіх зрошуваних площ Запорізької області.

Таблиця 1

Використання зрошуваних земель у Запорізькій області

Район	Фізична площа, га						
	Наявність зрошуваних земель	По протоколам намірів	% протоколів намірів	Фактично полито			
				станом на 13.10.2014	%	станом на 13.10.2015	%
Василівський	26693	3128	11,7	898	3,4	968	3,6
В-Білозерський	19765	5000	25,3	4335	21,9	4698	23,8
Веселівський	27755	2919	10,5	1697	6,1	1784	6,4
Вільнянський	20021	1500	7,5	1587	7,9	1324	6,6
Запорізький	12281	120	1,0	685	5,6	676	5,5
К-Дніпровський	20416	6000	29,4	1880	9,2	2059	10,1
Мелітопольський	22360	12600	56,4	13040	58,3	13041	58,3
Михайлівський	15966	2460	15,4	1 495	9,4	1812	11,3
Оріхівський	3106	-	0,0	5	0,2	-	0,0
Токмацький	7260	2476	34,1	3693	50,9	3203	44,1
Якимівський	50610	14800	29,2	15406	30,4	15796	31,2
Всього	226232,4	51003	22,5	44721	19,8	45361	20,1

Джерело: розраховано за даними Запорізького обласного управління водних ресурсів

Рівень виконання планів використання поливних земель також є вищим у першій групі районів. В них було заплановано поливати 35 % земель, причому план було перевиконано на 5 %, тоді як у другій групі районів планувалось використовувати 13 % поливних земель і план був виконаний тільки на 54 %.

Основними причинами невикористання поливних земель у Запорізькій області є незадовільний технічний стан господарських мереж, насосно-силового обладнання та відсутність необхідної кількості дощувальних машин (табл. 2).

Таблиця 2

Рух зрошувальної техніки у сільськогосподарських підприємствах Запорізької області, 2014 р.

Райони	На початок року, шт.	На кінець року, шт.	Відхилення		Коефіцієнт		
			+/-	%	оновлення	вибуття	інтенсивності оновлення
Дощувальні машини ¹⁾	254	266	12	4,7	0,154	0,114	1,35
Дощувальні машини ²⁾	146	124	-22	-15,1	0,016	0,164	0,09
Машини і пристрої для поливу ¹⁾	28	32	4	14,3	0,125	0,000	-
Машини і пристрої для поливу ²⁾	46	48	2	4,3	0,146	0,109	1,34
Водяні насоси і насосні станції ¹⁾	68	79	11	16,2	0,241	0,118	2,04
Водяні насоси і насосні станції ²⁾	316	307	-9	-2,8	0,049	0,076	0,64
Обладнання іригаційне - стаціонарне ¹⁾	270	290	20	7,4	0,197	0,137	1,43
Обладнання іригаційне - стаціонарне ²⁾	308	289	-19	-6,2	0,042	0,101	0,41
Обладнання іригаційне - пересувне ¹⁾	80	87	7	8,8	0,080	0,000	-
Обладнання іригаційне - пересувне ²⁾	200	190	-10	-5,0	0,063	0,110	0,57

Примітки:

¹⁾ 1-ша група (Мелітопольський, Токмацький, Якимівський та Великобілозерський райони);

²⁾ 2-га група (інші райони)

Джерело: розраховано за даними Запорізького обласного управління водних ресурсів

Зокрема, протягом 2014 р. у районах з найвищими частками зрошуваних земель, що використовуються, загальна кількість дощувальних машин, машин і пристроїв для поливу, водяних насосів і насосних станцій, стаціонарного та пересувного іригаційного обладнання зросла на 7,7 %, в той час як у решті районів – скоротилась на 5,7 %. Значне зменшення відбулося по дощувальних машинах (табл. 2). Загалом у районах першої групи інтенсивність оновлення зрошувальної техніки вища, тобто спостерігається перевищення коефіцієнта оновлення над ко-

ефіцієнтом вибуття, і це відбувається по всіх видах техніки.

Суттєве погіршення технічного стану зрошуваних систем, особливо їх внутрішньогосподарської частини, є наслідком значного скорочення обсягів бюджетного фінансування та відсутністю власних коштів у землекористувачів.

Результати досліджень свідчать, що в структурі зрошуваних земель простежується порушення оптимального співвідношення сільськогосподарських культур, в основному, за рахунок різкого збільшення частки соняшнику в сівозмінах (табл. 3).

Таблиця 3

Структура використання поливних земель у Запорізькій області, % (2015 р.)

Район	Зернові	Картопля та овоче-баштанні	Кормові	Технічні	Інші ¹⁾	Вологозарядка
Василівський	79,8	20,2	0,0	0,0	0,0	0,0
В-Білозерський	26,4	0,0	4,8	42,7	0,0	26,2
Веселівський	36,3	8,2	9,2	15,4	0,0	30,9
Вільнянський	29,5	22,2	0,4	18,0	0,0	29,9
Запорізький	93,2	6,8	0,0	0,0	0,0	0,0
К-Дніпровський	52,0	0,0	17,6	30,4	0,0	0,0
Мелітопольський	13,9	7,8	1,6	58,9	7,0	10,9
Михайлівський	18,1	30,8	0,0	15,2	21,5	14,4
Оріхівський	-	-	-	-	-	-
Токмацький	38,3	0,0	24,5	24,0	0,0	13,2
Якимівський	20,3	9,6	0,0	36,8	0,6	32,7
<i>Всього</i>	23,5	8,2	3,5	40,3	3,3	21,2
1-ша група	19,9	7,1	2,7	44,8	2,8	22,7
2-га група	41,2	13,9	7,5	18,0	5,5	13,7

Примітка: ¹⁾ сади, плодово-ягідні насадження

Джерело: розраховано за даними Запорізького обласного управління водних ресурсів

Так, у Запорізькій області в 2015 р. у районах з найвищими частками зрошуваних земель, що використовуються, в структурі поливних земель технічні та зернові культури займали 44,8 та 19,9 % відповідно, тоді як в решті районів – 18,0 та 41,2 %. Надмірна частка соняшнику в структурі посівних площ призводить до висушування і зниження родючості ґрунту, що негативно впливає на

урожайність наступних за культур. Зниження площ посіву технічних культур можна досягти за рахунок збільшення питомої ваги зернових культур до оптимальних меж у сівозміні (до 40-82 %) за рахунок пшениці озимої і кукурудзи.

Інтенсивність зрошення в Запорізькій області протягом 2014-2015 рр. практично не змінилась (табл. 4).

Таблиця 4

Інтенсивність зрошення у Запорізькій області

Райони	Кількість поливів на 1 політій гектар (станом на 13.10.)		Зміна кількості поливів на 1 політій га, %	Водоподача на 1 полив, м ³ /га (станом на 13.10.)		Зміна водоподачі на 1 полив, %	Водоподача на 1 політій га, м ³ (станом на 13.10.)		Зміна водоподачі на 1 політій га, %
	2014 р.	2015 р.		2014 р.	2015 р.		2014 р.	2015 р.	
Василівський	3,70	3,30	-10,8	497	522	5,0	1836	1721	-6,3
В-Білозерський	4,27	3,97	-6,9	511	528	3,5	2178	2098	-3,6
Веселівський	1,67	1,68	1,1	554	533	-3,7	923	898	-2,7
Вільнянський	2,99	2,73	-8,9	305	301	-1,3	913	822	-10,1
Запорізький	4,08	3,36	-17,7	278	300	7,8	1135	1007	-11,2
К-Дніпровський	5,08	4,95	-2,6	364	375	3,0	1848	1854	0,3
Мелітопольський	4,23	3,80	-10,1	473	469	-0,8	2003	1785	-10,9
Михайлівський	5,62	3,92	-30,1	491	495	0,9	2758	1944	-29,5
Оріхівський	2,20	-	-	364	-	-	800	-	-
Токмацький	4,18	4,03	-3,5	299	301	0,5	1250	1213	-2,9
Якимівський	2,93	3,62	23,4	433	449	3,7	1268	1623	28,0
<i>Всього</i>	<i>3,71</i>	<i>3,70</i>	<i>-0,4</i>	<i>439</i>	<i>447</i>	<i>2,0</i>	<i>1627</i>	<i>1654</i>	<i>1,7</i>
1-ша група	3,68	3,76	2,3	445	453	1,9	1637	1706	4,2
2-га група	3,84	3,41	-11,2	412	421	2,2	1582	1435	-9,3

Джерело: розраховано за даними Запорізького обласного управління водних ресурсів

Водоподача на 1 полив становила в середньому 440 м³/га, проте в районах з найвищими частками зрошуваних земель, що використовуються, вона на 8 % вища, ніж в решті районів. Водоподача на 1 політій гектар у першій групі районів також вища, ніж у другій, на 19 % (2015 р.). Фактором зменшення водоподачі на 1 політій гектар на 9,3 % в другій групі районів виступає зменшення кількості поливів на 11,3 %. Кількість поливів в значній мірі залежить від стану внутрігосподарських зрошувальних мереж та відповідного обладнання.

Ефективність діяльності водогосподарських організацій – постачальників води за умови регульованих цін на подачу води повністю залежить від обсягів послуги з подачі води. Факторами зміни загальної водоподачі (табл. 5) виступають фактично полита площа, кількість поливів на 1 політій гектар та водоподача на 1 полив.

Встановлено, що протягом 2014-2015 рр. загальна водоподача в районах першої групи зросла, головним чином, за рахунок кількості поливів на 1 політій гектар та водоподачі на 1 полив, а в другій групі – зменшилася, переважно, за рахунок кількості поливів на 1 політій гектар.

Необхідно також звернути увагу на порушення технологічної цілісності зрошувальних систем, що спричинено, з одного боку, паюванням земель і, як наслідок, подрібненням та збільшенням кількості землекористувачів, а з іншого – передачею внутрішньогосподарських систем у комунальну власність та на баланс агропідприємств при державній власності на міжгосподарську мережу. Досить часто агропідприємства, а тим більше, місцеві органи самоврядування, не мають достатніх коштів на реконструкцію та модернізацію, не кажучи вже про будівництво нових систем зрошення.

Таблиця 5

Факторний аналіз зміни водоподачі в Запорізькій області

Райони	Водоподача, тис. м ³ (станом на 13.10.)		Зміна водоподачі, тис. м ³			
	2014 р.	2015 р.	всього	в т.ч. за рахунок		
				фактично политої площі	кількості поливів на 1 політий гектар	водопо- дачі на 1 полив
Василівський	1649,1	1665,6	16,5	128,5	-191,2	79,1
В-Білозерський	9439,8	9857,5	417,7	790,5	-705,7	332,9
Веселівський	1566,7	1602,6	35,9	80,3	17,7	-62,2
Вільнянський	1449,5	1087,7	-361,8	-240,2	-107,4	-14,1
Запорізький	777,4	680,9	-96,5	-10,2	-135,8	49,5
К-Дніпровський	3474,3	3817,2	342,9	330,8	-97,8	109,9
Мелітопольський	26117,1	23280,1	-2837	2,0	-2639,6	-199,4
Михайлівський	4123	3521,7	-601,3	874,2	-1505,8	30,3
Оріхівський	4	-	-4	-4,0	0,0	0,0
Токмацький	4616,5	3886,2	-730,3	-612,5	-138,8	21,0
Якимівський	19533,5	25637	6103,5	494,5	4685,4	923,6
<i>Всього</i>	145501,8	150073,0	4571,2	2875,0	-1077,3	2773,4
1-ша група	59706,9	62660,8	2953,9	674,4	1201,4	1078,1
2-га група	13044,0	12375,7	-668,3	1159,5	-2020,3	192,5

Джерело: розраховано за даними Запорізького обласного управління водних ресурсів

Крім того, за наявності коштів виникає проблема короткостроковості оренди землі – протягом 5-6 років капіталовкладення не окупляться. А для власників земельних ділянок для товарного сільськогосподарського виробництва, які господарюють самостійно, виникає проблема можливостей та бажання спільного використання зрошувальних мереж, які не знаходяться у їх власності.

На початку 2000-х років у Запорізькій області була прийнята Програма меліорації земель та поліпшення екологічного стану зрошуваних угідь на 2001-2005 рр. та до 2010 р. Цією програмою було передбачено комплекс ремонтно-експлуатаційних робіт, робіт по реконструкції та технічному переоснащенню міжгосподарських та внутрігосподарських мереж, закінченню споруд недобудованих меліоративних систем, використання сучасних агротехнологічних та агро-екологічних систем, що забезпечить збереження зрошуваного землеробства, збереження і відтворення родючості меліоративних ґрунтів. Проте, ця програма виконана не була – з того часу площа земель, які не поливаються, зросла на 30-40 тис. га.

Вартість реконструкції на той час коштувала 2 тис. грн./га. На сьогодні ця сума зростає мінімум до 10-15 тис. грн./га. Це значні кошти, і без державних інвестицій (на які дуже мало надії) чи приватних інвестицій, залучених за межами аграрного сектору, не обійтись. Але з метою залучення інвестицій необхідно вирішити ряд організаційних, технічних та фінансових питань:

форма власності – на сьогодні частина систем зрошення належить державі, частина – у комунальній власності, частина – приватній, а для інвестора дуже важливо розуміти, кому будуть належати ці системи, щоб їх фінансувати;

на законодавчому рівні зрошуваним землям необхідно надати особливий статус, де врахувати відповідальність орендарів зрошуваних земель за їх використання не за цільовим призначення. Це дасть змогу використовувати зрошувані землі як технологічні масиви на умовах оренди саме фінансово спроможним господарствам;

мінімальний термін оренди таких земель має бути збільшений (можливо, до 10-15 років), враховуючи тривалі терміни окупності

інвестицій у відновлення зрошувальних мереж та придбання дощувальної техніки;

враховуючи монополізм водогосподарських організацій, встановити прозорі і зрозумілі тарифи, змінити взаємодію водокористувачів з ними на основі гнучкого ціноутворення;

модернізація та реконструкція зрошувальних систем має базуватися на застосуванні нових способів та техніки поливу, систем краплинного зрошення та низьконапірних систем дощування, екологічно безпечних та енергозберігаючих технологій зрошення.

Аналіз свідчить, що з метою забезпечення сталого розвитку рослинництва у Запорізькій області необхідним є проведення фахівцями ТДАТУ наступних наукових досліджень: вивчення закономірностей природних, соціально-економічних та технологічних процесів в умовах зрошення сільськогосподарських культур; розробка концепцій, стратегій та напрямів відновлення і розвитку зрошення; розробка та обґрунтування те-

хнологій зрошення сільськогосподарських культур; розробка автоматизованих та інформаційно-обчислювальних систем управління технологічними процесами в зрошенні.

Висновки. Отже, скорочення площ фактичного поливу супроводжується: значним погіршенням технічного стану зрошувальних систем; незадовільним оновленням парку дощувальної техніки; порушенням технологічної цілісності зрошуваних систем; порушенням структури посівних площ, технологій вирощування сільськогосподарських культур; недостатнім рівнем бюджетного фінансування на утримання державних водогосподарсько-меліоративних систем.

Для вирішення зазначених проблем водогосподарства та аграрні підприємства Запорізької області мають бути забезпечені науковим супроводом техніко-технологічного процесу зрошення та рекомендаціями щодо оптимізації водного режиму зрошуваних ґрунтів.

Список літератури

1. Сільське господарство України 2014. Статистичний збірник. – К.: Держкомстат, 2015. – 380 с.
2. Сільське господарство України 2009. Статистичний збірник. – К.: Держкомстат, 2010. – 376 с.
3. Ромащенко М.І. Концептуальні засади відновлення зрошення у Південному регіоні України // Меліорація і водне господарство. – 2013. – № 100 (1). – С.7-17.
4. Коваленко П.І. Управління водорозподільними системами за принципами ресурсо- та енергозаощадження / П.І.Коваленко, В.М.Попов. - К.: Аграрна наука, 2011. – 368 с.
5. Нечипоренко О.М. Роль недержавних структур у системі зрошуваного землеробства // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Випуск 12., ч.2. – С.48-51.

Prus Y., Candidate of Economical Sciences, Senior Lecturer, Head of Scientific Research Department, Tavria State Agrotechnological University

STATE AND PROBLEMS OF IRRIGATION

Statement of the task. In Ukraine for last 20 years the water complex collapses: the areas of the irrigated earths which are not used grow, productivity of the irrigated earths has considerably decreased. The irrigated earths practically have ceased to carry out a role of stabilizing fund in food maintenance.

Results of research. In the Zaporizhzhya region of 226 thousand in hectare of the irrigated earths, makes 12 % of land of commodity agricultural production. But within 2014-2015 only 20 % of this potential were used.

Principal causes of non-use of the irrigation earths in the Zaporizhzhya region is the unsatisfactory technical condition of water networks, the pump-power equipment and absence of necessary quantity of machines for irrigation

Considerable deterioration of a technical condition of irrigated systems is a consequence of considerable reduction of volumes of budgetary financing and absence of own means at land users.

In structure of the irrigated earths infringement of an optimum parity of agricultural crops at the expense of sharp increase in a share of sunflower in crop rotations is traced.

Intensity of an irrigation in the Zaporizhzhya region within 2014-2015 practically on has changed. Water giving on 1 watered hectare made, on the average, 1640 m³, however in areas with high shares of the used irrigated earths it on 19 %, above, than in other.

Conclusions. Hence, reduction of the areas of actual watering is accompanied: considerable deterioration of a technical condition of irrigating systems; unsatisfactory updating of park of irrigating technics; infringement of technological integrity of irrigated systems; disruption of the structure of sown areas. For the decision of the specified problems the agrarian enterprises and the water enterprises of the Zaporizhzhya region should be provided by scientific support of machinery-technological process of an irrigation and recommendations about optimization of a water mode of irrigated soils.

Key words. irrigation, water supply, irrigation rate, watered area, the number of irrigations

ПОНЯТТЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ЙОГО РОЛЬ У ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ

Анотація. Формування на місцевому рівні сучасної системи місцевого самоврядування є одним із найважливіших завдань адміністративної реформи в Україні. В статті розглянуто проблеми розвитку та політико-правові умови діяльності системи місцевого самоврядування, визначено, що головним напрямом діяльності органів місцевого самоврядування є задоволення економічних, політичних, соціальних потреб людини, створення умов для гармонійного поєднання інтересів людини і суспільства.

Ключові слова: державне управління, місцеве самоврядування, політика, суспільство.

Постановка проблеми. Сучасний стан державотворення, розвиненість його політичних інститутів багато в чому залежить від життєздатності місцевого самоврядування. За роки його розбудови було сформовано в цій сфері орієнтири з реалізації позитивних змін, а також виявлено проблеми, над якими необхідно працювати на законодавчому рівні з метою їх усунення. Актуальність теми зумовлена, передусім тим, що місцеве самоврядування все впевненіше займає свою нішу в політичній системі держави. У процес розбудови місцевого самоврядування все активніше включається саме населення територіальної громади, громадські організації, політичні партії. Незважаючи на неповне законодавче врегулювання, інститут місцевого самоврядування завойовує стійкі позиції на регіональному просторі, закладає якісно нове підґрунтя для розвитку демократичних засад у суспільстві. Сьогодні вже більша частина населення територіальних громад свою долю міцно пов'язує саме з успішним функціонуванням місцевого самоврядування [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі становлення, розвитку й реформування місцевого самоврядування в Україні присвячено досить широке коло праць вітчизняних дослідників, зокрема Ф.Барановського, В.Вакуленка, А.Карася, М.Орлатого, М.Пухтинського, Г.Щедрова, О. Батанова, О.Бобровської, П.Ворони, І.Дробота, Н.Камінської, В.Куйбіди, Ю.Куца, М.С.Саханенка, Ю.Шарова та ін.

Формулювання цілей статті полягає у теоретичному дослідженні поняття місцево-

го самоврядування як політико-правового інституту та його ролі в державному управлінні.

Виклад основного матеріалу. Однією з найбільш важливих ознак побудови демократичної держави є розвиток місцевого самоврядування. У кожній державі незалежно від особливостей її політико-територіального і адміністративно-територіального устрою, форми правління, історичних, національних та інших особливостей місцеве самоврядування має специфічну форму і назву. В деяких країнах використовуються такі терміни для позначення місцевого самоврядування, як «муніципальне управління», «місцева автономія», «територіальна децентралізація» та ін. [2].

В основі місцевого самоврядування кожної держави світу лежать національні теорії місцевого самоврядування. Найбільше розповсюдження в світі отримала громадська теорія, прийнята більшістю країн Європи. В основі цієї теорії лежить ідея природних прав територіальної громади, її «суверенітету».

Основні положення організації і функціонування місцевого самоврядування в Україні закріплені в Конституції України (ст. 140), Європейській Хартії місцевого самоврядування 1985 р. (ратифікованій в 1997 р.), а також у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 1997 р., «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 2001 р.

У відповідності до ст.140 Конституції України місцеве самоврядування є правом територіальної громади — жителів села чи

добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста — самостійно вирішувати питання місцевого значення у межах Конституції і законів України [3].

Сутність місцевого самоврядування полягає у гарантованому державою праві територіальної громади, громадян і їх органів в інтересах населення вирішувати в межах чинного законодавства і під власну відповідальність значну частину місцевих питань [3].

Місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст. Територіальна організація самоврядування в Україні заснована на об'єднанні загальнодержавних та місцевих інтересів [2].

Перспектива розвитку громадянського суспільства в Україні передбачає розв'язання багатьох політичних і соціальних проблем. Від цього залежить процес формування структурного скелета і громадянського суспільства, і системи органів місцевого самоврядування. Вони одночасно представлені в структурах громадянського суспільства і є елементами нової державної управлінської конструкції. На дотичних межах цих структурних перетинів увиразнюються проблеми й суперечності перетворень, що відбуваються в нашому суспільстві. Україна дедалі гостріше переживає несподіваний дратівливий парадокс: зростає тривога, що посилення формальної української влади рік у рік стає загрозою для української національно-культурної ідентичності. Водночас поглиблюється розкол між владою й народом, що характеризується посиленням недовіри до державних інституцій. Якщо таку тенденцію не усунути, то виникає цілком реальна загроза делегітимізації влади з боку суспільства [4].

Громадянське суспільство — це конкретний спосіб інституалізації демократії та сфера для добровільного об'єднання громадян з метою реалізації їх інтересів. Громадянське суспільство — це особливий феномен для публічної сфери, де ті чи інші суб'

екти шляхом активної добровільної діяльності забезпечують реалізацію власних цілей суспільного життя. Варто взяти до уваги, що початкові процеси формування структур громадянського суспільства тривалий час матимуть складний суперечливий характер, який виявлятиметься в особливих умовах закам'юфльованого політичного впливу, коли держава та політичні партії всіляко їх підпорядковуватимуть і використовуватимуть для реалізації своїх кон'юнктурних політичних завдань. Система державних органів безпосередньо не може займатися регуляторною діяльністю громадських інституцій. Для цього посттоталітарні політичні системи створюють певні координаційні та дорадчі структури, які приховано справлятимуть урядовий вплив, як це практикувалося за часів соціалізму.

Процес структуризації публічної сфери за сучасних умов є дещо ускладненим. В Україні замість «громадянського суспільства» сформовано криміналізоване клієнтальне суспільство, за умов якого демократичні політичні інститути існують як квазіутворення» [5]. Бюрократично-управлінська система паралізувала діяльність державних органів, а політична — підпорядкувала їх існування забезпеченню кланово-олігархічних інтересів.

Лише зміна парадигми управління державою, послідовне проведення реформування місцевого самоврядування, територіальної організації влади в Україні, вдосконалення існуючої системи управління на місцях, розширення повноважень органів місцевого самоврядування сприятиме побудові місцевої влади на засадах демократії [6].

Перш за все, потребують ефективного та швидкого вирішення проблеми правового та інституційного характеру. Щоби вирішити проблему на рівні територіальних громад, необхідно об'єднати зусилля громад і їх територій та фінансова підтримка держави.

1 квітня 2014 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України було схвалено «Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні». Метою Концепції є визначення напрямів, механізмів і строків формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для ство-

рення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад [7].

Метою Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» є створення правових умов та можливостей для посилення гарантій місцевого самоврядування; сприяння створенню сільських територіальних громад; формування ефективно діючих рад та їх виконавчих органів, головним завданням яких має стати поліпшення забезпечення потреб громадян, якісне надання їм необхідних спеціальних послуг; забезпечення сталого розвитку відповідних територій, ефективного використання бюджетних коштів [8].

Закон України «Про співробітництво територіальних громад» розроблено з використанням кращого європейського досвіду. Він визначає організаційно-правові засади співробітництва територіальних громад, принципи, форми, механізми такого співробітництва, його стимулювання, фінансування та контролю, підстави та особливості припинення співробітництва, оскільки чинне українське законодавство передбачає тільки загальні рамки впровадження міжмуниципального співробітництва, допускає об'єднання ресурсів органів місцевого самоврядування для вирішення спільних проблем, але не містить правових норм, які б дозволяли таке співробітництво [9].

Подальший, динамічний розвиток місцевого самоврядування можливо забезпечити лише через удосконалення відповідного нормативно-правового поля, яке має врегулювати питання організації та діяльності суб'єктів місцевого самоврядування та його забезпечення.

Список літератури:

1. Возний С.О. Поняття місцевого самоврядування як політико-правового інституту / С.О. Возний // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. – 2014. - №1. - С.82-87.
2. Мельник А. Ф. Державне управління : підручник / А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна; за ред. А. Ф. Мельник. – К. : Знання, 2009. – 582 с.
3. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – Х. : Фоліо, 1998. – 48 с.
4. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях / А. Карась. – К. ; Львів : Видавн. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 520 с.
5. Барановський Ф. В. Європейська інтеграція та демократичний розвиток України: концептуальний аналіз взаємовпливу /

Самоврядування, як і незалежність, не можна запроваджувати наказами, декретами чи законами. Для підвищення дієвості впливу на стан соціально-економічного розвитку та виведення країни із кризи створюється нова сучасна система державного управління шляхом проведення адміністративної реформи.

Одним із найважливіших завдань цієї реформи є формування на місцевому рівні сучасної системи місцевого самоврядування. Адже життєвий рівень населення в підсумку залежить від рівня роботи відповідних органів самоврядування та влади. Тому й головний напрям діяльності органів місцевого самоврядування полягає в задоволенні економічних, політичних, соціальних потреб людини, створенні умов для гармонійного поєднання інтересів людини і суспільства .

Висновки. Громадянське суспільство стає конкретним засобом інституалізації демократії та сферою для добровільного об'єднання громадян з метою реалізації їхніх інтересів. Місцеве самоврядування набуває іншого рольового статусу: з виконавця державно-владного замовлення надання відповідних послуг самоврядні осередки стають організаторами відповідної управлінської системи, яка розв'язує проблеми місцевого значення через громадські структури. Саме в такий спосіб діють структури місцевої демократії в розвинених країнах світу [2].

Одним із найважливіших завдань адміністративної реформи в Україні є формування на місцевому рівні сучасної системи місцевого самоврядування. Адже життєвий рівень населення в підсумку залежить від рівня роботи відповідних органів самоврядування та влади. Тому й головний напрям діяльності органів місцевого самоврядування полягає в задоволенні економічних, політичних, соціальних потреб людини, створенні умов для гармонійного поєднання інтересів людини і суспільства [6].

Ф. В. Барановський. – Луганськ : Елтон-2, 2007. – 407 с.

6. Звіздай О.В. Нормативно-правові засади розвитку місцевого самоврядування в Україні / О.В. Звіздай // Актуальні проблеми державного управління. – 2015. - №1(47).- С.242-249.

7. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

8. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 р. № 157-VIII. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

9. Закон України «Про співробітництво територіальних громад» від 17.06.2014 р. №1508-VII. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

Summary.

Raising of problem. The current state of state, development of its political institutions largely depends on the viability of local governments. Over the years its development has been formed in this area landmarks to implement positive changes and found problems that need to work on the legislative level to address them.

Basic material of research. One of the most important aspects of a democratic state is the development of local government. In each state, regardless of the features of its political - territorial and administrative-territorial structure, form of government, historical, national and other features of the local government has a specific form and name. In others, the following terms to refer to local government, "municipal government", "local autonomy", "territorial decentralization" and others.

Local government is carried out by territorial communities of villages, towns, both directly and through the village, town and city councils and their executive bodies and through district and regional councils, which represent common interests of territorial communities of villages, towns and content. The territorial organization of government in Ukraine based on the integration of national and local interests.

First of all require effective and rapid solution to the problem of legal and institutional nature. To solve the problem at the level of communities, it is necessary to unite efforts of communities and their territories, and need financial support from the state.

Self, like independence, can not implement the orders, decrees or laws. To increase the efficiency of impact on the socio-economic development and the country out of the crisis, a new modern system of government through administrative reform.

One of the most important tasks of this reform is to develop locally a modern system of local government. After living standards ultimately depend on the level of the relevant bodies and government authorities. Therefore, the main direction of local government is to meet the economic, political, social, human needs, creating the conditions for the harmonious combination of interests of man and society.

Conclusions. One of the most important tasks of the administrative reform in Ukraine is forming locally a modern system of local government. After living standards ultimately depend on the level of the relevant bodies and government authorities. Therefore, the main direction of local government is to meet the economic, political, social, human needs, creating the conditions for the harmonious combination of the interests of man and society.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ (ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ)

УДК631.1:636.4

Збарський В. К., д.е.н., професор
Здоренко О. О., аспірант

Національний університет біоресурсів і природокористування України

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО КРИТЕРІВ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА СТІЙКОСТІ ВИРОБНИЦТВА СВИНИНИ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Анотація. У статті розглянуто методологію визначення ефективності виробництва, проаналізовано існуючі підходи до визначення результатів та витрат виробництва, обґрунтовано доцільність використання системи показників економічної ефективності виробництва.

Ключові слова: ефективність, показники оцінки, підходи визначення ефективності, критерії економічної ефективності.

Постановка проблеми. Ефективність діяльності забезпечує економічну стійкість, яка є передумовою сталого розвитку підприємств. Проведені дослідження свідчать, що підприємницька діяльність може здійснюватись під впливом різних факторів, які визначають ефективне її функціонування. Одним з таких факторів є стійкість діяльності сільськогосподарського сектору економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблеми економічної ефективності функціонування аграрних підприємств, у тому числі й ефективності виробництва свинини, присвячені праці багатьох економістів. Серед них можна виділити науковий доробок П. П. Березівського, К. С. Дойченка, Б. В. Данілова, В. К. Збарського, О. В. Мазуренка, І. В. Свиноуса, М. П. Талавирі, В. С. Топіхи, О. В. Шуста та інших вітчизняних учених. Проте недостатньо дослідженими залишаються проблеми методики визначення критеріїв та показників економічної діяльності сільськогосподарських підприємств, зокрема і виробництва свинини.

Формулювання цілей статті. Визначення особливостей організації та методики оцінки ефективності виробництва свинини в сільськогосподарських підприємствах.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано сукупність спеціальних методів економічного аналізу. Зокрема, за допомогою абстрактно-логічного методу, в т.ч. прийомів аналогії та порівняння, індукції та дедукції, уточнено поняття «ефективності виробництва». Методи теоретичного узагальнення та монографічний використані для поглибленого дослідження особливостей розвитку свинарства, визначення резервів покращення роботи галузі, критеріїв і показників роботи підприємств.

Виклад основного матеріалу. Економічна стійкість – поняття комплексне. Вона може бути застосована для характеристики сільськогосподарських підприємств, які здійснюють господарську діяльність, та її наслідків для самого суб'єкта. Економічна стійкість має різні кількісні та якісні параметри на різних рівнях господарської діяльності. Її можна визначити на рівні підприємства, галузі, а також на рівні національного господарства в цілому. Це можливо, оскільки економічні процеси протікають відповідно до єдиних закономірностей, а різні рівні обумовлюють виникнення лише специфічних особливостей, не спотворюючи загальних тенденцій розвитку. Економічна стійкість є інтегруючим поняттям і для цілей аналізу може бути поділена на складові під-

системи. Господарська діяльність підприємства відбувається в часі. Отже, стійкість необхідно розуміти як стійкість у часі, а саме: стійкість процесу розвитку. В основі досягнення стійкості лежить принцип активного реагування на зміну внутрішніх і зовнішніх факторів. Стійкість може розглядатись у якості свого роду компенсаційного механізму, що дозволяє об'єкту адаптуватись до дестабілізуючого впливу як внутрішнього, так і зовнішнього середовища в процесі досягнення своїх цілей.

Оскільки підприємство розглядається як відкрита соціально-економічна система, на яку впливає зовнішнє середовище, можна зробити висновок про те, що економічну стійкість формують внутрішня і зовнішня стійкість. Під внутрішньою стійкістю розуміється пропорційність всіх ланок розглянутого суб'єкта, що забезпечують позитивну динаміку основних фінансово-економічних

показників і розширене відтворення. Під зовнішньою стабільністю розуміють безконфліктну взаємодію з навколишнім середовищем: споживачами, конкурентами, постачальниками, фінансово-кредитними установами, податковими та іншими контролюючими органами. Надійність виживання в складних умовах невизначеності зовнішнього середовища підвищує значущість вироблення стратегії, орієнтованої не на існуючі умови, а на прогнозні зміни.

Внутрішня і зовнішня стійкість у взаємодії формує економічну стійкість підприємства в цілому. З одного боку, зовнішнє середовище впливає на внутрішню стійкість суб'єкта, з іншого – забезпечення внутрішньої стійкості сприятливо позначається на зовнішній, забезпечуючи йому високу конкурентоспроможність і відповідний імідж у сфері бізнесу (рис. 1).

Рис. 1. Інтегрована модель чинників ефективності виробництва [6, с. 102]

Використання факторів внутрішнього та зовнішнього впливу на діяльність сільськогосподарських підприємств дозволяє ухвалювати вірні управлінські рішення щодо основних напрямків розвитку і удосконалення виробництва і зростання ефективності дія-

льності сільськогосподарських підприємств. Отримання доходу від продажу сільськогосподарської продукції не завжди забезпечує ефективну діяльність сільськогосподарських підприємств, оскільки вона залежить від внутрішніх та зовнішніх чинників.

Внутрішні та зовнішні фактори тісно взаємопов'язані і впливають на ефективність окремо взятого працюючого підприємства, ефективність діяльності бригади, ділянки та кінцеві результати діяльності сільськогосподарських підприємств в цілому.

Використання факторів внутрішнього та зовнішнього впливу на діяльність сільськогосподарських підприємств дозволяє приймати вірні управлінські рішення щодо основних напрямків розвитку і удосконалення виробництва і зростання ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств.

Необхідний постійний пошук нових господарських зв'язків, розширення ринків збуту. Тільки перебуваючи в режимі постійного оновлення – технічного, технологічного, кадрового – підприємство може вижити в умовах конкуренції, зміцнити свої позиції на ринку.

Система ринкових відносин, яка є зовнішнім середовищем для даного об'єкта, має досить високу ступінь невизначеності, що впливає на сталий і ефективний розвиток підприємств.

У залежності від структурної організації самих систем, стійкі системи бувають різних видів. Не претендуючи на повноту викладу, ми можемо виділити три класи цілеспрямованих систем:

- цільові системи, де мета не обумовлена внутрішньою організацією і носить по суті характер розвитку;

- цільові системи, не детерміновані людською діяльністю;

- цільові системи, що представлені окремими підприємствами або суспільством у цілому, з якими має справу соціологія та економічна наука. Стійкі системи відносяться до третього з вказаних нами типів цільових систем: вони регулюються або визначеністю, зсередини цільової функції, або ж безпосередньою метою і самоціллю стійкої системи. Цільові стійкі системи здатні до саморегулювання.

У цьому випадку невизначеність ринку породжує технологічну залежність, в тому числі й усередині підприємства, метою яких є забезпечення ефективного розвитку. Здійснювані дотепер способи ретельного опису стійкого розвитку в умовах невизначеності шляхом охоплення всіх технологічних опе-

рацій не увінчались успіхом, і головним чином тому, що сам принцип стійкості розглядався як заданий процес.

Вказаний процес сталого розвитку є якісною зміною ринкової системи виробництва, де значну питому вагу починають займати інноваційні технології тощо, прояв яких виражається в наступному:

- нововведення у великих масштабах створюються на основі принципово нових і фундаментальних наукових ідей;

- поява такого роду ідей стає можливою на основі докорінних змін у розвитку науки;

- результатом такого розвитку науки є підвищення наукоємності продукції, виробництва і технологій;

- процес стійкого розвитку пов'язаний з витратами наукової праці, його результативності та ефективності;

- зниження стійкості відбувається за рахунок зменшення інновацій, що в значній мірі матеріалізує фундаментальні наукові ідеї на практиці.

У зв'язку з цим з особливою гостротою ставиться питання про кількісний облік ефективності виробництва, зокрема, продукції свинарства, особливо в рамках інтегрованого виробництва; зміна ставлення до ефективності галузі свинарства продиктовано сучасним НТП, що ставить дану проблему на принципово нову основу. Особливого значення набуває поняття потенціалу галузі, що впливає на всю систему ефективного господарювання.

Стійкість не можна виміряти за допомогою простого віднесення результатів і витрат. Вимірювання ефективності входить до того кола економічних показників, які характеризують аспект сталого розвитку та його продуктивність. З точки зору продуктивності свинарства, більш доцільним видається визначення фактичної стійкості:

$$C_{\phi} = P_{\phi} / B, \quad (1)$$

де C_{ϕ} – фактична стійкість,

P_{ϕ} – фактично досягнутий результат,

B – витрати ресурсів, і стійкості потенційної:

$$C_{\pi} = P_{\pi} / B, \quad (2)$$

де R_p – максимально досяжний результат.

Потенційна стійкість є об'єктивною основою ефективного виробництва свинини в аграрних підприємствах.

Якщо потенційна стійкість відображає якість ресурсів, то її співвіднесення з фактичною стійкістю, наприклад, у вигляді:

$$K_e = C_\phi / C_\pi = P_\phi / P_\pi, \quad (3)$$

правомірно вважати характеристикою ефективності виробництва свинини, яку природно вважати дійсною, а не уявною ефективністю.

Стійкість необхідно розглядати не тільки як відношення фактичного стану до потенційно можливого, але і як поетапне пристосування підприємств до ринкової системи господарювання. Стійкість розвитку досягається тоді, коли потенційні варіанти виробництва в точності рівні нормативно визначеним потребам, тобто коли виробничий потенціал дорівнює споживчому потенціалу.

Сума факторних сил генерує цілу область сталого стану ринкового господарства, з яких можливий вибір потенційно-оптимальних варіантів сталого розвитку. Якщо через R_p позначити ресурсний потенціал, а через P – його ефективність, то відношенням P / R_p буде визначатися коефіцієнт стійкості в невизначеності ринку, ступінь досягнення оптимальних варіантів розвитку економіки у невизначеному ринковому середовищі. Цей коефіцієнт фіксує один з безлічі сталих станів, найбільш ефективних з точки зору рівня та характеру розвитку в умовах невизначеності.

Найкраще стійкий стан досягається тоді, коли виробничий і споживчий потенціали рівні між собою, а їхнє співставлення однозначно дорівнює одиниці. У всіх інших, неефективних, варіантах розвитку виробничий потенціал менше споживчого, що свідчить про неефективний розподіл ресурсів, занепад процесу впровадження інновацій і, як наслідок, порушення системи стійких зв'язків економіки ринкового типу. Інноваційний процес має двоїтий характер: з одного боку він протікає гетерогенно, тобто різноманітно і стихійно, а з іншого боку, в ньому діють сили, що забезпечують автентехнічне ставлення, тобто ними керує

будь-чия воля. Економічна наука має справу з ситуаціями, що викликані невизначеністю: з одного боку в умовах вільного обміну вона вивчає причинні співвідношення та функціональні залежності, враховуючи гетерогенне протікання процесів, а з іншого боку, вона враховує регулюючі сили самої ринкової системи. У всякому реальному процесі діють сили двоякого роду, по-перше, несвідомі, стихійні сили взаємодії одиничних відносин, які складають найважливіший предмет вивчення економіки; по-друге, свідомі, доцільне регулювання процесів владою.

Стійкість можна розглядати як один з факторів, що впливають на ефективність діяльності підприємств, що складають систему. Отже, стійкість – це такий стан системи і підприємств, при якому зберігається протягом певного періоду здатність ефективного функціонування і стабільного прогресивного розвитку при впливі зовнішнього і внутрішнього середовища.

Оцінка ефективності функціонування підприємства – одна з складних проблем для національної економіки та окремих її секторів. Незважаючи на безліч праць, монографій, до цих пір не склалося єдиного підходу серед економістів до її розвитку. Визначення ефективності в 70-80 рр. формувалось на основі системи показників, число яких обчислювалось сотнями. Зміни у визначенні ефективності сталися у кінці 80-х років, за часів застосування господарського розрахунку, в основі якого лежить прибуток і механізм його розподілу. Теорія і практика ефективності суспільного виробництва в той час була спрямована на досягнення прибутку, з якого утворювалися госпрозрахункові фонди економічного стимулювання, один з яких – фонд матеріального заохочення – становив суттєву добавку до фонду зарплати, іноді в кілька разів його перевищуючи. Різкий перехід до госпрозрахунку звів до нуля такі категорії як ефект від впровадження результатів досліджень, економічна ефективність нової техніки, капітальних вкладень, без чого не обходилася жодна науково-виробнича структура.

Розмір прибутку не може вважатися критерієм ефективності, абсолютним співвідношенням результатів і витрат. Для цілей управління більш дієвим є такий показник,

який включає прибуток як результат, співвідносний з вимірником витрат ресурсів і грошових коштів.

Однією з основних умов підвищення ефективності виробництва є інтенсифікація. Інтенсифікація та ефективність знаходяться в причинно-наслідковому зв'язку. Мета інтенсифікації – підвищення ефективності, а досягнення необхідної ефективності, у свою чергу, стає чинником подальшого посилення інтенсифікації, тобто прискореного якісного розвитку економіки на основі подальшого розширення сфери застосування нової техніки і технології, більш активного впровадження їх у виробництво, оскільки підвищення ефективності означає збільшення ресурсів, необхідних для здійснення заходів з інтенсифікації виробництва. У зв'язку з цим,

головним чинником, що забезпечує безперервне зростання обсягів виробництва і підвищення якості є прискорення науково-технічного прогресу за всіма його напрямками.

Якщо фізичні обсяги зростають швидше, ніж вартість основного майна або кількість працюючих, то інтенсифікація роботи підприємства призводить до відносної економії відповідних виробничих ресурсів. Для її визначення ресурс проектного періоду порівнюється з базовим ресурсом, скоригованим на індекс зростання фізичного обсягу виробництва.

Техніко-економічні розрахунки, пов'язані з визначенням виручки від продажу товарів (продукції, робіт, послуг) винесені в табл. 1.

Таблиця 1

Техніко-економічні розрахунки, пов'язані з визначенням виручки від продажу товарів (продукції, робіт, послуг)

Ідентифікатори, позначення, розрахункові формули	Фінансово-економічний зміст показника
C_i , при $i = 1, 2, 3, \dots, n$	Ціна реалізації одиниці і-виду продукції
$C_1 \neq C_2 \neq C_3 \neq \dots \neq C_n$	Ціна реалізації і-го видів продукції (з урахуванням асортименту)
$Q_i C_i$	Виручка від продажу і-виду продукції, виготовленої та реалізованої в обсязі Q_i
$\sum_{i=1}^n Q_i C_i = ВД$	Виручка від продажу товарів (продукції, робіт, послуг)
$\bar{C} = \frac{\sum_{i=1}^n Q_i C_i}{\sum_{i=1}^n Q_i}$	Середньозважена при заданому асортименті ціна продажу одиниці продукції
$ПВ_i^u = \frac{Q_i C_i}{Q C} \cdot 100\%$	Питома вага (частка) доходу, який отримано від реалізації і-виду продукції, у річній виручці від продажу
$ПВ_1^u + ПВ_2^u + \dots + ПВ_n^u = \sum_{i=1}^n ПВ_i^u = 100\%$	Структура річної виручки від продажу товарів (реалізаційний кошик підприємства)
$\bar{C} = \sum_{i=1}^n C_i ПВ_i^u$	Середньозважена ціна реалізації одиниці продукції при заданому асортименті

Для оцінки ефективності використання основних засобів прийнято використовувати десятки показників, які відрізняються ступенем деталізації та конкретизації. При пошуку розумного мінімуму показників, які рекомендуються для оцінки ефективності

використання основних засобів підприємствами агропромислового комплексу, віддамо перевагу таким показникам, які пояснюють вплив основних засобів на формування поточних витрат підприємства та його фінансових результатів (рис. 2).

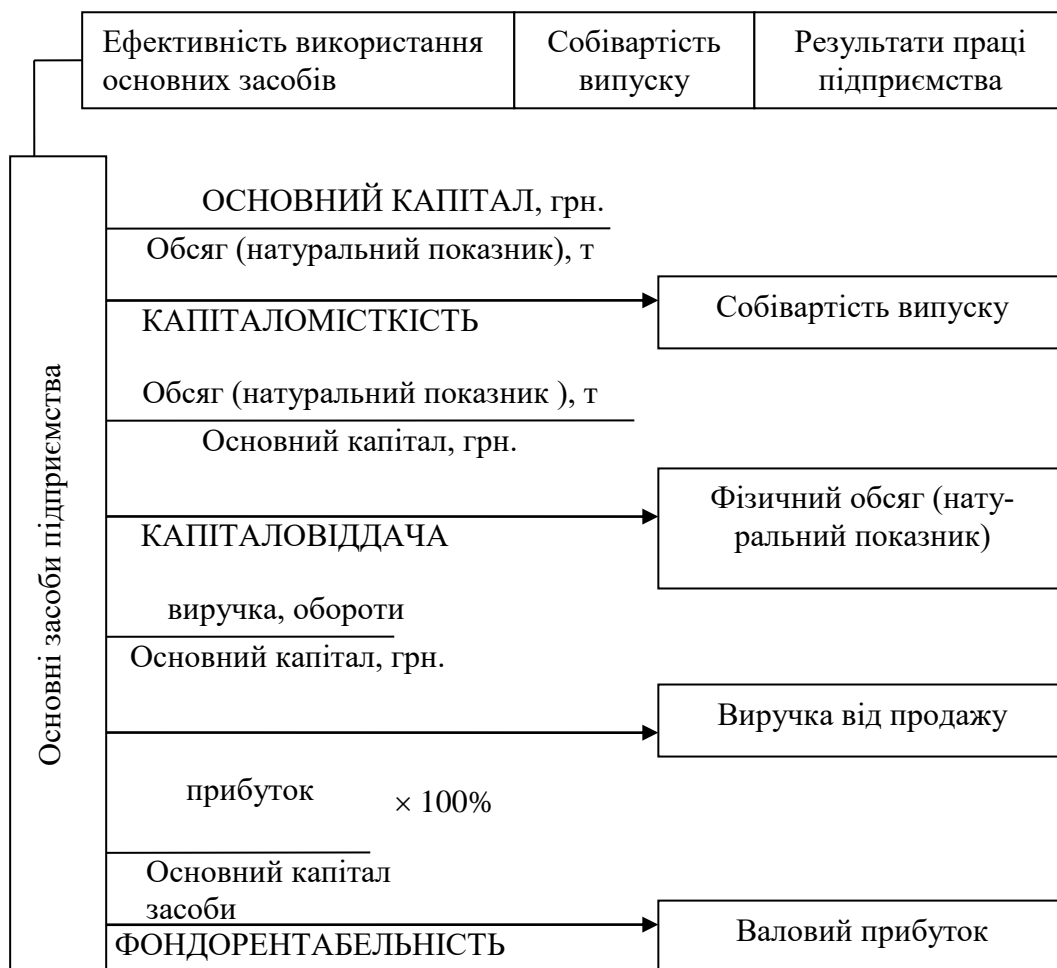

Рис. 2. Показники ефективності використання основного капіталу

Тривалість операційного циклу виробництва свинини обмежена трьома стадіями виробничо-господарської діяльності підприємства: від формування виробничих запасів, через виготовлення та реалізацію готової продукції, до надходження грошових засобів на розрахунковий рахунок підприємства. Його мінімізація рівноцінна зменшенню розрахункової необхідності підприємства в оборотних засобах.

При оцінці продуктивності праці, зайнятих при виробництві свинини можна використовувати декілька показників, при цьому деякі з них відрізняються засобами вимірювання результатів праці внутрішньовиробничих структурних підрозділів (бригад, дільниць, цехів) і підприємства в цілому (табл. 2).

Таблиця 2

Показники ефективності використання трудових ресурсів при виробництві продукції свинарства

Натуральна оцінка		Вартісна оцінка	
Індивідуальна продуктивність праці (по виробництву)		Продуктивність праці (по виручці)	Комерційна продуктивність праці
Фізичний обсяг	Наведений обсяг	Виручка від продажу	Валовий прибуток
Чисельність працюючих	Чисельність робочих	Персонал підприємства	Чисельність персоналу

Звідси, підприємства, які знижують показники продуктивності праці накопичують проблеми, пов'язані з відтворенням грошового та продуктивного капіталу, подорожчанням поточних виробничих витрат, зниженням фізичних обсягів випуску та фінансових результатів.

Необхідно звернути увагу й на той факт, що за окремі роки вчені-аграрники повністю згорнули наукові дослідження проблеми продуктивності аграрної праці. Питання оптимального співвідношення продуктивності праці і її оплати для різних організаційно-правових форм господарювання набувають нині досить актуального значення. Аналіз критеріїв і показників економічної ефективності використання такого ресурсу як праця

набуває вагомого значення ще й за умов тотального безробіття на селі, мізерної заробітної плати, умов праці й відпочинку тощо.

Змістовна проблематика господарської діяльності підприємств з виробництва свинини концентрується навколо виручки від обсягів її продажу, яка, як мінімум, повинна виконувати дві функції: відшкодування витрат за собівартістю реалізованої свинини і формування валового прибутку підприємства.

Залежно від повноти виконання виручкою від продажів зазначених функцій, на підприємствах за підсумками року слід складати три типи альтернативних ситуацій господарювання (рис. 3).

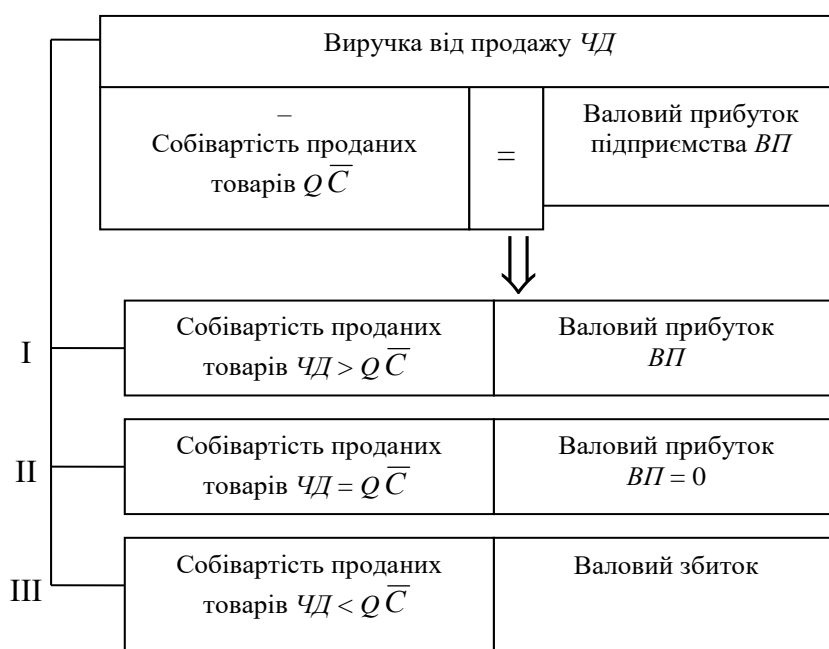

Рис. 3. Альтернативні варіанти господарської діяльності підприємств

За першим варіантом, виручка від продажу товарів виконує обидві функції, що дозволяє підприємству генерувати валовий прибуток, забезпечуючи рентабельне господарювання.

За другим варіантом виручка від продажу товарів здатна виконати тільки першу функцію, забезпечуючи відшкодування поточних виробничих витрат, тобто підприємство закінчує господарський рік з нульовою рентабельністю обороту.

За третім варіантом виручка від продажу товарів виявилась недостатньою для виконання своїх функцій. Генеруючи валові зби-

тки, вона відтворює на підприємстві нерентабельне господарювання.

Формування для підприємства системи показників ефективності господарювання полягає у порівнянні вартісних показників, що характеризують обсяги його діяльності. При цьому необхідно враховувати ряд обставин, що супроводжують формування системи показників ефективності господарської діяльності підприємства.

По-перше, система повинна включати показники ефективності, що розраховуються як для одиниці продукції (групового асортименту), так і для господарської діяльності підприємства в цілому.

По-друге, одноманітність початкової фінансово-економічної інформації гарантує чітко визначені формалізовані взаємозв'язки показників господарювання незалежно від конкретних наборів і комбінацій останніх.

По-третє, при роботі з показниками ефективності господарювання доцільно виробити стандартні алгоритми, що дозволяють по заданій схемі визначати окремі показники

ефективності господарювання, виконувати аналіз чинника їх змін, оцінювати вплив інтенсивних чинників (ефективності) на формування і динаміку валового прибутку підприємства і тому подібне. Принциповий підхід до оцінки ефективності господарювання в частині формування відповідної системи показників показаний на рисунку 4.

Рис. 4. Система показників для оцінки ефективності підприємства

Величезний обсяг похідної фінансово-економічної інформації, супроводжує оцінку ефективності господарювання та використовується при підготовці відповідальних управлінських рішень.

Таким чином, ефективність і стійкість – дві тісно взаємопов'язані категорії в ринковій економіці. Вчені-економісти приділяють особливу увагу стійкості, оскільки вона свідчить про ефективність використання ресурсів у виробництві.

Якщо розглядати поняття «стійкість» стосовно до підприємства, то його можна визначити, як можливість ефективної господарської діяльності та її практичної прибуткової реалізації в умовах конкурентного ринку. Ця реалізація забезпечується всім комплексом наявних у підприємства засобів.

Висновки. Таким чином, стійкість підприємства – це підсумки його виробничо-господарської діяльності, в яких відображаються зусилля всіх без винятку служб і підрозділів, а також здатність реагувати на зміну кон'юнктури ринку. Звідси, інтерпретація ефективності, критеріїв та показників

роботи підприємства може бути зведена до слідуєчих узагальнюючих положень:

Ефективність являє собою співставлення засобів, використаних у процесі виробництва (затрат), і випуску продукції в ході певного процесу (результату). Для обох компонентів процесу (затрати-випуск) можуть бути використаними, як натуральні, так і вартісні показники, так що ефективність може бути обчислена в натуральному і вартісному виразі.

Принцип ефективності визначає вибір альтернатив і тим самим розподіл обмежених засобів, які ведуть до оптимального досягнення поставленої цілі (системи цілей).

За допомогою принципу ефективності можуть бути сформульованими критерії для економічних, соціальних, технічних і екологічних цілей.

Особливим проявом принципу ефективності є економічність, яка вимагає вибору оптимальної альтернативи для досягнення цільових установок економічного характеру.

На приватних підприємствах, як правило, основною умовою (головною ціллю) діяльності є вільно вибрана економічна цільова

установка (генеральна ціль), в той час як економічні, соціальні, технічні і екологічні цілі розглядаються у якості додаткових цілей.

Вибір цільової функції і відповідних критеріїв прийняття рішень знаходиться у компетенції відповідної особи, яка приймає рішення.

Альтернатива може бути, класифікована як оптимальна не тільки тоді коли вона сприяє досягненню екстремальних показників цільової функції (мінімізує або максимізує її), але також коли вона забезпечує задовільний рівень досягнення цілі або фіксацію (закріплення) певного результату.

Необхідні для трудового процесу фактори виробництва і відповідний їм вихід готової продукції визначаються тільки на основі вибраної альтернативи.

На практиці господарювання означає вибір альтернативи в умовах різного рівня ін-

формаційного забезпечення, причому повна інформація є виключенням, тоді як неповна інформація – правилом, і у розпорядженні підприємства звичайно знаходиться обмежений набір даних (ризик або невизначеність).

Господарювання практично здійснюється за допомогою прийнятих рішень, які йдуть одне за одним через певні проміжки часу [5].

Таким чином, повноцінне дослідження вітчизняного аграрного ринку неможливе без оцінки тенденцій у розвитку виробництва як передумови формування пропозиції сільськогосподарської продукції. Нами вбачається необхідним проведення аналітичної оцінки мікроекономічних параметрів розвитку аграрного виробництва, що дасть змогу сформулювати цілісне уявлення про ситуацію гарантування забезпечення його економічної

Список літератури:

1. Березівський П. С. Економічна ефективність діяльності сільсько-господарських підприємств: стан, проблеми, ефективність: [монографія] / П. С. Березівський. – Львів: Українські технології, 2007. – 166 с.
2. Дойчев К. С. Фактори, що впливають на ефективність діяльності підприємства // К. С. Дойчев / Вісник Запоріж. НУ. - № 2. – 2011. – С.23–28.
3. Бакун М. І., Калініченко Г. І. Шляхи підвищення інтенсифікації галузі свинарства у Миколаївській області // Вісн. аграр. науки при Чорномор'я. – Вип. 3. – т. 2. – 2006. – С. 20–23.
4. Габор С. С., Габор В. С. Ефективність як економічна категорія / С.С. Габор / Всеукр.наук.-вироб.журнал «новаційна економіка». – 2012. – № 7. – С. 14–17.
5. Збарський В. К. Ефективність галузі свинарства та формування конкурентоспроможності її продукції: [монографія] / В. К. Збарський, М. П. Талавиря; за ред. професора В. К. збарського. – Ніжин: Вид-во ПП Лисенко, 2015. – 277 с.
6. Зубець М. Розвиток інноваційних процесів в агропромисловому виробництві: [монографія] / М. Зубець. – К.: Аграрна наука, 2009. – 192 с.
7. Farrell M.J. (1957): The measurement of productive efficiency of the Royal Statistical Society, Series A, 120, pp. 253–281.
8. Charnes A., Cooper W., Rhodes E. (1978): Measuring the efficiency of decision making units, European Journal of Operational Research, 2, pp. 429–444.
9. Charnes A., Cooper W., Levin F. / (1994): Data Envelopment Analysis. Theory, methodology and applications, Kluwer Academic Publishers, Boston / Dordrecht/ London.
10. Cooper W.W., Seiford L., Tone K. (1999): Data Envelopment Analysis. A comprehensive text with models, applications, references and DEA-solver software, Kluwer Academic Publishers, Boston/Dordrecht London.

Summary. The article deals with the problem of increasing the efficiency of the company, analysis of existing approaches to determine the effectiveness, expediency of use of the system of indicators of economic efficiency of production. The author has analyzed the theoretical and methodological approaches to the assessment of the economic stability of the business entity. The author identifies in the course of the study of internal and external stability, which generally form the economic stability of the enterprise. The author has studied in the article the role of innovation as a component of the process of sustainable economic development. The author proposed to use indicators of actual and potential resistance that characterizes the ratio of achieved results and the potential of a business entity. The author analyzed the system of indicators, which are used to characterize the level of efficiency of use of fixed assets in the economy. The author has considered the nature of the relationship between indicators of economic efficiency and stability of the enterprise.

Keywords: efficiency, evaluation indicators, determines the effectiveness of the approaches, criteria of economic efficiency.

УДК 338.24

Кравець О.В., к.е.н, доцент,
Лобанов М.І., к.е.н, професор,
Таврійський державний агротехнологічний університет

ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЕКТНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Анотація: На сучасному етапі розвитку людства управління суб'єктом підприємницької діяльності неможливе без аналізу ефективності впровадження будь-якого проекту. В статті розглядається економічне обґрунтування прийняття управлінського рішення із впровадження інноваційної технології для зберігання зерна. Запропоновано методику обґрунтування проекту із впровадження у виробництво інноваційної технології охолодження зерна з можливістю регулювання режимів обробки.

Ключові слова: менеджмент, капіталовкладення, витрати, прибуток, термін окупності, економічний ефект.

Постановка проблеми. Управління суб'єктом підприємницької діяльності, на сучасному етапі розвитку людства неможливе без аналізу ефективності впровадження будь-якого проекту. Такий підхід уже довів свою здатність істотно підвищувати ефективність управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні й економіко-організаційні аспекти розробки та впровадження іноваційних технологій зберігання зерна були розглянуті у працях Петруня Б.Н., Пташук А.И., Савенко, І. І., Сидоренко С.В., Рибчинський Р.С. [1-5].

Формулювання цілей статті. Оскільки технологія охолодження зерна з можливістю регулювання режимів обробки є новос-

твореною, вона потребує чіткого економічного обґрунтування її впровадження.

Відповідно для досягнення підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств нами запропоновано методику обґрунтування проекту з впровадження у виробництво інноваційної технології охолодження зерна з можливістю регулювання режимів обробки.

Виклад основного матеріалу. Надамо методичне забезпечення, та розрахуємо основні показники ефективності проектного рішення впровадження відповідної розробки.

Оцінка капіталовкладень

Необхідні капіталовкладення для реалізації проекту розрахуємо за формулою:

$$K_{\epsilon} = K_p + K_m + K_n \quad (1)$$

де K_p – вартість обладнання, грн.;

K_m – вартість монтажу обладнання, грн.;

K_n – вартість навчання персоналу, грн..

Оцінка витрат на експлуатацію обладнання

а) Витрати електроенергії:

$$E_{\epsilon} = M_m \cdot K_{\text{год}} \quad (2)$$

де M_m – встановлена потужність, кВт;

$K_{\text{год}}$ – кількість годин роботи за виробничий цикл.

б) Вартість електроенергії:

$$B_{\text{ен}} = E_{\epsilon} \cdot B_{\text{од}} \quad (3)$$

де $B_{од}$ – вартість 1 кВт електроенергії для сільськогосподарських виробників

в) Витрати на оплату праці персоналу:

$$O_n = T_{ст} \cdot K_{год} \cdot K_o \quad (4)$$

де $T_{ст}$ – годинна оплата праці ;
 $K_{год}$ – кількість годин роботи виробничий цикл;

K_o – кількість обслуговуючого персоналу.
 г) Амортизаційні відрахування:

$$H_a = \frac{100\%}{C_c} \quad (5)$$

де H_a – норма амортизаційних відрахувань, %;
 100 – відсоток балансової вартості засобу виробництва;

C_c – строк служби того чи іншого засобу виробництва (за технічним паспортом).

$$P_a = \frac{B_e \cdot H_a}{100\%} \quad (6)$$

де P_a – річний розмір амортизаційних відрахувань, грн..;
 B_e – балансова вартість засобу виробництва, грн..;
 H_a – норма амортизаційних відрахувань, %.

Оцінка прибутковості устаткування
 а) Обсяг продукції після зберігання з урахуванням втрат:

$$V' = V \cdot k_{вт} \quad (7)$$

де V – первісний обсяг продукції закладеної на зберігання, тон.
 $k_{вт}$ – коефіцієнт втрат у процесі зберігання, %.

б) Прибуток від реалізації продукції після зберігання:

$$\Pi = B_p \cdot C_e \quad (8)$$

де B_p – виручка від реалізації, грн.;

C_e – повні витрати, грн.

$$B_p = V' \cdot Ц_p \quad (9)$$

де V' – обсяг продукції після зберігання, тон. ;
 $Ц_p$ – ціна реалізації продукції, грн.

Розрахунок додаткової виручки, за рахунок застосування устаткування.

$$B_{p\partial} = B_{pnd} - B_{p\delta} \quad (10)$$

де B_{pnd} – виручка від реалізації, (при застосуванні обладнання), грн.;

$B_{p\delta}$ – виручка від реалізації, (без застосування обладнання), грн.

Додатковим прибутком є показник, що характеризує додаткову виручку від реалі-

зації, зокрема це є обсяг втраченої продукції у період зберігання, тобто $\Pi_{\partial} = B_{p\delta}$.

Оцінка річного економічного ефекту

$$E_{ef} = \Pi_{\partial} - (B_{en} - O_n - P_a) \quad (11)$$

де Π_{∂} – додатковий прибуток від реалізації, грн.;

B_{en} – вартість електроенергії, грн.;

O_n – оплата праці, грн.;

P_a – річний розмір амортизаційних відрахувань, грн..

Термін окупності

$$T_o = \frac{K_e}{E_{ef}} \quad (12)$$

де K_e – капітальні вкладення, грн.;

E_{ef} – річний економічний ефект, грн..

Висновки. Відповідно, гранично допустимими нормами окупності впровадження

технологічних розробок при терміні експлуатації обладнання – 14 років. Проведено розрахунки згідно запропонованої методики, результати яких наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Показники ефективності використання

Показники	Базові	Проектні	Відхилення
Капіталовкладення, грн..	–	448160	±448160
Вартість спожитої електроенергії, грн..	–	2635	2635
Оплата праці, грн..	–	5480	5480
Обсяг продукції після зберігання з урахуванням втрат, тон.	285	299,25	14,25
Загальна виручка від реалізації, грн..	849300	1045429	196129
Річний економічний ефект, грн			156004
Термін окупності, років			2,87

Термін окупності нашої розробки становитиме 2,87 роки, (знаходиться в межах – до 5 років), а це є доказом економічної доцільності впровадження проекту.

Запропонований нами проект, дозволить господарствам:

мінімізувати втрати у період зберігання;

максимально зберегти первісну якість зернових культур після зберігання;

підвищити ефективність використання капіталовкладень;

підвищити економічну ефективність діяльності підприємства.

Список літератури:

1. Петруня Б.Н., Птащук А.И. Метод зберігання зерна з використанням штучно охолодженого повітря // Наукові праці Одеської національної академії харчових технологій // Міністерство освіти і науки України. – Одеса, 2006. – Вип. №29. – Т.2. – С.71–73.
2. Рыбчинский Р.С. Характеристика зернозаготовительной отрасли Украины // Наукові праці Одеської національної академії харчових технологій // Міністерство освіти і науки України. – Одеса, 2006. – Вип. №29. Т.2. – С.4–8
3. Алёхин, А. Б. Измерение конкурентоспособности на национальном и микроэкономическом уровнях методологические аспекты // Вісн. Хмельницьк. ун-ту. – 2011. – Т. 2. Економічні науки, № 4. – С. 12.
4. Савенко, І. І. Логістичний підхід в управлінні потоками зернозберігаючих підприємств. Теоретико- правовий та методологічний аспекти //наук. вид. – Одеса: Євротойз, 2008. – 272 с. 6.
5. Сидоренко С.В. Новая философия на элеваторном рынке Украины // Зернові продукти і комбікорми. – 2003. – №4. – 16 с.

Summary.

Statement of the problem. *At the present time it is impossible to manage by subject of business activity without the analysis of effectiveness of implementation of any project. Such type of approach has already proved its possibility to increase the effectiveness of management decisions.*

Results. *The methodological support is offered and calculation of measure of project decision effectiveness of innovative technology of grain cooling with the possibility of regulation of process condition implementation is lighted in the article. By the way the annual economic effect comprised 156 thousand grv.*

Conclusions. *Payback period according to calculations will be 2,87 years (it is within the limits to 5 years), and this is an evidence of economic suitability of project implementation.*

This project will give the following possibilities for companies:

- *to minimize the losses in conservation period;*
- *to keep the original quality of crops after conservation;*
- *to increase the effectiveness of capital investments use;*
- *to increase the economic effectiveness of company's business activity.*

ЕТИКА МЕНЕДЖЕРА В ДІЛОВОМУ СПІЛКУВАННІ

Анотація. Слово у спілкуванні буває животворчим і руйнівним. Воно може об'єднувати і роз'єднувати людей, приносити задоволення або прикроці. Все залежить ввід того, яка інформація передається за допомогою слова і як це роблять її відправники. З метою поліпшення інформування людей на даному етапі все ширше використовуються технічні засоби, зокрема комп'ютери, і в цьому звичайно, вбачається прогрес. Але водночас безпосереднє спілкування замінюється опосередкованим, що здійснюється ЗМІ, а це веде до зростання відчуженості між людьми, зниження рівня їх комунікабельності, контактності, а також – емоційності. Від того, на якому рівні перебуває культура ділових людей, залежить результати їхньої професійної діяльності, взаємини з колегами, партнерами по бізнесу та клієнтами, врешті-решт психічне здоров'я.

Ключові слова: етика бізнесу, етика менеджера, ділове спілкування, ділові зустрічі, мораль, культура.

Постановка проблеми. В цілому ділове спілкування відрізняється від буденного (дружнього) тим, що, по-перше, в його процесі ставиться ціль і конкретні задачі, які вимагають свого вирішення; по-друге, ми не можемо просто так, без достатніх на те підстав припинити взаємодію з партнером (принаймні, без втрат для обох сторін). Звичайно, при цьому ділові відносини не виключають дружні, і навпаки. Але їх взаємозв'язок вельми відносний: коли друзі стають діловими партнерами, їх відносини часто псуються; і навпаки, з ділових відносин нерідко виростає міцна дружба.

Формулювання цілей статті. У повсякденному житті найчастіше ми оточуємо себе тими людьми, які нам приємні, а в діловому житті змушені спілкуватися з тими, хто нам потрібен. Чудово, коли це збігається! Але так буває далеко не завжди. І якщо у своєму особистому житті ми можемо перестати зустрічатися з приятелем, який чимось розсердив нас, то в діловому світі контакти не перериваються за принципом «не хочу - не буду» [1,3,4].

У цьому сенсі важливо мати на увазі, що зміст ділового спілкування передбачає:

- уміння вибудовувати відносини з різними людьми (в тому числі і з тими, хто викликає у вас сильну антипатію) і домагатися максимальної ефективності ділових контактів;

- розуміння, що партнера по спілкуванню цікавить, в першу чергу, те, наскільки ви йому можете бути корисні. Тому в діловому спілкуванні потрібно демонструвати насам-

перед свою корисність для ділових партнерів, а не особисті якості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не менш важливо виділити основні види і форми ділового спілкування. Це складне питання, з приводу якого в наукових публікаціях не існує однозначної думки. Різні автори (М. С. Каган, А. А. Леонтьєв, Б. Х. Бгажноков, Ст. Н. Сагатовский, А. Б. Добрович та ін) пропонують свої класифікації.

Виклад основного матеріалу. Змістом ділового спілкування є «діло», з приводу якого виникає і розвивається взаємодія. У літературі є різні описи його специфіки. Виокремлюються такі характеристики ділового спілкування: співрозмовники є особистостями, значущими одне для одного, вони взаємодіють з приводу конкретного діла, а основне завдання такого спілкування — продуктивна співпраця. На думку деяких учених, спілкування слід вважати діловим, якщо його визначальним змістом виступає соціально значуща спільна діяльність [7]. Інші вважають, що ділове спілкування — це усний контакт між співрозмовниками, які мають для цього необхідні повноваження і ставлять перед собою завдання розв'язати конкретні проблеми.

Етика ділового спілкування базується на таких правилах і нормах поведінки партнерів, які сприяють розвитку співпраці. Передусім йдеться про зміцнення взаємодовіри, постійне інформування партнера щодо своїх намірів і дій, запобігання обману та невиконанню взятих зобов'язань. У деяких зарубі-

жних корпораціях і фірмах навіть розроблено кодекси честі для службовців. Доведено, що бізнес, який має моральну основу, є вигіднішим і прогресивнішим [1,2,4].

Професійне спілкування формується в умовах конкретної діяльності, а тому певною мірою вбирає в себе її особливості, є важливою частиною, засобом цієї діяльності. У професійній культурі спілкування можна виокремити загальні норми спілкування, що зумовлені характером суспільного ладу і ґрунтуються на здобутках минулого і сучасного. Водночас ця культура має індивідуальний характер і виявляється у способах спілкування, що їх вибирає суб'єкт у певних ділових ситуаціях щодо конкретних людей.

Маючи ділові справи з іноземцями, слід пам'ятати про національні особливості спілкування. У кожного народу є свої культурні традиції, свій національний характер, їх не можна ігнорувати. Поки інтереси сторін співпадають, національні відмінності практично не помітні. Якщо виникає конфлікт — вони відіграють важливу роль. Національний стиль спілкування — це лише типові, більш яскраво виражені особливості мислення та поведінки. Ці риси притаманні не обов'язково всім представникам певної нації. Але завжди при зустрічах з іноземцями ця інформація має слугувати орієнтиром, оскільки національні особливості можуть вплинути на результати спілкування [1,3,5].

У якій би формі не здійснювалося ділове спілкування, воно завжди включає монологи і діалоги учасників, маленькі чи великі публічні промови. Публічна мова є засобом досягнення ділових цілей і повинна відповідати ряду вимог, які роблять її переконливою, красномовною, доказовою, логічною, продуманою, а то і просто красивою.

Грамотність, логічність і емоційне забарвлення мови сьогодні є обов'язковими умовами будь-якого ділового спілкування. Ділові люди повинні володіти технікою безпосереднього контакту і вміти поводитися зі словом. Ця здатність є складовою частиною загальної культури людини, її освіченості.

Виступ на нараді, укладення договору, посередницька та рекламна діяльність — все це вимагає красномовності, тобто уміння ясно і переконливо висловлювати свої дум-

ки. «Косноязычному» бізнесмену важко зробити кар'єру. Один відомий американський фахівець з ділової риторики писав: «Не допускайте того, щоб через ваші мовні недоліки співрозмовники намалювали неправдиву картину ваших здібностей. Примусьте вашу мову працювати на вас» [1,6,5].

Сьогодні багатьом діловим людям, на жаль, бракує таких знань і умінь. І ділова риторика орієнтована на те, щоб ознайомити їх з правилами правильного поведіння зі словом, з технікою його використання не тільки і публічному виступі, але і в процесі слухання, і в ході полеміки, суперечки.

У результаті вивчення матеріалу даного розділу студент або зацікавлений читач повинен:

- знати основні нормативи ділової риторики, специфіку мовної комунікації і психологічні механізми впливу на партнера;
- вміти працювати з інформацією, вибудовувати діалогічне спілкування з партнерами і переконувати у суперечці;
- володіти навичками публічного виступу, активного слухання, ділової полеміки та усунення бар'єрів спілкування [1].

Висновки. Ділове спілкування стає тим ефективнішим, чим краще в ньому пов'язуються всі засоби (і вербальні, і невербальні) із дотриманням ділового етикету. Так, люди, особливо під час першої зустрічі, звертають увагу на зовнішній вигляд одне одного. Тому одяг ділової людини має бути охайним, відповідати конкретній ситуації. Що і як одягати на зустріч залежить від того, відбудеться вона вдень чи ввечері, влітку чи взимку, зустріч буде офіційною чи дружньою. Звичайно недоречними на діловій зустрічі будуть відкрита сукня, сильні парфуми, надто яскравий макіяж.

Під час ділового спілкування легше встановлюється контакт між людьми, якщо вони говорять «однією мовою» і прагнуть до продуктивного співробітництва. При цьому засадами їхнього спілкування є етичні норми та ритуальні правила ділових взаємовідносин, знання й уміння, пов'язані з обміном інформацією, використанням способів та засобів взаємовпливу, взаєморозуміння [1,3,4].

Велике значення має моральний аспект ділового спілкування. У професійній діяль-

ності люди намагаються досягти не лише загальних, а й особисто значущих цілей. Але в який саме спосіб? Завдяки власним знанням і вмінням чи використанням Іншого? Егоїзм у стосунках між людьми може їх порушити.

Етика ділового спілкування базується на таких правилах і нормах поведінки партнерів, які сприяють розвитку співпраці. Пере-

дусім йдеться про зміцнення взаємодовіри, постійне інформування партнера щодо своїх намірів і дій, запобігання обману та невиконанню взятих зобов'язань. У деяких зарубіжних корпораціях і фірмах навіть розроблено кодекси честі для службовців. Доведено, що бізнес, який має моральну основу, є вигіднішим і прогресивнішим.

Список літератури:

1. Діловий етикет та етика ділового спілкування. Електронний ресурс]. -Режим доступу: http://studme.com.ua/181205247235/etika_i_estetika/kultura_rechevogo_obscheniya.htm#489
2. Теоретико- методологічні засади аналізу етики бізнесу [Електронний ресурс]. -Режим доступу: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_39_8.pdf
3. Етика бізнесу [Електронний ресурс].Режим доступу: <http://www.etica.in.ua/etika-i-biznes/>
4. Діловий етикет [Електронний ресурс]. -Режим доступу: <http://ua.textreferat.com/referat-14066-1.html>
5. Діловий етикет та етика ділового спілкування. Електронний ресурс]. -Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/culture/10477/>
6. Воронкова В.Г., Етика ділового спілкування: / Воронкова В.Г., Беліченко А.Г., Мельник В.В., Ажажа М.А. // Навчальний посібник. - Львів: « Магнолія, 2006».-2009. -312 с.
7. Саснко Г., .Альохіна. Моральні стандарти на підприємстві // Стандартизація: методологія та практика. – 2005. -№6. –С. 19-23.

Summary. *The word communication is destructive. It can unite and divide people to bring pleasure or trouble. All depends enter what information is communicated using words and how it makes its senders. With the aim of improving the awareness of people at this stage are increasingly used technical means, including computers, and, of course, see the progress. But at the same time direct communication is replaced by indirect, is media, and this leads to a growing alienation between people, reducing their level of communication skills, social skills, and emotion. On what level is the culture of the business depends on the results of their professional activity, relationships with colleagues, business partners and customers, in the end, mental health.*

Literacy, logic and emotional speech today, are prerequisites for any business communication. Business people should master the technique of direct contact and familiarity with the word. This ability is part of General human culture, his education.

Ethics in business communication is based on rules and norms of behaviour of partners, which contribute to the development of cooperation. First of all we are talking about the strengthening of mutual trust, informing the partner about their intentions and actions, the prevention of fraud and failure to keep commitments. In some foreign corporations and companies developed codes of honour for employees. It is proven that a business that has a moral basis, profitable, and progressive.

Keywords: *business ethics, ethics managers, business communication, business meetings, morals, culture.*

УДК 174.4

Плотніченко С.Р., к.е.н., доцент,
Агєєва І.В., к.е.н., доцент,
Таврійський державний агротехнологічний університет

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЛОВИХ ПЕРЕГОВОРІВ У БІЗНЕСІ

***Анотація.** В статті визначається сутність і важливість переговорів, переговорного процесу, стилів, методів і прийомів його проведення. Щоб виробити правильну лінію поведження в переговорному процесі, корисно знати сутність ділових переговорів, основні етапи, специфіку, методи, стилі і прийоми проведення переговорів і інше. Уміння професійно провести переговори підвищує культуру спілкування і забезпечує зростання ефективної діяльності як усього підприємства в цілому, так і кожного його співробітника окремо.*

***Ключові слова:** етика бізнесу, ділові переговори, етикет, ділові зустрічі, наради етапи ведення переговорів, діловий етикет.*

Постановка проблеми. Сучасний науково-технічний прогрес зумовив чимало нових проблем в організації виробництва та ділового спілкування. Питома вага фізичних навантажень на працівника значно скоротилась, але невпинно зростають психологічні та інтелектуальні навантаження при оперативному, творчому підході до вирішення поставлених завдань. Саме від рівня культури менеджера, характеру ділових відносин залежить успіх у виконанні роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні аспекти проблеми ділового спілкування та ведення ділових переговорів відбито в дослідженнях Ю. Алешиної, А. Бодалева, Г. Бороздиної, Н. Леонова, Л. Петровської. У психологічних дослідженнях виділені види ділового спілкування (А. Бодалев, Н. Леонов), його форми (Ю. Алешина, Л. Петровська). Практичні аспекти застосування психологічних знань у діловому спілкуванні та ведення ділових переговорів представлені у працях І. Амінова, А. Столяренко, В. Лозниці, Г. Щокіна.

Формулювання цілей статті. Кожній людині доводиться стикатися з тим, що прийнято називати діловим спілкуванням. Як правильно скласти офіційний лист чи запрошення, прийняти партнера і провести з ним переговори, розв'язати спірне питання і налагодити взаємовигідне співробітництво? Цим питанням у країнах світу приділяється велика увага. Особливе значення ділове спілкування має для людей, зайнятих бізнесом. Багато в чому від того, як професійно вони володіють наукою і мистецтвом спілкування, залежить успіх їх діяльності [4,5,6].

На Заході відповідні навчальні курси є практично в кожному університеті і коледжі, видається безліч наукової та популярної літератури. На жаль, за радянських часів після розпаду СРСР у країнах нинішнього СНД правилам ділового спілкування, психології та технології ведення ділових бесід і переговорів взагалі не приділяли увагу, вважаючи, що тут немає чому вчитися. Та часи змінились. По-перше, значно розширилося коло осіб, пов'язаних за родом своєї діяльності з закордонними партнерами. Щоб успішно вести справи, їм необхідно знати загальноприйняті правила та норми ділового спілкування, уміти вести переговори і бесіди. По-друге, стаючи частиною єдиного ділового світу, ми переносимо існуючі загальні закономірності на нашу дійсність, вимагаючи і від вітчизняних партнерів цивілізованого спілкування. Дуже важливі й психологічні аспекти. Питання, з яким постійно стикаються ділові люди, – як побудувати бесіду, переговори. Важливо розуміти загальні закономірності ділового спілкування, що дозволить аналізувати ситуацію, враховувати інтереси партнера, говорити спільною мовою. Майстерність у будь-якій справі приходить з практикою, і ділове спілкування не є винятком.

Виклад основного матеріалу. Організація ділових переговорів є необхідністю для всіх фахівців, які працюють у сфері бізнесу, адже практика організації сучасного підприємства у країнах, що досягли значного успіху в економіці, засвідчує: разом із запровадженням нових технологій, оновленням засобів виробництва відбувається інтенсивний процес в якійс підготовці управлі-

нців, їхньому загальнокультурному розвитку.

Ділові переговори - це жанр усного ділового спілкування, тобто мовний контакт між людьми, які пов'язані спільними інтересами і мають повноваження для встановлення ділових стосунків та вироблення конкретних підходів до вирішення проблем [1,2,6].

Залежно від типу та характеру ділові переговори поділяються на:

1. *Попередні переговори, шляхом листування* – ініціатива даних переговорів може виходити як від покупця, так і продавця. Головні їх переваги: оперативність (замовлення передаються телеграфом, факсом) та економічність (скорочується процес листування, витрати на поїздки для особистих зустрічей).

2. *Особисті переговори* – широко використовуються для встановлення контактів з контрагентами на виставках, ярмарках. Слід зазначити, що успіху досягають фірми, які систематично підтримують контакти зі своїми основними контрагентами.

3. *Переговори по телефону* – переважно при укладанні угод на масові стандартизовані товари, коли основні їх умови є типовими або заздалегідь відомими. В даному випадку по телефону обговорюється лише ціна, кількість товарів та строк поставки. Цей вид переговорів застосовується переважно у біржовій торгівлі [5,6].

Особливо ретельною повинна бути підготовка до зустрічі з іноземцями. Потрібно передбачити всі елементи програми їх перебування: порядок зустрічі, персональний склад учасників, участь представників преси, обмін сувенірами, вітальні промови, розміщення у готелі, ділова частина, культурна програма, неофіційні прийоми, проводи.

Протоколом передбачаються такі основні моменти домовленості: предмет ділової зустрічі; місце проведення ділових меж; склад делегації; матеріали для обговорення та підсумкові документи.

На відміну від зарубіжних колег, які в юності опановують переговорним процесом (а ринок немислимий без переговорів), для українських підприємців це абсолютно нова сфера діяльності. Звідси й відповідне ставлення до переговорів. В одних випадках – це просто розгубленість, в інших – наші підп-

приємці вдаються до методів, засвоєним при командно-адміністративній системі. У результаті переговори «не йдуть», партнери зазнають збитків, а іноді безповоротно втрачають можливість налагодити взаємовигідні зовнішньоекономічні зв'язки. Вихід один – навчитися мистецтву ведення переговорів.

У розвинутих країнах більшість підприємців володіють технікою ведення переговорів, створена широка мережа курсів навчання. У багатьох містах США функціонують дослідні, навчальні та консультативні центри з техніки ведення переговорів. Одним з піонерів вивчення переговорів був професор школи бізнесу Гарвардського університету Х. Райфа. Його перу належить класична робота «Мистецтво та наука переговорів». На думку сучасних фахівців, предмет ведення переговорів не робить істотного впливу на технологію їх ведення [5,6].

У США та інших країнах випускається безліч книг і посібників з оптимізації процесу ведення переговорів. Можна виділити книгу Роджера Фішера та Вільяма Юрі «Шлях до згоди», що витримала кілька видань. На російську мову переведена книга О. Ернста «Слово надається вам: Практичні рекомендації щодо ведення ділових бесід і переговорів» [2, 3].

Для учасників переговорів головне не мати набір готових рецептів, а розуміти, для чого потрібні переговори, які можливості вони відкривають, які основні принципи аналізу ситуацій, що виникають під час переговорів.

Висновки. Ділові переговори – це вид спільної з партнерами діяльності, спрямований на вирішення проблеми і передбачає укладення договорів, угод, контрактів. Переговори завжди припускають, принаймні, двох учасників, інтереси яких частково збігаються, а частково розходяться. Однак необхідно враховувати не тільки інтереси партнерів, але і їх бачення проблеми, яка підлягає обговоренню, ставлення до переговорів, рівень їх культури та багато іншого.

Для учасників переговорів головне не мати набір готових рецептів, а розуміти, для чого потрібні переговори, які можливості вони відкривають, які основні принципи аналізу ситуацій, що виникають під час переговорів.

Список літератури:

1. Теоретико- методологічні засади аналізу етики бізнесу [Електронний ресурс]. -Режим доступу: http://www.zgja.zp.ua/gazeta/VISNIK_39_8.pdf
2. Етика бізнесу [Електронний ресурс].Режим доступу: <http://www.etica.in.ua/etika-i-biznes/>
3. Ділові переговори [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://studme.com.ua/145501127252/etika_i_estetika/delovye_peregovory.htm
4. Лілові зустрічі та переговори [Електронний ресурс].Режим доступу: http://posibnyky.vntu.edu.ua/et_/51.htm
5. Стратегія і тактика ділових переговорів [Електронний ресурс].Режим доступу: <http://www.stationline.org.ua/ekonom/64/9657-psihologichni-zakonomirnosti-vedennya-dilovo%D1%97-besidi.html>
6. Чмут Т.К. Етика ділового спілкування / Т.К. Чмут , Г.Л. Чайка // .Навч.посіб. 3-те вид., стер., - К.: Вікар, 2003.

***Summary.** This article defines the nature and importance of negotiation, negotiation process, styles, methods and techniques of its conduct. To work out the right line of conduct in the negotiation process, it is helpful to know the nature of business negotiations, milestones, specific, methods, styles and techniques of business negotiations, and much more. The ability to negotiate professionally enhances the culture of communication and ensures the growth of the whole company or firm in General and each employee individually.*

Modern scientific and technical progress has led to many new problems in the organization of production and business communication. The proportion of physical activity per employee decreased significantly, but steadily increasing psychological and mental stress during surgical, creative approach to problem solving. The level of culture of the Manager, of the nature of the business relationship depends on success of carrying out the work.

Business negotiation is a type of joint activity aimed at solving problems and envisaging the conclusion of agreements, deals and contracts. Negotiations always involve at least two parties whose interests partly coincide and partly diverge. However, it is necessary to consider not only the interests of partners, but their vision of the problem which is a subject for discussion, the talks, the level of their culture.

***Keywords:** business ethics, business negotiations, etiquette, business meetings, meeting stages of negotiation, business etiquette.*

УДК 65.012.122

Плотніченко С.Р., к.е.н., доцент
Безверхня Ю.В., к.е.н., доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет

ОПЕРАЦІЙНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Анотація. У статті проведено аналіз необхідності вдосконалення системи операційного менеджменту якості для посилення конкурентоспроможності підприємства. Для кращого розуміння внеску менеджменту в економіку нового часу варто визначити функції, через які реалізується вплив ОМ через менеджера на систему економіки

Ключові слова: операційний менеджмент, система управління, операційна система, , структура управління операційним менеджментом, управління функції операційного менеджменту .

Постановка проблеми. Успішність та швидкість вирішення завдання становлення ринкових відносин в Україні визначальною мірою залежать від ефективності управлінської діяльності, що зумовлює необхідність докорінного оновлення усіх підсистем операційного менеджменту відповідно до вимог ринкової економіки.

За сучасних умов господарювання все більшого значення набуває операційний менеджмент, який забезпечує результативність основної повсякденної діяльності підприємств, що, у свою чергу, створює реальне підґрунтя для успішної реалізації їх загальних господарських цілей та місії в цілому. Формування ринкових відносин в Україні спонукає до кардинальної реформації управління у будь-яких сферах господарської діяльності. Причому за умов нестабільної ринкової кон'юнктури уваги потребують найбільш динамічні галузі, серед яких особливо виділяється роздрібна торгівля. Добре налагоджений операційний менеджмент можна розглядати як важливу передумову адаптації підприємства роздрібною торгівлю до ринкових умов господарювання та запоруку його життєздатності й успішності у конкурентному середовищі.

Закордонна менеджерська освіта давно вже практикує викладання курсу "Операційний менеджмент" як автономну нормативну дисципліну, тоді як в Україні вона не отримала широкого розповсюдження. Інтеграція України до європейського економічного простору вимагає уніфікації освітніх стандартів та освоєння й адаптації зазначеної дисципліни менеджерського циклу до вітчизняних умов господарювання [1].

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування та розробка теоретико-методологічних засад операційного менеджменту роздрібною торговельного підприємства та практичних рекомендацій щодо його вдосконалення за умов трансформації економічної системи країни. З метою реалізації цільової установки передбачено вирішення таких задач: проаналізувати наукові підходи до визначення поняття "операційний менеджмент"; розкрити сутність категорій операційного менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню окремих складових операційного менеджменту саме у роздрібній торгівлі присвячені публікації таких вітчизняних та зарубіжних авторів: Б.М. Білого, І.О. Бланка, Д.О.Дербенцева, П. Зерматі, Г.О. Кравченко, Л.І. Кравченка, Л.О. Лігоненко, Г.В.Митрофанова, Л.П. Наговіциної, М.С.Порядкової, Т.Є. Унковської, Н.М. Ушакової, А.І. Юхименка. На сьогоднішній день фундаментальним дослідженням питань операційного менеджменту на підприємстві присвячені наукові праці зарубіжних авторів М.Альберта, Л. Гелловей, С.М.Лі, М. Мескона, В.Дж. Стівенсона, М. Ханна, Ф. Хедоурі. В Україні дослідження цієї досить автономної частини менеджменту обмежується розділом у підручнику Й.М.Завадського та навчальним посібником О.С.Курочкина. Слід також зауважити, що майже усі згадані науковці досліджують проблеми, що стосуються виробничої сфери господарювання, залишаючи поза увагою решту галузей.

Виклад основного матеріалу. Порівняльний аналіз існуючих на сьогодні тлумач

чень поняття “операційний менеджмент” виявив недостатню конкретність і чіткість визначень цієї досить автономної частини менеджменту. Виходячи з того, що операційний менеджмент притаманний кожній організації та є управлінською діяльністю, спрямованою щодо виробничих процесів певної організації на рівні окремих операцій, нами запропоновано таке тлумачення цього поняття: операційний менеджмент — це менеджмент у процесі створення товарів і надання послуг, який здійснюється на рівні операцій, починаючи із забезпечення організації потрібними ресурсами (входами) впродовж їх трансформації у виходи (готові товари й послуги) [2].

Оскільки операційний менеджмент має самостійне теоретично-прикладне значення, йому притаманний власний категоріальний апарат, логічна послідовність зв'язків у якому формується за таким ланцюгом: операційна система — операційний менеджер — операційна стратегія і програма — операційний процес — операція. Нами обґрунтовано основні категорії операційного менеджменту в діяльності підприємства роздрібно-торгівлі, розкрито та уточнено їх сутність.

Операційний менеджмент є сферою діяльності, у якій наука управління людьми поєднується з різними способами використання новітніх технологій. Основна його мета полягає в розробці й застосуванні максимально ефективних методів й інструментів створення благ для забезпечення споживачів якісною продукцією й послугами [3].

Операційний менеджмент є центральною ланкою підприємства і створюється на основі раціонального (вертикального і горизонтального) розподілу праці та поєднання в часі і просторі предметів, засобів і самої праці. За допомогою операційної функції проводиться сукупність дій з переробки ресурсів і постачання результатів діяльності в зовнішнє середовище. Операційна система складається із трьох підсистем:

- переробної — виконує продуктивну роботу, безпосередньо пов'язану з перетворенням вхідних ресурсів у вихідні результати;
- забезпечення — не пов'язана безпосередньо з виробництвом виходу, але виконує

необхідні функції забезпечення переробної системи;

- планування та контролю — отримує інформацію із зовнішнього і внутрішнього середовищ про стан переробної підсистеми та підсистеми забезпечення, опрацьовує цю інформацію й видає рішення про те, як має працювати переробна підсистема.

Структура управління операційною системою охоплює всі можливі дії, процеси, прийоми, пов'язані з безпосереднім випуском продукції (наданням послуг) [4].

Підсистема оперативного управління спрямована на виконання завдань оперативного забезпечення ритмічного виробничого процесу за раціонального використання ресурсів. Оперативне управління характеризується метою, критеріями досягнення локальних цілей, функціями, певною структурою. На підприємствах система оперативного управління побудована за ієрархічним принципом з розподілом функцій централізованого й децентралізованого управління.

Основний зміст операційного менеджменту полягає у виконанні таких функцій:

- планування — конкретизація й забезпечення завдань, встановлених поточним планом (уточнення обсягу й номенклатури продукції, встановлення декадних графіків, виробничих програм тощо);
- оперативний контроль — зіставлення фактичних параметрів технології та продукції, даних про хід виробництва з нормативними величинами;
- оперативний аналіз — своєчасна оцінка безперервності виробництва, виявлення причин відхилень процесу виробництва від запланованих.

Операційний менеджмент полягає як в ефективному, так і в раціональному управлінні будь-якими операціями.

Ефективність може бути визначена як досягнення поставлених перед системою цілей; у загальному значенні ефективність — це задоволення потреб покупців.

Раціональність — це досягнення цілей, чи задоволення потреб, з використанням мінімуму ресурсів.

На примітивному рівні комерційні організації існують лише за рахунок одержання прибутку, який можна визначити як:

Прибуток = Дохід – Витрати

Завдяки своєму подвійному впливу на прибуток операційний менеджмент відіграє життєво важливу роль в успіху організації. Головне при підвищенні ефективності – це забезпечення такого проведення операцій, щоби задовольнялися запити покупців. Організація забезпечує покупця тими послугами, які йому необхідні, щоби це відповідало його потребам, або виробляє товари, що потрібні покупцю, відповідно до визначених специфікацій.

Висновки. На сьогодні прогрес неможливо уявити без його рушійних сил: управління, розвитку, конкуренції та науки. Су-

часний економічний розвиток веде за собою виникнення нових професій, оновлення в інформаційних базах, нові програми в навчальних закладах та удосконалення всіх спеціальностей та кваліфікацій. Не є виключенням і операційний менеджмент, що через низку вдосконалень, доповнень в теорії та шліфуванні на практиці став невід'ємною частиною новітньої економіки, а операційний менеджер — це професія, що містить навички операційного працівника, аналітика, вченого своєї галузі та людину сучасності, що йде поряд з прогресом і знає, як і що треба змінити у підприємстві та в управлінні, щоби відповідати нормам і стандартом новітнього курсу економічного розвитку.

Список літератури

1. Операційний менеджмент якості на підприємствах в межах реалізації його інноваційного розвитку . [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://eir.pstu.edu/bitstream/handle/123456789/6137/%D1%81%20218.pdf?sequence=1>
2. Оцінка якості операційного менеджменту [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://sinp.com.ua/work/241732/Operac-jnij-menedzhment>
3. Операційний менеджмент підприємства.[Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.kazedu.kz/referat/122949>
4. Операційний менеджмент. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://pidruchniki.com/14361112/menedzhment/operatsiyiny_menedzhment
5. Операційний менеджмент [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.bestreferat.ru/referat-197065.html>

***Summary.** Progress for today is impossible without its driving forces, like governance, development, competition and science. The latest economic development leads to new professions, updating information in databases, new programs in schools and improvement of all disciplines and qualifications. Not an exception and operational management, through a number of improvements and additions both in theory and in practice, the grinding has become an integral part of the latest economy and operational Manager is a profession which encompasses the operational skills of the employee, an analyst, a scientist in his field and the man of today, that walks in step with progress and knows how and what to change and the company and management to meet the norms and standard of the latest course of economic development.*

In the current economic conditions is becoming more important operational management, which ensures the performance of basic daily activities of enterprises, which, in turn, creates a real basis for the successful implementation of their common economic objectives and the mission as a whole. Formation of market relations in Ukraine encourages radical reformation of management in all spheres of economic activity. Moreover, in conditions of unstable market conditions the accents need to be the most dynamic sector, among which is retail trade. Well-organized operation management can be seen as an important prerequisite of adaptation of retail trade to the market economy and guarantee its viability and success in a competitive environment.

Keywords: operations management, management system, operating system structure for the management of operational management, the management functions of operations management.

УДК 338.1.631.15

Розуменко С.М., к.е.н., доцент,
Нестеренко С.А., д.е.н., професор
Таврійський державний агротехнологічний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕГІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ ЕНЕРГОВИТРАТАМИ НА МОЛОЧНИХ ФЕРМАХ

Анотація. Одним з основних споживачів енергії у сільськогосподарському виробництві України є тваринництво. Перехід до ринку, підвищення цін на енергоресурси до світового рівня зумовило суттєве зростання питомої ваги енерговитрат в структурі собівартості виробництва сільськогосподарської продукції. В статті розглянуто організаційно-технологічні напрямки енергозбереження при виробництві молока визначено організаційно-технологічні аспекти управління енерговитратами у молочному скотарстві.

Ключові слова: виробництва молока, енергозбереження, управління енерговитратами, виробництво кормів, продуктивність корів.

Постановка проблеми. Тваринництво є одним з основних споживачів енергії у сільськогосподарському виробництві України: 18-19% енерго- і 19-20% електроспоживання від загального у сільському господарстві. Перехід до ринку, підвищення цін на енергоресурси до світового рівня зумовило суттєве зростання питомої ваги енерговитрат в структурі собівартості виробництва сільськогосподарської продукції, зокрема молока. Раціоналізація енерговикористання обумовлює необхідність обґрунтування енергоощадного варіанту розвитку молочарства, посилення стимулювання економії енерговитрат, застосування енергоефективних машин і технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти енергозбереження в АПК розглядаються в працях Б.Х. Драганова, М.Н. Малиша, В.І. Перебийніса, Г.В. Черевка, В.А. Ясенецького, Л.І. Грачової, М.В. Брагінця, М.О. Корчемного та ін..

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження організаційно-технологічних аспектів управління енерговитратами у молочному скотарстві.

Виклад основного матеріалу. Актуальність енергозаощадження визначається наступними чинниками:

- розвиток світової економіки в кінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. обмежується вичерпністю запасів органічного палива;
- механізація та електрифікація виробництва зумовлює постійне збільшення енерге-

тичних потужностей та обсягів споживання енергоресурсів;

- застосування енерговитратних технологій, неоптимальне завантаження потужної енергонасиченої техніки, недостатній рівень кваліфікації персоналу обумовлюють високий рівень питомого енерговикористання при виконанні технологічних операцій;

- перехід до ринкових методів господарювання обумовив лібералізацію цін, зокрема, їх зростання на енергоресурси до світового рівня [1].

Енергозбереження у молочному скотарстві – велика комплексна задача, виконання якої можливе за основними напрямками: вдосконалення та впровадження енергоощадних технологій, підвищення продуктивності тварин, використання нетрадиційних повнолювальних джерел енергозабезпечення молочних ферм, впровадження організаційно-економічних заходів щодо енергозаощадження в молочному скотарстві.

Ефективність ведення молочного скотарства значною мірою визначається кормозабезпеченістю корів. В Україні витрати кормів на одиницю продукції тваринництва в 1,5-2 рази перевищують середній рівень розвинутих країн. Головними причинами такого становища є неоптимальне співвідношення між наявністю поголів'я корів та кормовою базою, а також незбалансованість кормів по протеїну [1, 2, 3].

В умовах енергетичної кризи в кормовиробництві необхідно здійснити його структурну перебудову, тобто в кормових сіво-

змінах необхідно збільшити площі під менш енергоємними, але водночас більш збалансованими по білку й інших поживних речовинах кормовими культурами.

В сільськогосподарських підприємствах Запорізької області найбільш енергоємними з урахуванням поживності являються кормові коренеплоди та зелена маса кукурудзи. Так, за нашими підрахунками на виробництво 1т кормових одиниць та 1т перетравленого протеїну кормових коренеплодів необхідно витратити відповідно 102,6 і 1361,1 кг у.п.. Витрати енергоресурсів на виробництво 1т кормових одиниць та 1т перетравленого протеїну зеленої маси кукурудзи складають відповідно 68,5 та 1122 кг у.п. Найменш енергоємними та збалансованими за поживними речовинами є зернофуражні культури (пшениця озима – 32,3 кг у.п./т к.од., 365,1 кг у.п./т перетравленого протеїну; ячмінь яровий – 36,4 кг у.п./т к.од., 492,9 кг у.п./т перетравленого протеїну; кукурудза на зерно – 40,2 кг у.п./т к.од., 680,8 кг у.п./т перетравленого протеїну), зелена маса поліпшених пасовищ – 34,6 кг у.п./т к.од., 245,1 кг у.п./т перетравленого протеїну, зелена маса однорічних та багаторічних трав – 56,3 кг у.п./т к.од., 399,2 кг у.п./т перетравленого протеїну, сіно багаторічних та однорічних трав – 57,1 кг у.п./т к.од., 398,4 кг у.п./т перетравленого протеїну, сінаж – 28,5 кг у.п./т к.од., 331,7 кг у.п./т перетравленого протеїну, баштанні кормові – 42,6 кг у.п./т к.од., 512 кг у.п./т перетравленого протеїну.

Наведені розрахунки дозволяють зробити висновок, що для зменшення енергоємності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах Запорізької області необхідно збільшити площі багаторічних трав, поліпшених пасовищ, баштанних кормових, зернофуражних культур та скоротити площі під кормовими коренеплодами та кукурудзою на зелений корм.

Провідне місце серед фуражних культур займає кукурудза, але її качани перед закладанням потребують досушування, що пов'язано із значними витратами енергетичних ресурсів. Витрати енергії на зниження вологості зерна з 25% до 15% в 1,3 рази більше всіх витрат на його виробництво. Уникнути цього дозволяє енергозберігаюча технологія заготівлі качанів кукурудзи у воло-

гому подрібненому вигляді. Кукурудзу збирають при вологості зерна 28 - 35%, качани і зерностержневу суміш подрібнюють та закладають у сховища [1, 3, 4].

Ефективним засобом енергозбереження є поверхневе поліпшення лугів і пасовищ. Підсівання у дернину насіння бобових компонентів дає можливість збільшити їх продуктивність. Розширення посівів багаторічних бобових трав, крім виробництва найдешевшого протеїну рослинного походження, дозволяє нагромаджувати в орному шарі ґрунту азот. Використання культурних пасовищ дає змогу скоротити сервіс-період корів, підвищити вихід телят та молочну продуктивність. Уникнути дефіциту протеїну в кормових раціонах можна за рахунок використання шротів та макухи соняшнику, сої, ріпаку, які є високобілковими кормами порівняно з середньо-протеїновими – горохом та трав'яним борошном [1, 3, 4].

Основними напрямками зниження енергоємності виробництва кормів та зменшення енергоємності кормових раціонів є: підвищення урожайності кормових культур; зменшення кількості та енергоємності технологічних операцій; впровадження енергозберігаючих технологій (посів кормових культур пунктирним методом за допомогою пневматичних сівалок); виконання технологічних операцій на стаціонарі за допомогою електроприводу; зменшення доз найбільш енергоємного мінерального азоту за рахунок збільшення доз органічних добрив, що мають нижчу енергоємність; застосування інтегрованої системи захисту рослин, що дозволяє знизити енергоємність засобів для цієї мети в 15-20 раз порівняно з хімічними; збалансування кормів по енергії, білку та амінокислотам; пасовищне використання кормових угідь; силосування кормів шляхом попереднього прив'ялювання зеленої маси у полі; приготування кормосумішок без теплової обробки [1, 3, 4].

Перспективним напрямом зниження енергоємності виробництва молока є підвищення продуктивності корів за рахунок повноцінної годівлі, використання високопродуктивних порід корів, покращення їх генетичного потенціалу. В підвищенні продуктивності корів та зменшенні енергоємності ви-

робництва молока певну роль відіграє термін використання тварин.

Важливу роль в енергозаощадженні відіграють організаційно-економічні заходи, оскільки в провідну роль у організації енергозбереження в молочному скотарстві відіграє людина. Позитивних показників використання техніки та заощадження енергоресурсів при виробництві молока можливо досягти внаслідок зміни ставлення до праці. Підвищення кваліфікації людей, що обслуговують технічні засоби та тварин, є важливим резервом удосконалення використання енергетичного потенціалу.

За останні роки необґрунтовано втратило свою роль преміювання працівників тваринницьких ферм за економію електроенергії, палива і мастильних матеріалів. Преміювання за економію палива та мастильних матеріалів та матеріальну відповідальність за їх перевитрачання слід вводити при умові впровадження в господарстві технічно обґрунтованих нормативів витрат нафтопродуктів.

Необхідність забезпечення злагодженої та чіткої роботи всіх ділянок єдиного технологічного процесу, висока технічна оснащеність промислових комплексів вимагає високого рівня кваліфікації всіх працівників. У сучасних умовах все більшого значення набуває необхідність мати на фермах кадри з відповідними знаннями, кваліфікацією і досвідом. З підвищенням рівня механізації ро-

біт на фермах праця тваринників все більше стає пов'язаною з роботою механізмів і потребує спеціального навчання і підготовки.

Аграрні підприємства, що займаються виробництвом молока, виходячи з необхідності забезпечення свого існування в умовах енергетичної кризи, повинні, зокрема: досліджувати ринки енергетичних ресурсів, забезпечувати інформаційну безпеку шляхом створення власних банків інформації, яка б дозволяла приймати обґрунтовані рішення щодо діяльності молочної ферми в умовах нестабільності потоків енергоресурсів, негативній динаміці цін на них; реалізовувати ефективний фінансовий менеджмент з метою забезпечення високої економічної та енергетичної ефективності виробництва молока; здійснювати ефективний інноваційний менеджмент енергозбереження шляхом створення спеціальної підсистеми управління енергоощадними інноваціями.

Висновки. Організаційно-технологічні аспекти управління енерговитратами при виробництві молока включають: вибір енергооптимального варіанту кормового раціону для молочного стада, підвищення продуктивності поголів'я, активізацію людського фактору. Для зменшення енергоємності виробництва молока в кормових сівозмінах необхідно збільшити площі під менш енергоємними, але водночас більш збалансованими по білку та іншим поживним речовинам кормовими культурами.

Список літератури:

1. Менеджмент і маркетинг. Навчальний посібник/В.І.Перебийніс, Л.М.Бойко, В.В.Писаренко та ін.; За ред. В.І.Перебийніса. – Полтава: ФОП Говоров С.В., 2007. – 344 с.
2. Гришко В.В., Перебийніс В.І., Рабштина В.М. Енергозбереження в сільському господарстві (економіка, організація, управління). – Полтава, 1996. – 280 с.
3. Корчемний М., Федорейко В., Щербань В. Енергозбереження в агропромисловому комплексі. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2001. – 984 с.
4. Грачова Л.И., Брагінец Н.В., Брагінец А.Н., Брагінец С.Н. Повышение эффективности использования нетрадиционных источников энергии в животноводческом комплексе страны; ЛНАУ, - Луганск, «Элтон-2», 2008. - 653 с.

Summary.

Raising of problem. *Go to the market, increasing energy prices to world levels resulted in a significant increase in the share of energy consumption in the cost structure of agricultural production, including milk. Rationalization of energy use necessitates justification energy economical variant of dairy cattle, increased stimulation of energy saving, energy efficient vehicles and technologies.*

Basic material of research. *Energy efficiency in dairy farming - a big complex task, which can perform on the main directions: improvement and energy saving technologies, increasing the productivity of animals, the use of alternative renewable energy dairy farms, implementation of organizational and economic measures for energy efficiency in dairy farming.*

The main directions of reducing the energy feed production and reduce power consumption of feed rations are: increasing the yield of forage crops; reducing power consumption and manufacturing operations; implementation of energy saving technologies (sowing forage crops dotted by using pneumatic drills); execution of manufacturing

operations at the hospital with the help of electric drive; reducing the doses of the most energy-intensive mineral nitrogen by increasing the dose of organic fertilizer with lower power consumption; the application of integrated plant protection system that reduces energy facilities for this purpose in the 15-20 times compared with chemical; balancing feeds on energy, protein and amino acids; use of grazing pastures; preparation of feed mixes without heat treatment.

Perspective direction of lowering power consumption of milk is to increase the productivity of cows by full feeding, the use of high-performance breeds of cows, improve their genetic potential. In improving performance and reducing power consumption of cows milk production plays a role in life of animals.

The important role played by energy conservation organizational and economic measures as a leading role in organizing energy efficiency in dairy farming plays a man. Positive indicators of appliances and save energy in the production of milk can be achieved by changing attitudes to work. Qualification people serving the technical means and animals is an important reserve of improving the use of energy potential.

Conclusions. *Organizational and technological aspects of energy consumption in the production of milk include: selection of optimal variant energy feed ration for the dairy herd, improve productivity of livestock, increased human factor. To reduce the power consumption of milk in feed crop rotation is necessary to increase the area under the less energy-intensive, but also more balanced in protein and other nutrients feed crops.*

УДК: 631.152

Синяєва Л.В., д.е.н., професор,
Ярчук А.В., аспірант,
Таврійський державний агротехнологічний університет

РОЗРОБКА ПРОГРАМИ СТРАТЕГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Анотація. Процес стратегічного управління фірмою – один з найбільш складних видів діяльності з керування. Аналіз теорії та практики стратегічного менеджменту свідчить, що ця система все більше адаптується до тих змін, яких зазнає організація. У статті розглянуто теоретичні та методичні питання стратегічного управління підприємством, проведено аналіз стратегічного менеджменту на підприємстві, визначено шляхи формування стратегічного управління підприємством, спрямовані на підвищення ефективності його діяльності.

Ключові слова: стратегія, управління виробництвом, менеджмент, організація,

Постановка проблеми. Актуальність теми полягає в тому, що реформування економіки України визначило нові умови і принципи функціонування промислового виробництва. Сьогодні результати діяльності суб'єктів промисловості значною мірою залежать від використання ефективних ринкових механізмів управління та розвитку підприємницької діяльності. Проте тривала криза, низький рівень матеріально-технічної бази виробництва не дають можливості повною мірою покращити макро- і мікро- показники нашої промисловості та підвищити конкурентоспроможність продукції як на внутрішньому так і зовнішньому ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До розробки теорії ефективного управління, визначення методів роботи, принципів та правил ефективного управління багато інтелектуальних зусиль доклали А. Файоль, Ф. Тейлор. У статті використані також дослідження вітчизняних вчених, а саме: Баєва О.В. Вачевського М.В., М.І. Долішнього, В.Г.Скотного, Лукашевич Н., Мартиненко М., Осовської Г., Робінса С., Девіда А. ДеЧенцо, Рудінська О., А. Олійник, М. Корчинської, Р. Ткачука, Скібіцька Л., Стадник В., Стеценко І., Шегди А. Однак, вирішення цієї проблеми не до кінця опрацьовано, є необхідність уточнення суті понять «стратегія», «стратегічне управління», обґрунтування теоретичних і методичних підходів до формування стратегічного управління підприємницькою діяльністю.

Формулювання цілей статті. Вітчизняне виробництво сьогодні характеризується

не повним використанням факторів управління, які забезпечують підвищення його ефективності, удосконалення структури, впровадження новітньої технології і сучасних методів управління виробництвом. За таких умов необхідний пошук нових підходів для забезпечення фінансового оздоровлення і розвитку промисловості. Одним з таких підходів є стратегічне управління підприємницькою діяльністю. В основі стратегічного управління лежить стратегія розвитку промислового виробництва, розроблена на тривалу перспективу, яка дозволяє йому за більш короткий проміжок часу адаптуватися до реалій ринку, своєчасно реагувати на зміни як внутрішнього, так і зовнішнього середовища. Саме тому впровадження стратегічного управління підприємницькою діяльністю є однією з основних задач і умов забезпечення ефективної діяльності промислового підприємства. Метою статті є розвиток теоретичних положень та розробка практичних рекомендацій щодо формування стратегічного управління підприємством, спрямованих на підвищення ефективності його діяльності. Предметом роботи є механізм впровадження управлінських рішень по вдосконаленню роботи підприємства заснований на принципах стратегічного управління.

Виклад основного матеріалу. Аналіз теорії та практики стратегічного менеджменту свідчить, що ця система все більше адаптується до тих змін, яких зазнає підприємство. Рівень його мобільності в умовах нестійкого зовнішнього середовища, з одного боку, ха-

рактизується швидкістю й гнучкістю реакції на ці зміни з метою зберегти себе як організацію і досягти економічної ефективності. З іншого боку, приймаючи виклик оточення, підприємство прагне передбачити ці зміни і підготуватися до них так, щоб його позиції в майбутньому були якнайкращими [1].

Методологічною основою стратегічного управління є системний підхід, згідно з яким організацію характеризують такі особливості: змінність окремих її параметрів; унікальність і непередбачуваність поведінки системи в конкретних умовах; здатність змінювати структуру та формувати варіанти поведінки, протистояти руйнівним тенденціям, адаптуватися до зміни умов; прагнення до формулювання цілей усередині системи.

Розгорнуте тлумачення поняття стратегічного менеджменту можна дати, враховуючи певні принципові моменти. До запровадження цієї системи управління організації планували свою діяльність, виходячи з того, що оточення не буде суттєво змінюватись. Стратегічне управління в конкретний момент визначає, як підприємство має діяти в сучасних умовах, щоб досягти бажаної мети в майбутньому, виходячи з того, що оточення змінюватиметься, тобто при стратегічному управлінні оцінюється сучасний стан, виходячи з майбутнього. При цьому не тільки прогнозується бажаний рівень у майбутньому, але й виробляється здатність відповідно реагувати на зміни в зовнішньому середовищі для досягнення цілей.

При нестратегічному управлінні розроблення програми дій починається з аналізу внутрішніх можливостей та ресурсів організації. При такому підході може виявитись, що організація не в змозі досягти мети, тому що її реалізація істотно залежить від бажань і потреб клієнтів, а також від поведінки конкурентів. Все, що організація визначає на основі аналізу своїх внутрішніх можливостей, — це те, яку кількість продукту може виробити і яких витрат при цьому зазнає, а кількість реалізованої продукції та її вартість визначить ринок. Починати планування з аналізу внутрішніх ресурсів та можливостей їх раціонального використання без урахування інших чинників означає на

практиці повністю відмовитись від розроблення стратегії розвитку підприємства.

Для того, щоби підприємство завжди залишалось конкурентоспроможним, воно мусить мати перевагу перед конкурентами у залученні споживачів і бути захищено від дії конкурентних сил. Конкурентоспроможність підприємства передбачає наявність у нього певної стратегії поведінки. Підприємству необхідна стратегія для того, щоби обрати напрямок и ціль, максимально ефективно використати ресурси і скоординувати рішення, прийняті різними суб'єктами. Тому процеси управління підприємством нерозривно пов'язані з використанням категорії «стратегія». Сьогодні поняття «стратегія» займає центральне місце в теорії стратегічного менеджменту. Еволюція бізнес-стратегії була викликана скоріш за все практичними потребами бізнесу, ніж розвитком теорії. Основні етапи еволюції категорії «стратегія» представлені в таблиці 1.

Таким чином, за нашою думкою, стратегія — це планування способів, за допомогою яких підприємство може досягти поставлених цілей.

Стратегію організації вважають центральним поняттям у теорії стратегічного менеджменту. Термін стратегія (з грецької — мистецтво генерала) запозичена з військового лексикону, де він означає теорію та практику ведення великих бойових дій. У сучасному лексиконі це поняття переважно тлумачиться, як розроблення перспективних заходів або підходів. У теорії менеджменту термін тривалий час вживали для характеристики управління ресурсами. В процесі еволюції він найчастіше трактується як узагальнююча модель дій, які потрібно здійснити для реалізації місії організації, досягнення певних цілей шляхом координації та розподілу ресурсів.

Цікавим є визначення поняття стратегії за Г. Мінцбергом як комбінації п'яти «П»: план дій; прикриття (сукупність дій щодо конкурентів); порядок дій (впорядкована сукупність певних заходів); позиція (місце щодо свого оточення); перспектива (передбачення стану, до якого потрібно прагнути) [7].

Еволюція категорії «стратегія»

Етапи еволюції	Характеристика
1950 – 1960 рр.	Закладені основи для щорічного фінансового планування. Основою корпоративного планування стали макроекономічні прогнози основних економічних показників, які декомпонували на прогнози для окремих ринків і товарів фірми. Типовим форматом став п'ятирічний план. Публікація багатьох книг і статей, присвячених корпоративному плануванню. А.Чандлер сформулював визначення стратегії, у відповідності до якого стратегія пов'язувалась із визначенням основних довгострокових цілей підприємства і адаптації напрямку дій і розміщення ресурсів, необхідних для досягнення цілей [10].
1974 – 1979 рр.	Нафтові кризи оголосили про нову еру макроекономічної нестійкості і загострення міжнародної конкуренції. Відбувається зміщення акценту з планування на створення стратегії. засновник Boston Consulting Group Брюс Хендерсон сказав, що стратегія – це упереджений пошук плану дій, які будуть сприяти розвитку конкурентної переваги компанії і стануть його невідомою частиною. Була сформульована основна ціль стратегії – забезпечення відповідності внутрішніх сильних сторін і можливостей підприємства зовнішнім вимогам. Важливими для становлення і розвитку стратегії управління були роботи І.Ансоффа. Його концепція корпоративної стратегії базувалась на визначенні можливостей ринку товару і перспектив його диверсифікації, розробки напрямів змін можливостей з метою виявлення конкурентних переваг для досягнення ефекта синергії [2].
1980-е рр.	З виходом у 1980 р. роботи М.Портера «Конкурентна стратегія» почалась еволюція поняття «стратегія підприємства», яке стало розглядатись у контексті забезпечення конкурентоспроможності. Акцент змістився до проблеми впровадження і реалізації стратегії. Формувався ресурсний підхід у стратегії, у відповідності до якого підприємство могло досягти стабільного рівня конкурентної позиції шляхом використання унікальних ресурсів, переваг у навичках та уміннях. Широкомасштабне застосування одержала «загальна схема розвитку»: вертикальна інтеграція для проникнення на суміжні ринки, розширення частки на цих ринках з метою підвищення рентабельності нових видів діяльності, диференціація пропозиції товарів і послуг, а також впровадження диверсифікації, не пов'язаної з існуючими напрямками діяльності [14].
1990-е рр.	Акцент в аналізі стратегії змістився на пошук джерел прибутку всередині фірми. Розвиток стратегічного аналізу, який передбачав оцінку зовнішніх умов господарювання підприємства на ринку відносно його конкурентів. Орієнтація стратегії на довгострокову перспективу. Технологічний бум і швидкий темп змін на ринках технологій стимулював інтерес до застосування теорії вибору і синергії при розробці стратегії. Найбільшу зацікавленість стали викликати стратегічні інновації [18]

Добре сформована стратегія інтегрує основні цілі організації, норми та дії в єдине ціле, допомагає спрямовувати та розміщувати її ресурси так, щоб досягти відносних внутрішніх переваг і врахувати очікувані зміни в оточенні.

На думку К. Омайє, яку він виклав у своїй книзі «Мислення стратега», стратегія забезпечує визначення заходів, які націлені безпосередньо на розвиток сильних сторін організації по відношенню до конкурентів [12]. Цим вони відрізняються від заходів,

спрямованих на досягнення оперативних цілей (наприклад, підвищення норми прибутку, впорядкування організаційної структури, підвищення ефективності діяльності менеджерів, поліпшення підготовки персоналу). Отже, стратегічне мислення менеджера має бути зорієнтоване на формування стратегічних цілей та відповідних способів їх досягнення.

Наявність стратегії можна виявити у будь-якій організації, інколи навіть без втілення її в певних документах (без формалізації). Пояснюється це тим, що організація не може постійно змінювати свій курс, вести абсолютно гнучку політику й одразу ж реагувати на зміни в середовищі. Однак більш доцільно розглядати стратегію як сукупність запланованих дій (сформована стратегія) і необхідних поправок у випадку непередбачених обставин (незаплановані стратегічні рішення). Зміни можуть відбуватися так швидко, що менеджер не встигне передбачити всі стратегічні дії і, відповідно, реалізувати стратегію без внесення необхідних змін. Хоч у випадку, коли менеджер ігнорує необхідність формування стратегії, організація зазнає ще більших втрат. Отже, стратегія водночас є проактивною (спрямованою) і реактивною (адаптованою до змін).

Для того щоби стратегія зробила діяльність підприємства ефективною, необхідна наявність певного набору заходів і рішень,

ухвалених керівництвом, які дозволять розробити специфічні стратегії, призначені для допомоги підприємству у досягненні своїх цілей, інакше кажучи, необхідно стратегічне планування.

Адаменко Н.С. визначає стратегічне планування в рамках організації як процес й інструмент формування цілей і місії організації, вибору специфічних стратегій для визначення і отримання необхідних ресурсів та їх розподілу з метою забезпечення ефективної роботи підприємства у майбутньому[5].

Організаційна структура підприємства представлена відділами. Структура управління підприємством представлена вищими й нижчими рівнями управління. До вищих органів управління належать: дирекція підприємства представлена адміністративним апаратом, що складається з заступників директора, начальників відділів, таких як відділ постачання, відділ збуту, начальник відділу збуту (маркетингу) і матеріально-технічного забезпечення, відділ кадрів, планово-економічний відділ, технічний відділ.

Стратегічний менеджмент організації найчастіше розглядають як систему з трьох елементів: а) стратегія, як сукупність управлінських рішень щодо перспективного її розвитку; б) відповідна структура управління, зорієнтована на розроблення і впровадження стратегії; в) організаційна культура (рис. 1).

Рис 1. Система стратегічного менеджменту організації [15]

Місія підприємства – прагнути виробляти конкурентоспроможні товари, що дозволяє задовольняти потреби ринку і відповідає

всім вимогам замовника. Діяльність підприємства спрямована на збереження і розвиток потенціалу галузі, створення нових робочих

місце, підвищення культури виробництва, що дозволяє співробітникам комфортно себе відчувати всередині організації.

Осмысливши результати аналізу середовища, і визначившись з місією, підприємство має поставити перед собою загальні довгострокові цілі для організації в цілому, а також конкретні індивідуальні цілі для своїх підрозділів.

Довгострокові цілі визначають стратегічний намір підприємства зайняти певне місце в бізнесі. Для цього виділимо сім ключових просторів, в рамках якого визначимо довгострокові цілі підприємства:

1. Положення на ринку: Збільшити частку ринку підприємства на 20%;

2. Виробництво: Підвищити продуктивність праці. Підвищити якість продукції. Знизити витрати виробництва;

3. Фінанси: Добитися найбільш раціонального використання фінансових ресурсів;

4. Інновації: Удосконалювати способи організації виробництва і постійно освоювати нові технології;

5. Маркетинг: Щорічно пропонувати на ринок новий товар;

6. Управління персоналом: Підвищити рівень оплати праці до рівня середнього по країні;

7. Менеджмент: Удосконалювати методи управління.

Визначившись з довгостроковими цілями необхідно встановити конкретні цілі для кожного підрозділу:

1.Маркетинг: Розширити число споживачів на 10% до кінця року;

2. Фінансовий відділ: Збільшити рентабельність з 10% до 12% до кінця року;

3. Відділ кадрів: Підібрати кваліфікованих робітників на знов створені робочі місця. Переглянути і підвищити оклади персоналу;

4. Експериментальні ділянки: розробити та впровадити до кінця року 5 нових моделей. Удосконалити технологію на старі моделі;

5. Закрійний цех: підвищити якість виробів.

6. Цеха: підвищити продуктивність праці. Підвищити якість виробів, що випускаються.

7. Механічна дільниця: з метою економії часу удосконалити обладнання за допомогою пристосувань при випуску запчастин техніки та поліпшення якості виробів.

Підприємство можна оцінити як конкурентоспроможне у своїй галузі, тому що є необхідний технологічний досвід, фінансові ресурси, кваліфіковані кадри. На основі поставлених цілей і наявних можливостей зовнішнього середовища можна сформулювати загальну стратегію підприємства: підвищити конкурентні переваги, поліпшити якість продукту й завоювати нові сегменти ринку.

На основі загальної корпоративної стратегії розробляємо стратегії для кожного функціонального підрозділу:

1. Маркетинг (спеціаліст зі збуту): найактивніше пропонувати товар новим покупцям засобами реклами і особистими контактами.

2. Управління кадрами: збільшити чисельність персоналу шляхом найму кваліфікованих робітників. Скласти чіткі посадові інструкції і визначити обов'язки персоналу.

3. Фінансовий відділ: розробити бюджет, що забезпечує виконання стратегії підприємства.

4. Цеха: впровадити двозмінний режим роботи для підвищення використання виробничих потужностей. Ввести контроль за кожною партією товару для підвищення якості

5. Механічна дільниця: провести модернізацію старого обладнання. Встановити нове обладнання. Обслуговувати обладнання так, щоб воно працювало без поломок.

Для успішної реалізації стратегії необхідно виконати такі завдання:

-по-перше, цілі, стратегії і плани організації повинні бути доведені до працівників, з тим, щоб добитися неформального залучення до процесу виконання стратегії, зокрема вироблення у співробітників зобов'язань перед фірмою по реалізації стратегії;

-по-друге, керівництву потрібно не лише своєчасно забезпечувати надходження всіх необхідних для реалізації стратегії ресурсів, але й давати цільові установки, а також фіксувати досягнення кожної цілі;

-по-третє, необхідно створити систему комунікативних зв'язків, щоб інформація швидко і одночасно надходила до всіх

структурних підрозділів;

-по-четверте, керівництву потрібно створити корпоративну культуру, придатну для обраної стратегії.

-по-п'яте, необхідно розробити систему заохочення та винагород, тісно пов'язану з реалізацією цілей і стратегій.

Для виконання стратегії необхідно провести зміни, які створять умови для її функціонування.

Рекомендовані зміни.

-організаційна структура: ввести посаду відповідального за комунікативні зв'язки, з тим, щоб вся інформація відразу надходила в письмовому вигляді в усі структурні підрозділи під підпис.

-управління персоналом: переглянути посадові інструкції і обов'язки персоналу. Підвищити оклади до рівня середніх по галузі. Преміювати персонал при успішному виконанні поставленого завдання.

-маркетинг: змінити стиль роботи, зайняти більш активну позицію в залученні нових клієнтів-споживачів. Випустити рекламні листівки з продукцією підприємства і поширити їх по всіх організаціях.

-виробництво: ввести двозмінний режим роботи. Ввести посаду контролера закрийного цеху. Виготовити пристосування для обладнання, з метою скорочення технологічних процесів.

-організаційна культура: визначити етичні стандарти. Створити робочу обстановку для підтримки стратегії. Виховувати у працівників високий культурний рівень.

Висновки. Наявність стратегії можна виявити у будь-якій організації, інколи навіть без формалізації. Пояснюється це тим, що організація не може постійно змінювати свій курс, вести абсолютно гнучку політику й

одразу ж реагувати на зміни в середовищі. Однак, з нашої точки зору, доцільніше розглядати стратегію як сукупність запланованих дій (сформована стратегія) і необхідних поправок у випадку непередбачених обставин (незаплановані стратегічні рішення).

Зростання динаміки змін у зовнішньому середовищі, посилення конкуренції, збільшення загроз і можливостей і ряд інших чинників зумовили перехід до стратегічного управління. Стратегічне управління, здійснюване вищим керівництвом підприємства, передбачає встановлення динамічної взаємодії організації із зовнішнім оточенням з метою пошуку та використання можливостей, що дозволяють йому вижити в довгостроковій перспективі в умовах жорсткої конкурентної боротьби.

Засобами здійснення стратегічного управління є стратегія поведінки підприємства. Стратегії формуються виходячи з місії і цілей підприємства, на основі аналізу оточення, потенціалу фірми, динаміки життя продукту. Визначення та вибір стратегії представляє собою процес формування портфеля продукції. Виконання стратегії передбачає створення умов для її реалізації.

Для здійснення обраної стратегії підприємство має провести необхідні зміни. Основними сферами стратегічних змін у підприємстві є зміни у його організаційній структурі та організаційній культурі.

Контроль за впровадженням стратегії передбачає фіксацію результатів, які відбуваються на шляху до досягнення поставлених цілей, і вироблення рекомендацій до можливого коригування стратегії у відповідності з існуючими умовами діяльності підприємства.

Список літератури:

1. Андрушків Б.М. Основи теорії та практики управління. – Львів, 2003.- 266 с.
2. Ансофф И. Стратегическое управление: Сокр. Пер с англ. – М.: Экономика, 1999. – 456с.
3. Білоус О.Г., Панченко Е.Г. Менеджмент: конкурентоспроможність і ефективність. – К.: Лібор, 2006. – 265с.
4. Виханский О.С., Наумов А.И. Менеджмент. – М.: Гардарики, 2001.- 388 с.
5. Герчикова И.Н. Менеджмент. – М.: Банки и биржи, 2009. – 188с.
6. Гелловой Л. Операционный менеджмент. Принципы и практика. – Санкт-Петербург-Москва-Харьков-Минск, 2012.- 240с.
7. Дилфорт Д. Производственный и операционный менеджмент. – Минск, 2008. – 366с.
8. Жмаклев В.Г., Тимоновська Л.М. Основи менеджменту і управлінської діяльності. – К.: Україна, 1999.- 454 с.
9. Кунц Г., О'Доннел С. Управление : системный и ситуационный анализ управленческих функций. – М.: Прогресс, 2002. – 224с.
10. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента: пер. с англ. – М.: Дело, 2002.- 702с.
11. Плоткін Я.Д., Пащенко І.Н. Виробничий менеджмент. – Львів, 2000.- 256с.

12. Терещенко В.І. Організація і управління. – К.: Знання, 1999. – 516с.
13. Устенко О.А. Предпринимательские риски. – К.: Всесвіт, 2009.- 160с.
14. Фалмер Р. Энциклопедия современного управления. – М.: ВИПК Энерго, 2002.- 351с.
15. Шекшня С.В. Управление персоналом современной организации. – М.: Бизнес-школа “Интел-Синтез”, 2006.- 300с.
16. Щекин Г. Практическая психология менеджмента. Как строить организацию. –К.: МЗУУП, 1999.- 256с.
17. Якокка Л. Путь менеджера . – М.: Экономика, 2003, 260с.

Synuyeva L.V., doctor of Economics, Professor,

Yarchuk A.V., post-graduate student,

Tavria state agrotechnological University

DEVELOPMENT OF A PROGRAM OF STRATEGIC MANAGEMENT AT THE ENTERPRISE

Summary.

Theoretical and methodological points of enterprise strategic management are considered in the article. The analysis of enterprise strategic management is conducted. The ways of enterprise strategic management formation aimed at increasing its activity efficiency are determined.

The process of enterprise strategic management is one of the most complicated types of management activity. The analysis of strategic management theory and practice argues that this system becomes more adapted to those changes that the organization has. The presence of the strategy can be found out in any organization, sometimes without embodying them in specific documents. From our point of view, strategy should be considered as a set of the planned actions (formed strategy) and necessary corrections in the case of unforeseen circumstances (unplanned strategic decisions). Changes dynamics growth, competition intensification, increase of threats and possibilities stipulated strategic management transition. Strategic management performed by top management envisages dynamic interaction of the organization and external environment with the purpose of searching and using opportunities that enable the organization to survive in a long-term outlook on conditions of severe competitive activity.

The means of strategic management implementation are the strategies of the company behavior. The strategies are formed on the basis of the company mission and purposes, environment analysis, company potential, product life dynamics. The determination and choice of the strategy is the process that uses the analysis of product range. The strategy implementation stipulates for creating conditions for its realization.

For the strategy implementation the organization has to conduct the necessary changes. The two main spheres of strategic changes in the organization are conducting the changes of an organizational structure of the firm and its organizational culture.

The strategy implementation control envisages fixing of those things that the chosen strategy will cause until the achievement of assigned purposes and making recommendations concerning the strategy correction according to the conditions.

Keywords: *strategy, production management, management, organization,*

УДК: 658:65.012

Сурженко Н.В.,
к.е.н., доцент,

Таврійський державний агротехнологічний університет

ОБГРУНТУВАННЯ СУЧАСНИХ АСПЕКТІВ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. Посилення інвестиційних потоків, застосування сучасних технологій менеджменту, удосконалення організації виробництва, праці, фінансування, маркетингу та реалізації продукції сприяє ефективній роботі будь-якого підприємства. Автор обґрунтовує необхідність використання стратегічного підходу до планування діяльності підприємств та пропонує сучасні підходи до складання дієвого стратегічного плану для вітчизняних підприємств.

Ключові слова: система планування, прогнозування, стратегічне планування, концепція, маркетингова діяльність, інноваційний розвиток.

Постановка проблеми. В сучасних економічних умовах ефективної роботи будь-якого підприємства можна досягти завдяки посиленню інвестиційних потоків, застосуванню сучасних технологій менеджменту, удосконаленню організації виробництва, праці, фінансування, маркетингу та реалізації продукції. Перелічені аспекти створюють умови для постійної активізації загострення конкуренції на ринках, підвищення вимог споживачів продукції, зростання рівня науково-технічного прогресу і глобалізацію економічних взаємовідносин. Непостійність і нестабільність ринку створює необхідність для запровадження сучасних підходів стратегічного планування на підприємстві.

Для досягнення статусу конкурентоспроможності, у підприємств виникає потреба в розробці стратегії розвитку на перспективу. За таких умов, підприємствам України необхідно більш ефективно використовувати фактори виробництва, впроваджувати новітні конкурентні переваги підприємств для подальшої інтеграції до нових ринків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням методології формування стратегічного планування займається багато вчених, як теоретиків так і практиків. Постановка поняття стратегічного планування знайшла своє відображення в роботах таких зарубіжних науковців: І. Ансофф, Р. Акофф, А. Томпсон, У. Кінг, Ф. Котлер, Б. Карлофф, М. Портер, Д. Стрікленд та інших. Аспекти цієї проблематики досліджено в наукових працях вітчизняних вчених: Герасимчука В.Г., Дахно І.І., Дроздової Г.М., Козака

Ю.Г., Кириченко О.А., Щербак В.Г., В. Гейця, Є. Данілової, В.Захарченко, Ю.Ліпець, О. Мних, О.Ковтун, праці яких дали значний поштовх для досліджень в даній галузі. Це спричинило можливість глибокого та всебічного аналізу проблеми формування та удосконалення стратегічного планування підприємства.

Формулювання цілей статті. Метою статті є узагальнення результатів досліджень сутності поняття «стратегічне планування», обґрунтування необхідності використання стратегічного підходу до планування діяльності підприємств та пропонування сучасних підходів до складання дієвого стратегічного плану підприємства.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури свідчить, що стратегічне планування є найважливішою частиною системи планування на підприємстві. Воно є інструментом, за допомогою якого формується система цілей функціонування підприємства і об'єднуються зусилля усього колективу для її досягнення. Найважливіше завдання стратегічного планування – забезпечити нововведення, необхідні для життєдіяльності підприємства [6].

Для отримання позитивного ефекту від впровадження системного планування необхідно дотримуватись послідовного виконання планів, а також здійснення контролю на кожній стадії планового процесу, своєчасного коригування та внесення доповнень до них.

Стратегічне планування підприємства ґрунтується на чіткому формулюванні місії

підприємства, визначенні глобальних цілей підприємства, складанні бізнес-портфеля і розробленні узгоджених між собою стратегій підрозділів [2, с. 59].

Стратегічне планування – це планування від майбутнього до теперішнього виходячи з глобальних ідей та поставлених цілей підприємства. Стратегія не є функцією часу, а функцією поставленої мети розвитку, специфічною, орієнтованою на майбутні напрями розвитку [8].

Завжди треба пам'ятати, що застосування стратегічного планування створює найважливіші переваги у функціонуванні підприємства: готує підприємство до змін у зовнішньому середовищі; пов'язує його ресурси зі змінами зовнішнього середовища; прояснює проблеми, які виникають; координує роботу його різних структурних підрозділів; покращує контроль на підприємстві.

Тому для успішного стратегічного планування розвитку підприємств доцільно враховувати рекомендації такого характеру:

1. Необхідно визначити місце і роль інновацій в реалізації загальної стратегії підприємства;

2. Важливе значення має структуризація цілей розвитку підприємства;

3. Потрібно враховувати чинники, які сприяють або перешкоджають досягненню цілей підприємства, спрямованого на інноваційний розвиток;

4. Інструментом досягнення цілей розвитку підприємства є інноваційна стратегія,

яка повинна бути орієнтованою на освоєння базових інновацій та інтегрованою до загального стратегічного маркетингового плану, який дозволяє забезпечити конкурентоспроможність підприємств на внутрішньому та зовнішньому ринках;

5. Концепція стратегічного плану повинна ґрунтуватись на розробці теоретичних основ сутності, рушійних сил інноваційного розвитку підприємства, встановленні впливу його керівників на прискорення чи уповільнення інноваційного процесу, економічні відносини і механізм реалізації цілей.

Висновки. Узагальнюючи вищевикладене необхідно відмітити, що в сучасних економічних умовах важливим є планування діяльності підприємства на перспективу. Досягти цього можна за допомогою удосконалення організації системи планування, яка сприятиме ефективному і стійкому виробництву. А саме, поточне планування повинне носити програмний характер, включати прогнозування і оцінку ризиків, перспективне планування повинне доповнюватися бізнес-плануванням, яке є складовою частиною стратегічного плану підприємства. Головним плановим документом на підприємстві повинен стати стратегічний план. Тільки сукупність планів, об'єднаних в систему, дозволить підприємству успішно функціонувати в умовах конкуренції, що посилюється.

Список літератури:

1. Ансофф И. Стратегическое управление / Ансофф И.; сокр.пер. с англ.; науч.ред. и авт. предисл. Л.И. Евенко. - М.: Экономика, 1989. - 519 с.
2. Гросул В.А. Маркетингове стратегічне планування на підприємстві. / В.А. Гросул, Г.С. Мамаєва // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. - 2012. - Вип. 1(1). - С. 201-205
3. Дацій О. І. Планування і контроль діяльності підприємства: Навч. посіб./ Гуманітарний ун-т «Запорізький ін-т державного та муніципального управління». - Запоріжжя, 2005.
4. Кузык, Б.Н. Прогнозування, стратегічне планування і національне програмування : Підручник / Б.Н. Кузык, В. І. Кушлін, Ю.В. Яковец. - 2-е видавництво, перераб. і доп. - М.: ЗАТ "Видавництво "Економіка", 2008. - 575 с.
5. Міщирікова А. К. Стратегічне планування на підприємстві [Електронний ресурс] / А. К. Міщирікова // Управління розвитком. - 2014. - № 13. - С. 60-62. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Uproz_2014_13_27.pdf
6. Пасічник В. Г. Планування діяльності підприємства : Навч. посіб. / В. Г. Пасічник, О. В. Акіліна. - К. : Центр навчальної літератури, 2005. - 255 с.
7. Питер Ф. Друкер. Задачи менеджмента в XXI веке. - К. : Вильямс. - 2007 - 272 с.
8. Чучмарьова С. Ю. Стратегічне планування інноваційного процесу на підприємстві [Електронний ресурс] / С. Ю. Чучмарьова // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. - 2013. - № 767. - С. 243-248. - Режим доступу:http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VNULPM_2013_767_36.pdf

Summary.

Statement of the problem. The volatility and the market volatility creates the need to introduce modern approaches of strategic planning at the enterprise. Under such conditions, the Ukrainian enterprises need more efficient use of production factors, to introduce new competitive advantages of enterprises for further integration to new markets.

Presentation of the basic material. Analysis of scientific literature shows that strategic planning is the most important part of the planning system in the enterprise. It is a tool through which a system of objectives of the enterprise and unite the efforts of all staff to achieve it. The most important task of strategic planning is to provide the innovations necessary for the life of the enterprise. To get a positive effect from the introduction of the system of planning should follow the sequence of execution of plans, and exercise control at each stage of the planning process and to make timely adjustments and additions. Strategic planning of enterprise is based on a clear formulation of the mission of the enterprise, defining the global goals of the company, the preparation of a business portfolio and the development of harmonized strategies of the divisions. Always we must remember that the use of strategic planning creates important advantages in the operation of a business: preparing the enterprise to changes in the external environment; aligns its resources with the external environment changes; clarifies problems; coordinates the work of its various structural units; improves the control of the enterprise.

Summarizing all said above it should be noted that in the current economic environment is an important planning activity of the enterprise for the future. This can be achieved by improving the organization of the planning system, which will facilitate the efficient and sustainable production. Namely, the current planning should be programmatic in nature, to include forecasting and risk assessment, forward planning needs to be complemented by business planning which is an integral part of the strategic plan of the enterprise. Consolidated planning document in the enterprise should be a strategic plan. Only a set of plans, are incorporated in the system will allow the company to operate successfully in the hardening competition.

Keywords: *system planning, forecasting, strategic planning, concept, marketing activity, innovative development.*

УДК 65.012.34

Щебликіна І.О., к.е.н., доцент
Щебликіна З.В., ст. викладач
Тарасова О.

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Б. Хмельницького

ЕФЕКТИВНЕ УПРАВЛІННЯ ЛОГІСТИЧНИМИ ПРОЦЕСАМИ ЯК ЗАПОРУКА ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. Суттєвою стороною господарської діяльності є розподіл матеріального потоку. Досліджено значення розподільчої логістики у системі ефективного управління підприємством. Розглянуто різні підходи до визначення функції розподільчої логістики, визначено її роль та значення у діяльності підприємств. Досліджено схеми побудови каналів розподілу.

Ключові слова: логістика, логістичні процеси, маркетинг, розподільча логістика, канали розподілу.

Постановка проблеми. Розподіл матеріального потоку вже досить давно є суттєвою стороною господарської діяльності, однак становище однієї з найбільш важливих функцій воно набуло лише порівняно недавно. У країнах з розвинутою ринковою економікою у 50-х - початку 60-х років системи розподілу розвивались у значній мірі стихійно. Питання вибору каналів розподілу, упаковки товарів, підготовки їх до транспортування та доставки одержувачу; питання виробництва та закупівель матеріалів вирішувалися в слабкому взаємозв'язку. Окремі підфункції, які в сукупності утворюють функцію розподілу, трактувались як самостійні функції управління. Інтегрований погляд на функцію розподілу отримав розвиток в 60-х - початку 70-х років. У цей період прийшло розуміння того, що об'єднання різних функцій, що стосуються розподілу виробленого продукту в єдину функцію управління, несе в собі великий резерв підвищення ефективності. Результатом інтегрованого підходу до реалізації різних функцій розподілу стало включення розподілу в структуру функціонального управління організацій та підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема ефективного управління логістичними процесами на сучасних підприємствах присвячено праці таких фахівців як Бойко Є.О., Васюк І.В., Войчак А.В., Герасимчук В.Г., Германчук О.М., Єгоров О.Ю., Старостіна А.О. та інші. Їх дослідження охоплюють ряд питань ефективної маркетин-

гової діяльності, проте низка проблем залишається не до кінця вирішеною.

Формулювання цілей статті. Дослідження питань підвищення конкурентоздатності сучасних підприємств за допомогою важелів ефективної логістичної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Існуючі нині системи постачання, виробництва та збуту продукції не задовольняють ринкового попиту. Колишня система розміщення та поділу продуктивних сил поки ще не замінена ефективною новою. Не налагоджено ефективних господарських зв'язків і ситуація на ринку не викликає оптимізму. Проте, саме розподільча логістика є тією частиною логістики, яка інтегрована до сфери розподілу, тобто здійснюється у післявиробничий період. Розподільча логістика «відповідає» за управління транспортуванням, складуванням та іншими матеріальними і нематеріальними операціями, які здійснюються в процесі доведення готової продукції до споживача, а також передачі, зберігання і обробці відповідної інформації. Інакше її ще називають маркетинговою або збутовою логістикою. Доцільно все ж застосовувати термін «розподільча логістика» як такий, що найбільш точно відображає наявність у логістичній системі керуючих впливів під час доведення готової продукції до кінцевих споживачів [2].

Загалом, термін «розподіл» означає поділ чогось між будь-ким, при якому кожен отримує якусь частину. В економіці даний термін означає фазу господарської діяльнос-

ті, в процесі якої здійснюють передачу права власності на різні результати праці. В логістиці «розподіл» ототожнюється з фізичним переміщенням товарів від виробника до кінцевого споживача з допомогою різних операцій та дій.

Принципова відмінність розподільчої логістики від традиційного розуміння збуту полягає насамперед у системному взаємозв'язку процесу розподілу з процесами виробництва і закупівель під час управління матеріальними потоками, а також у системному взаємозв'язку всіх функцій всередині самого розподілу.

До завдань компаній, які управляють різноманітними потоками від постачальників до кінцевих споживачів, входить координування дій постачальників, агентів із закупівель, виробників, маркетологів, учасників каналів товароруку і покупців.

У розподільчій логістиці важливу роль відіграють інформаційні системи. Ефективність їх збільшується в основному за рахунок використання сучасних інформаційних технологій, особливо комп'ютерів; касових терміналів; ідентифікаційного кодування товару; систем супутникового спостереження за об'єктами, які здійснюють транспортування; електронного обміну даними і електронного переказування грошей.

З досвіду фірм, які використовують ідеї логістики, відомо, що витрати на розподільчу логістику значні і часом становлять 30-40 % від собівартості продукції. Але, якщо розподільчу логістику використовувати правильно, вона може бути потужним засобом конкурентного маркетингу на основі пропонуваного, за допомогою логістики, вищого рівня сервісу, прискореного циклу обігу або зниженої ціни компанії можуть залучити додаткових покупців [3].

Стан системи маркетингової логістики багато в чому визначає вибір каналу розподілу. Вибрані канали безпосередньо впливають на швидкість, час, ефективність руху і збереження товарів при їх доставці у торговельне підприємство. Вживаний при цьому вартісний аналіз логістики, спрямований на зниження витрат обігу, може привести до зниження якості обслуговування. У свою чергу, якість обслуговування системи фізи-

чного розподілу визначається швидкістю доставки, надійністю термінів постачання, здібністю системи до задоволення попиту. Здатність системи задовольняти попит і швидкість доставки взаємозв'язані: негайна реалізація попиту означає швидку доставку. Якісне обслуговування досягається прискоренням транспортування і передачі замовлення, а також потужністю складських площ. Ці моменти, що відносяться до маркетингу, підвищують витрати логістики [1].

Система маркетингової логістики залежить також від тактики збуту товарів. Перш за все, виникає необхідність вдосконалення збутової політики в цілях формування ринку і значного поліпшення асортименту товарів, що реалізується. При розробці такої політики комерційні працівники повинні орієнтуватися на концепцію кризової логістики, поширеної на всю сферу комерційної діяльності підприємства. При цьому основний упор в логістичному аналізі повинен здійснюватися на виявленні і обліку споживчих характеристик товару, на систему управління товарними запасами, сервісні послуги, а також на визначенні їх залежності від ринкових чинників, тобто конкуренції, попиту на ринку, привабливості ринку, цін тощо. [2].

Існує два підходи до визначення функцій логістики розподілу. Перший охоплює комплекс операцій по відвантаженню готової продукції зі складу постачальника. Другий підхід є більш широким. У цьому випадку вважається, що розподільна логістика реалізує увесь процес руху матеріального потоку, що починається з моменту, коли вона сходить з потокової лінії до моменту, коли вона потрапляє на склад споживача [4].

У системах з прямими зв'язками у складі каналів немає будь-яких оптово-посередницьких фірм. У гнучких або ешелонованих системах такі посередники є. На рисунку 1 наведені приклади каналів з різними схемами побудови.

Кожний канал може бути застосований в умовах, які найбільш повно відповідають його параметрам, які враховують розмір каналу, його пропускну здатність, його територіальне розташування, психологічні особливості суб'єктів тощо.

Рис. 1. Схеми побудови каналів розподілу
[Джерело: узагальнення авторів]

У розподільчій логістиці виокремлюють чотири основні види рішень: пов'язані з обробкою замовлень, складуванням, обсягом запасів і транспортуванням.

1. Стосовно обробки замовлень фірма досліджує шляхи максимального скорочення циклу «замовлення — оплата», тобто часу між отриманням замовлення, доставкою готової продукції і оплатою.

2. Компанія повинна вирішити, скільки складів їй потрібно. Якщо кількість складів збільшити, можна прискорити процес доставки товарів до покупців. Але при цьому збільшаться і витрати на утримання додаткових приміщень. Отже, кількість пунктів збереження повинна забезпечувати баланс між рівнем купівельного сервісу і витратами на розподіл.

3. Для прийняття рішення про обсяг запасів необхідно знати, коли і скільки товару потрібно замовляти (поповнення запасу). При цьому компанія повинна встановити баланс між ризиком відсутності товару на складі і підвищеними витратами від можливого затоварення.

4. При виборі способу транспортування товарів компанія враховує такі фактори, як

швидкість, частотність, надійність, пропускна здатність, доступність, ціна. Вибір виду транспорту впливає на ціни, своєчасність доставки і стан товару після прибуття в пункт призначення, а від цього залежить рівень обслуговування покупців. Тому необхідно шукати певний компроміс у прагненні задовольнити вимоги названих критеріїв.

Висновки. Сфера розподілу і сфера закупівель значною мірою накладаються одна на одну. Якщо розглядати умовні вихідні та кінцеві ланки матеріалопотоків, то для одних суб'єктів логістичні операції є частиною системи збуту, а для інших-закупівель. Це, з одного боку, спрощує, а з іншого боку - ускладнює процес управління матеріальними потоками. Так, багато логістичних робіт і операцій виконуються в обох сферах, тому значна частина прийомів і методів управління поточними процесами прийнятна, як у сфері постачання, так і в сфері розподілу товарної продукції. Однак, об'єктивна протилежність інтересів продуцентів, споживачів, а також торгових, транспортних та інших посередників визначають особливості логістичного управління залежно від стано-

вища того чи іншого елемента логістичної системи щодо інших.

Рішення, пов'язані з управлінням ланцюгами поставок і логістикою, мають велике значення для будь-якого підприємства, оскільки можуть впливати на ефективність бізнесу та підвищення конкурентоспроможності підприємств. Це можливо завдяки тому, що логістика в числі іншого впливає на операційні витрати в частині логістичних витрат; продажу; активи (інвестиції).

Логістичні витрати можна знизити за рахунок усунення непродуктивних операцій,

наприклад, в області вантажопереробки; оптимальної дислокації складських об'єктів; усунення видів діяльності та посередників, які не додають цінності для споживачів та інших учасників ланцюгів поставок; використання важеля консолідації великих обсягів закупівель для мінімізації транспортних витрат; оптимізації використання транспортних засобів по вантажомісткості і пробігу для мінімізації витрат на доставку та інших рішень.

Список літератури.

1. Васюк І.В. Роль маркетингової логістики в процесі функціонування підприємства / І.В. Васюк // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2011. - №1. – С. 93-100.
2. Германчук А.М. Маркетингова логістика: сутність і значення [Електронний ресурс] / А.М. Германчук. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/7_NND_2009/Economics
3. Промышленная логистика / Под ред. М. Колобова. – М. : Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2007. – 204с.
4. Окландер М.А. Проблеми формування маркетингової системи країни / М.А. Окландер – К., 2002. – 168 с.

Summary. *The existing presently systems of supply, production and sale of products, dissatisfy market demand. The former system of placing and division of productive forces while is not yet transferable effective new. It is not adjusted effective economic connections and a situation at the market does not cause optimism. However, exactly the distributive logistic is that part of logistic, which is computer-integrated in the sphere of distributing, that carried out in a postproduction period.*

The distributive logistic is «responsible» for a management transporting, warehousing and other financial and immaterial operations which are carried out in the process of taking of the prepared products to the user, and also transmission, storage and treatment of the proper information. Otherwise it is yet named marketing or sale logistic.

Complication of production and sharpening of competition requested more exact logistic with the strategic aims of firms, and also activations of role of logistic in the increase of flexibility of firms, their ability, quickly to react on market signals. In development of the carefully self-weighted and grounded suggestion, which would be instrumental in achievement of most efficiency of work of firm, increase of it, market part and receipt of advantages before competitors, became with this main task of logistic.

In the task of logistic foremost co-ordinating and optimization of financial and commodity streams of company, concordance of them, enters with market konyunktura and by production potential of the proper industry.

Consequently, one of basic tasks of logistic there is creation of the computer-integrated effective system of adjusting and control of financial and informative streams, which provides high quality of supply of products. With this task by the closest appearance of related to decision of such problems, as: accordance to each other financial and informative streams; control after a financial stream and communication of data is about him in the unique center; determination of strategy and technology of the physical moving of commodities, development of methods of management of motion of commodities operations; determination of production, transportuvannyai warehousing volume; divergence is between the planned aims and possibilities of purchase and production.

Keywords: *logistic, logistic processes, marketing, distributive logistic, distributing ductings.*

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 334.72: 631.17

Yuriy Prus, PhD in Economics, Associate Professor
Irina Ageeva, PhD in Economics, Associate Professor
Tavria State Agrotechnological University

MANUFACTURE TECHNICAL SUPPLY ORGANIZATION IN FARM ENTERPRISES OF ZAPORIZHZHYA REGION

Summary. A farm enterprise is an equal right participant of the agrarian market. The analysis of organization-legal forms in the agrarian sector of economy in Zaporizhzhya region has shown the great number of farm enterprises. In 2014 in Zaporizhzhya region among 2987 of economic entities in agriculture the farm enterprises makes up the biggest part – there are 2312 or 77.4 % of total quantity. Farm enterprises are of great importance in the development of agribusiness in the region. Today the majority of farm enterprises in Ukraine are in bad financial situation. Most of the farmers who have small areas are not able to organize the efficient manufacture of competitive agricultural production due to the lack of necessary machinery. But manufacture processes technical supply level is lower in farm enterprises of Zaporizhzhya region than s a whole in Ukraine. For instance, tractor fleet for 1000 ha of arable area in the region farm enterprises for the analyzed period has decreased by 19.2%. It is more reasonable to form farmers' technical fleet at the level of standard demand. According to our calculations the tractors' demand is 6806 units in farm enterprises of Zaporizhzhya region, demand for grain combine harvesters is 1455 units. At the same time the availability of tractors is 34.5% from the demand, for grain combine harvesters is 42.5 %. As most of farm enterprises which cannot afford to purchase machinery on their own, it is more reasonable to set up the system of cooperative servicing technical formations.

Keywords: farm enterprise, servicing cooperative, technical supply.

Formulation of the problem. The food problem solution in the conditions of rapid scientific-technical progress depends on the level of agro-industrial manufacture and efficient resource supply. But majority of agricultural enterprises cannot replace machine-tractor fleet, as it requires big investments. The worst situation is for farm enterprises which cannot afford to purchase the complex and expensive equipment. So there is the necessity of researching the ways of farm enterprises' technical supply improving.

Analysis of recent research and publications. Ya.K. Bilous'ko, V.G. Bil'skyi, P.A. Denysenko, P.M. Makarenko, G.M. Pidlisetskyi, V.O. Pytul'ko, P.T. Sabluk, V.S. Shebanin, V.Y. Shuyan and others made great contributions into the development of scientific-theoretic and economic problems of technical supply in agrarian sector at different time. However, not enough attention was paid to the technical supply of a particular region.

Article objective. The article objective is the studying the actual status of technical

supply of farm enterprises in Zaporizhzhya region and determination of measures aimed at technical supply system organization in the branch.

Results. Farming plays an important role in developing the commercial foundations and entrepreneurship in agribusiness. A farm enterprise is an equal right participant of the agrarian market. By 2015 the number of registered farm enterprises in Ukraine was 39428 [6]. The analysis of organization-legal forms in the agrarian sector of economy in Zaporizhzhya region has shown the great number of farm enterprises. For instance, in 2014 in Zaporizhzhya region among 2987 of economic entities in agriculture the farm enterprises makes up the biggest part – there are 2312 or 77.4 % of total quantity. As on 01.01.2015 the area of farmland is 388.6 thousand ha of cultivated land. The area of farm land-use has increased correspondingly (Table 1).

Table 1

Development of farm enterprises in Zaporizhzhya region

(by the year end)

Index	2000 year	2010 year	2011 year	2013 year	2014 year	2014 year in % to	
						2000 year	2010 year
Farm enterprise quantity, entities	2191	2283	2299	2332	2312	105,5	101,3
Cultivated land area, thousand ha	172,1	338,6	350,2	352,4	388,6	225,8	114,7
including, arable land	165,1	331	343	340,2	374,2	226,6	113,0
For one farm enterprise, ha							
-cultivated land	78,6	148,3	153	151,1	168,1	213,8	113,3
- arable area	75,4	145,0	149,8	145,9	161,8	214,6	111,6
Percentage of farm enterprises in the total cultivated land, %	7,7	14,0	15,6	14,9	18,2	236,3	130,0

Source: calculated according to the data of Statistics Board in Zaporizhzhya region

Farm enterprises are of great importance in the development of agribusiness in the region. 5794 thousand people work at enterprises; that is 23.1% from the total number of employees in agriculture. The main activity of farm enterprises is crop production. In 2014 gross production of farm enterprises in the region was 934.8 mln hryvnas; that is 10.1% from the total cost of the region agriculture gross production. The share of grain production by farm enterprises was 18.2%, sunflower – 18.5%, vegetables – 3.6% to the volume of agricultural enterprises in the region. In 2014 the farm enterprises of Zaporizhzhya region sold the production for the amount of 1281,8 million hryvnas via all channels. Breakeven level of agricultural activity of farm enterprises is 2.4 points higher by this index value for agricultural enterprises and it is 25.5%.

Present-day state of business has created a lot of difficulties in agribusiness. Today the majority of farm enterprises in Ukraine are in bad financial situation. Like other agricultural manufacturers, one of the important problems of farm enterprise development is its technical supply. This can be observed in those enterprises which have small areas. Due to not big production volumes the farm enterprises cannot afford expansion and replacement of fixed assets at the expense of their own sources.

The quantity of key machinery in farm enterprises in Zaporizhzhya region increased during 2000-2014 years, in particular tractors – by 14.6%; grain combine-harvesters by 2.8

times (Table 2). But manufacture processes technical supply level is lower in farm enterprises of Zaporizhzhya region than as a whole in Ukraine.

Technical capability level lowering of enterprises has caused the out-of-time and non-quality implementation of key mechanized works and complete non-fulfillment in many cases. As a result, it causes crop yield decrease, grown production losses increase, reduction of gross and areas under crops.

Tractor fleet for 1000 ha of arable area in the region farm enterprises for the analyzed period has decreased by 19.2%. If in 2000 there were 7.8 tractors for a thousand ha, then in 2014 there were only 6.3. It is more reasonable to form farmers' technical fleet at the level of standard demand. In Table 3 there are calculations of machinery demand for farm enterprises in Zaporizhzhya region.

According to the data of Table 3 we could see that the tractors' demand is 6806 units in farm enterprises of Zaporizhzhya region, demand for grain combine harvesters is 1455 units. At the same time the availability of tractors is 34.5% from the demand, for grain combine harvesters is 42.5 %.

It should be mentioned that agricultural enterprises of highly developed foreign countries are provided with grain combine harvesters at much higher level. For instance, in Poland there are 93 tractors for 1000 hectares of arable land, in Germany – 87.4 units, in France – 68.8 units, in the UK – 84.7 units [5].

Table 2

Dynamics of tractor and grain combine harvester quantity in different organization-legal entities of Zaporizhzhya region, entities

(by year end; entities)

Years	Total	Agricultural enterprises	Farm enterprises	People's households
Tractors				
2000	18432	13671	1294	3467
2010	15687	8525	2047	5115
2012	15829	8276	2185	5368
2013	15880	8191	2185	5504
2014	15713	8089	2347	5277
2014 year to: 2000 year,%	85,2	59,1	181,4	155,1
2010 year,%	100,2	94,9	114,6	105,1
Grain combine harvesters				
2000	2697	2477	220	
2010	3199	1983	522	694
2012	3390	1998	589	803
2013	3339	1928	598	813
2014	3346	1912	618	816
2014 year to: 2000 year,%	124,1	77,2	280,9	
2010 year,%	104,6	96,4	118,4	117,6

Source: calculated according to the data of Statistics Board in Zaporizhzhya region

Таблиця 3

Machinery demand calculations for farm enterprises in Zaporizhzhya region

Index	Tractors	Grain combine harvester
Availability, units	2347	618
Farming land area, thousand hectares	388,6	-
Grain and pulse crops area, thousand hrynas	-	184,8
Availability for 1000 farming lands, units	6,0	-
Availability for 1000 hectares of grain and pulse crops, units	-	3,4
Process requirement standard for 1000 hectares of farming lands, units	17,5	-
Process requirement standard for 1000 hectares of crops, units	-	7,89
Deviation of actual provision from standard one, units	-11,5	-4,49
Actual load for one equipment unit, hectares	165,6	299
Standard load for one machinery unit, hectares	57,1	127
Deviation of actual load from standard one, hectares	108,5	172
Demand, units (actual load for one machinery unit/ standard load for one machinery unit x actual machinery availability)	6806	1455

Source: calculated according to the data of Statistics Board in Zaporizhzhya region

Supply with grain combine harvesters in Canada is 8.3 units for 1000 hectares, in Italy – 16.2 units, in the UK – 14.5 units, in Austria – 23.6 units, in France – 13.3 units, in the USA – 25.8 units, in Germany – 20.6 units, in Brazil – 8.8 [1].

Nowadays, in most cases farm enterprises are solving their problems with agricultural machinery on their own during the manufacture process. They can hire the machinery of other organizations and offer their own facilities for temporary use after finishing their own agricultural works.

For the purpose of renovation and usage of agricultural machinery, rental and hire it is necessary to organize farmers' cooperation. In present situation the experience of foreign countries with multi-function farming cooperatives is worthwhile. In the countries like Germany, France and the USA from 20% to 70% of farm enterprises are involved with different forms of cooperation for purchasing, joint using and maintenance of machinery [1, p.86].

For the farmers with low level of technical supply it is more reasonable to set up the system of cooperative servicing technical formations.

The cooperative on machinery joint usage is a group of agriculture manufacturers who have decided to share the property assets and joint use of the machinery which they would not be able to use at full capacity individually or purchase at their own expense [2, p. 126].

Depending on the type of servicing cooperative or other association for the joint use of agricultural machinery the economic relations among them and agricultural manufacturers should be built differently. The successful operating of farming and inter-farm servicing machinery-technological cooperative formations significantly depend on the applied economic mechanism of relationship of a cooperative and its members. The main principles of such mechanism have to be drawn

up out of break-even activity of the established cooperation. Profit from work implementation and service to outside consumers has to be distributed among the cooperative members with the account of their share in labor participation.

For setting up the inter-farm enterprises and other formations the relationship is built under the similar conditions. In the cases when by agreement on joint usage of technical facilities the special servicing formations' setting up and machinery proprietorship form change are not required. It is recommended to clear payments among service consumers on the basis of work volumes and cost completion set-off. In case of un-matching the over-expenses should be compensated with money or manufactured production. Such type of relationship is characterized as neighbor mutual help.

Conclusions. Thus, we could affirm that the farm enterprises are having problems connected with poor technical supply, in particular the lack of powerful transport facilities for work completion. Today the majority of farm enterprises cannot afford it without assistance. In such situation the technical facilities' cooperation for their joint usage by farm enterprises is one of the most efficient ways of production manufacture technological processes' mechanization supply at present-day conditions.

Literature:

1. Bilous'lo Ya.K. Tendencies and trends of technical-technological supply of agribusiness development/ Ya. K. Bilous'ko// Agroikom: Agrarian Information Scientific-Industrial Journal. – K.: Agroprominvestinternational. – 2007. - №5/6. – pp.46-51.
2. Blok R. Agricultural servicing cooperatives: practice textbook/ R. Blok, V.V. Goncharenko, V.V. Zinovchuk and others. – K.: Urozhay, 2001. – 288p.
3. Kozhushko I.G. Problems of technical supply of farm and individual agriculture households in the region / I.G. Kozhushko // Materials of International Scientific-Practical Internet-Conference "Agrarian Science of XXI century: realias and perspectives". Dnipropetrovsk, 1-4 March. – Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine: Dnipropetrovsk State Agricultural University, 2011. – Vol.1. – pp.46-48.
4. Makarenko P.M. Economic renovation of agribusiness in the context of market: Monograph /P.M. Makarenko, T.V. Popova. – Melitopol: Publishing company "Lux". – 2011. – 348 p.
5. Marchenko V.V. Agriculture machinery market. Forming peculiarities and perspectives of agriculture machinery market in Ukraine / V.V. Marchenko, M.V. Guz' // Agricultural technique news. – 2010. - №1. – p.26.
6. Official site of Ukraine's State Committee of Statistics [Electronic resource]. – Access: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Official site of State Committee of Statistics in Zaporizhzhya region [Electronic resource]. – Access: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua/>
8. Pidlisetskyi G.M. Agriculture machinery market: problems of forming / G.M. Pidlisetskyi. – K.: SEC "Agrarian Economics Institute", 2005. – 214p.

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.14

Когут І.А.,
к.е.н., доцент

Таврійський державний агротехнологічний університет

ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Анотація. В статті розглядається необхідність децентралізації влади в Україні та надання більших фінансових можливостей органам місцевого самоврядування. Аналізується існуюча система місцевого самоврядування, побудована на основі адміністративно-територіального устрою. Визначаються особливості проведення реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні.

Ключові слова: місцеве самоврядування, адміністративно-територіальна одиниця, сільські території, об'єднані територіальні громади, спроможна територія, перспективний план

Постановка проблеми. Необхідність проведення децентралізації влади в Україні та надання більших фінансових можливостей органам місцевого самоврядування є питанням номер один порядку денного роботи Уряду країни, оскільки існуюча система публічного управління є неефективною.

За роки незалежності України в основному сформовано законодавство, що визначає систему органів публічної влади, їх повноваження, порядок формування та ресурсну основу їх діяльності, проте так і не було сформовано зрозумілу систему адміністративно-територіального устрою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку територій присвятили свої праці вітчизняні вчені, зокрема питанням забезпечення сталого розвитку сільської місцевості Ю.Е. Губені [2], Н.С. Кудла [6], А.В.Лісовий [7], К.М. Павлюк [10], та ін. Проте, динамічні зміни, що постійно відбуваються в системі публічного управління потребують подальших досліджень цього питання.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є визначення особливостей проведення реформи місцевого самоврядування та необхідність зміни територіальної організації влади в Україні.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи причини неефективності системи пуб-

лічної влади на різних рівнях адміністративно-територіального устрою, стає зрозуміло, що Конституція України в редакції 1996 року містить низку невизначеностей щодо адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування.[5]

У головному документі держави – Конституції України [3], у першу чергу, не наведено визначення сільських та міських населених пунктів. Тільки в ст.132-133 зазначається, що територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій. Систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села.

Віднесення населених пунктів до певних категорій адміністративно-територіальних утворень можна знайти лише у «Положенні про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР», яке було затверджено Указом Президії Верховної Ради Української РСР «Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР»

12 березня 1981 року [15], де зазначено, що населені пункти, які є на території Української РСР, поділяються на міські і сільські. В цьому ж документі зазначено, що:

- до категорії міст республіканського підпорядкування може бути віднесено міста, які є найбільшими економічними, культурними і адміністративними центрами, з кількістю населення, як правило, понад 1 мільйон чоловік, якщо для подальшого економічного і соціального розвитку цих міст доцільно встановити безпосереднє керівництво ними з боку республіканських органів;

- до категорії міст обласного підпорядкування може бути віднесено міста, які є економічними і культурними центрами, мають розвинуту промисловість, комунальне господарство, значний державний житловий фонд, з кількістю населення понад 50 тисяч чоловік, якщо для подальшого економічного і соціального розвитку цих міст доцільно встановити безпосереднє керівництво ними з боку обласних організацій;

- до категорії міст районного підпорядкування може бути віднесено селища, які мають промислові підприємства, комунальне господарство, державний житловий фонд, мережу соціально-культурних закладів і підприємств побуту, з кількістю населення понад 10 тисяч чоловік, з яких не менш як дві третини становлять робітники, службовці та члени їх сімей;

- до категорії селищ міського типу може бути віднесено населені пункти, розташовані при промислових підприємствах, будовах,

залізничних вузлах, гідротехнічних спорудах, підприємствах по виробництву і переробці сільськогосподарської продукції, а також населені пункти, на території яких розташовані вищі та середні спеціальні навчальні заклади, науково-дослідні установи, санаторії та інші стаціонарні лікувальні та оздоровчі заклади, які мають державний житловий фонд, з кількістю населення понад 2 тисячі чоловік, з яких не менш як дві третини становлять робітники, службовці та члени їх сімей.

Аналіз свідчить, що в цьому документі також не надається визначення ні села, ні селища. Відсутні і критерії, за якими можна сказати, що цей населений пункт є селом чи селищем, невідомо, скільки осіб має проживати, щоб створити окремий населений пункт, чи це необхідно визначати за кількістю будівель.

Звертаючись до Закону України «Про місцеве самоврядування» [14] також не знаходимо чіткого визначення окреслених понять. У загальних положеннях цього Закону ст. 2 надається визначення територіальної громади як жителів, об'єднаних постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр.

В цілому в Україні станом на 1 січня 2015 року утворено близько 12 тис. територіальних громад (табл. 1), з них 10 279 сільських рад, 885 селищ міського типу, 460 міст.

Таблиця 1

Кількісний склад адміністративно-територіального поділу України*

на 1 січня	райони	міста	З них міста спеціального статусу, республіканського та обласного значення	Райони в містах	Селища міського типу	Сільські ради	Сільські населені пункти
2015	490	460	184	111	885	10279	28388
2014	490	460	182	111	885	10279	28397
2013	490	460	180	111	885	10279	28441
2012	490	459	180	114	885	10278	28450
2011	490	459	180	114	885	10278	28450
2010	490	459	179	118	885	10278	28471
2009	490	459	179	118	886	10278	28490
2008	490	458	179	118	886	10279	28504
2007	490	458	179	118	886	10279	28540

*Джерело: за даними Державної служби статистики

При цьому, у більше як 6 тис. громад чисельність жителів становить менше як 3 тис. осіб, а у 1129 громадах – менше як 500 осіб, у більшості з них не утворено виконавчі органи відповідних сільських рад, відсутні бюджетні установи, комунальні підприємства тощо [4].

Органи місцевого самоврядування таких громад практично не можуть здійснювати надані їм законом повноваження. І, як наслідок, сьогоднішня виробничо-економічна та соціально-демографічна ситуація у більшості сільських територій є складною. Най-

гострішими проблемами на селі є відсутність мотивації до праці, бідність, трудова міграція, безробіття, занепад соціальної інфраструктури, поглиблення демографічної кризи та зникнення сіл.

Чисельність сільського населення за період з 2007 по 2015 рік зменшилась на 1 млн.612 тисяч осіб (табл. 2). Зупинити ці загрозливі тенденції можна лише шляхом зміни концептуальних підходів до формування бюджетів сільських територій на основі забезпечення їх фінансової спроможності.

Таблиця 2

Склад та структура населення України на 1 січня відповідного року*

Роки	Кількість наявного населення			Структура населення, %	
	всього, тис.осіб	у тому числі		міське	сільське
		міське	сільське		
2007	46646,0	31777,4	14868,6	68,12	31,88
2008	46372,7	31668,8	14703,9	68,29	31,71
2009	46143,7	31587,2	14556,5	68,45	31,55
2010	45962,9	31524,8	14438,1	68,59	34,41
2011	45778,5	31441,6	14336,9	68,68	31,32
2012	45633,6	31380,9	14252,7	68,77	31,23
2013	45553,0	31378,6	14174,4	68,88	31,12
2014	45426,2	31336,6	14089,6	68,98	31,02
2015	42929,3	29673,1	13256,2	69,12	30,88

*Джерело: за даними Державної служби статистики

Міжнародний досвід свідчить, що неможливо здійснити перерозподіл повноважень та ресурсів між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування на користь останніх без їх укрупнення [5]. Тому вирішення проблем фінансового забезпечення розвитку сільських територій неможливе без проведення адміністративно-територіальної реформи.

Закон України «Про добровільне об'єднання громад» від 05.02.2015 року [11] став фактично головним інструментом реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, оскільки саме він закладає вимоги до порядку добровільного об'єднання громад. З метою деталізації та практичної реалізації об'єднання територіальних громад 8 квітня 2015 року Уряд затвердив Методику формування спроможних територіальних громад [12].

За цією Методикою спроможна територіальна громада – це територіальні громади сіл (селищ, міст), які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці [12].

Формування спроможних територіальних громад повинно здійснюватись з урахуванням: здатності органів місцевого самоврядування вирішувати суспільні питання, які належать до їх компетенції, для задоволення потреб населення відповідних адміністративно-територіальних одиниць; історичних, географічних, соціально-економічних, куль-

турних особливостей; розвитку інфраструктури; фінансового забезпечення відповідних адміністративно-територіальних одиниць; трудової міграції населення; доступності послуг у відповідних сферах.

Так, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2015 р. № 938 [13] затверджено Перспективний план об'єднання громад Запорізької області, за яким до реформи загальна кількість рад складала – 299, з них: міських – 14; селищних – 22; сільських – 263; після реформи: об'єднаних територіальних громад схвалених обласною радою – 69; об'єднаних територіальних громад включених до проекту розпорядження – 51. На сьогоднішній день у Запорізькій області створено 6 об'єднаних територіальних громад, до їх переліку належать: Берестівська територіальна громада, Веселівська територіальна громада, Комиш-зорянська територіальна громада, Преображенська територіальна громада, Смирновська територіальна громада, Чапаєвська територіальна громада.

Враховуючи інформацію Перспективного плану об'єднання територіальних громад Бердянського району Запорізької області [9], який сформований з урахуванням затверджених Методикою критеріїв, кожній територіальній громаді Бердянського району було присвоєно рейтинг за такими показниками фінансової самодостатності: виконання сільських бюджетів за доходами, видатками, залишком бюджетних коштів на кінець звітного періоду, по надходженням від сільськогосподарських підприємств та надходженням до сільських бюджетів у розрахунку на одного мешканця. За результатами аналізу рейтингових показників можна зробити висновок, що важко згрупувати на приблизно однакових рейтингових місцях сільські ради (табл. 3). За одним показником фінансової самодостатності рада може займати перше, друге місце, за іншим дванадцятье у загальному рейтингу. Тому, до об'єднання треба дійсно підходити враховуючи більш широкий спектр різних, подекуди суб'єктивних показників.

Таблиця 3

Групування сільських та селищних рад Бердянського району Запорізької області відповідно до Перспективного плану об'єднання територіальних громад*

Найменування сільських та селищних рад	Рейтинг виконання за доходами	Рейтинг виконання за видатками	Рейтинг залишків бюджетних коштів	Рейтинг надходжень від с/г підприємств	Рейтинг надходжень до місцевих бюджетів в розрахунку на 1 мешканця
Андріївська об'єднана територіальна громада					
Андріївська	6	3	1	2	11
Долинська	7	2	5	7	1
Новотроїцька	11	9	11	11	8
Дмитрівська об'єднана територіальна громада					
Андрівська	5	10	1	6	6
Дмитрівська	9	12	12	9	4
Луначарська	12	8	13	12	7
Осипенківська об'єднана територіальна громада					
Новопетрівська	10	7	6	4	12
Осипенківська	8	11	7	1	2
Червонопільська	4	13	10	8	5
Берестівська об'єднана територіальна громада					
Берестівська	1	1	2	3	9
К.Марксівська	2	4	4	5	10
Миколаївська	3	6	8	10	3

*Джерело: за даними Бердянської РДА

Основні соціально-економічні показники вже створеної Берестівської об'єднаної територіальної громади наведено в паспорті території, зокрема: чисельність населення утвореної громади близько 5 тисяч; кількість населених пунктів, що входять до її складу – 11. Розрахунковий обсяг надходжень становить 6 074 553 грн. (на одного мешканця це 1255 грн).

Однак, зрозуміло, що для оцінки повної картини бюджетних змін необхідно порівняти цей розрахунковий обсяг доходів з фінансовим вираженням отриманих повноважень.

Висновки. Сьогодні процес децентралізації в Україні стартував. Прийняття Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» та відповідної Методики формування спроможних територіальних громад є першим кроком у напрямі проведення адміністративно-територіальної реформи, метою якої є формування спроможних,

самодостатніх територіальних громад, які б володіли відповідними матеріальними, фінансовими ресурсами, територією та об'єктами соціальної інфраструктури, необхідними для ефективного виконання покладених на їхні органи місцевого самоврядування завдань та функцій. Але повноцінне завершення реформи потребує усунення наявних прогалин у Конституції України в частині визначення територіальної основи органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування; розробці необхідних правових норм для утворення чіткої ієрархічної системи адміністративно-територіального устрою; створення системи місцевого самоврядування по всій території держави з чіткими та забезпеченими ресурсами повноваженнями органів місцевого самоврядування; усунення конфліктності у системі влади та на рівні регіонів, районів та територіальних громад.

Список літератури

1. Бюджетний кодекс України (зі змінами та доповненнями) від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.rada.gov.ua>.
2. Губені Ю. Розвиток сільських територій: деякі аспекти європейської теорії і практики / Ю.Губені // Економіка України. - 2007. - № 4. - с. 62 – 71.
3. Конституція України: затверджена 28.06.96 № 254/96 – ВР / Верховна Рада України // Відомості ВРУ. – 1996. - №30. – Ст.141.
4. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету міністрів України від 01.04.2014 № 333-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://zakon2.rada.gov.ua>.
5. Короткий огляд реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Інститут громадянського суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.csi.org.ua/korotkyj-oglyad-reformy-mistsevogo-sam/>
6. Кудла Н. Багатофункціональний розвиток сільських територій від базових цілей до активізації місцевого підприємства /Н. Кудла // Економіка України. - 2008. - № 1. – С. 62 - 71.
7. Лісовий А.В. Проблеми й перспективи реформування адміністративно- територіального устрою України / А.В. Лісовий, Н.І. Рубан // Фінанси України. – 2011. - №5. – С. 28-39.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Децентралізація влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://decentralization.gov.ua/region/item/id/5>
10. Павлюк К.М. Формування доходів місцевих бюджетів / К.М. Павлюк// Фінанси України. – 2006. - № 4. – С. 24 – 37.
11. Про добровільне об'єднання територіальних громад: закон України від 05.02.2015 № 157-VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://zakon2.rada.gov.ua>.
12. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад: постанова Кабінету міністрів України від 08.04.2015 № 214 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://zakon2.rada.gov.ua>.
13. Про затвердження перспективного плану формування територій громад Запорізької області: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2015 № 938-р; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://zakon2.rada.gov.ua>.
14. Про місцеве самоврядування в Україні: закон України від 21.05.1997р. № 280/97-ВР / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
15. Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР: указ президії Верховної ради української РСР від 12 березня 1981 року № 1654-Х [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>

Kohut IA, PhD, Associate Professor

Taurian State Agrotechnical University

Features of the local self-government and territorial organization power in Ukraine

Summary.

The need for decentralization power in Ukraine and provision of more financial capacity of local governments are the number one issue agenda of the government, because the current system of public administration is inefficient.

Legislation has mainly formed Since independence of Ukraine. It defines the system of public authorities, their powers, formation and resource basis for their work, but in Ukraine a clear system of administrative-territorial structure was not formed., We have established in process of analyzing the reasons for the ineffectiveness of the system public authorities at various levels of administrative and territorial structure that Constitution of Ukraine 1996 contains a number of uncertainties about the administrative-territorial structure and local governments, especially not given the definition of rural and urban settlements. International experience shows that it is not possible to carry out the redistribution of power and resources between the executive authorities and local governments for the last enlargement without them numerically and geographically.

The adoption of the Law of Ukraine "On a voluntary association of local communities" and related methodologies capable of forming local communities is the first step towards the administrative-territorial reform, which aims capable of forming, self-sufficient local communities who have had relevant material, financial resources, territory and social infrastructure necessary for the effective performance of their local government tasks and functions. But reform requires the full completion of the elimination of existing uncertainties in the Constitution of Ukraine in the determination of the territorial basis of executive authorities and local governments; developing the necessary legal provisions for the formation of a clear hierarchical system of administrative-territorial structure; creation of local governments across the state with clear and resourced authority of local governments; elimination of conflicts in the power system and the level of regions, districts and communities.

Keywords: *local government, administrative unit, rural areas, municipalities merged, capable territory, roadmap*

УДК: 331.16:658.14.012.2

Радченко Н.Г., к.е.н доцент.

Лисяков М.С., магістр

Таврійський державний агротехнологічний університет

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ СТРУКТУРУВАННЯ КРЕДИТУ ДЛЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. У статті проаналізовано сучасний стан кредитних відносин у галузі сільського господарства; визначені основні напрями удосконалення процесу структурування кредиту для сільськогосподарських підприємств; запропоновано нові підходи до визначення строку надання кредиту, рівня відсоткової ставки та авансового платежу; обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення платіжного календаря.

Ключові слова: кредитування сільськогосподарських підприємств, структурування кредиту, строк кредиту, відсоткова ставка, авансовий платіж, платіжний календар.

Постановка проблеми. Протягом багатьох років в Україні актуальною залишається проблема кредитування сільськогосподарських підприємств. Незважаючи на те, що сільськогосподарські підприємства мають постійний та значний попит на кредитні ресурси, цей попит задовольняється у мінімальних обсягах. За даними НБУ [7], питома вага сільськогосподарської галузі у загальній структурі кредитних вкладень за останні роки становила лише 5-7%. Обмежене кредитування підприємств пов'язано з багатьма причинами: високий ризик неповорнення кредитів, відсутність ліквідної застави, низький фінансовий стан. Проблемою є також недостатня інформаційна, правова, нормативна і методична база кредитування сільського господарства. Головною проблемою недоступності кредитів для сільськогосподарських товаровиробників є висока вартість останніх.

За І. А. Бланком [2, с. 311], критерієм економічної ефективності використання кредиту є наступна умова: рівень процентної ставки по кредиту повинен бути нижче рівня рентабельності господарських операцій, для здійснення яких він залучається.

Розмір процентних ставок коливається від 21,69% до 25,78% по короткостроковим кредитам; від 21,17% до 24,33% – по довгостроковим позиках. За даними Міністерства аграрної політики України [8], можна стверджувати, що не всі регіони, а тим більше, окремі сільськогосподарські виробники спроможні виконати умову, запроповану І.А. Бланком. Отже, сільськогосподарські

виробники потребують істотно інших кредитних ресурсів і насамперед іншої методики з розрахунку вартості кредиту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вартості сільськогосподарських кредитів досліджувалось багатьма вітчизняними науковцями. Найбільш відомі серед них праці М.Я.Дем'яненко, О.Є.Гудзь, П.А.Лайко, Н.С.Кручок, В.М. Алексійчука, Г.І.Піріг, С.М.Колотухи, О.О.Непочатенко, А.В. Сомик, Калашникова Т. В. та ін. У роботах наведених авторів міститься значний обсяг як теоретичної, так і практичної інформації щодо даної проблематики, поряд з тим, багато питань цієї важливої проблеми залишаються недостатньо опрацьованими.

Формулювання цілей статті. Метою написання статті є розробка пропозицій з удосконалення процесу структурування кредиту з метою зниження його вартості для сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу. Основними факторами впливу на вартість кредитних продуктів банків виступають облікова ставка НБУ та процентна ставка за депозитами. З початку 2015 року відбулося підвищення облікової ставки майже у 2 рази (з 17,2% до 30,0%), депозитна ставка також мала тенденцію до зростання (з 15% до 24,7%) [7]. Слід зазначити, що на сучасному етапі в умовах фінансової, економічної та політичної кризи в Україні очікувати на зниження цих показників не варто.

Підвищення вартості кредитних ресурсів відбувається з одночасним зменшенням кількості банківських установ, що пропону-

ють свої продукти. У таблиці 1 представлено асортимент кредитних продуктів для сільськогосподарських підприємств та осно-

вні умови кредитування: коефіцієнт покриття; строк кредитування; відсоткова ставка та метод погашення кредиту.

Таблиця 1

Асортимент кредитних продуктів для сільськогосподарських підприємств

Обсяг кредиту/ ціна залогу, %	Банк	Реальна ставка в національній валюті, %			Метод погашення кредиту
		1 рік	3 роки	5 років	
80%	Райффайзен Банк Аваль	22,77%	21,58%	21,33%	
70%	Credit Agricole	23,85-24,85%	23,65%		класична схема
70%	Укресімбанк (придбання с/г техніки, аванс - 15%)	23,72%	23,84%	23,86%	класична схема
70%	Киевская Русь	21,89-23,89%	21,29%;23,29%	21,17%	
70%	Перший Український Міжнародний Банк	26,21%	25,39%		
65%	ОТП Банк	25,78%	24,58%	24,33%	
60%	UniCredit Bank	24,85%			класична схема
50%	Ощадбанк	24,78%	23,58%		
50%	Укргазбанк (придбання нової агротехніки)	21,69%	21,59%	21,34%	

Джерело доступу: <http://www.prostobiz.ua/>

Як бачимо, найбільшу пропозицію мають Райффайзен Банк Аваль, Укресімбанк, Києвская Русь, ОТП Банк та Укргазбанк.

На базі проведеного аналізу нами було розроблено ряд пропозицій, врахування яких дозволить зробити кредитні ресурси більш доступними для підприємств сільськогосподарської галузі.

1. Термін сплати зобов'язань. Враховуючи фактор сезонності у виробництві сільськогосподарської продукції необхідно розробити платіжний календар, що враховував би сезонні зміни платоспроможності підприємств. За основу такого розрахунку пропонуємо використати календар зі сплати єдиного податку, що наведений у таблиці 2. Таким чином пік виплат припадає на період

що характеризується найбільшим рівнем доходності сільськогосподарських підприємств. Також можна надавати сільськогосподарським підприємствам право самостійно обирати період сплати річних зобов'язань – від одного платежу наприкінці року до щомісячної фіксованої ренти.

2. Строк надання кредиту. Розрахунок тривалості кредиту необхідно проводити на основі чистого прибутку за останні роки. Строк кредиту повинен становити термін, за який підприємство створює такий розмір прибутку, що в два рази перевищує суму кредиту. Зобразимо це математично:

$$\text{ЧП} = \text{СК} * 2, \quad (1)$$

Пропозиція щодо вдосконалення платіжного календарю

Період	Обсяг коштів, що сплачується, у відсотковому вираженні від загальної суми коштів, що підлягають сплаті.
I квартал	10 %
II квартал	10 %
III квартал	50 %
IV квартал	30 %

Джерело: запропоновано автором

де, ЧП - чистий прибуток;

СК – сума кредиту.

Виходячи з даної рівності виведемо формулу для розрахунку строку кредиту:

$$t = \frac{2 \cdot \text{СК}}{\text{ЧП}} \quad (2)$$

Тобто, якщо підприємство, яке за останні 3 роки мало середній чистий прибуток у розмірі 50 тис. грн., планує залучити кошти на придбання техніки у розмірі 100 тис. грн., то період кредитування для такого підприємства повинен становити не менше 4 років. Для підприємств, чистий прибуток яких за останній рік перевищує суму кредиту в 2

рази, пропонуємо встановлювати термін кредити за погодженням з установою банку, але не менше ніж на 1 рік.

3. Відсоткова ставка. Відсоткова ставка повинна відповідати наступним умовам:

1) відсоткова ставка повинна відповідати рівню рентабельності підприємства;

2) відсоткова ставка не повинна бути менше ніж ставка, яка формує рівень беззбитковості для банку за цим кредитним продуктом.

3) відсоткова ставка не повинна перевищувати ставку, що розрахована з середнього показнику рентабельності у галузі (рис.1).

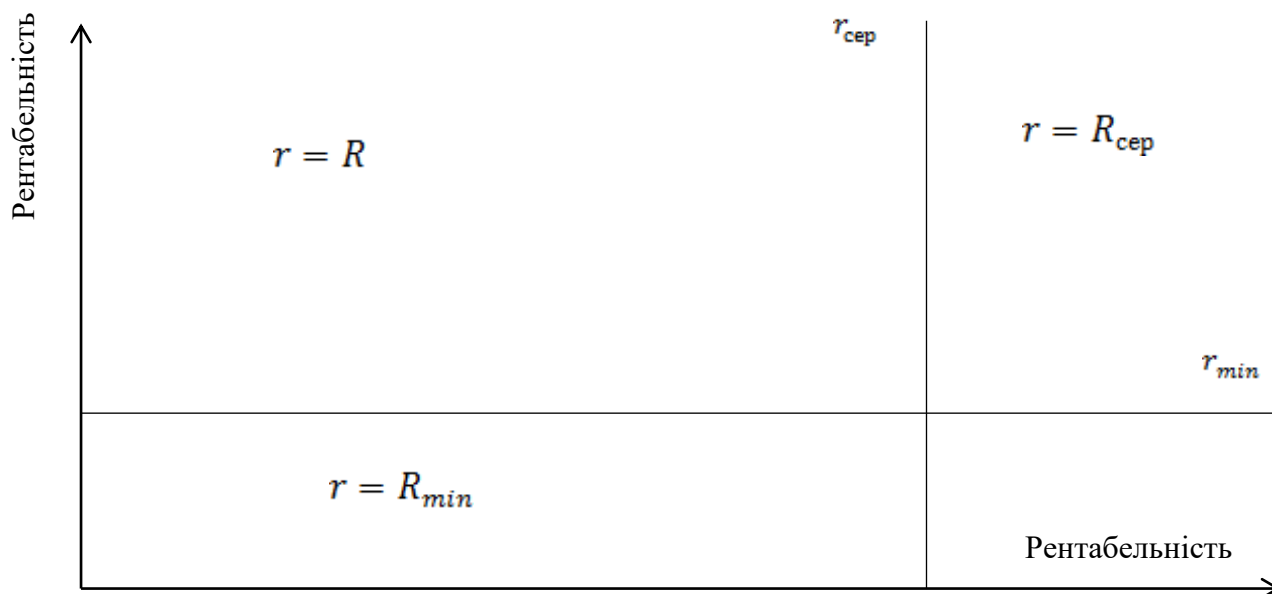

Рис. 1 Визначення рівня відсоткової ставки

З рисунку 1 видно, що для підприємств, які мають рентабельність вищу за середню рентабельність в галузі ($R_{сер}$), відсоткова ставка дорівнює середньому рівню рентабельності в галузі ($r = R_{сер}$) - III сектор. Для підприємств, які мають відсоткову ставку нижчу за середню в галузі, але вищу ніж відсоткова ставка, що формує рівень безбитковості для банківських установ ($R_{мін}$), відсоткова ставка розраховується виходячи з рентабельності підприємства ($r = R$) – II сектор. Для підприємств, рентабельність яких нижча за мінімально можливу ставку для банківських установ, відсоткова ставка буде дорівнювати ($r = R_{мін}$) - I сектор.

Це можливо лише за умов високої та середньої рентабельності підприємств та ефективної державної підтримки. Державна підтримка може мати форму податкових пільг для підприємств з низькою рентабельністю за умов отримання інвестиційного кредиту за ставкою, що перевищує рівень рентабельності підприємства. Держава може також компенсувати втрати фінансових установ за надання кредитів у розмірі відсот-

кової ставки менше, ніж відсоткова ставка, що забезпечує рівень безбитковості, у вигляді податкових пільг або прямого повернення коштів. Найбільш раціональним напрямком державної підтримки сільськогосподарських підприємств з низьким рівнем рентабельності, на нашу думку, є надання таким підприємствам кредитів від органів державної влади у вигляді субвенцій органів місцевого самоврядування та/або кредитного забезпечення від державних банків, що мають неприбутковий характер за даним видом кредитування.

4. Комісія, авансовий платіж та страхування. Розмір комісії пропонується залишити на розгляд фінансової установи, що видає кредит, з огляду на специфічність витрат, що виникають при адмініструванні даного кредитного продукту. Авансовий платіж необхідно розраховувати в залежності від суми придбаних основних фондів, з зворотним зв'язком. Тобто, чим більша сума інвестиційного кредиту, тим менший відсоток авансового платежу.

Таблиця 3

Ставка авансового платежу

Сума інвестиційного кредиту	Авансова ставка
до 300 тис. грн.	30 %
від 300 тис. грн. до 500 тис. грн.	20 %
понад 500 тис. грн.	15 %

Джерело: складено автором

Для практичної оцінки пропозицій щодо підвищення доступності та привабливості кредитних продуктів пропонуємо розв'язати типову задачу, з урахуванням внесених пропозицій та у порівнянні з кредитним продуктом ПАТ КБ «Приватбанк» (табл. 4).

Отже, враховуючи вище наведені пропозиції щодо структурування кредиту, отримуємо наступні результати:

1) Підприємство має рентабельність нижче за середню, тому рівень відсоткової став-

ки буде спиратися на рівень рентабельності фірми – 10%;

2) Авансовий платіж буде розрахований у розмірі 15 %, страхові платежі та комісія взяті за аналогічними показниками КП «Приватбанку» (табл. 1);

3) Термін кредиту повинен становити 6 років (відповідно до формули 2).

Далі побудуємо платіжний календар на рік, з наведеним щомісячним платежем:

Таблиця 4

Формування ціни довгострокового кредиту

Складові елементи вартості кредиту	Згідно пропозицій	ПАТ КБ «Приватбанк»
Сума кредиту, грн.	500 000	500 000
Проценти на рік, (%)	10	12
Проценти за весь період, грн.	$(500\,000 * 0,1) * 6 = 300\,000$	360 000
Одноразова комісія, грн.	$(500\,000 * 0,01) = 5\,000$	5 000
Страховка, грн.	$(500\,000 * 0,031) = 15\,500$	15 500
Авансовий платіж, грн.	$(500\,000 * 0,15) = 75\,000$	150 000
Разом, без авансового платежу, грн.	320 000 грн.	380 000
Річна сума до сплати, з урахуванням авансового платежу, грн.	$(500\,000 + 320\,000 - 75\,000) / 6 = 124\,166,6$	121 666,6

Джерело: розраховано автором

Таблиця 5

Річний платіжний календар сплати за кредитом

	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	Разом
Згідно пропозицій	4138,8	4138,8	20694,4	12416,6	124 166,6
ПАТ КБ «Приватбанк»	10138,8	10138,8	10138,8	10138,8	121,666,6

Джерело: розраховано автором

Висновки. Наведені вище пропозиції надають змогу зменшити загальну вартість кредиту, у порівнянні з КБ «Приватбанк» на 60 тис. грн., при незначному зростанні річної суми до сплати у розмірі 2 500 грн. Це пов'язано зі зменшенням авансованого платежу, що робить кредитний продукт більш

доступним. Запропонований платіжний календар дає змогу зменшити навантаження на підприємства в період відсутності позитивних грошових потоків, та максимізує їх у період максимальних надходжень на підприємство.

Список літератури

1. Алексійчук В. М. Кредитне обслуговування АПК: досвід та напрямки розвитку [Текст] / В.М. Алексійчук. – К: ІАЕ, 1998. – 92 с.
2. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента [Текст] / И. А. Бланк. – Т. 2. – К.: Ника-Центр, 1999. – 512 с.
3. Гудзь О. Є. Кредитування і банківське обслуговування підприємств агропромислового виробництва: сучасні тенденції та особливості [Текст] / О. Є. Гудзь. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 170 с.
4. Дем'яненко М. Я. Методичні рекомендації з кредитного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників [Текст] / М. Я. Дем'яненко // Облік і фінанси АПК. – 2006. – №12. – С. 4-29.
5. Калашнікова Т. В. Стан і тенденції розвитку кредитного забезпечення аграрної галузі України [Текст] / Т. В. Калашнікова // Фінанси України. – 2010. – № 10. – С. 29-37.

6. Лайко П.А., Алексійчук В.М., Гудзь О.Є., Лайко Г.П. Кредитування малих та середніх підприємств у сільській місцевості через кооперативну кредитну систему з урахуванням досвіду держав – членів ЄС // Облік і фінанси АПК. – 2005. - №3. – с. 31 – 44.

7. Національний банк України [Електронний ресурс]. – точка доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>

8. Показники розвитку сільського господарства України [Електрон. ресурс] // Режим доступу – <http://www.minagro.gov.ua/>

Summary. *The problem of crediting of agricultural enterprises remains actual in Ukraine during many years. Without regard to that agricultural enterprises have permanent and considerable demand on credit resources; this demand is satisfied in minimum volumes.*

The main problem of inaccessibility of credits for agricultural commodity producers is a high cost of the last.

It should be noted that on the modern stage in the conditions of financial, economic and political crisis in Ukraine we should not expect on a decline these indexes.

The appreciation of value of credit resources takes place with simultaneous reduction to the amount of bank institutions that offer the products.

We have developed a number of proposals, consideration of which will make loans more affordable for businesses of the agricultural sector.

Due to seasonality factor in agricultural production is necessary to develop a payment calendar that would take into account seasonal changes in the solvency of companies. We propose to take a calendar from single tax as the basis of this calculation.

A credit term should present a term for that an enterprise creates such profit margin that in two times exceeds a credit sum.

An interest rate should meet next terms:

1) Interest rate must meet the level of profitability of enterprise;

2) An interest rate must not be less than rate that forms the level of break even for the bank after this credit product.

3) An interest rate must not exceed a rate that is expected from middle to the index of profitability in industry.

The above-mentioned suggestions give possibility to decrease the total worth of credit. It is related to reduction of the advanced payment that does a credit product more accessible. An offer pay calendar gives an opportunity to decrease loading on enterprises in the period of absence of positive money streams, and increases them in a period maximal receivables on an enterprise.

УДК 368.212

Рубцова Н.М.

к.е.н., доцент,

Таврійський державний агротехнологічний університет

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОBOB'ЯЗКОВОГО СТРАХУВАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВЛАСНИКІВ АВТОТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ В УКРАЇНІ

Анотація. В статті проведено дослідження нормативно-правової бази, що регулює роботу страхових компаній в сфері обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів в Україні. Проведено аналіз останніх законодавчих змін та розроблених законопроектів у галузі ОСЦПВ, які нададуть можливість поетапно наблизити національну систему автострахування до європейського рівня.

Ключові слова: автотранспортне страхування, обов'язкове страхування, цивільно-правова відповідальність, законодавче регулювання.

Постановка проблеми. Одним з основних видів страхування, який набув сьогодні широкого розповсюдження в Україні, є обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників автотранспортних засобів. Щорічно на дорогах України відбувається близько 150 тис. дорожньо-транспортних пригод (ДТП), які тягнуть за собою матеріальні пошкодження транспортних засобів, а отже, величезні матеріальні та моральні збитки. Окрім пошкодження транспортних засобів, спостерігаються високі показники втрати життя та здоров'я пасажирів та водіїв, зокрема за даними статистики, у 2014 році показник тяжкості наслідків автотранспортних аварій (кількість загиблих на 100 потерпілих) в Україні становить 17, що в 10-12 разів вище, ніж в інших країнах ЄС. Через суди проходять цивільні та кримінальні справи десятків тисяч громадян, протягом багатьох років винуватці автоаварій виплачують компенсації потерпілим, значно погіршується матеріальний стан сімей обох сторін. [1] Отже, необхідним стало створення особливої системи соціального захисту постраждалих у вигляді страхування відповідальності власників наземно-транспортних засобів. Саме це і обумовлює актуальність даної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Проблеми страхування цивільної відповідальності автовласників знайшли своє відображення у працях таких учених як

В.Базилевича, О. Вовчак, Н. Внукової, О. Гаманкової, Т. Говорушко, О. Залетова, Т. Кривошлик, М. Мниха, С. Осадця, Р. Пікус, Т. Ротової, В. Фурмана та ін. Віддаючи належне праці учених у галузі страхування цивільної відповідальності автовласників, слід зазначити, що пошуки шляхів щодо підвищення його ролі у вирішенні соціально-економічних проблем суспільства продовжують залишатись актуальними.

Формулювання цілей статті. Метою написання статті є дослідження нормативно-правової бази, що регулює роботу страхових компаній у сфері обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Аналіз статистики за останні 10 місяців 2015 року в галузі ОСЦПВ показав, що обсяги страхових премій за цим видом страхування збільшились на 19% з 2,02 млрд. грн. до 2,4 млрд. грн. Відповідне збільшення надходжень страхових платежів викликано застосуванням підвищених коефіцієнтів більшості компаній у зв'язку з різким зростанням вартості імпортованих запчастин для ремонту автомобілів. Обсяг страхових виплат за договорами ОСЦПВ зріс на 8,1% з 810 млн. грн. до 870 млн. грн. Зниження темпів зростання страхових виплат викликано старінням автопарку. У зв'язку з нестабільною економічною ситуацією в країні, нових ав-

томобілів купується менше, а амортизаційний знос для старіючого автопарку призводить до зниження розміру збитку при розрахунку суми страхового відшкодування.

Крім зазначених проблем в галузі ОСЦПВ, останнім часом спостерігаються певні питання щодо зниження його соціальної спрямованості через істотне зменшення недобросовісними страховиками вартості поліса. Такий підхід з боку страхових компаній призводить до недоформування їх страхових резервів і, як наслідок, подальшої неплатоспроможності таких страховиків, необґрунтованої відмови у виплаті потерпілим страхових відшкодувань або затягування здійснення виплат тощо.

Основним законодавчим документом, що регулює роботу страховиків у галузі ОСЦПВ, є Закон України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» № 1961-IV від 01.07.2004 р. З моменту прийняття даного Закону у 2004 році (і останніх змін в 2012-му) значно оновилися світова практика, європейське та українське законодавство, а також судова практика і ситуація у сфері в цілому.

З метою посилення захисту застрахованих громадян та приведення, згідно з узятими на себе зобов'язаннями, законодавства України у відповідність з європейським (Директива № 2 009/103 / ЄС від 16.09.2009 р.), за останні півроку було розроблено декілька законопроектів щодо внесення певних змін до старої редакції Закону України «Про ОСЦПВВНТЗ», а також новий проект закону «Про ОСЦПВВНТЗ».

Одним з основних моментів, який простежується майже у всіх запропонованих законопроектах України «Про ОСЦПВВНТЗ» є підвищення розміру страхової відповідальності, адже недостатній розмір страхових сум з цього виду страхування, повністю не відповідає реальним витратам на оздоровлення та ремонт транспортного засобу (з урахуванням інфляції та зростання курсу іноземних валют).

Розглядаючи законодавчу базу страхування цивільно-правової відповідальності автовласників, зауважимо, що депутатами Верховної Ради України було підготовлено і внесено на розгляд наступні законопроекти:

Проекти законів «Про внесення змін до Закону «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» (щодо підвищення гарантій постраждалим у ДТП і вдосконалення системи органів управління і контролю МТСБУ) № 2122а та № 2122а-1 [3] [4], в яких пропонується поетапно (до 2020 року) збільшення розміру страхових сум за шкоду, заподіяну майну потерпілих в 500 тис. грн. і за шкоду, заподіяну життю та здоров'ю потерпілих у 1 млн. грн. Зауважимо, що на сьогоднішній день розміри страхових виплат обмежені наступними розмірами: 200 тис. грн. – при нанесенні шкоди життю та здоров'ю потерпілого і 100 тис. грн. – за шкоду, заподіяну майну.

Проект закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів щодо удосконалення механізму ОСЦПВВНТЗ» №3551 [5]. Основні положення цього законопроекту, також спрямовані на суттєве підвищення ліміту страхової відповідальності, та введення прямого врегулювання і електронного поліса, що призведе до підвищення прозорості діяльності та платоспроможності учасників ринку.

Проект закону «Про ОСЦПВВНТЗ» №3670 [6]. У законопроекті передбачаються зміни шляхом викладення Закону України «Про ОСЦПВ» і внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, законів України «Про страхування», «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» та «Про дорожній рух». [7]

Основними ключовими аспектами даного законопроекту є: підвищення лімітів; введення електронного полісу та підвищення контролю за його наявністю; дерегуляція та вільні тарифи ОСЦПВ; введення прямого урегулювання; спрощення процедури повідомлення про ДТП; зміна регламенту оцінки збитку; підвищення відповідальності страховика за затягування виплат; врегулювання механізму здійснення страхових виплат; посилення контролю за централізованими резервними фондами МТСБУ тощо.

Крім того, зміни були також запропоновані з боку Національної комісії, яка здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг). Відповідно до цих змін пропонується дозволити потерпілим в ДТП замовляти оцінку збитку автомобіля у незалежних професійних оцінювачів, якщо вони не погодяться з оцінками аварійних комісарів страховика або якщо компанія затягне проведення експертизи, більше ніж на 10 днів. Треба зауважити, що витрати на оплату послуг незалежних оцінювачів будуть включатись до суми збитку, яка підлягає компенсації. [8]

Однак, на думку фахівців страхового ринку, коло оцінювачів, які мають право працювати в сегменті ОСЦПВ, необхідно звужити. Ринок оціночних послуг переповнений фахівцями, що, в свою чергу, призводить до зниження рівня якості послуг. З метою виправлення ситуації, необхідно посилити кваліфікаційні іспити для експертів і аварій-

них комісарів, що дозволить залишити тільки найбільш кваліфікованих і професійних фахівців.

Висновки. Проведений аналіз законотворчості в галузі ОСЦПВ в Україні, свідчить, що наступний 2016 рік готує нам багато змін, які мають на своїй меті створення ефективною системи страхового захисту громадян України. Це дозволить покращити ситуацію у сфері страхування цивільно-правової відповідальності автовласників. Внесення певних змін до законодавчої бази ОСЦПВВНТЗ забезпечить розвиток даного виду страхування відповідно до європейських стандартів, створить належні умови для своєчасного отримання постраждалими в ДТП відшкодування шкоди за договорами ОСЦПВ та, відповідно, підвищить якість обслуговування і рівень захисту потерпілих, а також довіру до цього соціально-важливого виду обов'язкового страхування.

Список літератури:

1. Страхування: Підручник / Керівник авт. колективу і наук, ред. С. С. Осадець. - Вид. 2-ге, перероб. і доп. - К.: КНЕУ, 2002. - 599 с. - С.407
2. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: Закон України № 1961-IV від 01.07.2004 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1961-15>
3. Про внесення змін до Закону України «Про ОСЦПВВНТЗ» (щодо підвищення гарантій потерпілим у дорожньо-транспортних пригодах та вдосконалення системи органів управління та контролю МТСБУ): проект закону України від 18.06.2015 р. № 2122а [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. - Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55651
4. Про внесення змін до «Про ОСЦПВВНТЗ» (щодо підвищення гарантій потерпілим у дорожньо-транспортних пригодах та вдосконалення системи органів управління та контролю МТСБУ): проект закону України від 06.07.2015 р. № 2122а-1 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. - Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=55917&pf35401=350441>
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів): проект закону України від 27.11.2015 р. № 3551 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. - Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH2QN001.html
6. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: проект закону України від 03.02.2016 р. № 3670 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. - Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57471
7. 17 ключових змін нової редакції Закону «Про ОСЦПВ» – з поверненням, Коордовет МТСБУ [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://forinsurer.com/news/15/12/19/33351>
8. Нацкомфінслуг пропонує дозволити потерпілим в ДТП замовляти оцінку збитку автомобіля у незалежних оцінювачів [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://forinsurer.com/news/15/10/07/33005>

N.Rubtsova, associate professor of department of finances and credit

Tavria State Agrotechnological University

LEGAL FRAMEWORK COMPULSORY INSURANCE OF CIVIL LIABILITY OF OWNERS OF VEHICLES IN UKRAINE

Summary

One of the main types of insurance, which has become widespread today in Ukraine is compulsory insurance of civil liability of owners of vehicles. Development of this type of insurance is the key to enhance public safety and minimize the negative consequences of road accidents.

The purpose of writing is to study the legal and regulatory framework governing the insurance companies in the field of compulsory insurance of civil liability of vehicle owners in Ukraine.

There is an important legal framework for the implementation of compulsory insurance of civil liability of owners of motor vehicles in Ukraine, but many issues of all sizes today remain unresolved. In recent months several draft laws on making some changes to the old version of the Law of Ukraine «On compulsory insurance of civil liability of owners of vehicles» and the new project law «On compulsory insurance of civil liability of owners of vehicles» have developed in order to protect insured citizens and bringing, according to assume the obligations of legislation of Ukraine in compliance with European.

Making some changes to the legal framework of compulsory insurance of civil liability of vehicle owners will ensure the development of this type of insurance in accordance with European standards and create proper conditions for the timely receipt injured in a traffic accident damages under contracts of compulsory insurance of civil liability of vehicle owners and, consequently, improve service quality and protection of victims, as well as the credibility of the socio-important type of compulsory insurance.

Keywords: *motor insurance, compulsory insurance, civil liability, legal regulation.*

УДК 631.16:336.221.24

Трусова Н.В.,
д.е.н., доцент
Таврійський державний агротехнологічний університету

СВІТОВІ СИСТЕМОФОРМУЮЧІ РЕЙТИНГИ СТАБІЛЬНОГО РІВНЯ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

***Анотація.** Розглянуто світові системоформуючі рейтинги стабільного рівня фінансового потенціалу сільського господарства. Обґрунтовано, що проектування прогнозованої модифікації системоформуючих рейтингів стабільного рівня фінансового потенціалу генерується сигналами зовнішнього середовища та внутрішнього середовища мікрооточення. Композиційна цілісність фінансового потенціалу узгоджена з основними цілями організації системоформуючих рейтингів прогнозування, встановлюючи взаємодію між компонентами системи оцінювання ризику фінансування.*

***Ключові слова:** фінансові ресурси, фінансовий потенціал, сільське господарство, агробізнес, світові системоформуючі рейтинги.*

Постановка проблеми. Стабільний рівень фінансового потенціалу сільського господарства залежить від факторів, які поділені в залежності від джерел формування фінансових ресурсів, а також можливостей їх використання. В період фінансової глобалізації досить важливими є питання, пов'язані з зовнішніми джерелами фінансування. Це пов'язано з тим, що, з одного боку, «зовнішні» фінансові ресурси мають значно меншу вартість залучення (відносно внутрішніх), а з іншого – зовнішні джерела фінансування відкривають набагато більші можливості відносно обсягів ресурсів, що можна залучити.

Особливої актуальності дане питання набуло після початку світової фінансової кризи. Традиційні джерела фінансування (в першу чергу, кредити банківської системи) виявились майже недоступними і значно зросли у вартості. Тобто внутрішні сигнали фінансового потенціалу не в змозі адекватно виконувати свою функцію, що не тільки позбавляє сільського господарства можливостей збільшення обсягу фінансових ресурсів, але і звужує можливість використання наявних фінансових ресурсів, що, звичайно, негативно відображається на економічному розвитку країни в цілому. Майже єдиним джерелом підтримання стабільного рівня фінансового потенціалу сільського господарства та його збільшення за сучасних економічних умов є зовнішні джерела залучення фінансових ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, присвячені світовим системоформуючим рейтингам щодо стабілізації рівня фінансового потенціалу сільського господарства останнім часом все частіше зустрічаються у науково-методологічних розробках вітчизняних та закордонних вчених економістів: І.Бернара, Є.Бикова, В.Боронос, Ж.Голодової, П.Стецюка, П.Фоміна. Незважаючи на пошвавлений науковий інтерес до розгляду питань впливу світових системоформуючих рейтингів на часові тренди фінансового забезпечення сільського господарства, на жаль на даний час залишаються недостатньо розглянутими питання визначення потреби у фінансових ресурсів аграрної галузі. Це вимагає розробки функціонального взаємозв'язку та взаємозалежності системоформуючих внутрішніх сигналів фінансового потенціалу сільського господарства та зовнішніх ринкових сигналів, які підпорядковуються закону теорії систем формування джерел фінансування й можливостей їх використання.

Формулювання цілей статті. Метою статті є проведення аналізу найсуттєвіших світових системоформуючих рейтингів, які дозволять прослідкувати умови збільшення чи зменшення рівня фінансового потенціалу сільського господарства, та оцінити реальний стан фінансової стабільності економіки України.

Виклад основного матеріалу. Зміна системоформуючих сигналів середовища фі-

нансового потенціалу сільського господарства з модифікацією їх на фактори формальних і неформальних обмежень фінансових ресурсів пов'язана з багатофакторністю ризику та орієнтована на сферу фінансового забезпечення, оскільки остання вимагає докладного аналізу об'єктів фінансування, обов'язкову оцінку ризиків фінансування тощо. Цим і обумовлена поява різного роду рейтингів, індексів і оцінок країн, регіонів, компаній за різними напрямками, а саме їхньої інвестиційної привабливості, конкурентоспроможності, кредитоспроможності, ділової активності тощо. Використання результатів цих досліджень надає можливість суб'єктам орієнтуватись в інформаційному просторі, прискорюючи і полегшуючи прийняття управлінських рішень, що призводить або до стабілізації рівня фінансового потенціалу, або до його зменшення – залежно від того, наскільки позитивну оцінку отримав той чи інший об'єкт фінансування.

Результати оцінювання фінансової глобалізації країн світу, що складаються за рейтингом Світового економічного форуму [5] або на його основі, слугують орієнтиром фінансової стабільності окремих країн та їх здатності опиратися світовим фінансовим ризикам. Адже незадовільні позиції у рейтингу та зниження індексів конкурентоспроможності на товарних, кредитних та фондових ринках свідчать про порівняно вищу уразливість можливостей фінансового потенціалу країни до дестабілізації фінансово-кредитного забезпечення та ймовірність виникнення найгостріших стадій ризику фінансування. Це дає підстави стверджувати, що країни, в яких процеси фінансової глобалізації поширюються найшвидшими темпами, перебувають у зоні підвищеного ризику фінансування. Зауважимо, що такі ризики притаманні не тільки і не стільки країнам, які давно приєдналися до процесів глобалізації. Вони здебільшого поширюються на ті держави, які відносно недавно приєднались до даного процесу і в яких темпи фінансової глобалізації перевищують здатність економіки пристосовуватися до нових умов фінансових відносин. У якості індикатору темпів фінансової глобалізації в країні доцільно використовувати дані Індексів фінансової

глобалізації, що обчислюються і публікуються журналом *Foreign Policy* та компанією *Carnegie Endowment for International Peace* [1].

Для виявлення ризиків погіршення кредитоспроможності країни, настання форс-мажорних обставин, скорочення фінансового і інвестиційного забезпечення суб'єктів господарювання наочним є Рейтинг *Euromoney*. В якості додаткових індикаторів платіжної здатності країни можуть використовуватися кредитні, фондові та індекси платіжних зобов'язань урядів, такі як рейтинги аналітичної агенції *Fitch Ratings*, міжнародного рейтингового агентства *Moody's Investors Service*, біржовий індекс агенції *Standart & Poor's Rating Group* [1] й інших. За результатами оцінок у зазначених рейтингах, а також відповідно прогнозам аналітичних агентств, які надаються паралельно рейтингам, можна судити про зростання чи зменшення зовнішніх джерел фінансування та про погіршення розрахунків між господарюючими суб'єктами, ускладнення в фінансово-кредитній системі та погіршення доступу господарюючих суб'єктів до кредитних ресурсів, ймовірність недофінансування бюджетних проектів і програм економічного розвитку, зокрема в сільському господарстві.

Опублікований рейтинг *Euromoney* представляє результати ранжирування країн, у порядку зменшення величини інтегрального показника надійності. Цей показник вимірюється в інтервалі від 0 до 100 і є фактичною сумою оцінок, отриманих експертним або розрахунково-аналітичним шляхом по дев'яти показниках (табл. 1). Рейтинг слугує ефективним критерієм оцінювання умов розвитку підприємницької діяльності, захисту прав інвесторів, сплати податків, законодавчого захисту контрактів, і з точки зору можливостей залучення джерел фінансування є найбільш інформативним джерелом. Згідно з останніх досліджень, результати яких опубліковані в аналітичній доповіді проекту «Ведення бізнесу в 2014 р.» (*Doing Business Project*), визначено що за якістю правил регулювання підприємницької діяльності та підвищення чи обмеження ділової активності Україна посідає 112 місце.

Таблиця 1

**Складові системоформуючих рейтингів стабільного рівня
фінансового потенціалу країн світу за даними Euromoney**

Назва складової	Питома вага, %	Особливості розрахунку
Економічні дані	25	Враховують динаміку росту економіки країни, ступінь її стійкості, стабільність фінансово-кредитної системи, стан поточного платіжного балансу, розмір бюджетного дефіциту, рівень безробіття тощо
Боргові показники	10	Розраховується на базі статистичної інформації, що публікується Світовим банком
Неспроможність до обслуговування боргу	10	Розраховується на базі зовнішньої заборгованості, по якій протягом останніх трьох років були несплачені чи переглянуті строки погашення
Кредитоспроможність	10	Розраховується як середня з трьох показників кредитного рейтингу, які публікуються у відношенні офіційних позичальників агентствами «Moody's», «Standard & Poor's» і Міжнародним довідником з ризику країн. Країни, що не мають рейтингу, або ті, чий рейтинг нижче «BB», отримують оцінку 0 балів. Країни, що мають рейтинг тільки відносно короткострокових позик, прирівнюються до країн категорії «BBB».
Доступність банківського кредитування	10	Оцінки базуються на опублікованих Світовим банком даних про величину приватних, негарантованих державою довгострокових запозичень банків, виражених у відсотках до річного обсягу ВВП. Країни ОЕСР автоматично отримують оцінку 10.
Доступність до короткострокових фінансових ресурсів	5	Оцінки встановлюються виходячи з того, до якої категорії позичальників відповідно до класифікації ОЕСР відноситься конкретна країна. Позичальники I групи отримують оцінку 10, позичальники II групи - оцінку 5 і позичальники III групи - оцінку 0.
Доступ до фінансових ринків	5	Аналіз здійснюється експертами «Euromoney», які визначають, чи зможе країна розмістити позики на міжнародному ринку облігацій або отримати торговий кредит. Оцінка 10 балів означає, що не виникло б жодних проблем. Нульова оцінка свідчить про неможливість розміщення позики.
Дискаунт по форфейтингу	5	Країни, для яких форфейтингові операції недоступні, отримують оцінку 0. Дані для аналізу надають компанія «Morgan Grenfell Trade Finance Ltd», Лондонська біржа форфейтингових компаній та ін.

Джерело: складено автором за даними [6]

З 10 індикаторів, що аналізувались, лише 2 можна вважати такими, що позитивно характеризують умови ведення бізнесу в Україні – це отримання кредиту (24 місце) та виконання контрактів (44 місце) [6]. За іншими позиціями Україна є не лише європейським, але і світовим аутсайдером у сфері оподаткування бізнесу.

Так, за даними «Doing Business-2015» процедура оподаткування в Україні була полегшена шляхом впровадження можливості електронного надання даних і оплати для середніх і великих підприємств. У податковій сфері Україна з поліпшення показника «віддаленості від «передового рубежу» ввійшла до першої світової десятки (6 місце) серед країн Європи та Центральної

Азії, які продемонстрували значне покращення системи оподаткування за останній рік.

У 2014 р. за критерієм «оподаткування» позиція України в звіті з рейтингу Doing Business Report зросла на 17 пунктів і відзначена поряд з такими країнами, як Біло-

русь, Грузія, Китай, Азербайджан, Аргентина. Те, що ці результати є об'єктивною реальністю, а не суб'єктивними оцінками, підтверджують результати субіндексу «Сплата податків», за яким Україна посіла 164 місце зі 185 учасників щодо зручності податкових систем (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка позицій окремих країн у рейтингу Doing Business у 2011-2014 рр. за субіндексом «Сплата податків»

Країна	Doing Business Paying taxes (rank)				Зміна 2014р. до 2011р.
	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	
ОАЕ	5	7	1	1	+4
Саудовська Аравія	6	10	3	3	+3
Китай	3	3	4	4	-1
Сінгапур	4	4	5	5	-1
Канада	10	8	8	8	+2
Російська Федерація	105	105	64	56	+49
США	62	72	69	64	-2
Німеччина	88	89	72	89	-1
Білорусія	183	156	129	133	+50
Україна	181	181	165	164	+17
Таджикистан	165	168	175	178	-13

Джерело: складено автором на даними [6]

Інші рейтинги, складені відомими організаціями та установами, до яких потрапила Україна, є вагомими, оскільки надають незалежну оцінку фінансової стабільності країни, віддзеркалюють сприйняття країни на міжнародній арені та мають особливе значення, для ефективної підтримки стабільного рівня фінансового потенціалу при оцінюванні макроекономічних умов ведення великого та середнього агробізнесу.

Висновки. Світові системоформуючі рейтинги стабільного рівня фінансового потенціалу країн світу доцільно використовувати для визначення порівняльної характеристики економіки України у процесі моніторингу національного господарства, забезпечення ефективної підтримки фінансового потенціалу сільського господарства та

сприятливих умов агробізнесу, зокрема щодо обсягів залучення іноземних фінансових ресурсів.

Ефективна підтримка стабільного рівня фінансового потенціалу сільського господарства в Україні має узгоджуватись з економічними індикаторами країн світу. Вважаємо, що до внутрішніх індикаторів необхідно включати стабільність національної валюти, темпи приросту ВВП, розвиток інвестиційних процесів, зміни податкового тиску, попит на сільськогосподарську продукцію та платоспроможність споживачів, забезпеченість господарюючих суб'єктів кредитами, стабільність енергетичного ринку та зміна цін на енергетичні ресурси, виникнення й поглиблення цінового диспаритету між продукцією сільського господарства й промис-

ловості, відповідність обсягів постачання матеріально-технічних ресурсів потребам сільського господарства. Зовнішні індикатори визначають тенденції виникнення і поширення світових фінансових ризиків, зміни попиту і пропозиції на міжнародних аграрних ринках, цінова кон'юнктура на сільськогосподарську продукцію, розвиток інноваційно-інвестиційного потенціалу у світі тощо.

З позиції системного підходу, сільське господарство представляє собою складну систему, до якої успішно можна застосувати такі принципи ознаки як: стохастична природа, ієрархічність будови, цілеспрямованість функціонування, виділення загальних критеріїв оптимальності, обмеженість ресурсів, економічний вибір та багатоваріантність розвитку. Це дозволило застосувати в дослідженні фінансового потенціалу сільського господарства загальні закономірності організації системоформуючих рейтингів прогнозування.

Композиційна цілісність фінансового потенціалу сільського господарства та її узгодженість з основними цілями організації системоформуючих рейтингів прогнозування спирається на можливості встановлення взаємодії між компонентами системи, що існує в певній ієрархії цілей та їх внутрішній уз-

годженості. Згідно до концепції фінансового прогнозування це дозволяє представити системоформуючі рейтинги прогнозування фінансового потенціалу сільського господарства у вигляді моделі, що визначає поведінку та умови розвитку агробізнесу, реалізуючи альтернативні варіанти управлінського рішення щодо структури фінансування.

Розробка прогнозних варіантів фінансової стратегії сільського господарства, визначення ступеня ризику (як факторів, що обумовлюють будь-яке фінансове рішення) його зовнішнього середовища приймає як якісну, так і кількісну форму вираження. Більш глибоке дослідження методологічних проблем складається з питань описання області прогнозу фінансового потенціалу сільського господарства. Основним прийомом описання області та її структури є метод дерева рішень. Він призначений для нормативного прогнозування, який дозволяє розглядати досліджувану систему як складну, що складається з окремих взаємопов'язаних елементів та відносної оцінки важливості цих елементів. На основі метода дерева рішень відображається структура фінансового прогнозу. В якості генеральної цілі приймається можливість впровадження прогнозу фінансового потенціалу сільського господарства.

Список літератури:

1. Боронос В. Г. Методологічні засади управління фінансовим потенціалом території: монографія / В. Г. Боронос. – Суми: Сумський державний університет, 2011. – 310 с.
2. Голодова Ж. Г. Формирование и управление финансовым потенциалом региона в целях обеспечения его экономического роста: дис. ... доктора экономических наук: 08.00.10 / Ж. Г. Голодова // Москва, 2010. – 446 с.
3. Ермошкина Е.В. Финансовые отношения и финансовые потоки предприятия в условиях развития финансового рынка / Е.В. Ермошкина // Бизнес Информ. – 2007. – № 12 (1). – С. 15-18.
4. Іоненко К. В. Формування та оцінка фінансового потенціалу регіону: автореферат дис... кандидата економічних наук / К. В. Іоненко // Київ, 2007. – 24 с.
5. Саблук П. Процеси міжнародного руху капіталів і участь в них України. / П. Саблук, К. Пріб // Економіка України. – 2008. - № 8. – С. 56-68.
6. Doing Business in a More Transparent World - 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2014>
7. The Global Competitiveness Report 2014-2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2014-2015>.
8. Онишко С. В. Фінансовий потенціал інноваційного розвитку економіки / С. В. Онишко // Фінанси України. – 2013. – №6. – С.67-74
9. Корнєєв В.В. Кредитні та інвестиційні потоки капіталу на фінансових ринках. /В.В. Корнєєв. – К.: НДФІ, 2010. – 376 с.
10. Фицджеральд Р. Управление финансами предприятия для менеджеров. Руководство по планированию, контролю и принятию решений / Р.Фицджеральд; пер. с англ. – Днепр.: Баланс-Клуб, 2003. – 456 с.

*Trusova N.V.,
Doctor of Economic Sciences, PhD, Associated Professor,
Tavrian State Agrotechnological University*

WORLD SYSTEMS-FORMATION RATINGS STABLE LEVEL OF FINANCIAL POTENTIAL OF AGRICULTURE

We have considered the most significant macroeconomic indices, analysis of which is used as the base for the most popular world ratings in the paper. Analysis of ratings enables to trace conditions for growth or reduction of financial potential level, and also to assess actual state of financial stability in Ukrainian economy. Taking into account the abovementioned indices, conditions of farming financing, influencing both activity of all the business subjects in the country and functioning of agriculture in terms of amounts of attracted foreign financial resources, have been studied. Availability of ratings has been proved to be an appropriate and efficient criterion for estimation of conditions of entrepreneurial business development, protection of investors' rights, tax payment and legislative protection of contracts; besides, it is the most informative resource in respect of possibility to attract sources of financing. It has been substantiated that information obtained from ratings of financial stability in different countries of the world can be expediently used for comparative characteristics of Ukrainian economy in the process of national economy monitoring, formation of effective maintenance of financial potential stable level in the region and provision of favourable conditions for agrobusiness, this will have a considerable influence on both activity of all the business subjects in the country and functioning of agricultural enterprises, particularly, in terms of amounts of attracted foreign financial resources.

Composition integrity of financial potential and its conformity with the main goals of organization of systems-formation ratings for forecasting are grounded on possibility of interaction between the components of the system, existing within the certain hierarchy of goals and their internal consistency.

Key words: *financial resources, financial potential, agriculture, business subjects, agribusiness, world systems-formation ratings.*

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ (ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ)

УДК 657.05

Кучеркова С.О.

к.е.н., доцент

Таврійський державний агротехнологічний університет

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ОБЛІКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ

Анотація. Метою статті є висвітлення значення обліково-аналітичної системи у зростанні ефективності діяльності підприємства та ролі інформаційного забезпечення підприємства у прийнятті своєчасних управлінських рішень. Здійснено спробу показати значення обліку, аналізу і контролю в ефективності діяльності підприємства і вони є інформаційною системою управління. Зазначено, що облікова інформація повинна слугувати основою для здійснення процесів прогнозування, планування, нормування, аналізу і контролю, тобто виступати важливим засобом у прийнятті ефективних управлінських рішень. Показано, що на підприємстві повинен існувати фінансовий і управлінський облік одночасно і у взаємозв'язку з економічним (господарським) і фінансовим аналізом та контролем (аудитом), за допомогою яких можна здійснювати планування і керування підприємством. Визначено основні фактори, які впливають на формування інформаційно-аналітичного забезпечення підприємств. Наведено основні професійні навички, якими повинен володіти кожен спеціаліст у своїй діяльності: комплексне багаторівневе рішення проблем, критичне мислення, креативність, вміння управляти людьми, формування власної думки.

Ключові слова: обліково-аналітична інформація, облік, аналіз, контроль (аудит), планування, управлінські рішення, інформаційне забезпечення.

Постановка проблеми. Сучасні підприємства потребують гнучких систем оцінки й аналізу діяльності як своїх підрозділів, так підприємства в цілому. В даних умовах найбільш важливим елементом управління господарською діяльністю є бухгалтерський облік. Обліково-аналітична інформація повинна забезпечувати досягнення поставлених цілей і завдань, які використовуються на різних рівнях управління підприємством. Для цього необхідно сформувати якісну і інформативну обліково-аналітичну систему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний вклад в дослідження проблем теорії та методології формування обліково-аналітичної системи внесли наступні науковці: А.М. Герасимович, С.Ф. Голов, З.В. Гуцайлюк, В.М. Жук, М.С. Пушкар, П.Я. Хомин.

Однак, проблемі визначення місця і ролі обліково-аналітичної системи для прийняття своєчасних управлінських рішень не було приділено належної уваги, що потребує подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є висвітлення значення обліково-

аналітичної системи у зростанні ефективності діяльності підприємства та ролі інформаційного забезпечення підприємства у прийнятті своєчасних управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу. Функціонування будь-якого підприємства і існування якісного менеджменту неможливе без достовірної, оперативної, релевантної інформації та її аналітичного опрацювання.

Обліково-аналітична система – це система, що базується на даних бухгалтерського обліку, включаючи оперативні дані і використовується зовнішніми і внутрішніми користувачами для прийняття на макро- і мікро- рівнях ефективних управлінських рішень.

Для користувачів всіх рівнів важлива інформація, яка відповідає наступним вимогам:

- оперативність, тобто інформація повинна надаватися вчасно, що дає можливість зорієнтуватись і своєчасно прийняти ефективне господарське рішення;
- достатність, що передбачає надання інформації в повному (достатньому) обсязі;
- аналітичність, тобто надавати можли-

вість для прийняття управлінських рішень і застосовувати порівняння показників за структурою та у динаміці, і слугувати підставою наступного аналізу;

- гнучкість і користь, тим самим інформація повинна відповідати вище зазначеним принципам і забезпечувати всю повноту інформаційних інтересів в умовах, коли змінюються умови і фактори виробництва;

- достатня економічність, тобто затрати на підготовку інформації не повинні перевищувати економічного ефекту від її використання [5, с. 38] .

Узагальнюючи зазначене, можна вважати, що облікова інформація повинна слугувати основою для здійснення процесів прогнозування, планування, нормування, аналізу і контролю, тобто виступати важливим засобом у прийнятті ефективних управлінських рішень. При цьому загальна методологія і нормативні положення обліку і аналізу удосконалюються для раціонального використання в єдиній обліково-аналітичній системі.

При цьому обліково-аналітична система на підприємстві повинна охоплювати в собі такі елементи як облік, аналіз і контроль (аудит). Головним її завданням, на нашу думку, є повна, своєчасна і якісна фіксація, систематизація і викладення (представлення) всієї інформації про діяльність підприємства для прийняття управлінських рішень. За для цього, вважаємо, підприємству необхідно додатково розробляти внутрішньогосподарські (управлінські) первинні документи і звітність, яка буде задовольняти потреби саме цього підприємства.

Отже, бухгалтерський облік є інформаційною системою управління.

У вітчизняній та зарубіжній теорії бухгалтерський облік поділяють на фінансовий та управлінський. Вважається, що фінансовий облік забезпечує підготовку та оприлюднення інформації про результати діяльності підприємства для зовнішніх та внутрішніх користувачів для прийняття ними відповідних управлінських рішень [4, с. 27]. Однак, ця інформація не є повною, оперативною і достатньою для прийняття рішень і повинна бути доповнена іншими видами інформації, яка формується в системі управлінського обліку.

Управлінський облік охоплює всі види облікової інформації, необхідної для управління в середині підприємства. Основна мета управлінського обліку полягає в забезпеченні інформацією менеджерів, відповідних підрозділів, які відповідають за досягнення конкретних виробничих показників, для підготовки і прийняття коротко- та довгострокових управлінських рішень [1, с. 45].

Управлінські рішення повинні ґрунтуватися на точних розрахунках, глибокому та всебічному аналізі стану підприємства. Зокрема, управлінський облік забезпечує менеджерів інформацією при диференціації аналізу на фінансовий, управлінський і стратегічний [9, с. 245].

Одночасно з обліком і аналізом повинен відбуватися контроль за господарськими фактами і явищами в діяльності підприємства. Контроль є інструментом, який застосовується керівництвом для цілковитої впевненості в тому, що його діяльність здійснюється чесно, законно, ресурси належно захищені від втрат і використовуються економічно й ефективно, а інформація щодо результатів діяльності достовірна.

У більшості підприємств функції внутрішнього контролю покладено на інвентаризаційну комісію.

Перевірку та документальне підтвердження наявності, стану та оцінки активів і зобов'язань здійснюють під час інвентаризації, проведення якої передбачено ст.10 Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. № 996-XIV [3].

Під час проведення інвентаризації на підприємстві необхідно також керуватися Наказом Міністерства фінансів України від 2 вересня 2014 року № 879 «Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань». Інвентаризація проводиться з метою забезпечення достовірності даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності підприємства.

Зараз набуває широкого використання нова форма незалежного контролю – аудит, а саме внутрішньогосподарський аудит.

Безумовно, безперервне використання прийомів та елементів аудиту в процесі формування облікової інформації дозволяє своєчасно виявити та виправити знайдені відхилення та помилки, що, в свою чергу,

забезпечує якість оперативного аналізу та пов'язаних з ним управлінських рішень.

Система обліково-аналітичного забезпечення характеризується значною кількістю різних показників, що відображають стан окремих її елементів та вимірюються кількісно у вигляді конкретних чисел. Складовими обліково-аналітичної системи є база облікових даних, планових даних, норм і нормативів, даних звітності, довідкові матеріали та система аналітичних показників [8, с. 168]. Взагалі, на нашу думку, аналітика (аналітичні дані) повинна будуватися системно, тобто мати системний (ступінь) підхід.

Обліково-аналітична система повинна будуватися за принципом поступового (хронологічного) збору інформації, опрацювання даних та формування звітних документів (даних) і висновків. Для цього необхідно скористатися первинними документами, управлінськими, статистичними, податковими та фінансовими звітами.

Отже, для того щоб ефективно керувати і приймати управлінські рішення потрібно постійно досліджувати і аналізувати всі процеси, явища і господарські факти на підприємстві. Для цього і слугує обліково-аналітична система: облік, аналіз і контроль.

Необхідно зазначити, що обліково-аналітична система надає інформацію не тільки для прийняття управлінських рішень, але й для планування показників діяльності підприємства на перспективу [6, с. 153].

Даний процес успішно реалізується на великих промислових, торговельних підприємствах і достатньо повільно втілюється в життя у сільськогосподарських підприємствах. Враховуючи специфіку сільського господарства, зокрема вплив природно-кліматичних умов та виробництво продукції більше одного року або операційного циклу (сезонність виробництва), сільськогосподарські товаровиробники ще не в змозі забезпечити себе достатнім рівнем достовірної, якісної, доступної для розуміння, і що важливо, своєчасної аналітичної інформації про результати своєї діяльності. Навіть фактичну собівартість продукції вони можуть визначити тільки в кінці року, що важливо знати при ціноутворенні продукції.

Сезонний характер сільськогосподарського виробництва породжує довгу тривалість одного обороту вкладених грошових коштів. Підприємствам досить важко передбачити вартість однієї вкладеної гривні у різні проміжки часу та необхідний оптимальний обсяг ТМЦ для виробництва продукції [2, с. 15].

Дослідження показали, що основними факторами, які впливають на формування інформаційно-аналітичного забезпечення підприємств, зокрема сільськогосподарських є:

- відсутність чітко сформованих задач (вимог) до інформації від керівництва, що їм конкретно потрібно, які показники і строки отримання даних;
- відсутність висококваліфікованих спеціалістів;
- недостатнє матеріальне стимулювання;
- відсутність розподілу обов'язків, щодо збору та опрацювання інформації працівниками;
- недостатній рівень досвіду управлінського персоналу.

На нашу думку, враховуючи особливості сільського господарства, бухгалтер, наприклад, повинен знати крім бухгалтерського обліку ще й агротехнічні, зоотехнічні фактори (технологію виробництва продукції рослинництва, тваринництва, норми висіву насіння, норми внесення добрив, палива тощо) [7, с. 173].

Нещодавно на Всесвітньому економічному форумі в Давосі були названі 10 професійних навичок, які будуть актуальні через 5 років.

1. Комплексне багаторівневе рішення проблем (Complex problem solving). Це означає, що людина здатна бачити суть проблеми і розбиратися з причиною, а не з наслідком.

2. Критичне мислення (Critical thinking). Це такий спосіб мислення, при якому людина ставить під сумнів інформацію, що надходить, і навіть власні переконання.

3. Креативність у широкому сенсі (Creativity). Творчий підхід – це здатність бачити те, чого ще немає.

4. Уміння управляти людьми (People management). Як мотивувати співробітників так, щоби вони поспішали на роботу, а не з

роботи? Як не помилитися в людині, приймаючи його на роботу, та підвищувати статус тих, хто на це заслуговує? Як вирішувати конфлікти всередині команди? Знати відповіді на всі ці питання – значить володіти people management.

5. Взаємодія з людьми (Coordinating with others).

6. Емоційний інтелект (Emotional intelligence). Зараз під емоційним інтелектом розуміється здатність розуміти емоції, наміри і мотивацію інших людей і свої власні, а також вміння керувати своїми емоціями та емоціями інших людей.

7. Формування власної думки та прийняття рішень (Judgment and decision-making).

8. Клієнтоорієнтованість (Service orientation).

9. Уміння вести переговори (Negotiation).

10. Гнучкість розуму (Cognitive flexibility). Когнітивна гнучкість – це здатність розуму швидко переключатись з однієї думки на іншу, а також обмірковувати кілька речей одночасно.

Висновки. Підсумовуючи результати проведеного дослідження, слід відмітити, що для прийняття своєчасних і ефективних управлінських рішень в діяльності підприємства повинна бути належним чином побудована обліково-аналітична система, яка ґрунтується на обліку, аналізу і контролю (аудиту).

Список літератури

1. Друри К. Введение в управленческий и производственный учет: пер. с англ. [Текст] / К. Друри; под ред. С. А. Табалиной. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1997. – 560 с.
2. Економічний довідник аграрника [Текст] / В. І. Дробот, Г. І. Зуб, М. П. Кононенко та ін., за ред. Ю. Я. Лузана, П. Т. Саблука. – К.: Преса України, 2003. – 800с.
3. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» від 16 липня 1999 р. № 996-XIV зі змінами і доповненнями
4. Качалин В. В. Финансовый учет и отчетность в соответствии со стандартами GAAP [Текст] / В.В. Качалин. - 2-е изд., испр. и перераб. – М.: Дело, 1998. – 432с.
5. Коуз Р. Фирма, рынок и право [Текст] / Пер. с англ. Б. Пинскер; Науч. ред. Р. Левит.- Нью-Йорк: Телекс. – 1991.- 192с.
6. Кучеркова С. О. Інформаційне забезпечення результатів діяльності сільськогосподарських підприємств [Текст] / С.О. Кучеркова // Вісник ХНАУ. Серія Економіка АПК і природокористування. - Харків, 2006. -№2.- С. 152-155.
7. Кучеркова С. О. Напрямки покращання фінансової облікової інформації в управлінні діяльністю с.-г. підприємств [Текст] / С.О. Кучеркова // Облік і фінанси АПК. - 2007.-№3-5.- С.170-173.
8. Миддлтон Д. Бухгалтерский учет и принятие финансовых решений: пер. с англ. [Текст] / Д. Миддлтон. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1997.-408с.
9. Хорнгрен Ч.Т., Фостер Дж. Бухгалтерский учет: Управленческий аспект [Текст] / Пер. с англ.-М.: Финансы и статистика, 1995.-416с.

Summary. The purpose of this article is to highlight the importance of accounting-analytical system in the growth of efficiency of enterprise activity and the role of information provision of the enterprise in making timely management decisions. Attempts to show the importance of accounting, analysis and control of efficiency of activity of the enterprise and they are information system management. It is specified that accounting information should serve as a basis for the implementation of the processes of forecasting, planning, valuation, analysis and control, i.e., to be an important tool in making effective management decisions. In this case, a common methodology and regulations of accounting and analysis for improving rational use of unified accounting and management system. Elements of accounting and analytical system is the base of accounting data, planning data, standards and regulations, data reporting, reference materials and the system of analytical indicators

It is shown that the company needs to be financial and managerial accounting at the same time and in relation to the economic (economic) and financial analysis and control (audit), by which it is possible to carry out the planning and management of the enterprise. The main factors that influence the formation of information-analytical support of enterprises. Listed professional skills, which should possess each professional in its activities: complex multi-tiered problem solving, critical thinking, creativity, ability to manage people, form our own opinions.

Keywords: accounting and analytical information, accounting, analysis, control (audit), planning, management decisions, information support.

УДК:657.25

Левченко О.П.,
к.е.н., доцент,

Таврійський державний агротехнологічний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

***Анотація.** В статті наведені теоретичні особливості організації обліку необоротних активів. Розглянуто необхідність класифікації необоротних активів, як важливого елементу формування облікової політики. Досліджена методика обліку основних засобів, як значної складової необоротних активів підприємства. Визначено сутність необоротних активів згідно міжнародних стандартів організації обліку. Наведені відмінності в обліку необоротних активів підприємства згідно НСБО та МСБО.*

***Ключові слова:** необоротні активи, організація обліку, облікова політика, основні засоби, ПСБО, МСБО.*

Постановка проблеми. Матеріальною базою будь-якої підприємницької діяльності є необоротні активи, без яких не може здійснюватися жодний господарський процес. Перші більш змістовні видання про бухгалтерський облік, у тому числі й необоротні активи, було видано близько сотні років тому. Створили та видали їх економісти-практики, що досліджували тоді проблеми виробництва та шукали шляхи до його розвитку і раціоналізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З плином часу змінювались та вдосконалювались критерії оцінювання, вимоги, методи обліку засобів та продуктів виробництва. Нині існують потужні праці відомих у світі економістів, що займаються питаннями бухгалтерського обліку в Німеччині та США, Індії, Ізраїлі та Великобританії. Серед провідних учених світу є й українські фахівці, які багато років займаються вивченням специфіки обліку необоротних активів. Деякі з них навіть присвятили розвитку та вдосконаленню обліку все життя. Найвідомішими на Україні вченими є Ф.Ф. Бутинець, Н.М. Ткаченко, Ю.С. Цал-Цалко, В.В. Сопко та ряд інших відомих в Україні та за її межами фахівців.

Формулювання цілей статті. Основною метою дослідження даної проблеми є визначення основних відмінностей в організації обліку необоротних активів за національними та міжнародними стандартами.

Виклад основного матеріалу. При організації обліку необоротних активів, перш за все, необхідно визначитись із їх визнанням. Тож, необоротні активи – це активи, що використовуються підприємством у його діяльності протягом тривалого періоду (більше одного року), від використання яких підприємство отримає в майбутньому економічні вигоди, та їх вартість може бути достовірно визначена.

Однозначного тлумачення суті та визначення необоротних активів не існує, оскільки у бухгалтерському обліку кожній складовій необоротних активів планом рахунків визначено окремий рахунок, тому що облік потребує більш детальної інформації про окремі об'єкти, це призводить до «невикористання» у професійній діяльності бухгалтера терміну «необоротний актив». Склад необоротних активів є різноманітним, що потребує їх класифікації. Класифікація необоротних активів є другим елементом при формуванні облікової політики підприємства. Економічна класифікація необоротних активів наведена на рисунку 1.

Водночас, у бухгалтерському обліку здійснюється постійне та неперервне відображення всіх господарських засобів, процесів та явищ у фінансово-господарській діяльності підприємства, які входять до складу поняття «необоротні активи».

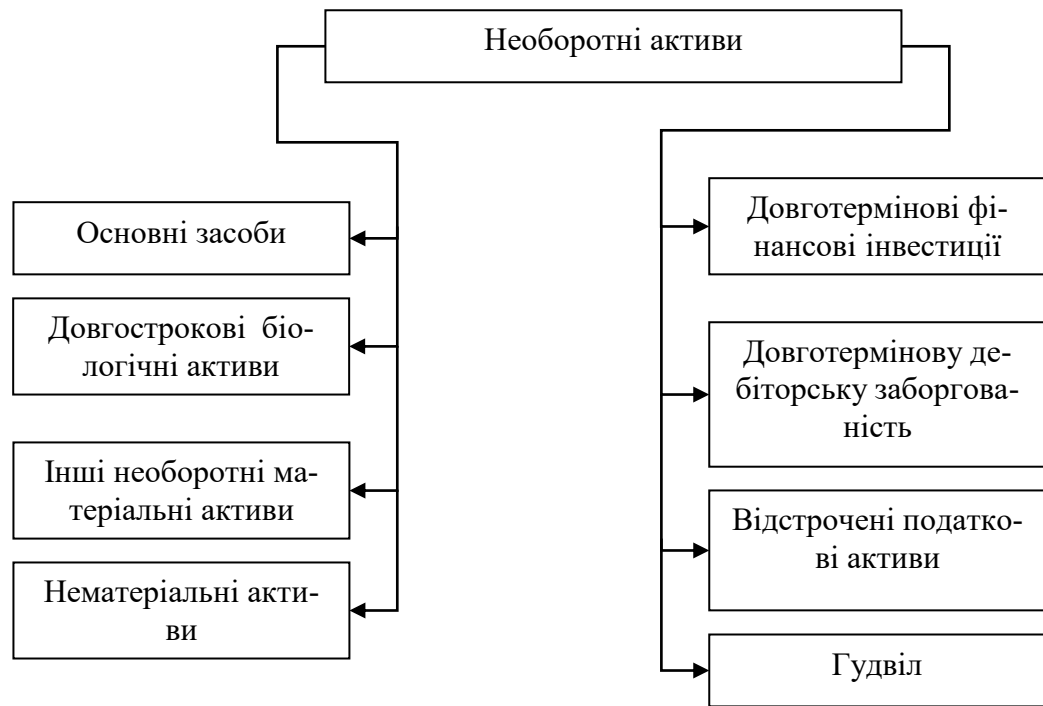

Рис.1. Класифікація необоротних активів

Облік необоротних активів в Україні ведеться відповідно до чинного законодавства, а саме законів, інструкцій, положень, плану рахунків, національних та міжнародних стандартів обліку.

Однією із головних складових необоротних активів в бухгалтерському обліку є основні засоби, як сукупність матеріальних активів, які використовуються у процесі виробничої діяльності для виробництва, постачання товарів та надання послуг. Розглянемо на прикладі основних засобів методичний аспект організації обліку необоротних активів.

Методичні основи формування в бухгалтерському обліку інформації про основні засоби і розкриття інформації про них у фінансовій звітності підприємств, організацій та інших юридичних осіб всіх форм власності регламентуються Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби».

Положення (стандарт) 7 не поширюється на відтворювані природні ресурси та операції з основними засобами, особливості обліку яких визначаються іншими положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку.

Основні засоби – це об'єкти, призначені для використання у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для

здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік).

Для чіткого обліку основних засобів необхідно їх правильно класифікувати.

За функціональним призначенням розрізняють:

Виробничі-засоби, що беруть безпосередню участь у виробничому процесі (будови, споруди, силові машини, обладнання, робочі машини тощо).

Невиробничі основні засоби, що не беруть безпосередньої або побічної участі у процесі виробництва і в обслуговуванні комунальних і культурно-побутових потреб трудящих.

За використанням основні засоби поділяються на: діючі (всі основні засоби, що використовуються в господарстві), недіючі (основні засоби, що не використовуються в даний період часу у зв'язку з тимчасовою консервацією підприємства або окремих цехів), запасні (різне устаткування, що знаходиться в резерві і призначене для заміни об'єктів основних засобів при їх вибутті або ремонті).

Важливе значення в обліку основних засобів має їх розподіл за ознакою приналежності до власних або орендованих. Власні

основні засоби є безпосередньою власністю підприємства і складаються із статутного (пайового, акціонерного) капіталу, допоміжного зносу і амортизації фінансування з відповідних джерел на розширення роботи підприємства, власного прибутку, засобів амортизаційного капіталу, спеціального капіталу тощо[4].

Основні засоби, які використовуються на підприємстві, але не є його власністю, називаються орендованими. Орендовані основні засоби обліковуються в орендодавця на балансовому, а у орендаря на позабалансовому рахунку, тим самим виключається вірогідність подвійного обліку одних і тих же засобів.

Одиницею обліку основних засобів є окремих інвентарний об'єкт.

Для контролю і збереження основних засобів окремому об'єкту основних засобів присвоюється відповідний інвентарний номер прикріпленням металевого жетону, нанесенням номера фарбою або тавруванням [6].

Кожному підприємству, яке володіє основними засобами, що належать до різних підгруп, необхідно визначити структуру основних засобів, тобто перелік підгруп, груп, а також відповідних рахунків та субрахунків, які використовуються в обліку [3].

Характерною особливістю засобів праці є те, що вони не мають тієї загальної взаємозамінності, яка характерна, наприклад, для потенційної робочої сили. Тому їх ефективність різна в галузях, на підприємствах, окремих видах. Ця різниця залежить від кожного конкретного засобу праці, його технічного стану, ступені фізичного і морального зносу.

Розглянемо визначення необоротних активів у розрізі основних засобів згідно міжнародних стандартів обліку. Порядок визнання, оцінки основних засобів, нарахування їх амортизації, списання з балансу та розкриття інформації про них у фінансовій звітності визначається МСБО 16 «Основні засоби». Він виданий у 1982 р. під назвою «Облік основних засобів» та потім двічі пе-

реглядався. Перший перегляд було здійснено у 1993 р. Він був пов'язаний переважно із введенням до нього правил амортизації основних засобів. У результаті положення МСБО 4 «Облік амортизації» вже не поширюється на основні засоби. Згідно з МСБО 16 основні засоби – це матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів і надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для адміністративних цілей та які, як очікується, використовуватимуться протягом більше одного року (або операційного циклу). Розглядаючи питання щодо визнання основних засобів, необхідно пам'ятати, що МСБО не застосовуються до несуттєвих статей (сум). Через це в МСБО не зустрічається поняття «малоцінні та швидкозношувані предмети». Об'єкти, які відповідають визначенню основних засобів, але мають незначну вартість, звичайно списують на витрати в момент їх придбання. При цьому рішення щодо межі суттєвості вартості для підприємства приймає його керівництво.

МСБО 16 не містить вимоги щодо класифікації основних засобів, але передбачає їх розподіл на класи. Клас основних засобів – це група об'єктів, однакових за характером і способом використання у діяльності підприємства.

Прикладами окремих класів основних засобів є такі: земля; літаки; будівлі; автотранспорт; машини та устаткування; меблі та приладдя; кораблі; офісне обладнання.

Первісною оцінкою основних засобів є собівартість їх придбання або створення, яку часто називають первісною вартістю. Собівартість основних засобів – це сплачена сума грошових коштів або їх еквівалентів, або справедлива вартість іншої форми компенсації (інших активів або зобов'язань), наданої для отримання активу на момент його придбання або створення [7]. В таблиці 1 наведена порівняльна характеристика організації обліку необоротних активів за П(С)БО та МСБО.

Таблиця 1

**Порівняльна характеристика організації обліку необоротних активів
за ПСБО та МСБО**

Показники	П(С)БО	МСБО
1.Визначення об'єктів необоротних активів, які підлягають переоцінці	Малоцінні необоротні матеріальні активи та бібліотечні фонди, якщо амортизація їх вартості нараховується у першому місяці використання об'єкта в розмірі 50% вартості, яка амортизується, та решти 50% вартості, яка амортизується у місяці їх вилучення з активів (списання з балансу) внаслідок невідповідності критеріям визнання активом або в першому місяці використання об'єкта 100% вартості	Дане питання не розглядається
2.Надходження необоротних активів на підприємство	Допускає безоплатне надходження, внесок до статутного капіталу, переведення до об'єктів необоротних активів зі складу оборотних активів (товарів, готової продукції)	Передбачено лише виготовлення подібних активів для продажу в процесі звичайної господарської діяльності
3.Вибуття необоротних активів	Безоплатна передача, невідповідність критеріям визнання активу	Виключення активу з використання без очікування економічних вигод від його вибуття

Висновки. Ефективна організація обліку основних засобів має забезпечити досягнення цілей обліку, а саме: своєчасне відображення на рахунках бухгалтерського обліку повної інформації про оцінку, надходження, внутрішнє переміщення і вибуття основних засобів; відображення даних про нарахування амортизації основних засобів за звітний

період і їх знос з початку строку корисного використання; визначення витрат на підтримку об'єктів у робочому стані, їх відновлення і поліпшення; визначення фінансових результатів від реалізації та іншого вибуття основних засобів; накопичення інформації для складання звітності про основні засоби і капітальні інвестиції.

Список літератури:

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV;
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби», затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 27.04.2000 № 92;
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи», затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 18.10.1999 № 242;
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 «Фінансові інвестиції», затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 26.04.2000 №91;
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 14 «Оренда», затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 28.07.2000 № 181;
6. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 № 291;
7. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затвердженою наказом Міністерства фінансів України від 30. 11.1999 №291.

Summary. Theoretical features of organization of account of inconvertible assets have been resulted in the articles. The necessity of classification of inconvertible assets is considered, as an important ingredient of forming of registration policy. Investigational methodology of account of the fixed assets, as a considerable constituent of inconvertible assets of enterprise. It is marked that forming in the record-keeping of information about the fixed assets

and opening of information about them in the financial reporting of enterprises, organizations and other legal entities of all patterns of ownership regulated by Statute (by a standard) of record-keeping 7 the «Fixed assets».

It is well-proven that the fixed assets are directly property of enterprise and consist of the chartered (ration, joint-stock) capital, auxiliary wear and depreciation of financing from corresponding sources on expansion of work of enterprise, own income, facilities of depreciation capital, special capital and others like that. It is acknowledged that, it must every enterprise, which owns the fixed assets which belong to the different sub-groups, define the structure of the fixed assets, id est list of sub-groups, groups, and also corresponding accounts and sub-accounts which are used in an account.

Essence of inconvertible assets is certain in obedience to the international standards of organization of account. Determination of inconvertible assets is considered in the cut of the fixed assets in obedience to the international standards of account. It is well-proven that the order of confession, estimation of the fixed assets, their charging, writing amortization from balance and opening of information about them in the financial reporting is determined 16 the «Fixed assets».

As a result of research, came to the conclusion, that effective organization of account of the fixed assets must provide achievement of aims of account, namely: timely reflection on the accounts of record-keeping of complete information about an estimation, receipt, internal moving and leaving of the fixed assets; reflection of data about charging of the fixed assets amortization for period covered and their wear from the beginning of term of the useful use; determination of charges in support objects on-condition, their renewal and improvement; determination of financial results is from realization and other leaving of the fixed assets; an accumulation of information is for the stowage of accounting about the fixed assets and capital investments.

Keywords. *inconvertible assets, organization of account, registration policy, fixed assets.*

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 330.8:338.436

Назарова О.П., к.т.н, доцент,
Лобанов М.І., к.е.н, професор,
Таврійський державний агротехнологічний університет

ПРОЕКТНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА ПЕРСПЕКТИВИ АГРОПРОМИСЛОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ПРОМИСЛОВОГО САДІВНИЦТВА

Анотація. Подальший розвиток у садівництві значною мірою залежить від удосконалення форм агропромислової інтеграції. Розглядаються форми та перспективи агропромислової інтеграції садівницьких підприємств та економіко-математична складова, щодо оцінки ефективності прийняття управлінських рішень при створенні агропромислових об'єднань.

Ключові слова: Менеджмент, об'єднання, економіко-математична модель, економічна ефективність.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки країни, з'явилися нові можливості, що до завоювання нових європейських ринків збуту сільськогосподарської продукції, але для того, щоб відповідна продукція була конкурентоздатною необхідно, у першу чергу, змінити системний підхід, щодо управління конкурентоспроможністю підприємства.

Садівництво є однією з важливих галузей сільськогосподарського виробництва, завданням якої є забезпечення населення плодово-ягідною продукцією. Важливість галузі обумовлюється тим, що тут виробляється виключно цінні продукти харчування, які мають великі лікувальні якості.

Складною і поки що не повністю вирішеним є питання ефективного поєднання виробництва переробки та реалізації продукції, через різко виражену сезонність виробництва, низьку матеріально-технічну забезпеченість переважної більшості садівницьких підприємств, швидке псування та втрату якісних властивостей плодів. Все це змушує садівницькі підприємства реалізувати вироблене відразу та за невисокими цінами.

Подальший розвиток у садівництві значною мірою залежить від удосконалення форм агропромислової інтеграції. Це поєднання в єдиному технологічному циклі сфер виробництва, товарної обробки, зберігання,

промислової переробки та реалізації плодів як на макро-, так і на мікрорівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні й економіко-організаційні аспекти, щодо управління конкурентоспроможністю підприємств розглядали: С.М. Кваша, М.Й. Малік, Криклій А.С., Лютий І.О., Юрчук О.М. та ін. [1-4]. Аналіз сучасної вітчизняної й зарубіжної літератури свідчить, що не існує єдиного концептуального підходу, щодо інтеграції підприємств які виробляють продукцію садівництва.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є розробка економіко-математичної моделі менеджменту інтеграційних об'єднань підприємств промислового садівництва. На наш погляд, одним з важливих складових досягнення поставленої мети є вихід на європейський ринок із кінцевим продуктом споживання, що неможливо без поєднання процесу виробництва, переробки та реалізації. Відповідно одним із шляхів вирішення відповідної проблеми є нові підходи менеджменту створення агропромислових об'єднань, які дозволили б усім учасникам діяльності отримати максимальні фінансові результати.

Виклад основного матеріалу. Емпірично вирішувати відповідні питання ефективного управління інтеграційним об'єднанням надто складно, оскільки це пов'язано з бага-

тьма чинниками які впливають на ефективність ведення галузі.

Відповідно до зазначеного вище, нами створена економіко-математична модель інтеграційних процесів підприємств з виробництва та переробки плодової продукції. Критеріями оптимальності у даному випадку були обрані чинники, що взаємопов'язують виробника та переробне підприємство.

Побудова системи критеріїв оптимальності.

а) максимальне забезпечення сировиною переробного підприємства;

б) найбільш раціональне використання виробничих та трудових ресурсів, ефективне надходження коштів від реалізації.

Скорочений запис математичної моделі.

а) максимальне забезпечення сировиною переробного підприємства.

Критерій оптимальності

$$Z = x_{n+1} - \sum x_{m+z} \rightarrow \max,$$

Система обмежень

$$(\sum x_j) - x_n = 0,$$

де x_j -площа порід, сортів; x_n - необхідна площа.

$$(\sum a_{ij}x_j) - x_{n+1} = 0,$$

де a_{ij} - урожайність певної породи, сорту; x_{n+1} – валовий збір.

$$\sum x_{m+z} = B,$$

де x_{m+z} – потреба сировини; B – можливість переробки сировини у проміжок часу.

$$(\sum b_{ij}a_{ij}x_j) - x_{m+z} = 0,$$

де b_{ij} -нормативна потреба сировини на ум. од. виробленої продукції.

$$B_{min} \leq (\sum b_{ij}a_{ij}x_j) \leq B_{max},$$

де B_{min} , B_{max} – гарантоване виробництво основної продукції.

б) найбільш раціональне використання виробничих та трудових ресурсів, ефективне надходження коштів від реалізації.

Критерій оптимальності:

$$Z = \sum c_{m+1} * x_{m+1} \rightarrow \max,$$

де x_{m+1} – надходження продукції у заданні проміжки часу.

c_{m+1} – умовний чистий прибуток від реалізації одиниці продукції.

Система обмежень:

$$\sum x = B,$$

де B – площа саду; x – множина порід, сортів.

$$\sum a_{ij}x_j = x_{j+i},$$

де a – затрати праці на 1 га. в певний проміжок часу;
 x_{j+i} – кількість проміжків часу.

$$b_{jmin} \leq \sum x_j \leq b_{jmax},$$

де b – мінімальний, максимальний об'єм площі зайнятої під окремими породами, сортами плодкових насаджень.

$$\sum x_{n+1} - x_{n+1+k} = 0,$$

де x – кількість пікових періодів виробничого циклу.

$$\sum a_{ij}x_j - x_{m+1} = 0,$$

де a – урожайність певної породи, сорту;
 x – надходження продукції у певний проміжок часу.

$$\sum c_{m+r}x_{m+r} - c_{m+r+1}x_{m+r+1} \geq 0,$$

де $c_{m+r}x_{m+r}$ – надходження коштів у пріоритетні проміжки часу;

$c_{m+r+1}x_{m+r+1}$ – надходження коштів у інші проміжки часу.

Висновки. На наш погляд, організація об'єднання саме у такий спосіб дозволить:

-забезпечити виробництво садівницької продукції у відповідності до попиту і місткості ринку;

-рівномірно використовувати протягом року робочу силу і техніку;

-оптимально розподілити надходження коштів від реалізації продукції садівництва;

-успішно конкурувати на європейському ринку за ціною та якістю продукції.

Список літератури:

1. Конкурентоспроможність вітчизняної продукції на світовому аграрному ринку / С. М. Кваша, Н.Є. Голомша // Економіка АПК. – 2006. – №5. – С.99-104.
2. Актуальні питання диверсифікації виробництва в аграрній сфері/ М.Й.Малік // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" – 2012 - №12 - <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1689>
3. Месель-Веселяк В.Я. Напрями забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2009. – №10. – С. 7-14
4. Криклій А.С., Лютий І.О., Юрчук О.М. Конкурентоспроможність і ефективність як критерій економічної спроможності / А.С. Криклій, І.О. Лютий, О.М. Юрчук // Економіка і держава. – 2008. – №11. – С. 16-19.
5. B.D.Banday. Basic Linear Programming./School of Mathematical Sciences. University of Bradford.: Edward Arnold.1984.
6. Математическое моделирование экономических процессов в сельском хозяйстве. / Гатаулин А.М., Гаврилов Г. В., Сорокина Т.М. и др.; Под ред. А.М. Гатаулина.-М.: Агропромиздат, 1990.

Summary.

Statement of problem. At the present stage of Ukrainian economy development the new possibilities concerning the European farm market penetration have appeared.

For competitiveness of our products it is necessary to change the systematic approach to the management of enterprise competitive ability.

Research results. It is very difficult to decide the issue of effective management of integration formation by empiric way, because it deals with a lot of factors influencing the effectiveness of branch.

According to all above mentioned the econometric model of integration processes of companies producing and processing fruit is developed. The objective functions interconnected the producer and processing company are defined: maximum supply of raw material for processing company;

the most rational use of productive resources, effective revenue of funds from sale.

*Conclusions. In our opinion the organization of formation in such way gives the possibility to:
provide the production of horticultural products according to the demand and market capacity;
use labour force and machines smoothly during the year;
distribute in optimum way the revenue of funds from sale of horticultural products;
successfully compete in price and quality of products on European market.*

УДК 331.1

Назарова О.П., к.т.н., доцент
Воронянська О.В., к.е.н., доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет

ПЛАНУВАННЯ І КОНТРОЛЬ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Анотація. Стаття є дослідженням планування інвестиційної привабливості сільськогосподарської сфери, розробкою математичних методів, проведений аналіз напрямків удосконалення інвестиційної діяльності у сільському господарстві Запорізької області, обґрунтуванні шляхи підвищення ефективності прийняття інвестиційних рішень, розроблені практичні рекомендації з управління інвестиційною діяльністю реформованих аграрних підприємств Запорізької області.

Ключові слова: інвестиції, експортно-імпортна діяльність, імпульсний процес, рейтинг інвестиційної привабливості, оптимальні стратегії

Постановка проблеми. Значна частина малих підприємств збиткова, хоча важливою функцією сільського господарства є інноваційна спрямованість виробничого процесу, вміння прогнозувати попит на ринку та швидка адаптація до конкурентного середовища. Такі завдання можна вирішити за рахунок інвестиційних проектів.

В Україні становлення сільського господарства проходить досить складно. Причини цього в організаційно-виробничій структурі малих підприємств, яка передбачає ефективну організацію праці та безперервне удосконалення засобів виробництва, технологічного процесу за рахунок нововведень. Тому необхідне створення сприятливих умов для інвестиційних процесів. Прийняття рішень щодо розвитку сільського господарства є науковим та практичним завданням менеджменту країни, це вимагає сукупності економічних знань.

Запорізька область входить до числа регіонів України, які складають основу її індустріального та аграрного потенціалу. Посідаючи 9 місце в Україні за чисельністю населення, область утримує 2 місце після м. Києва за обсягом виробництва валової доданої вартості в розрахунок на 1 жителя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи теоретичні та практичні засади інвестування в Україні, науковці спиралась на авторитетну думку вітчизня-

них фахівців у галузі інвестиційної діяльності, зокрема І.О. Бланка, В.Д. Базилевича, А.Ф. Гойка, А.С. Гальчинського, А.П. Дуки, В.В. Корнеєва, В.І. Міщенко, А.В. Мертенса, А.А. Пересади, М.П. Педана, Є.Г. Панченко, А.В. Пехника, та ін. Результати дослідження сприятимуть поглибленню теоретичних пошуків щодо формування ефективного організаційно-економічного механізму інвестиційної діяльності в Україні, і зокрема в Запорізькій області.

Формулювання цілей статті. Розглянути задачу моделювання експортно-імпоротної діяльності підприємств Запорізької області..

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо задачу управління інвестування експортно-імпоротної діяльності підприємств в Запорізької області. Можна зауважити, що в одних галузях експорт значно перевищує імпорт, в інших – навпаки, причому така картина спостерігається тривалий час. Аналіз товарообміну свідчить про те, що експорт – імпорт у грошовому виразі для різних груп товарів різко різняться між собою.

На підставі даних таблиці 1 і розробленої економіко-математичної моделі проведемо оцінку інвестиційної привабливості галузей економіки за зазначеними групами товарів (рис.1).

Таблиця 1

Товарообмін за 2015 рік по Запорізькій області

№	Назва груп товарів	Товарообмін за 1 квартал 2015 року (млн.дол. США)		Відношення E/I
		Експорт (E)	Імпорт(I)	
1.	Живі тварини; продукти тваринного походження	5147,52	23821,21	0,22
2.	Продукти рослинного походження	23333,91	5995,55	3,89
3.	Жири та олії тваринного або рослинного походження	44528,61	11102,82	4,01
4.	Готові харчові продукти	39440,99	16374,11	2,41
5.	Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	94295,86	72013,41	1,31
6.	Шкіряна і хутряна сировина та вироби з них	1356,83	103,26	13,14
7.	Деревина і вироби з деревини	3190,91	2902,94	1,10
8.	Мінеральні продукти	129841,08	266664,12	0,49

Стратегії оцінки експортно-імпоротної діяльності підприємства

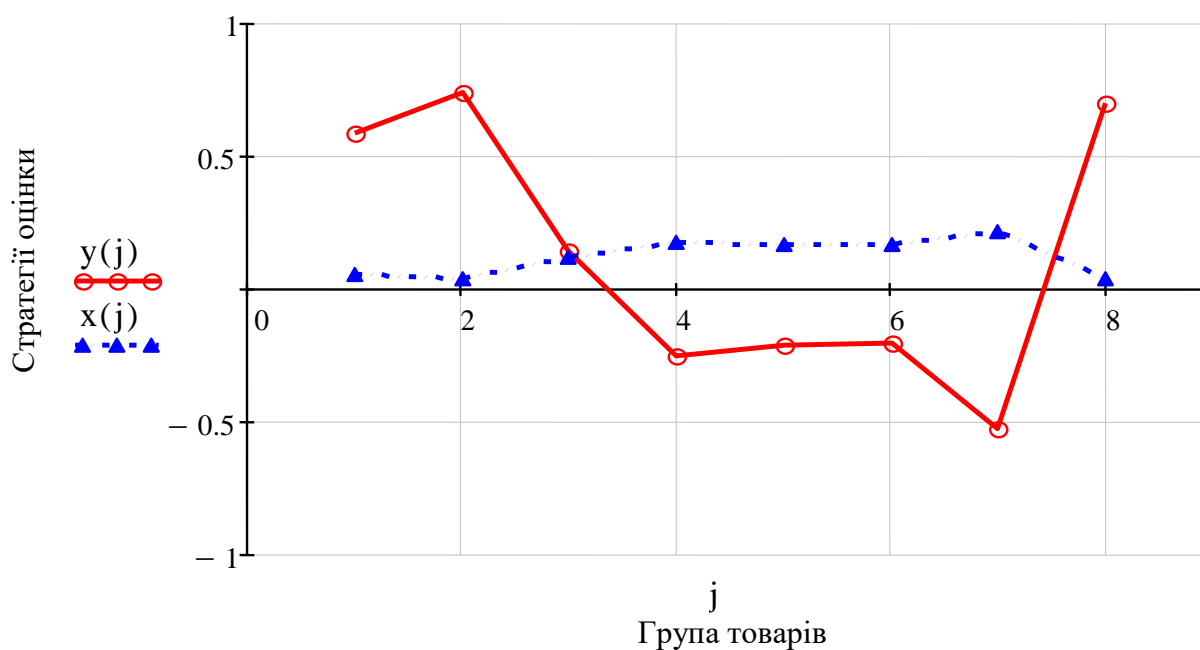

Рис.1. Стратегії оцінки експортно-імпоротної діяльності підприємства.

Нехай на ринку існує n видів економічної діяльності, в яких функціонують підприємства-експортери і підприємства-імпортери.

Позначимо через d_i дохід, який отримують підприємства i -тої галузі від експортно-

го продажу продукції, а через S_i - затрати, які несуть підприємства для забезпечення імпортерних замовлень.

Тоді матриця вигащів H буде мати вигляд:

$$H = \begin{pmatrix} 5.148 \times 10^3 & -0.22 & -0.22 & -0.22 & -0.22 & -0.22 & -0.22 & -0.22 \\ -3.89 & 2.333 \times 10^4 & -3.89 & -3.89 & -3.89 & -3.89 & -3.89 & -3.89 \\ -4.01 & -4.01 & 4.453 \times 10^4 & -4.01 & -4.01 & -4.01 & -4.01 & -4.01 \\ -2.41 & -2.41 & -2.41 & 3.944 \times 10^4 & -2.41 & -2.41 & -2.41 & -2.41 \\ -1.31 & -1.31 & -1.31 & -1.31 & 9.43 \times 10^4 & -1.31 & -1.31 & -1.31 \\ -13.14 & -13.14 & -13.14 & -13.14 & -13.14 & 1.357 \times 10^3 & -13.14 & -13.14 \\ -1.1 & -1.1 & -1.1 & -1.1 & -1.1 & -1.1 & 3.191 \times 10^3 & -1.1 \\ -0.49 & -0.49 & -0.49 & -0.49 & -0.49 & -0.49 & -0.49 & 1.298 \times 10^5 \end{pmatrix}$$

Використовуючи співвідношення (помножимо рядки матриці на число k_i , щоб виконувалась умова $k_1 d_1 = k_2 d_2 = \dots = d$) отримаємо матрицю:

$$H_1 := \begin{pmatrix} 0.0 & -44.5 & -44.5 & -44.5 & -44.5 & -44.5 & -44.5 & -44.5 \\ -71.1 & 0.0 & -71.1 & -71.2 & -71.3 & -71.4 & -71.5 & -71.6 \\ -21.4 & -21.4 & 0.0 & -21.4 & -21.4 & -21.4 & -21.4 & -21.4 \\ -14.6 & -14.6 & -14.6 & 0.0 & -14.6 & -14.6 & -14.6 & -14.6 \\ -15.1 & -15.1 & -15.1 & -15.1 & 0.0 & -15.1 & -15.1 & -15.1 \\ -15.2 & -15.2 & -15.2 & -15.2 & -15.2 & 0.0 & -15.2 & -15.2 \\ -12.0 & -12.0 & -12.0 & -12.0 & -12.0 & -12.0 & 0.0 & -12.0 \\ -60.9 & -60.9 & -60.9 & -60.9 & -60.9 & -60.9 & -60.9 & 0.0 \end{pmatrix}$$

Тобто коефіцієнти мають значення

$$r_j := (44.5 \ 71.1 \ 21.4 \ 14.6 \ 15.1 \ 15.2 \ 12 \ 60.9)$$

Матриця H_1 еквівалентна матриці H і дії, виконані для перетворення матриці, не змінюють множини оптимальних стратегій експортерів та імпортерів певного виду економічної діяльності. Розрахунок стратегій проведемо за формулами:

$$x(j) := \frac{1}{r_j \cdot \sum_{i=1}^8 \frac{1}{r_i}}$$

$$y(j) := \frac{r_j \cdot \sum_{i=1}^8 \frac{1}{r_i} - 7}{r_j \cdot \sum_{i=1}^8 \frac{1}{r_i}}$$

Знайдемо значення стратегій

x(j) =	
0.059	
0.037	
0.122	
0.179	
0.173	
0.172	
0.217	
0.043	

y(j) =	
0.59	
0.743	
0.147	
-0.25	
-0.209	
-0.201	
-0.521	
0.7	

Дані стратегії оцінки експортно-імпоротної діяльності підприємства графічно зображені на рисунку 1.

На підставі результатів таблиці 2. можна зробити певні висновки. Кожна галузь виробництва з приведених товарних груп майже в однаковій мірі потребує інвестиційних вкладень (X_i) (рис.2). Найбільше інвестиційних вкладень потребує деревина і виробу з деревини 21,7%; готові харчові продукти -17,9%.

У той же час (дані для Y_i) інвесторам найвигідніше вкладати кошти у виробницт-

во продукти рослинного походження 74,3%, живі тварини; продуктів тваринного походження – 59%. Найнижчу привабливість для інвесторів має виробництво жирів та олії тваринного або рослинного походження.

В умовах дефіциту інвестиційних ресурсів необхідно розробити чітку і реальну концепцію технологічного оновлення виробничого апарату, визначити соціально – економічні орієнтири розвитку сільського господарства Запорізької області.

**Стратегії оцінки експортно-імпоротної діяльності підприємств
за видами груп товарів за 2015 р.**

№	Назва груп товарів	Стратегії	
		X_i	Y_i
1.	Живі тварини; продукти тваринного походження	0,059	0,59
2.	Продукти рослинного походження	0,037	0,743
3.	Жири та олії тваринного або рослинного походження	0,122	0,147
4.	Готові харчові продукти	0,179	-0,25
5.	Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	0,173	-0,209
6.	Шкіряна і хутряна сировина та вироби з них	0,172	-0,201
7.	Деревина і вироби з деревини	0,217	-0,521
8.	Мінеральні продукти	0,043	0,7

Висновки. Задача управління інвестуванням експортно-імпоротної діяльності підприємств в Запорізької області. Кожна галузь виробництва з приведених товарних груп майже в однаковій мірі потребує інвестиційних вкладень. Найбільше інвестиційних вкладень потребує деревина і вироби з

деревини, готові харчові продукти. У той же час інвесторам найвигодніше вкладати кошти у виробництво продуктів рослинного та тваринного походження. Найнижчу привабливість для інвесторів має виробництво жирів та олії тваринного або рослинного походження.

Список літератури:

1. Багрянов В.К. Показники інвестиційної діяльності в Україні та їх значення // Український бізнес - 2009 - №1, С. 9-14
2. Грідасов В.М. Інвестування: навч. посіб. / В.М. Грідасов, С.В. Кравченко, О.Є. Ісаєва. – К.: ЦУЛ, 2009. – 164 с.
3. Гергец А.І. . Моделювання інвестування експортно-імпоротної діяльності підприємств у Запорізької області/ А.І. Гергец, О.П. Назарова // Аграрна наука -виробництво: державна науково-практична конф. – Біла Церква, Збірник наукових праць "Проблеми економічного розвитку АПК" - С. 176-180
4. Денисенко М.П. Організаційно-економічний механізм інвестування: монографія / М.П. Денисенко. – К.: Наук. світ, 2001. – 414 с.
5. Каннский П.К. Інвестування діяльності малих підприємств. "Агроінком", №11-12, Науково-практичне видання, 2011р.
6. Олійник Б.І. Ресурсне забезпечення інвестиційної діяльності в Україні / Б.І. Олійник. – О.: ВМВ, 2015. - 410 с.
7. Пехник А.В. Іноземні інвестиції в економіку України: навч. посіб. / А.В. Пехник. – К.: Знання, 2012. – 335 с.
8. Статистичний щорічник України за 2013 рік / Держкомстат України / За ред. О. Г. Осауленка. – К.: Техніка, 2014.
9. Гергец А.І. Моделювання пріоритетної галузі Запорізької області/ А.І. Гергец, О.П. Назарова/ Х Всеукраїнська ювілейна науково-практична конференція молодих учених і студентів, Реорганізація інституційної архітектури в посткризовий період розвитку економіки, Чернівці, 2011. – С. 34-39.

Summary.

Statement of the problem. Most small businesses unprofitable, although important in agriculture is the innovation in the production process, able to predict market demand. Such problems can be solved at the expense of investment projects.

We need to create favorable conditions for investment processes. Decisions on the development of agriculture is a problem of management.

The problem of modeling the export-import activity of the enterprises of Zaporozhye region.

Consider the task of managing investment import and export activities of enterprises in the Zaporozhye region. You may notice that in some industries exports significantly exceed imports, in others - on the contrary, and this pattern is observed for a long time. The analysis of commodity exchange shows that (Export -Import) for different groups of goods in value terms differ greatly among themselves.

Results. Given the shortage of investment resources necessary to develop a clear and realistic vision of technological renovation of production facilities, to determine the socio - economic development of the agriculture guidelines Zaporozhye region.

Conclusions. Task management investment import and export activities of enterprises in the Zaporozhye region. Each branch of production from these product groups is almost equally in need of investments. Most investments require timber and timber products, prepared foods. At the same time, investors more profitable to invest in production of vegetable and animal products. The lowest attractiveness for investors is the production of fats and animal or vegetable oils.

УДК 332.365

Печко В.С.,
здобувач

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ПІДПРИЄМСТВАМИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

***Анотація.** В статті розглядаються проблеми ефективності використання земель сільськогосподарськими підприємствами Харківської області при виробництві соняшнику та пшениці. Здійснюється стислий огляд підходів та принципів щодо трактування поняття «ефективність». Наводиться власна трактовка економічної ефективності використання земель як результат приєднання до землі капіталу у різні форми з метою отримання доходу в умовах дії закону спадної віддачі та інших лімітуючи фактори зовнішнього середовища.*

***Ключові слова:** ефективність, окупність витрат, землекористування, прибуток, фактори множинної регресії, мультиколенарність.*

Постановка проблеми. Проблеми ефективності використання ресурсів є центральними в будь-якій економічній системі. В даному випадку, слід відмітити, що без ефективного використання ресурсів, взагалі неможливо створити інноваційного економічного механізму. Саме можливість отримувати економічний зиск змушує конкретних підприємців ризикувати і запроваджувати інновації. Цей принцип безумовно діє і в відношення головного ресурсу сільського господарства – землі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Майже 46% земельно-ресурсного потенціалу України становлять чорноземи і лучно-чорноземні ґрунти, які характеризуються відносно високим вмістом гумусу. Володіючи такими землями, Україна в роки загострення світової продовольчої кризи, що надалі посилюватиметься через зростання кількості населення на планеті та обмеженість придатних для обробітку угідь, може стати одним із провідних постачальників продовольства на світовий ринок, забезпечуючи додаткові доходи аграрним товаровиробникам і збільшення надходжень до держбюджету країни [1].

Таким чином, більша частина сільськогосподарських угідь України представлена родючими чорноземними ґрунтами та сприятливими агрокліматичними умовами, що дозволяє провідним вченим-аграрникам високо оцінювати природно-ресурсний потенціал України. Так, І.Д. Примак, Ю.П. Манько

та інші стверджують, що «за біокліматичним потенціалом за належних технологій на українських ґрунтах можна отримувати у середньому 6-7 т/га зернових культур, 66-70 т/га цукрових буряків та відповідні урожаї інших культур. Фактично ці потенційні можливості використовуються тепер на 30-50% через порушення екологічної відповідності сучасних агротехнологій, нехтування вимог законів природи» [2]. В.В. Горлачук та інші наголошують, що «... українська земля, яка характеризується високим біопродуктивним потенціалом, за умови регулювання всіх факторів росту та розвитку рослин, максимального рівня використання фізіологічно активної радіації (ФАР), наукового забезпечення, залучення та раціонального використання інвестицій, може прогодувати від 140-150 млн до 500-600 млн чоловік» [3].

За даними досліджень [4], Україна, яка має значні площі чорноземних ґрунтів, може в декілька разів збільшити виробництво продовольства. Якщо підвищити ефективність використання та продуктивність орних земель України до середніх показників Польщі, то країна може виробити близько 74 млн т зерна, 29,7 млн т цукрового буряку, 30,0 млн т картоплі, 15,0 млн т овочів, а за умови наближення до рівня Франції, відповідно, 104,4 млн т зерна, 56,6 млн т цукрового буряку, 10,2 млн т овочів [5]. Таким чином, критерієм ефективності використання природно-ресурсного потенціалу аграрних підприємств України можна прийняти пока-

зники виробництва сільськогосподарської продукції провідних країн світу з високим рівнем розвитку аграрного сектору економіки. Хоча, слід відзначити відмінності у природно-кліматичних умовах та соціально-економічні особливості кожної країни. В цілому, ці показники треба визнати як стратегічні критерії для розвитку сільського господарства. Необхідно відзначити, що потенційні можливості, за оцінками різних дослідників, відрізняються широким діапазоном коливань і узагальненнями, які не врахову-

ють відмінностей природно-кліматичних зон різних регіонів України [6].

Формулювання цілей статті. Відтак постає питання яка ситуація сьогодні з економічною ефективністю використання сільськогосподарських угідь в Харківській області, зокрема.

Виклад основного матеріалу. Для відповіді на це питання розглянемо ситуацію на прикладі фактичних даних сільськогосподарських підприємств Харківської області (табл. 1.).

Таблиця 1

Групування сільськогосподарських підприємства за величиною прибутку на 1 га сільськогосподарських угідь у 2014 році

Група	Прибуток на 1 га, грн	Витрати на 1 га, грн	Товарна продукція на 1 га, грн	Прибуток рослинництва на 1 га	Прибуток тваринництва на 1 га, грн	Рентабельність рослинництва, %	Рентабельність тваринництва, %	Питома вага тваринництва в товарній продукції, %
до 0	-3694	6650,6	6777,1	-3359,7	-333,9	-36,4	-26,8	13,5
0,1-500	290	5525,6	5595,7	395,6	-105,3	8,7	-13,7	11,9
500,1-1000	746	5085,8	5371,6	827,5	-81,8	20,1	-16,2	7,9
1000,1-1500	1243	6231,9	6828,8	1230,0	13,4	26,1	1,5	12,9
1500,1-2000	1702	5865,6	6511,2	1603,2	98,7	39,9	12,5	13,7
2000,1-2500	2250	6228,7	8509,0	2292,3	-42,0	41,5	-5,7	8,1
2500,1-3000	2757	7410,7	8484,0	2470,3	286,4	60,2	17,6	22,5
3000,1-4000	3399	6251,2	9060,5	3201,2	198,1	67,8	21,1	12,6
4000,1-6000	4808	7955,8	12459,9	4602,5	205,2	80,1	10,8	16,9
більш 6000	9519	15667,8	26952,5	8506,0	1013,4	107,0	10,7	38,9
По області	1531	6480,5	7970,2	1496,6	34,6	28,6	2,9	15,6

Розпочнемо аналіз з точки зору взаємозв'язку величини прибутку на 1 га та показників рівня витрат на 1 га, величини товарної продукції на 1 га, прибутку рослинництва на 1 га, прибутку тваринництва на 1 га, рентабельності рослинництва, рентабельності тваринництва, питомої ваги тваринництва у товарній продукції.

Аналіз даних показників дозволив встановити наступні закономірності. По-перше, загальна величина прибутку по підприємствах фактично визначається прибутком по галузі рослинництва. Так, в середньому по всіх сільськогосподарських підприємствах його величина дорівнювала 1531 грн./га, в

тому числі по галузі рослинництва – 1496,6 грн./га, а по галузі тваринництва – 34,6 грн./га. Найбільша величина прибутку від галузі тваринництва мала місце в останній групі, однак навіть в ній вона була значно менша ніж по галузі рослинництва (8506 грн./га та 1013 грн./га відповідно). Дана група також виділяється не тільки найбільшою величиною прибутку на одиницю земельної площі, а й найбільшою величиною товарної продукції, величини витрат та питомої ваги галузі тваринництва (38,9%). Останній показник свідчить про те, що в дану групу входять підприємства, які в значній мірі спеціалізуються саме на виробництві

продукції тваринництва. Однак, рентабельність даної галузі при цьому залишалась на низькому рівні порівняно з попередніми групами.

По-друге, відсутній прямий зв'язок між рівнем інтенсивності виробництва та рівнем прибутковості. Якщо не брати до уваги останню групу з найбільшим рівнем прибутковості використання землі, то між групою з рівнем прибутку до 0 та групою з його величиною на рівні 4000,1-6000 грн./га не має суттєвого значення (6650,6 грн./га та

7955,8 грн./га відповідно). Відтак, можна зробити припущення про значний суб'єктивний характер впливу в процесі формування фінансових результатів.

По-третє, чітко простежується взаємозв'язок між величиною прибутку та вартістю товарної продукції на одиницю земельної площі (рис 1). Це логічно, бо саме від величини отриманого доходу багато в чому повинно залежати від величини фінансового результату.

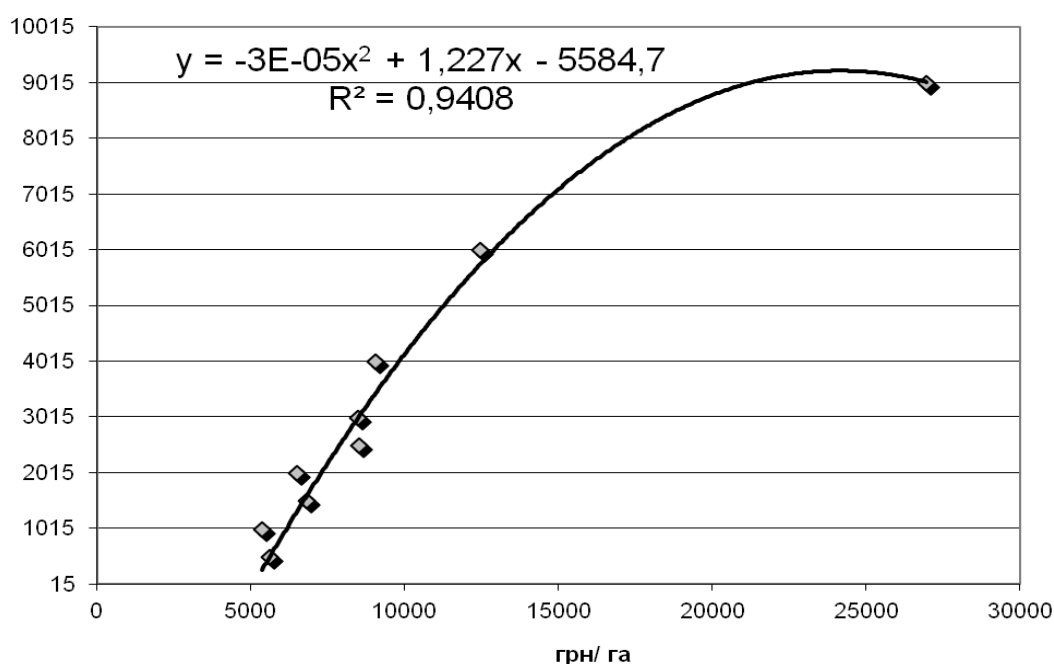

Рис. 1. Залежність рівня прибутку на 1 га сільськогосподарських угідь від рівня товарної продукції підприємствах Харківської області у 2014 р. (згруповані дані)

З метою більш детального дослідження залежності величини прибутку на одиницю земельної площі нами було вирішено використати кореляційно-регресійний аналіз. У якості факторів, що впливають на залежні показники були обрані наступні:

- витрати на 1 га, грн;
- товарна продукція на 1 га, грн;
- питома вага тваринництва в товарній продукції, %.

Перший етап побудови множинного регресійного аналізу передбачає дослідження обраних показників з точки зору їх взаємозалежності з метою уникнення мультиколе-

неарності. Для цього було побудовано кореляційну матрицю між обраними показниками та залежною величиною прибутку (табл 2.)

Одержані дані дозволяють стверджувати, що між обраними факторами відсутній тісний взаємозв'язок, хоча між показниками витрати на 1 га та вартістю товарної продукції на 1 га він наближається до даного рівня. Крім того, значення коефіцієнта кореляції свідчить, що питома вага тваринництва в товарній продукції від'ємно впливає на величину прибутку на 1 га сільськогосподарських угідь, хоча даний зв'язок є слабким.

**Кореляційна матриця взаємозалежності окремих показників
сільськогосподарських підприємств Харківської області у 2014 році**

Показники	Прибуток на 1 га, грн	Витрати на 1 га, грн	Товарна продукція на 1 га, грн	Питома вага тваринництва в товарній продукції, %
Прибуток на 1 га, грн	1,000	0,109	0,630	-0,095
Витрати на 1 га, грн	0,109	1,000	0,664	0,376
Товарна продукція на 1 га, грн	0,630	0,664	1,000	0,131
Питома вага тваринництва в товарній продукції, %	-0,095	0,376	0,131	1,000

Кінцева модель множинного регресійного аналізу, яка була отримана, представлена у наступному рівнянні:

$$Y_{X_{123}} = -0,3765 X_1 + 527,1X_2 - 2,35X_3 + 305,4 \quad (1)$$

де $Y_{X_{123}}$ – прибуток на 1 га, грн;

X_1 – витрати на 1 га, грн;

X_2 – товарна продукція на 1 га, грн;

X_3 – питома вага тваринництва в товарній продукції, %.

Результати множинного регресійного аналізу свідчать, що залежності величини прибутку на 1 га має наступний характер: коефіцієнт регресії $X_1 = -0,3765$ свідчить, що при збільшенні витрат на 1 га на 1 грн, за умови незмінності інших факторів, що включені до кореляційної моделі, рівень прибутку зменшиться на 0,37 грн./га. Збільшення виробничих витрат на вирощування 1 га на 1 тис. грн. призводить до збільшення величини прибутку на 527,1 грн. Зростання питомої ваги продукції тваринництва в товарній продукції на 1 % призводить в середньому до зменшення величини прибутку на 1 га на 2,35 грн. Такі результати свідчать, по-перше, про низьку ефективність витрат і

дію закону спадної віддачі. По-друге, через значну величину збитку в галузі тваринництва, зростання її питомої ваги призводило в середньому до падіння величину прибутку.

Коефіцієнт сукупної кореляції множинної регресійної моделі становить 0,753, що свідчить про щільний зв'язок між досліджуваними ознаками. Значення коефіцієнта множинної детермінації $R^2 = 0,568$ показує, що на частку систематичної варіації залежної величини, зумовлена впливом факторів, включених до кореляційної моделі, приходиться 56,8 %. Фактична величина критерію Фішера (F) дорівнювала 218,9, що значно перевищує його табличну величину (3,500). Це дає підстави стверджувати, що отримані залежності носять надійний характер.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз дає підстави стверджувати, що ефективність використання сільськогосподарських угідь в підприємствах формується в тісній залежності з рівнем її інтенсивності. Крім того, в сьогоденних умовах рівень флективності в цілому по підприємствах визначається фактично рівнем ефективності який був сформований в галуззі рослинництва. Однак, в цьому процесі значне місце належить також суб'єктивному чиннику.

Список літератури:

1. Ступень М. Економічні аспекти раціонального землекористування сільськогосподарського призначення / М. Ступень, О. Скорупська // Вісник Львівського національного аграрного університету : економіка АПК. – 2014. – № 21(1). – С.389-394.
2. Екологічні проблеми землеробства / І. Д. Примака, Ю. П. Манько, Н. М. Рідей та ін.; За ред. І. Д. Примака — К. : Центр учбової літератури, 2010. — 456 с.
3. Управління землекористуванням : підручник / В.В. Горлачук, О.М. Гаркуша, В.Г. В'юн та ін. : За ред. В.В. Горлачука. — Миколаїв : Іліон, 2006. — 376 с.
4. Шпичак О.М. Сільське господарство України на початку та в кінці XXI ст. / Шпичак О.М. — К. : ІАЕ, 2000. — 74 с.

5. Котикова О.І. Стійкий розвиток як концептуальна основа сільськогосподарського землекористування в Україні : монографія / О.І. Котикова. — Миколаїв : Видавець Ганна Гінкул, 2009. — 269 с.
6. Кузьменко О.Б. Оцінка ефективності використання природно-ресурсного потенціалу аграрних підприємств / О.Б. Кузьменко // Вісник аграрної науки Причорномор'я. - Миколаїв, 2012. -Вип. 3 (67).- С.38-47.

Vladimir Pechko

Candidate

Kharkiv National Agrarian University

THE EFFECTIVENESS OF USAGE OF AGRICULTURAL LAND BY ENTERPRISES OF KHARKIV REGION

Summary.

The article deals with the problems of efficient use of land by farms of the Kharkiv Region when producing sunflower and wheat. The approaches and principles for the interpretation of the concept of "efficiency" are briefly overviewed. The economic efficiency of land use as a result of accession capital to the land in various forms for profit when the law of diminishing returns is valid, and under action of other limiting factors of the environment, is properly interpreted.

In the analysis of the profitability of production of selected crops, they conclude that the level of efficiency of the production is mainly determined by the size of yield and total cost of one-quintal products. Maximum profit can be achieved at minimum cost and maximum productivity. This group of farms has a profit at the level of UAH 8,000 per hectare. Therefore, the main factor in the success of wheat producers is the opportunity to obtain high level of the productivity (66 kg/ha) with the actual average cost per hectare of cultivated area (5,071 UAH/ha). Analysis of sunflower seed showed that the level of its profitability is higher than that of wheat. The average profit margin amounted to 3,001 UAH/ha. There were 44 companies producing sunflower that received the profit of 9,000 UAH/ha, and more.

The analysis of multiple regression equations for wheat and sunflower, where the dependent value was taken as profit margin on one hectare of cultivated area, as well as the factors: the yield, quintal/ha; cost of one hectare of cultivated area, UAH/ha; price of one quintal, UAH; total cost of one quintal, USD; and sown area, ha; made it possible to determine that compared to wheat, the receiving income on sunflower is more affected by the level of productivity and the cost of one hectare of cultivated area. In turn, an increase in the total cost of one quintal and selling price affects it less. The acreage factor was almost unchanged.

УДК 338.43:331.2-058.232.6

Чорнобай М.М., к.е.н., доцент

Чорнобай Л.М., к.е.н., доцент

Подільський державний аграрно-технічний університет

СУЧАСНИЙ СТАН ДОХОДІВ, ВИТРАТ ТА МАТЕРІАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

Анотація. Рівень доходів сільського населення безпосередньо впливає на сукупний платоспроможний попит на товари і послуги та в цілому на його матеріальний добробут. Зростання споживання є значним стимулятором розвитку виробництва товарів і послуг. В сучасних умовах відбувається скорочення реальних доходів сільського населення, що негативно впливає на їх можливості забезпечити себе продуктами харчування в необхідних обсягах. Особливо загострюється в сучасних умовах проблема бідності на селі.

Ключові слова: матеріальний добробут, безробіття, бідність, інфляція, реальні доходи.

Постановка проблеми. Реальні доходи населення прямо впливають на формування сукупного платоспроможного його попиту на товари та послуги і відповідно – на матеріальний добробут. Зростання споживання стимулює розвиток матеріального виробництва та сфери послуг. В сучасних умовах кризові явища загострили вже традиційні для українського села проблеми: безробіття, бідність, незадовільний стан соціальної інфраструктура, депопуляція. В умовах економічної кризи, високих темпів інфляції, відбувається скорочення реальних доходів населення, його матеріального добробуту та рівня життя в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням матеріального добробуту, рівня життя сільського населення присвячені наукові праці В. Андрійчука, О. Бугуцького, О. Біттера, Д. Богині, Ю. Губені, Г. Купалової, В. Месель-Веселяка, М. Орлатого, І. Прокопи, П. Саблука, Л. Шепотько, В. Юрчишина, Т. Яворської, К. Якуби та ін. Вони присвятили свої дослідження матеріальним та соціальним складовим рівня життя селян, проте в сучасних умовах глибокої економічної кризи та недосконалості національних соціальних стандартів важливо оцінити реальний стан матеріального добробуту та визначити шляхи його підвищення.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є оцінка сучасного стану та визначення основних шляхів зростання матеріального добробуту сільського населення.

Виклад основного матеріалу. Питання добробуту та критеріїв його оцінки, пошуку шляхів та способів його формування і під-

вищення займають значне місце в історії економічної думки. Багато економістів розглядали матеріальний добробут як предмет економічної науки. А. Маршалл писав, що політична економія «вивчає ту сферу індивідуальних і суспільних дій, яка найтіснішим чином пов'язана із створенням та використанням матеріальних основ добробуту» [4, с. 9].

Матеріальний добробут характеризує забезпеченість населення необхідними для життя матеріальними благами, насамперед продуктами харчування, промисловими товарами, послугами, та умовами, що задовольняють певну потребу людини і відповідають її інтересам [5, с. 4].

В Україні розміщено 14455,5 тис. домогосподарств, з них 66,8% у міських поселеннях і 33,2% у сільській місцевості. Традиційно найвищою є частка сільських домогосподарств в західних областях: Закарпатській (59,3%), Чернівецькій (56,1%), Івано-Франківській (55,0%), Тернопільській (54,7%). Натомість в промислово розвинутих регіонах частка сільських домогосподарств є низькою: у Донецькій – 12,3%, у Дніпропетровській – 15,9%, у Харківській – 19,6%, у Запорізькій – 23,1%.

Середній розмір домогосподарства в 2014 році склав 2,58 осіб, у тому числі у міських поселеннях – 2,53, у сільській місцевості – 2,69. Більшість (54,8%) сільських домогосподарств складається з однієї та двох осіб, що відображує загальну тенденцію в цілому по країні. Частка домогосподарств без дітей дорівнює 66,1%. Зазначене свідчить про погіршення демографічної ситуації, особливо в

сільській місцевості. Причиною цих негативних процесів є звуження сфери прикладання праці на селі та погіршення комфортності життєвого середовища. За останні п'ять років рівень зайнятості в сільській місцевості зменшився з 62,7% до 55,9%, натомість рівень безробіття зріс з 7,2% до 9,5%.

У 2014 році з 3592,1 тис. працюючих селян 54,9% працювали поза межами місця реєстрації проживання. Частка зайнятих селян у сільському господарстві в динаміці зменшується і в 2014 році вона дорівнювала 15,9%. З огляду на тенденції розвитку сільського господарства (розвиток агрохолдингів, вузька спеціалізація, впровадження нових технологій) можна сказати, що в перспективі у сільській місцевості сільськогосподарська галузь не вирішить проблеми зайнятості. Коефіцієнт економічного навантаження на працюючого члена сільського домогосподарства за досліджуваний період зменшився з 2,8 осіб в 2010 році до 2,63 осіб в 2014 році, що пов'язане з переміщенням безробітних у пошуку роботи в міста та за кордон.

Ситуація погіршується також під впливом економічної кризи, високих темпів інфляції, незадовільного стану сільської соціальної інфраструктури, військової агресії. Це призводить до погіршення матеріального добробуту сільського населення та рівня його життя в цілому.

Сільськогосподарська праця залишається однією з найменш оплачуваних порівняно з іншими галузями економіки. Середньоміся-

чна номінальна заробітна плата штатного працівника в сільському господарстві у 2014 році дорівнювала 2556 грн. на місяць, що складає 64,1% заробітної плати від промисловості і 73,4% від заробітної плати в середньому по галузях економіки. Це призводить до відтоку кадрів з галузі і погіршення матеріального добробуту селян.

Серед показників, які визначають рівень матеріального добробуту населення, в тому числі сільського, можна виділити сукупні ресурси домогосподарства. Під "сукупними ресурсами" розуміють суму грошових і натуральних (у вартісній оцінці) надходжень, одержаних членами домогосподарств [1, с. 10].

Дослідження показали, що протягом досліджуваного періоду номінальні грошові доходи сільського населення України зросли на 45,3% (з 2607,35 грн. у середньому на місяць в розрахунку на одну особу в 2010 році до 3788,5 грн. у 2014 році). Номінальні сукупні ресурси за останні п'ять років зросли на 40,8% (з 3164,6 грн. у середньому на місяць в розрахунку на одну особу в 2010 році до 4454,96 грн. у 2014 році).

Більш об'єктивно рівень грошових доходів та сукупних ресурсів сільського населення характеризує їх переведення в реальне обчислення за допомогою корегування номінальних показників на індекс цін (дефляція). Загальний індекс цін на споживчі товари та послуги України за 2014 рік склав 124,9% (рис. 1).

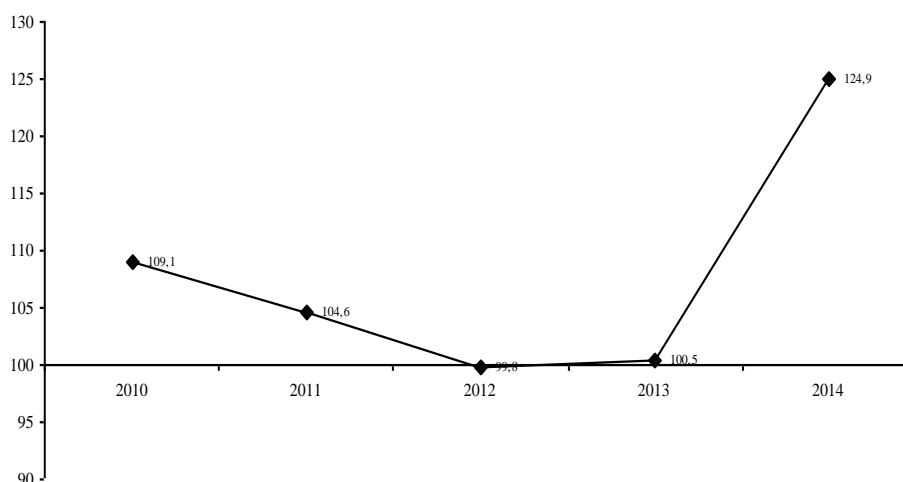

Рис. 1. Динаміка індексу споживчих цін (у відсотках до грудня попереднього року)

Впродовж 2014 року зросли ціни на продукти харчування та безалкогольні напої – на 24,8%, на алкогольні напої та тютюнові вироби – на 25,9%, на одяг і взуття – на 14,5%, на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива – на 34,3%, на предмети домашнього вжитку, побутову техніку та поточне утримання житла – на 27,9%, на охорону здоров'я – на 30,0%, на транспорт – на 41,6%, на зв'язок – на 2,4%, на відпочи-

нок і культуру – на 24,8%, на освіту – на 4,7%, на вартість харчування у ресторані та проживання у готелі – на 14,0%, на різні товари та послуги – на 24,5%.

Різке зростання споживчих цін у 2014 році негативно вплинуло на доходи селян, зменшивши їх обсяг в реальному обчисленні. Динаміку реальних грошових доходів та сукупних ресурсів сільських домогосподарств України представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Реальні грошові доходи та сукупні ресурси сільського населення України та їх структура (у середньому за місяць в розрахунку на одну особу), грн.

Галузі	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	
					грн.	%
<i>Грошові доходи</i>	881,9	1271,4	1496,2	1584,6	1397,8	85,0
<i>у тому числі:</i>						
- оплата праці	342,3	521,7	655,9	686,2	566,4	34,4
- доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	50,7	59,2	54,7	57,3	83,4	5,1
- доходи від продажу сільськогосподарської продукції	116,2	155,7	156,6	167,6	151,5	9,2
- доходи від власності	16,2	28,9	36,1	41,2	37,2	2,3
- пенсії	264,7	367,8	438,7	472,1	402,8	24,5
- допомоги, пільги, субсидії та компенсаційні виплати, надані готівкою	36,9	49,9	62,8	75,5	59,2	3,6
- грошова допомога від родичів та інших осіб	39,4	59,4	60,7	57,1	63,9	3,9
<i>Негрошові доходи</i>	162,2	223,5	205,5	234,6	213,5	13,1
<i>у тому числі:</i>						
- вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель	137,6	188,5	168,5	195,8	181,5	11,1
- пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива	4,7	7,1	7,1	6,7	5,6	0,4
- грошова оцінка допомоги від родичів та інших осіб продовольчими товарами	17,5	25,1	25,6	27,8	23,8	1,4
Всього загальних доходів	1044,1	1494,9	1701,7	1819,2	1611,3	98,1
- використання заощаджень, позики, повернені домогосподарству борги	26,3	42,6	47,6	48,4	31,7	1,9
Всього сукупних ресурсів	1070,3	1537,5	1749,3	1869,2	1643,7	100

Джерело: розраховано на основі [3-6]

Зростання реальних грошових доходів сільського населення відбувалось до 2013 року і досягло 1584,6 грн. у середньому на місяць в розрахунку на одну особу, що на

79,7% більше рівня 2010 року. Проте, внаслідок перевищення темпів зростання інфляції над темпами зростання номінальних доходів за один рік реальні грошові доходи

селян зменшились на 11,8% до 1397,8 грн., що нижче рівня 2012 року.

За останні чотири роки розмір реальних сукупних ресурсів у середньому на місяць в розрахунку на одну особу зріс на 74,6% до 1869,2 грн., проте протягом 2014 року зменшився на 12,1% до 1643,7 грн.

Аналіз структури грошових доходів і сукупних ресурсів сільського населення України показує, що у грошовому вигляді селяни отримують 85,0% своїх сукупних доходів. Позитивним є зростання вказаного показника протягом досліджуваного періоду.

Найбільшу частку в структурі сукупних ресурсів сільських домогосподарств займають оплата праці (34,4%), пенсії (24,5%), вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель (11,1%), доходи від продажу сільськогосподарської продукції (9,2%). Позитивним є зростання частки доходів селян від підприємницької діяльності та самозайнятості з 4,8% у 2010 році до 5,1% у 2014 році.

Протягом 2010-2013 років рівень середньомісячної реальної заробітної плати в Україні зріс на 58,3%, але в 2014 році знизився на 14,2% (табл. 2).

Середньомісячна реальна пенсія за відповідний період зросла на 43,8%, проте протягом 2014 року зменшилась на 16,6%.

У звітному році реальна середньомісячна заробітна плата була в 2,3 рази вищою прожиткового мінімуму для працездатних осіб та мінімальної заробітної плати, але на 3,7% була нижче межі бідності за стандартами ООН для країн Східної Європи.

Гірший стан спостерігається з розміром реальної пенсії, яка в 2014 році була на 33,4% вищою прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, але при цьому її розмір був в 2,3 рази нижчим межі бідності за стандартами ООН для країн Східної Європи. Крім того, слід вказати, що у звітному році розмір реальної пенсії наблизився до порогу бідності у світі, який в гривневому еквіваленті складає 1157,4 грн.

Таблиця 2

Середньомісячна реальна заробітна плата та пенсія в Україні, грн.

Галузі	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	Відношення 2014 р. до, %:	
					2010 р.	2013 р.
<i>Середньомісячна реальна заробітна плата</i>	2052,2	3032,1	3248,8	2786,2	135,8	85,8
<i>Середньомісячна реальна пенсія</i>	1055,8	1473,6	1518,5	1266,2	119,9	83,4
Соціальні стандарти (в розрахунку на одну особу на місяць, грн.)						
Прожитковий мінімум	875	1095	1176	1176	134,4	100,0
- для працездатних осіб	922	1134,0	1218	1218	132,1	100,0
- для осіб, які втратили працездатність	734	884	949	949	129,3	100,0
Мінімальна заробітна плата	922,0	1134,0	1218	1218,0	132,1	100,0
Межа бідності за стандартами ООН для країн Східної Європи	1194,0	1198,5	1198,5	2893,5	X	X
Поріг бідності у світі	477,6	479,4	479,4	1157,4	X	X
Поріг злиднів у світі	298,5	299,6	299,6	723,4	X	X

Джерело: розраховано на основі [2, 3]

Проведені дослідження свідчать про недосконалість вітчизняних соціальних стандартів, що негативно впливає на розмір оплати праці та соціальних виплат. Низький рівень оплати праці та соціальних виплат

веде до зменшення платоспроможного попиту сільського населення на товари та послуги і в цілому до зменшення сукупного попиту, який вважається одним з основних стимуляторів економічної активності у сфе-

рах матеріального виробництва і обслуговування.

За період з 2010 р. до 2013 р. розмір реальних сукупних витрат в середньому на місяць в розрахунку на одну особу в сільській місцевості зріс з 935,4 грн. до 1549,7 грн.

або на 65,7% (табл. 3). Проте через загострення кризових явищ в 2014 році їх розмір зменшився порівняно з 2013 роком на 10,5%. При цьому споживчі сукупні витрати зменшились на 9,7%, неспоживчі – на 17%.

Таблиця 3

Реальні сукупні витрати сільського населення України та їх структура

(у середньому за місяць в розрахунку на одну особу)

Галузі	2010 р.		2012 р.		2013 р.		2014 р.	
	грн.	%	грн.	%	грн.	%	грн.	%
Всього сукупних витрат	935,4	100	1475,8	100	1549,7	100	1387,1	100
<i>Споживчі сукупні витрати</i>	<i>817,7</i>	<i>87,4</i>	<i>1298,4</i>	<i>88,0</i>	<i>1364,0</i>	<i>88,0</i>	<i>1233,0</i>	<i>88,9</i>
<i>в тому числі:</i>								
- продовольчі товари	552,0	59,0	843,1	57,1	880,4	56,8	807,5	58,2
- непродовольчі товари	193,8	20,7	324,5	22,0	354,8	22,9	310,4	22,4
- послуги	71,9	7,7	130,8	8,9	128,8	8,3	115,1	8,3
<i>Неспоживчі сукупні витрати</i>	<i>117,7</i>	<i>12,6</i>	<i>177,4</i>	<i>12,0</i>	<i>185,7</i>	<i>12,0</i>	<i>154,1</i>	<i>11,1</i>
<i>в тому числі:</i>								
- допомога родичам	53,2	5,7	82,8	5,6	86,5	5,6	76,1	5,5
- купівля акцій, нерухомості, будівництво, капремонт, вклади до банків	49,6	5,3	67,2	4,6	72,9	4,7	58,5	4,2
- інші витрати	14,9	1,6	27,4	1,8	26,3	1,7	19,5	1,4

Джерело: розраховано на основі [2, 3]

Важливим критерієм бідності населення є питома вага витрат на харчування. В шістдесятих роках минулого століття американці встановили, що в найбідніших сім'ях вона становить третину і більше. Японці вважають, що частка витрат на харчування на рівні 20% є ознакою високого рівня життя, 25% – середнього, 30% – більш-менш спокійного існування, 35% і більше є ознакою існування, яке ледве дозволяє підтримувати душу в тілі [1, с. 48].

Дослідження показали, що за останні п'ять років в сільській місцевості України частка реальних сукупних витрат на харчування суттєво не змінювалась і в 2014 році склала 58,2%, що свідчить про низький рівень життя селян. Зниження реальних доходів селян негативно впливає на їх можливість забезпечити себе продуктами харчування в необхідних обсягах. Оптимальним вважа-

ється такий стан, коли фактичне споживання продуктів харчування протягом року відповідає раціональній нормі¹, а співвідношення між фактичним споживанням і раціональною нормою (індикатор достатності споживання) дорівнює одиниці.

Протягом останніх п'яти років спостерігається зменшення споживання більшості основних видів продуктів харчування: риби і рибопродуктів (-5,9%), олії (-5,6%), картоплі (-11,0%), овочів та баштанних (-5,1%), хлібних продуктів (-3,6%). При цьому фактичне споживання більшості продуктів харчування в звітному році є значно меншим раціональної норми споживання (табл. 4).

¹ МОЗ України пропонує застосовувати визначення "Орієнтовний набір основної продовольчої сировини і харчових продуктів забезпечення у середньому на душу населення України на 2005-2015 роки" без зміни кількісних показників таких наборів.

Таблиця 4

Споживання основних продуктів харчування у сільській місцевості України

(на одну особу за рік; кг)

Продукти харчування	Раціональна норма за розрахунками МОЗ України	Роки					2014 р.	
		2010	2011	2012	2013	2014	в % до 2010 р.	Індикатор достатності споживання
М'ясо та м'ясопродукти (у перерахунку на м'ясо)	80,0	50,4	51,6	52,8	51,6	51,6	102,4	0,65
Молоко та молочні продукти (у перерахунку на молоко)	380,0	235,2	223,2	232,8	235,2	243,6	103,6	0,64
Яйця, шт.	290	216,0	228,0	216,0	228,0	216,0	100,0	0,74
Риба і рибопродукти	20,0	20,4	19,2	20,4	20,4	19,2	94,1	0,96
Цукор	38,0	39,6	40,8	40,8	39,6	39,6	100,0	1,04
Олія	13,0	21,6	21,6	21,6	21,6	20,4	94,4	1,57
Картопля	124,0	120,0	117,6	118,8	108,0	106,8	89,0	0,86
Овочі та баштанні продовольчі культури	161,0	117,6	121,2	126,0	116,4	111,6	94,9	0,69
Плоди, ягоди та виноград (без переробки на вино)	90,0	27,6	28,8	31,2	33,6	31,2	113,0	0,35
Хлібні продукти (хліб, макаронні вироби у перерахунку на борошно; борошно, крупи, бобові)	101,0	132,0	128,4	128,4	126,0	127,2	96,4	1,26

Джерело: розраховано на основі [2, 3, 7]

У звітному році індикатор достатності харчування по більшості продуктів харчування був менший одиниці, що свідчить про неповноцінне харчування сільського населення. Найнижчим вказаний показник був по молоку і молочних продуктах (0,64), м'ясу і м'ясопродуктах (0,65), овочах і баштанних культурах (0,69), яйцях (0,74), картоплі (0,86). Споживання плодів, ягід та винограду було майже втричі нижчим раціональної норми (0,35). В сільській місцевості країни недостатнє споживання основних видів продуктів харчування компенсується понаднормовим споживанням хліба і хлібопродуктів, олії, цукру, що є свідченням незбалансованості харчування населення, яке намагається забезпечити власні енергетичні потреби за рахунок більш доступних продуктів.

Проведені дослідження свідчать про низький рівень матеріального добробуту сільського населення. Селяни не здатні забезпе-

чити собі навіть харчування в межах раціональної норми. Особливу увагу слід звернути на розміри соціальних стандартів в Україні, які є заниженими і не відповідають світовим. Встановлення величини прожиткового мінімуму в нашій країні на думку багатьох експертів не є результатом об'єктивних розрахунків, а результатом певного політичного компромісу. Внаслідок цього він встановлюється не на основі середнього фактичного споживання (як в розвинутих країнах), а нав'язується населенню без наукового обґрунтування розміру.

Висновки. Встановлено, що за досліджуваній період реальні доходи сільського населення зменшилися, що привело до зниження його матеріального добробуту. Вказані негативні тенденції підривають демографічну основу розвитку сільських територій, а зниження матеріального добробуту взагалі ставить під сумнів перспективи функціонування сільських поселень.

Серед основних напрямів поліпшення рівня життя сільського населення має бути: встановлення науково обґрунтованих соціальних стандартів, які б відповідали реальному споживанню населення, підтримка на державному та регіональному рівнях розвитку особистих селянських господарств, як одного з основних виробників сільськогосподарської продукції; стимулювання розви-

тку в сільській місцевості розвитку несільськогосподарських видів діяльності та самозайнятості населення (переробка аграрної продукції, надання туристичних послуг тощо); організація на селі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (заготівельно-збутових, постачальницьких, обслуговуючих, багатофункціональних тощо).

Список літератури:

1. Біттер О.А. Рівень життя сільського населення: проблеми і перспективи: Монографія. – Львів: Українські технології, 2005. – 288 с.
2. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2010 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України): Статистичний збірник. Частина 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/17/Arch_vrd_zb.htm.
3. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2014 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України): Статистичний збірник. Частина 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/17/Arch_vrd_zb.htm.
4. Маршалл А. Принципы экономической науки. Т.1 / А. Маршалл. - М.: Прогресс, 1993. – 560 с.
5. Матеріальний добробут сільських жителів / За ред. П.Т. Саблука, М.К. Орлатого. – К.: Інститут аграрної економіки УААН, 2002. – 369 с.
6. Статистичний щорічник України за 2010 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_zor_zb.htm.
7. Статистичний щорічник України за 2014 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_zor_zb.htm.

M. Chornobay, Ph.D, Associate Professor, State Agrarian and Engineering University in Podilya

L. Chornobay, Ph.D, Associate Professor, State Agrarian and Engineering University in Podilya

The CURRENT STATE REVENUES, EXPENSES AND MATERIAL WELFARE OF THE RURAL POPULATION

Summary.

The income level of the rural population directly affects the aggregate effective demand for goods and services and in general to his material well-being. Inadequate domestic social standards have a negative impact on wages and social benefits. Low salaries and social benefits leads to a decrease in the effective demand of the rural population for goods and services and in general to a reduction in aggregate demand, which is considered one of the main promoters of economic activity in the areas of production of goods and services. In rural areas of the country lack of access to basic kinds of food offset by excess consumption of bread and bread products, oil, sugar, which is evidence of imbalance nutrition, which is trying to secure its own energy needs at the expense of more affordable products.

Setting the minimum subsistence level in the country according to many experts is not the result of objective calculations, and the result of some political compromise. Consequently, it is not established on the basis of the average actual consumption (as in developed countries), and imposed without scientific justification population size.

There is a reduction in real incomes of the rural population in modern conditions, which adversely affects their ability to provide themselves food in the required quantities. A particularly acute problem of poverty in rural areas in modern conditions. These negative trends are undermining the basis of the demographic development of rural areas and the reduction of material wealth at all casts doubt on the prospects for the functioning of the rural settlements.

The main directions of improvement of rural livelihoods should be to establish scientifically based social standards that meet real consumption of support at the national and regional levels of private farms as one of the main producers of agricultural products; stimulate the development of rural non-farm activities and self-employment (processing of agricultural products, the provision of tourism services, etc.); organization of rural agricultural service cooperatives (procurement and marketing, supply, service, mixed, etc.).

Keywords: *material welfare, unemployment, poverty, inflation, real incomes.*

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ЩОДО ОПТИМІЗАЦІЇ СТРУКТУРИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Анотація. У статті розглянуто основні шляхи оптимізації структури землекористування, а також проаналізовано вплив збалансованого природокористування на розвиток екосистем для збереження високопродуктивних і екологічно-стійких агроландшафтів.

Ключові слова. оптимізація, екологізація, збалансоване землекористування, екосистеми, екомережа.

Постановка проблеми. На рубежі століть в Україні відбулася зміна концептуальних підходів до розвитку заповідної справи у контексті новітньої Міжнародної стратегії сталого чи збалансованого розвитку та всеєвропейської стратегії збереження ландшафтного і біотичного різноманіття.

Серед зарубіжних та вітчизняних вчених, що займаються проблемами природоохоронного ландшафтознавства, вже сформувався думка про безперспективність поелементного збереження компонентів ландшафтів, оскільки кожен з них не може існувати поза будь-яким іншим компонентом земної природи та їхньою структурно-функціональною цілісністю – ландшафтом.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питання ландшафтного планування та необхідності його проведення при створенні регіональної екомережі розглядалося у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників. Однією з перших у цьому напрямку була колективна праця „Геоэкологические подходы к проектированию природно-технических систем” (1985). Ландшафтне планування стосовно формування і розвитку регіональних природоохоронних систем розглядалося у багатьох працях Л.П. Царика [6], підсумки яких знайшли своє вираження у його докторській дисертації. Зокрема вдосконалення функціональної і територіальної структур заповідної мережі Поділля, формування єдиної системи охоронних об’єктів на прикладі приміської зони Вінниці розглянуті у науковій публікації Г.І. Денисика, О.М. Мудрак, О.І. Бачинської [1], удосконалення функціональної структури територій та об’єктів ПЗФ Львівської області – у колективній публікації І.П. Ковальчука,

Є.А. Іванова, І.Б. Свідерко [2], проблеми розвитку природно-заповідного фонду як чинника збереження біорізноманіття у праці В.П. Коржика [3] та багатьох інших.

Серед праць російських авторів необхідно відзначити праці В.С. Преображенського, І.П. Герасимова, А.Г. Ісаченка, Д.Л. Арманда. Серед останніх праць у цій царині слід відзначити докладні монографії, створені науковцями Сибірського відділення Російської академії наук, під керівництвом О.М. Антипова. Також серед закордонних праць варто назвати роботи німецьких фахівців з ландшафтного планування, зокрема Х. фон Хаарен (Haaren) [8], В. Венде (Wende) [9] та інших.

Формулювання цілей статті. Оскільки створення більшості природоохоронних територій в Україні не упереджується відповідним ландшафтним територіальним плануванням, обґрунтуванням меж і виділенням функціональних зон, деякі території природно-заповідного фонду не охоплюють ділянок, що є ключовими з точки зору збереженості окремих видів, популяцій, типів ландшафтів для конкретних територій.

Дослідження ландшафтно-структури об’єктів природно-заповідної мережі є надзвичайно важливим, оскільки відіграє провідну роль у обґрунтуванні їхньої функціонально-зональної структури.

Виклад основного матеріалу. Врахування ландшафтно-структури заповідних об’єктів дозволить оптимізувати ландшафтно-функціональне зонування його території, що сприятиме збереженню в єдиному комплексі ландшафтного та біотичного різноманіття, чого не вдається досягти на існуючих об’єктах природно-заповідного фонду,

адже на обмежених невеликих площах не відбувається задовільного відтворення природних угруповань. Вивчення особливостей ландшафтної структури ключової ділянки, яке передує різним, у т. ч. ландшафтно-природоохоронним дослідженням, відіграють важливу роль у ландшафтному плануванні і науковому обґрунтуванні формування, забезпечення функціонування та оптимізації екологічних мереж при новій стратегії охорони ландшафтного та біологічного різноманіття, яка відповідає концепції збалансованого розвитку.

Головними особливостями цієї стратегії є перехід від ізольовано-локального до системно-регіонального природоохоронного підходу, а також перехід від переважно резерватного його способу до поєданого і збалансованого вирішення природоохоронних і господарських задач. Цього неможливо досягти без ландшафтного планування, здійсненого на базі ландшафтної характеристики території, яка розкриває її морфологічну структуру, взаємозв'язок і напрямок сучасного розвитку природних комплексів, що її складають.

Україна долучилась до європейських природоохоронних домовленостей прийняттям Загальнодержавної програми формування національної екомережі на період 2000-2015 років. Реалізація другого етапу державної програми сьогодні орієнтована на оптимізацію наявної заповідної мережі та розробку схем формування перспективних екомережі на регіональному рівні.

Аналіз мережі ПЗФ наприкінці 90 років минулого століття показав, що близько 75 % кількісного складу територій та об'єктів ПЗФ Тернопільської області площею до 50 га носить острівний локалізований характер і не можуть забезпечити повного збереження генетичного і ландшафтного різноманіття. Із-за надмірної розораності земель (розораність області – 61,8 %, розораність с/г угідь – 80 %, розораність ПЗФ – понад 42 %), недостатньо забезпечуються умови територіальної єдності ділянок із природними ландшафтами, що ускладнює, а інколи й унеможливує просторові процеси біологічного обміну на ценотичному та генетичному рівнях, притаманні живій природі.

Сучасний етап розвитку заповідної справи, який розпочався з прийняттям загальнодержавної програми формування національної екомережі, характеризується істотними структурними змінами функціональної і територіальної структур.

Незважаючи на високу частку природо-заповідних територій у структурі земельного фонду Тернопільщини, яка значно перевищує пересічноукраїнський показник, природно-заповідний фонд області необхідно реформувати. Насамперед доцільно розширити функціональну структуру ПЗФ за рахунок: створення запроєктованих природних національних та регіональних ландшафтних парків; формування базових заказників у кожному ландшафтному районі для розширення соціально-екологічної спрямованості заповідної мережі, повноцінного збереження ландшафтного різноманіття. Малоефективними, з точки зору встановлення ефективного природоохоронного режиму, є такі категорії заповідання, як загальнозоологічні заказники, частина загальнозоологічних заказників може бути реорганізована у лісові, ландшафтні чи ботанічні заказники для ефективного збереження природного ландшафту.

Запропоновані підходи щодо реформування мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду області шляхом створення базових заповідних територій орієнтовані на повноцінне збереження ландшафтного і біотичного різноманіття в межах усіх ландшафтних районів області, реформування малоефективних форм заповідання за для зменшення частки поселенських ландшафтів, присадибних сільськогосподарських угідь у структурі заповідної мережі, формування цілісної природоохоронної системи, здатної підтримувати екологічну рівновагу, балансувати екологічні, економічні та соціальні цілі розвитку регіону.

Аналіз структури земель за видами землекористування дає можливість проаналізувати ступінь збалансованості екосистем, з'ясувати стан природних компонентів та величину їх антропогенної модифікованості, характер протікання процесів волого-, енерго- речовинообігів та величину їх антропогенних змін, виявити ступінь екобезпечності ведення виробничої діяльності. Це важлива

еколого-господарська проблема, яка є актуальною на сучасному етапі. Водночас, екологізація землекористування виступає надійним важелем покращання екологічної ситуації. Оптимізація землекористування, врешті речт, сприятиме поєднаному розвитку в межах певних територій різних видів використання земель, які стабілізуватимуть екологічну ситуацію. На думку О.Г. Топчієва збалансоване землекористування передбачає [5]:

- оптимізацію загальної структури земельних угідь шляхом зменшення розораності та зростання залуженості та залісненості угідь,

- формування високопродуктивних і екологічно стійких агроландшафтів шляхом впровадження ефективних ґрунтозахисних технологій,

- перехід до середньо- і дрібноконтурної організації території на ландшафтній основі,

- збільшення частки природоохоронних земель до світового стандарту (10%),

- зменшення забрудненості і покращання екологічного стану земельних угідь,

- перехід до інтегрованого управління землекористуванням.

Оптимізації природозаповідання сприятиме формування регіональної екомережі, основу якої складуть території та об'єкти ПЗФ та інші природоохоронні території (водоохоронні зони річок, протиерозійні лісові насадження, зелені зони міст і містечок тощо)

Список літератури:

1. Денисик Г.І. Формування єдиної системи охоронних об'єктів України (на прикладі приміської зони Вінниці) / Г.І.Денисик, О.В.Мудрак, О.І.Бабчинська // Екологічний вісник. – К.: ВЕЛ, 2006. – № 4. – С. 21-24.
2. Ковальчук І.П. Природно-заповідний фонд Львівської області: сучасний стан, зміни, оптимізація / І.П. Ковальчук, Є.А. Іванов, І.Б. Свідерко // Наукові записки Вінницького ДПУ ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Географія. –Вінниця: Тезис, 2004. – Вип.8. – С. 5-15.
3. Коржик В.П. Розвиток природно-заповідного фонду як чинник збереження ландшафтного та біологічного різноманіття / В.П. Коржик // “Роль природно-заповідних територій Західного Поділля та Юри Ойцовської у збереженні біологічного та ландшафтного різноманіття”. [Збірник наукових праць]. – Гримаїлів-Тернопіль: Лілея, 2003. – С. 195-202.
4. Проблеми сталого розвитку України / за наук. ред. В.В. Волошина. – К., БНТ, 2001. – 423 с.
5. Топчієв О.Г. Парадигма сталого розвитку в географії: географічні засади сталого розвитку / О.Г. Топчієв // Україна: географічні проблеми сталого розвитку. К.: Обрії 2004 – С. 51-61.
6. Царик Л.П. Географічні засади формування і розвитку регіональних природоохоронних систем: концептуальні підходи, практична реалізація. Монографія / Л.П. Царик – Тернопіль: „Підручники і посібники”, 2009. - 320 с.
7. Царик Л.П. Заповідне і рекреаційне природокористування як новий науковий напрям/ Л.П.Царик// Рекреаційне і заповідне природокористування. Збірник наукових праць. – Тернопіль: СМП "Тайп", 2012. – С. 19-29.
8. Haaren C. v. Perspektiven der Landschaftsplanung. In : Haaren, C. v. (Hrsg.) : Landschaftsplanung. – Stuttgart : Ulmer Verlag, 2004. – S. 465-472.
9. Wende W. Sicherung der Qualität von Umweltverträglichkeitsstudien durch die Landschaftsrahmenplanung. In Naturschutz und Landschaftsplanung – Moderne Technologien, Methoden und Verfahrensweisen. Hrsg. : Gruehn D., Herberg A., Roesrath C. – Berlin : Mensh Buch Verlag, 2000. – S. 289-298.

Висновки. З метою повноцінного збереження природних комплексів і створення належних умов для відновлення їх біологічних компонентів було б доречним заказники площею понад 500 га (перспективні ключові території) перевести у категорію ландшафтних з метою збереження всього природного комплексу, а не тільки його окремих компонентів. У тих районах, де відсутні яскраво виражені природні ядра, виникає необхідність створення нових заповідних об'єктів. Важливим заходом щодо оптимізації заповідних територій вважаємо подальшу реалізацію у практику заповідної справи мережевого підходу.

Окремі природоохоронні території можуть об'єднуватися в мережу спільними завданнями, загальним управлінням або біофізичними зв'язками. Мережі можуть служити для підвищення біогеографічного представництва середовищ існування та території поширення. Вони можуть також створюватися для збереження ключових взаємозв'язків, підтримки генетичного різноманіття та використання в ролі буфера антропогенізованих територій. Природоохоронна цінність мережі, як правило, є вищою від кожної окремої екологічно ізольованої ПТ. Об'єднання ПТ в мережі сприяє також розширенню потенціалу окремих ділянок, знімає конфліктні протиріччя, пом'якшує соціально-економічні обмеження, полегшує дотримання природоохоронного режиму тощо.

Summary. *The study of landscape structure of the objects of natural reserve areas is essential since playing a leading role in substantiating their functionally-zonal structure. Consideration of landscape structure of reserved objects will optimize the landscape and functional zoning of its territory, which will help to promote conservation of landscape and biotic diversity in a single complex, which cannot be achieved at the existing facilities of natural reserve fund because there is poor reproduction of natural communities at the limited small areas.*

Analysis of the structure of land by type of land use makes it possible to analyze the degree of balance of ecosystems, find out the status of natural ingredients and value of human modifiability, nature of the processes of moisture, energy, material circulation and the value of anthropogenic changes, identify the degree of eco safety of doing productive activities. Greening of the land acts as a reliable lever to improve the environmental situation. Optimization of the land use will promote the linked development within certain territories of different types of land use that stabilize the environmental situation. The formation of regional ecological network will contribute the optimization of natural conservation, which is based on territory and objects of natural conservation fund and other protected areas.

In order to fully preserve natural systems and create proper conditions for the restoration of their biological components would be appropriate to transfer reserves of over 500 hectares area into the category of landscape for the purpose to preserve the whole natural complex, and not only its individual components. It is considered that further implementation of protected areas network approach is an important measure to optimize the protected areas.

Some protected areas may be combined in a network of common objectives, common management or biophysical connections.

Key words. *Optimization, greening, balanced land use, ecosystems, eco network.*

УДК 005.73:[005.342: 005.591.3]

Гоголя Л.В.,
аспірантка
Національний університет біоресурсів і
природокористування України, м. Київ

УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЮ КУЛЬТУРОЮ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. В статті обґрунтовано особливості управління організаційною культурою інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств. Розроблено модель управління організаційною культурою в контексті концепції інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств. Наведено авторську інтерпретацію системи управління організаційною культурою сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: організаційна культура, сільськогосподарські підприємства, концепція інноваційного розвитку, результативність системи управління.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки орієнтація на задоволення потреб споживачів має бути місією кожного суб'єкта господарювання. Проте, як зазначає соціолог та економіст Р. Мертон, навіть в країнах з розвинутою ринковою економікою надання пріоритетності задоволенню потреб споживачів над отриманням максимального прибутку визначається системою цінностей, які ґрунтуються не стільки на економічних функціях підприємства, скільки на культурі, традиціях та особистих переконаннях керівників [6].

Перед підприємствами агропромислового комплексу України стоїть не просте завдання, яке полягає не лише у задоволенні потреб споживачів. Від ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств залежить продовольча безпека країни. Саме тому, надзвичайно важливе значення мають дослідження, спрямовані на підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання агропромислового комплексу. З нашої точки зору, стратегічним фактором досягнення результативності діяльності сільськогосподарських підприємств є управління організаційною культурою сільськогосподарських підприємств в контексті інноваційного розвитку, яка дозволить забезпечити продовольчу безпеку країни та конкурентоспроможність вітчизняної продукції на світових ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню організаційної культури, як невід'ємного елемента інноваційного розвитку підприємства, її зв'язку з ефективніс-

тю діяльності організації та необхідність управління нею присвячені праці І. Ансофа [1], С.П. Болотова [2], О.С. Віханського [3], Т. Діла [15], А. Кенеді [15], О.І. Наумова [3], Т. Пітерса [8], В.О. Спивака [12], Д.С. Сінка [10], О.Г. Тихомирової [13], Р.Уотермана [8], Е. Шейна [14] та ін. Наразі, дослідженням феномену організаційної культури та її впливу на ефективність діяльності організації досить активно займаються зарубіжні та вітчизняні вчені. Якщо початкові дослідження організаційної культури здійснювались, переважно на ідеологічних засадах, то на сучасному етапі розвитку науки напрацьовані суттєві методологічні основи з даної проблематики.

Формулювання цілей статті. Невирішеним залишається питання управління організаційною культурою в галузі сільського господарства. Управління організаційною культурою в агропромисловому комплексі потребує окремого дослідження, наукового обґрунтування та розроблення методологічних засад управління, з метою впровадження в практику управління сучасними підприємствами агропромислового комплексу як ефективного інструменту досягнення їх конкурентоспроможності. У зв'язку з цим, метою дослідження є формування результативної системи управління організаційною культурою сільськогосподарських підприємств на умовах її адекватності концепції інноваційного розвитку, що дозволить забезпечити досягнення конкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських підприємств в умовах ринку.

Виклад основного матеріалу. Беззаперечним є той факт, що розвиток економіки нашої країни можливий лише за умови переходу до ринкової економіки. Такий перехід є не альтернативним варіантом, а необхідною умовою подальшого функціонування господарських структур в усіх без винятку галузях національної економіки та агропромислового комплексу зокрема. В таких умовах курс на стратегічні зміни в напрямку інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств дозволить забезпечити якісні позитивні зрушення. Він передбачає впровадження у виробництво нових прогресивних технологій в рослинництві і тваринництві, досягнень науки і техніки, інноваційних ідей, впровадження прогресивних систем управління; прийняття прогресивних управлінських рішень, переоцінку людського фактору, як такого, що є носієм творчих ідей та нововведень в сфері управління організаційною культурою. Зовнішнє середовище чинить неабиякий тиск на господарюючі структури та вимагає внутрішньої взаємодії всіх складових потенціалу підприємств. Саме потенціал підприємства є якісною базовою основою процесу його розвитку. Якщо потенціал підприємства – це його сформовані можливості, то організаційна культура виступає рушієм реалізації цих можливостей. Організаційна культура виступає зв'язуючим елементом, стрижнем внутрішнього потенціалу, що забезпечує досягнення єдності цілей керівництва та колективу підприємства, орієнтує працівників на досягнення загальних організаційних цілей, мобілізує їх ініціативу та поліпшує систему взаємовідносин.

Відмінною особливістю діяльності організаційних формувань в агропромисловому комплексі є залежність їх результативності від факторів невизначеності та ризику зовнішнього середовища. Це створює додаткові перешкоди на шляху до збалансованості управлінської та виробничої діяльності. Ми погоджуємося з Гудзинським О.Д., який зазначає, що перехідний період до ринкової економіки потребує забезпечення швидких змін в усіх підсистемах організаційних формувань АПК, а також підвищення їх конкурентоздатності, чого можливо досягти завдяки впровадженню дійових систем управління [5,с.4]. Тільки гнучкі та адаптовані си-

стеми управління, покладені в основу концепції інноваційного розвитку підприємства, відповідатимуть викликам сьогодення та забезпечуватимуть досягнення поставлених цілей. Підтримуючи думку Сіренко Н.М., ми вважаємо, що такі характеристики, як гнучкість та адаптивність будуть притаманні системі управління агроформуваннями при умові наявності у неї властивості до здійснення випереджувальних змін, порівняно із змінами у зовнішньому середовищі [11,с.216]. На нашу думку, такі властивості системи управління багато в чому залежать від сформованої системи управління організаційною культурою. В свою чергу, Дж. Коттер і Дж. Хескет адаптивність системи управління організаційною культурою визначають необхідною умовою її функціонування, що виступає індикатором ефективності взаємодії організаційної культури з зовнішнім середовищем [16].

Аналізуючи наукові праці, присвячені дослідженням феномену організаційної культури та управлінню нею, можна дійти висновку, що управління організаційною культурою розглядається як система, функція управління та процес.

Так, Співак В.А. запропонував доповнити функції управління, визначені А.Файолем, ще однією – «функцією управління корпоративною культурою, як таку, що передбачає вивчення, формування, підтримку і розвиток корпоративної культури» [12, с.12]. Ми погоджуємося з автором, що управління організаційною культурою – це, по суті, управління її розвитком.

Кожна з функцій управління передбачає здійснення комплексу взаємопов'язаних дій, а отже вже є процесом. З огляду на це, нами запропоновано розглядати управління організаційною культурою як складний процес та окрему підсистему системи управління сільськогосподарським підприємством.

Серед підходів, які застосовувались науковцями до дослідження проблематики управління організаційною культурою можна виділити наступні: культурологічний, системний, ситуаційний, біхевіоральний, науковий, цільовий, психологічний та ін [7; 9;12;14].

Так, до управління організаційною культурою виділяють наступні етапи наукового підходу:

попередній аналіз стану і тенденцій розвитку культури;

виявлення і формулювання проблем;

дослідження проблем, виявлення причин виникнення та характеру проблем, факторів, що їх спричиняють, суб'єктів, причетних до їх виникнення;

висунення гіпотез, які визначають альтернативні шляхи та способи вирішення проблем;

перевірка гіпотез, проведення експериментальних досліджень;

аналіз та інтерпретація результатів проведених досліджень;

розробка механізмів реалізації заходів, що сприятимуть вирішенню проблем: розробка чи внесення змін в нормативні документи, Колективний договір, Правила внутрішнього трудового розпорядку, Положення про стимулювання, Положення про соціальну відповідальність, Положення про структурні підрозділи, посадові інструкції);

інституціоналізація рішень: проведення реорганізації, що засвідчується виданням відповідних наказів, розпоряджень; призначення відповідальних осіб, створення робочих груп з закріпленням їх статусу, визначення стимулів за вагомі досягнення та санкцій за недотримання внутрішньоорганізаційних норм і правил; розробка пам'яток для нових членів організації, програм їх адаптації з урахуванням умов необхідності засвоєння організаційної культури;

вихід на «робочий режим», перетворення заходів на елементи культури, втілення їх в «життя» організації;

організація постійного моніторингу стану культури та її елементів [12,с.253].

Крім цього, ми погоджуємося з Е. Шейном, який зазначає, що управління організаційною культурою має здійснюватись за двома взаємопов'язаними напрямками – зовнішньою адаптацією та внутрішньою інтеграцією (табл.1). При цьому, ефективність системи управління організаційною культурою визначатиметься тим, чи зможе підприємство, як соціальна спільнота, досягти згоди щодо вирішення проблем зовнішньої адаптації та внутрішньої інтеграції [14, с.79].

Система управління організаційною культурою має бути адекватною концепції

інноваційного розвитку підприємства. Як зазначає Співак В.А., «нова парадигма управління має ґрунтуватись на інноваційному управлінні, що потребує вміння адаптуватись до зовнішнього середовища, яке постійно змінюється. Головним фактором успіху такої стратегії є люди, їх організаційна культура» [12,с.264].

В основу побудови моделі управління організаційною культурою, в контексті концепції інноваційного розвитку (рис.1), нами покладено модель динамічного розвитку підприємств, запропоновану Гудзинським О.Д. [4,с.173].

Таким чином, інноваційно-орієнтовані базові основи організаційної культури в особі засновників організації закладають підвалини для визначення місії сільськогосподарського підприємства. Поряд з цим відбувається оцінка зовнішнього та внутрішнього середовища. Цільова спрямованість управління організаційною культурою полягає в досягненні визначеної місії через вирішення проблем зовнішньої адаптації та внутрішньої інтеграції шляхом впровадження концепції інноваційного розвитку підприємства. Обґрунтування стратегічної політики підприємства, загальної стратегії та стратегічного набору відбувається відповідно до концепції інноваційного розвитку підприємства. В контексті обраної концепції розвитку формується і система управління підприємством. Як стверджує Тихомирова О.Г., організаційна культура присутня у всіх сферах діяльності людини на підприємстві, і її функції повинні бути реалізовані у всіх складових елементах системи управління підприємством [13, с.17]. Далі відбувається визначення місця і ролі організаційної культури в системі управління підприємством, адекватної концепції інноваційного розвитку. На даному етапі підприємство потребує сформованої системи управління організаційною культурою інноваційного розвитку підприємства, орієнтованої на досягнення поставлених цілей, визначених стратегічною політикою підприємства. Така система формується на основі системного підходу, та включає функціональний, елементний та організаційний аспекти (рис.2).

Таблиця 1

Напрями управління організаційною культурою за Е.Шейном

Структурні елементи	Сутність
Проблеми зовнішньої адаптації і виживання	
Місія та стратегія	Досягнення спільного розуміння місії підприємства, вибір стратегії для виконання цієї місії
Цілі	Досягнення консенсусу при постановці цілей та завдань, визначених місією підприємства
Засоби	Досягнення консенсусу щодо: визначення методів, які будуть використані для досягнення цілей; формування системи управління, включаючи підсистеми: забезпечуючу, керуючу, керовану; розробки структури управління, технології, механізму управління
Оцінка	Розробка системи оцінки результатів діяльності підприємства, що включає визначення способів збору інформації, необхідної для аналізу, та визначення критеріїв оцінки
Корекція	Досягнення консенсусу щодо процесу діагностики та внесення корективів при виникненні відхилень від заданої стратегії
Проблеми внутрішньої інтеграції	
Спільна мова і концептуальні категорії	Розробка системи комунікацій, вербальних та невербальних методів спілкування та категоріального апарату
Межі організації і критерії входження й виходу з неї	Встановлення критеріїв членства на підприємстві
Розподіл владних повноважень і службових обов'язків	Ієрархія повноважень і обов'язків відповідно до організаційної структури. Дотримання формальних правих і норм поведінки
Система міжособистісних відносин	Встановлення правил міжособистісних відносин, визначення і дотримання ступеня відкритості і взаємодовіри
Заохочення й покарання	Досягнення консенсусу щодо системи мотивації й стимулювання, правил внутрішнього трудового розпорядку шляхом визначення бажаної й небажаної поведінки на підприємстві
Ідеологія і релігія	Визначення значення речей, що не піддаються поясненню й непідвладні контролю з боку підприємства; віра як зняття стресу

Джерело: систематизовано автором на основі опрацювання наукових джерел [14, с.79].

Рис.1. Модель управління організаційною культурою інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств

Джерело: авторська розробка

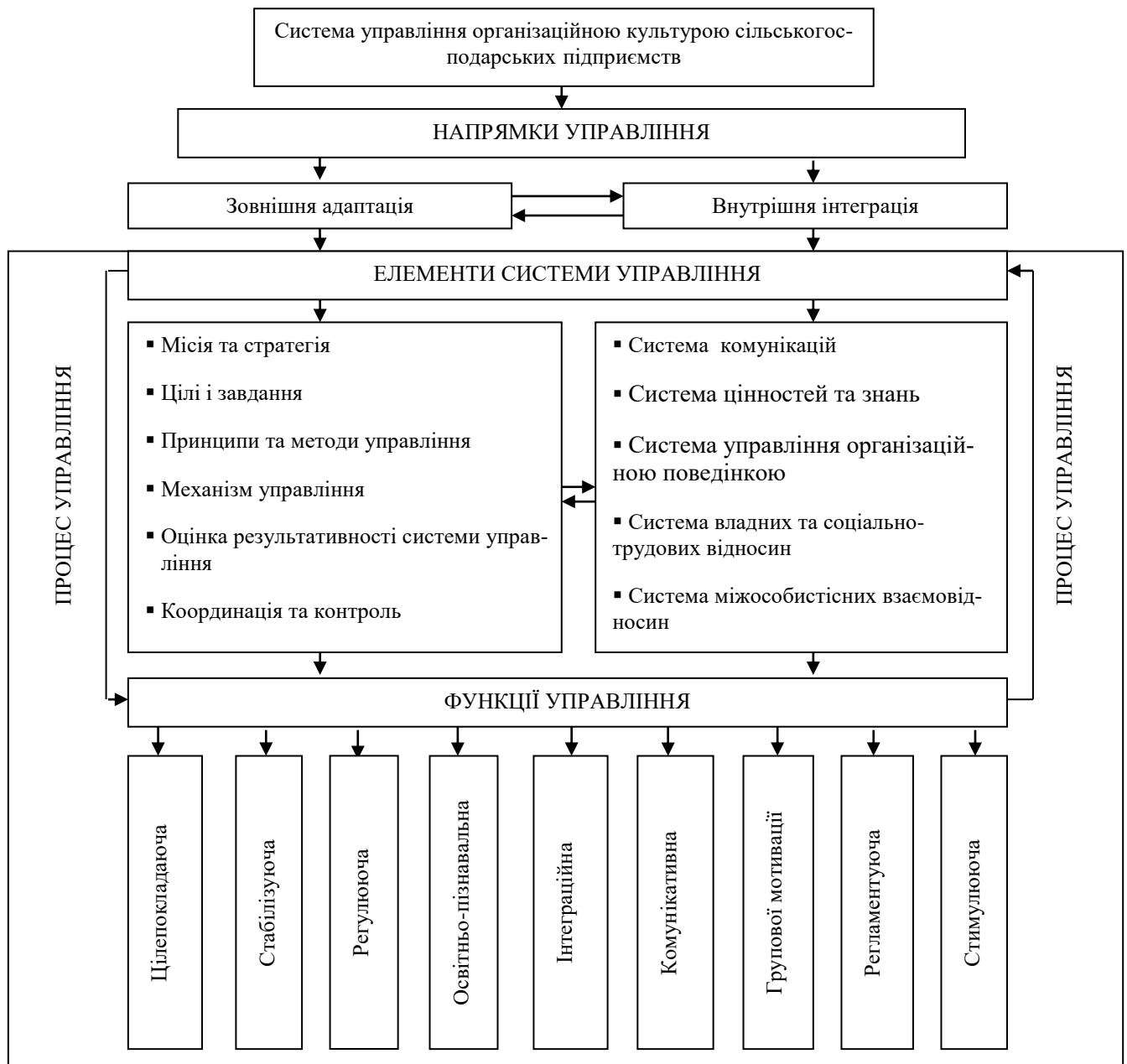

Рис.2. Система управління організаційною культурою сільськогосподарських підприємств
Джерело: авторська розробка

Сформована система управління потребує обґрунтування критеріїв та показників оцінки її результативності, що дозволить здійснювати випереджальні дії щодо виявлення відхилень від заданої стратегії, здійснювати коригування та контроль на шляху до реалізації стратегій розвитку.

Злагожені дії управлінської команди та колективу підприємства, носіїв організаційної культури, на кожному з виділених етапів забезпечать досягнення результативності системи управління організаційною культурою підприємства.

В системі управління організаційною культурою як суб'єктом, так і об'єктом управління виступає людина – працівник підприємства, тому організаційна культура присутня у всіх підсистемах системи управління підприємством і має пронизувати всі взаємозв'язки по горизонталі та вертикалі. Крім цього, сформована система управління організаційною культурою включає систему комунікації, формує систему цінностей та знань, систему управління організаційною поведінкою, систему владних та соціально-трудових відносин, систему міжособистісних взаємовідносин; впливає на формування

системи мотивації, здійснює управління іміджем підприємства, включає систему управління конфліктами та ризиками. Управління організаційною культурою реалізується через функції системи управління організаційною культурою: цілепокладаюча, стабілізуюча, регулююча, освітньо-пізнавальна, інтеграційна, комунікативна, мотиваційна, регламентуюча, стимулююча та ін.

Аналізуючи різні точки зору науковців щодо принципів, на основі яких має здійснюватись управління організаційною культурою сільськогосподарських підприємств, ми вважаємо базовими принципами наступні: науковості, системності, цілеспрямованості, гнучкості, адаптивності, інноваційності, всеохоплюваності, узгодженості, відповідальності.

Висновки. Отже, управління організаційною культурою інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств має свою специфіку. Інакше кажучи, в процесі

управління мають поєднуватись та взаємозгоджуватись особливості ведення сільськогосподарського виробництва з цінностями, покладеними в основу організаційної культури. До управління організаційною культурою інноваційного розвитку необхідно підходити через формування результативної системи управління нею, адекватної концепції інноваційного розвитку. Така адекватність буде притаманна системі на умовах здійснення випереджувальних змін, порівняно зі змінами у зовнішньому середовищі. Подальші дослідження порушеної проблематики потребують обґрунтування системи критеріїв та показників оцінки результативності системи управління організаційною культурою інноваційного розвитку, що дозволить впровадити запропоновану методіку в практику вітчизняних сільськогосподарських підприємств та визначити її ефективність.

Список літератури

1. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия. СПб.: Питер Ком, 1999. – 416с.
2. Болотов С.П. Организационная культура и эффективность менеджмента [Текст] : учеб. пособие / С. П. Болотов ; Сыктывкарский гос. ун-т. – Сыктывкар : Издательство Сыктывкарского ун-та, 2000. – 92 с.
3. Виханский О.С., Наумов А. И. Менеджмент: Учебник. – 3-е изд. – М.: Экономистъ, 2003. – 528 с.
4. Гудзинський О.Д., Судомир С.М., Гуренко Т.О. Управління формуванням конкурентоспроможного потенціалу підприємств (теоретико-методологічний аспект) [Текст]: монографія / О.Д. Гудзинський, С.М.Судомир, Т.О.Гуренко. – К.: ІПК ДСЗУ, 2010. – 212с.
5. Гудзинський О.Д. Управління результативністю діяльності підприємств (теоретико-методологічний аспект) [Текст]: монографія / О.Д. Гудзинський, Н.В.Гайдамак, С.М.Судомир. – К., 2011. – 175 с.
6. Мертон Р. К. Социальная теория и социальная структура. — М.: Аст:Аст Москва:Хранитель, 2006. — 873 с.
7. Мескон М. Основы менеджмента: пер.с англ. / Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф.; общ.ред. и вступ.ст. Л. И. Евенко. – М. : Дело ЛТД, 1997. – 704с.
8. Питерс Т., Уотерман Р.Мл. В поисках совершенства. Уроки самых успешных компаний Америки. In Search of Excellence: Lessons from America's Best Run Companies. — М.: «Альпина Паблицер», 2011. — 528 с.
9. Росс Л., Нисбетт Р. Человек и ситуация. Перспективы социальной психологии / Пер. с англ. В. В. Румынского под ред. Е. Н. Емельянова, В. С. Магуна — М.: Аспект Пресс, 1999. — 429 с.
10. Синк Д. Скотт. Управление производительность: планирование, измерение и оценка, контроль и повышение : Пер. с англ. / Д. С. Синк. М.: Прогресс, 1989.-528 с.
11. Сіренко Н.М. Управління стратегією інноваційного розвитку аграрного сектора економіки України [Текст]: монографія / Н.М. Сіренко. – Миколаїв, 2010. – 416с.
12. Спивак В.А. Корпоративная культура. – СПб.: Питер, 2001. – 416 с.
13. Тихомирова О.Г. Организационная культура: формирование, развитие и оценка / О.Г. Тихомирова. – СПб: ИТМО, 2008. – 154 с.
14. Шейн Э.Х. Организационная культура и лидерство / Э.Х. Шейн; пер. с англ. под ред. В.А. Спивака. – СПб: Питер, 2002. – 336 с.
15. Deal T., Kennedy A. Corporate cultures: the rites and rituals of organizational life. Reading, Mass: Addison-Wesley, 1982. - 232 p.
16. Kotter J.P., Heskett J.L. Corporate Culture and Performance. - New York: The Free Press, 1992.-214p.

Gogulia Ludmila

MANAGEMENT OF ORGANIZATIONAL CULTURE OF INNOVATION DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Summary.

Transformational changes in the economy require from national economic structures rapid reorientation and adapt to new conditions in an unstable economic environment. Before Ukraine, as a country that has a strong agricultural potential, the challenge for competitiveness and finding effective mechanisms to achieve effectiveness of agricultural enterprises. In such circumstances, a course on strategic changes towards innovative development will ensure quality improvements and is required by development, not an alternative. Innovative development, we believe that priority should include reassessment of the human factor that is the bearer of creative ideas and innovations. Requires fundamental changes management system of modern agricultural enterprises. Just flexible and adaptable management system underlying the concept of innovative enterprise development, meet challenges and ensure achievement of the goals. Strategic possibility achievement management systems organizational formations of adaptability and flexibility on conditions innovative development is their organizational culture. Management of organizational culture in agricultural complex requires a separate study, scientific study and development of methodological principles of management, to implementation in practice of management of modern agricultural enterprises as an effective tool to achieve competitiveness. Management system of organizational culture should be adequate conception of innovative development company. In the article the features of management organizational culture of innovation development of agricultural enterprises. The model of management of organizational culture in the context of the concept of innovation. Presented by the author's interpretation management system of organizational culture.

Keywords: *organizational culture, agricultural enterprises, the concept of innovation development, effectiveness management system.*

УДК: 631.14

Застрожніков А.Г.

к.е.н., доцент

Таврійський державний агротехнологічний університет

Застрожнікова І.В.

к.держ.упр., доцент

Мелітопольський відокремлений підрозділ ЗІЕП

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ІНФРАСТРУКТУРИ СЕЛА, ЯК ПЕРЕДУМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА КРАЇНИ

Анотація. У статті визначено, що підтримка розвитку соціальної сфери села і сільських територій ототожнюється з державною підтримкою розвитку аграрного сектору. Встановлено основні напрямки, за якими має відбуватися підтримка розвитку інфраструктури українського села. Визначено, що найбільш пріоритетним напрямком державної підтримки є програми щодо сприяння забудівлі сільських територій. Підкреслено, що єдиним видом покращення житлово-побутових умов селян є регіональні програми підтримки індивідуального житлового будівництва на селі. Розглянуто показники ефективності програми «Власний дім», яку запроваджено в Україні у 1997 році.

Ключові слова: сільське господарство, державна підтримка, державне фінансування, інфраструктура села, сільські території, українське село, цільова програма.

Постановка проблеми. В кожній країні та у будь-якому суспільстві сільське господарство є життєво необхідною галуззю економіки, оскільки воно зачіпає інтереси буквально кожної людини. Враховуючи, що сільське господарство є специфічною галуззю господарського комплексу, його раціональна підтримка є одним із основних завдань держави.

Розвиток інфраструктури села є важливою передумовою для сталого економічного розвитку сільського господарства країни. Все більшого значення набуває реалізація на практиці тих організаційно-економічних заходів мотиваційного механізму, які пов'язані з соціальними перетвореннями на селі. Ці та інші чинники спонукають до пошуків шляхів збереження діючих об'єктів соціальної інфраструктури й більш ефективних моделей їх функціонування, а також джерел фінансування в умовах реформування аграрного сектора економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній літературі вивчення й дослідження питань підвищення ефективності функціонування та реорганізації соціальної сфери села привертає увагу багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, теоретичні основи соціальної сфери закладені в роботах А. Маршалла, К. Маконелла, П. Самуельсона, Дж. Стігліца, М. Тодаро, про-

блеми розвитку досліджувались і висвітлені у роботах вітчизняних вчених: В. Амбросова, О. Бугуцького, М. Вдовиченка, М. Долішнього, В. Куценко, Г. Купалової, М. Орлатого, І. Прокопи, К. Прокопишак, В. Рябоконея, П. Саблука, Р. Тринько, Л. Шепотько, В. Юрчишина, інших відомих українських вчених і практиків. Серед відомих вчених країн СНД слід відмітити Л. Абалкіна, С. Важеніна, В. Жаміна, Ж. Тощенко та інших.

Незважаючи на це, і в теперішній час велике коло питань, які відносяться до даного розділу наукових знань, не отримали остаточного вирішення.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у вивченні основних проблем розвитку інфраструктури села, визначенні пріоритетних напрямків державної підтримки сільських територій, а також дослідженні відомих існуючих програм цієї підтримки.

Виклад основного матеріалу. Сільське господарство України забезпечує 9,58 % валової доданої вартості [2, с. 37], у цій галузі зайнято 3492,4 тис. осіб (станом на 2012 р.) [1, с. 30], площа сільськогосподарських угідь складає 41536,3 тис. га [3]. Вироблена в сільському господарстві 1 грн. продукції дає змогу одержувати понад 12 грн. продукції в інших галузях.

Розглядаючи питання фінансування державою сталого розвитку сільського господарства в Україні, варто відзначити такі документи, як Закон «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» 1990 р. (з останніми змінами 2012 р.), Закон «Про державну підтримку сільського господарства» 2004 р., а також Державну цільову програму розвитку українського села на період до 2015 р., прийняту в 2007 р.

Пріоритетність розвитку аграрного сектору та сільських територій в Україні зумовлюється винятковою значущістю виробництва продукції сільського господарства та продовольства в життєдіяльності людини, потребою відродження селянства як господаря землі, носія моралі та національної культури. Найгострішими проблемами на селі залишаються відсутність мотивації до праці, безробіття, бідність та трудова міграція, занепад соціальної інфраструктури.

Підтримка розвитку соціальної сфери села і сільських територій ототожнюється з державною підтримкою розвитку аграрного сектору. Аграрний сектор, особливо сільське господарство, до цього часу не виведені з кризової ситуації. Низька ефективність сільськогосподарського виробництва не забезпечує навіть простого відтворення. Не завершено базову складову реформування сільського господарства – земельну реформу.

Неврівноважений стан перехідної економіки, процеси інфляції, що відбуваються, невідповідність між попитом і пропозицією сільськогосподарської продукції сприяють непропорційному розвитку сільського господарства, яке вимагає економічної підтримки з боку держави. Не відкидаючи ідеї саморегулювання і традиційних поглядів про рівновагу ринку, правомірно поставити питання про нереалістичність посилок на чисто ринкові моделі. Це підтверджується тим, що більшість суб'єктів сільського господарства визнає доцільність втручання держави у діяльність через ухвалення законів, регулюючих процеси виробництва і переробки сільськогосподарської сировини, а також тих, які забезпечують раціональне використання земельних фондів.

Звідси витікає, що нормативно-правова база потребує оптимізації, повинна носити

системний характер і розповсюджуватися на податкову, ліцензійну, фінансову і тарифну сфери, які ілюстративно представлені на рисунку 1.

Для ефективного проведення аграрної реформи доцільно збільшити суму бюджетних і позикових коштів для оновлення основного капіталу в сільському господарстві України. При диспаратеті цін на промислову і сільськогосподарську продукцію і недостатнього бюджетного фінансування суб'єкти господарювання втрачають ініціативу. Фінансовий стан не дозволяє їм створювати переробну базу, оновлювати застаріле устаткування і вести виробництво на розширеній основі. Кредиторська заборгованість суб'єктів приватної власності на землю, збільшена за останні 5 років в 3,2 рази, свідчить, що сільськогосподарські виробники не мають можливості своєчасно розраховуватися з постачальниками матеріально-технічних ресурсів.

Нормативні акти Уряду України, пов'язані з наданням субсидій з державного бюджету на державну підтримку окремих галузей сільськогосподарського виробництва, не передбачають збільшення пільгових кредитних ресурсів для продуктивного споживання і не забезпечують їх пропорційний розподіл між дрібними, середніми і крупними суб'єктами. У зв'язку з цим представляється обґрунтованим використовувати даний інститут в цілях першочергового кредитування високоефективного виробництва.

В умовах диспропорції, яка утворилась між потребою в сировині і обмеженими сировинними ресурсами, державне регулювання виробничо-господарської діяльності сільського господарства доцільно здійснювати у напрямі збільшення витратної частини державного бюджету. Інакше високий рівень фізичного і морального зносу основних фондів призведе до зниження їх техніко-економічних показників, включаючи фондівіддачу і рентабельність виробництва.

Мінімізація виділення бюджетних коштів на оновлення виробничої бази сільського господарства може істотно посилити негативні тенденції в процесі експлуатації його основних фондів.

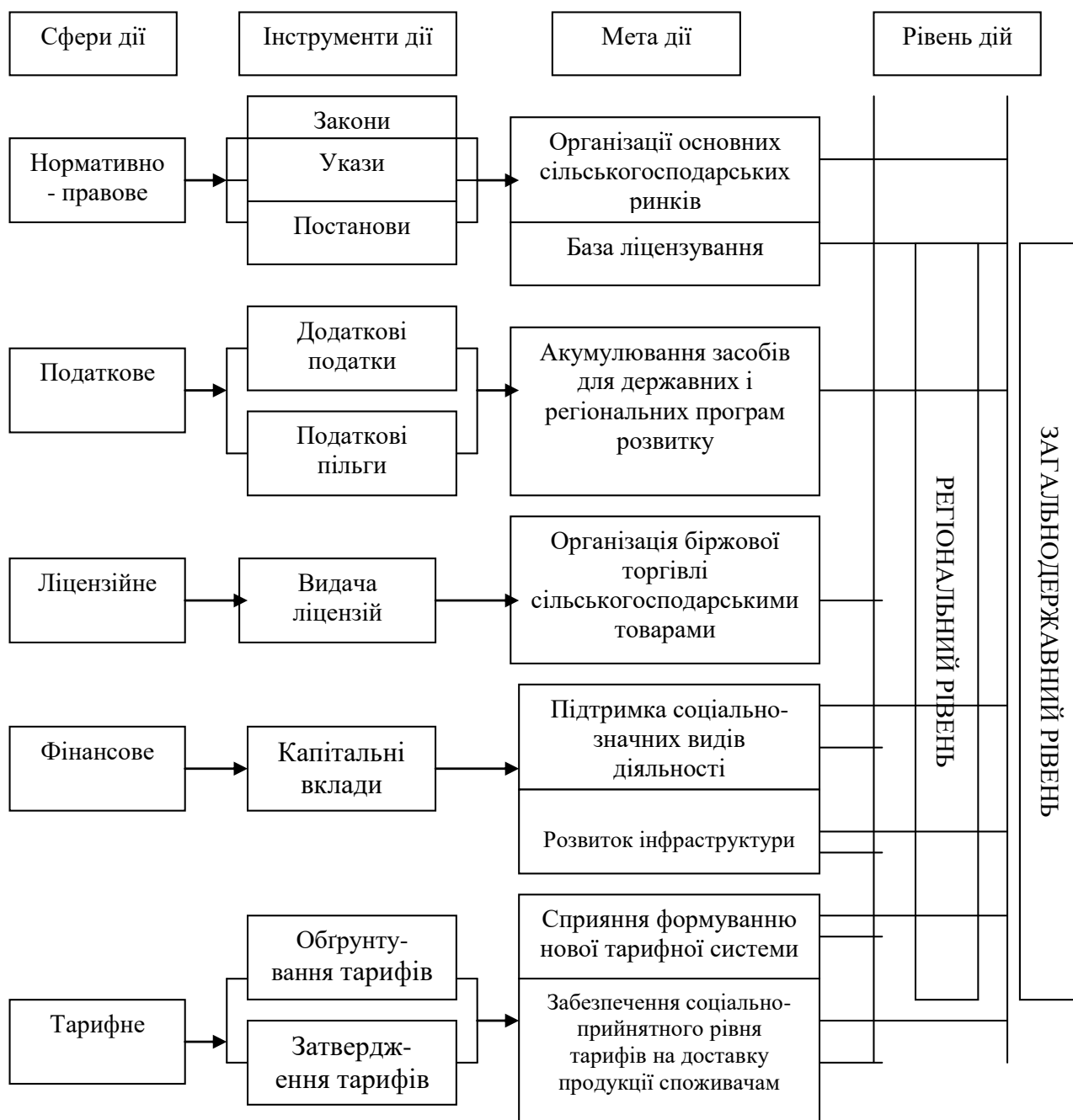

Рис. 1. Сукупність інструментів державної дії

Існуючі експертні оцінки свідчать, що за кожен відсоток зниження інфляції сільському господарству України доводиться розплачуватися 3-5% спаду виробництва. Тим часом, органи державної влади України поки не вживають заходи позитивної дії через відсутність контролю за дефляційним процесом, розвиток якому додає скорочення витратної частині державного бюджету.

Виходячи із зазначених тенденцій гостро стоїть питання опрацювання та запровадження соціальних нормативів і стандартів в сучасних умовах. Без цього неможливо пла-

нувати розвиток сільських територій, зокрема соціальну інфраструктуру села.

У даному аспекті важливу роль виконує розробка та впровадження державних програм підтримки, які визначають основні напрями розвитку сільських територій за рахунок застосування комплексу організаційно-економічних заходів. В умовах недосконалої конкуренції їх головною задачею вважається використання економічних, правових і організаційних інструментів, які сприяють формуванню розвиненої інфраструктури села. Досягнення цієї мети у по-

єднанні з заходами державного і регіонального рівнів діє опосередковано на економічне зростання суб'єктів та сприяє насиченню ринку сільськогосподарськими товарами і підвищує зайнятість сільського населення.

Державна підтримка інфраструктури села має відбуватись за такими основними напрямками:

1. Розвиток підприємництва, розв'язання проблем зайнятості та ліквідація бідності сільського населення.

2. Розвиток автомобільних доріг, транспортного сполучення та зв'язку.

3. Розвиток житлового будівництва і комунального облаштування.

4. Розвиток освіти.

5. Розвиток культурно-розважальної діяльності в сільській місцевості.

6. Поліпшення побутового обслуговування сільського населення.

7. Розвиток торговельного обслуговування сільського населення.

8. Створення умов для закріплення молоді на селі.

На наш погляд, розвиток житлового будівництва на селі є одним з пріоритетних напрямків державної підтримки. На сьогодні єдиним видом покращення житлово-побутових умов селян є регіональні програми підтримки індивідуального житлового будівництва на селі, які почали впроваджуватись з 1997 року в Україні, зокрема, програма «Власний дім».

За період впровадження Програми 96,0 тис. сільських сімей отримали Державні пільгові кредити, що дало можливість ввести в дію 1 млн. 579 тис. кв. м. найдешевшого житла, підключити до існуючих комунікацій 74,0 тис. сільських будинків та провести комплекс заходів по спорудженню водогазових мереж та розвитку особистого селянського господарства.

Фінансування Програми здійснюється за рахунок Державного бюджету, асигнувань місцевих бюджетів та коштів населення. За час дії Програми сільським забудовникам надано пільгових кредитів в обсязі 1 млрд. 158 млн. грн., у тому числі 612,0 млн. грн. за рахунок державного бюджету, 546,0 млн. грн. – за рахунок місцевих бюджетів та інших джерел фінансування. При цьому фінансування Програми «Власний дім» з Дер-

жавного бюджету складає 53%, а з місцевих бюджетів та інших джерел – 47%.

На реалізацію регіональних програм «Власний дім» в державному та місцевих бюджетах на 2014 рік було передбачено 120,1 млн. грн., у тому числі фінансування за рахунок Державного бюджету – 48 млн. грн., а за рахунок місцевих бюджетів та інших джерел у обсязі 72,1 млн. грн.

За рахунок усіх джерел фінансування за 2014 рік введено в експлуатацію житлових будинків загальною площею 70,3 тис. кв. м., підключено до існуючих комунікацій 2190 раніше збудованих садиб та розпочато кредитування майже 3500 сільських сімей.

Кращих показників при впровадженні регіональних програм «Власний дім» у 2014 році досягли фонди: Вінницький (надано 696 кредитів на 10 млн. 178 тис. грн.); Волинський (332 кредити на 10 млн. 284 тис. грн.), Херсонський (380 кредитів на 10 млн. 61 тис. грн.), Одеський (320 кредитів на 8 млн. 680 тис. грн.), Закарпатський (303 кредити на 8 млн. 492 тис. грн.) та Чернігівський (414 кредитів на 6 млн. 374 тис. грн.). На 2015 рік на реалізацію регіональних програм «Власний дім» передбачено 115,8 млн. грн. із загального і спеціального фондів Держбюджету.

Висновки. Сільське господарство забезпечує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність України, формує 9 % валового ВВП та близько 60 % фонду споживання населення. Підтримка розвитку соціальної сфери села і сільських територій ототожнюється з державною підтримкою розвитку аграрного сектору. Державна підтримка інфраструктури села має відбуватись по багатьох напрямках, зокрема, подолання безробіття, розвиток житлового будівництва, освіти, побутового обслуговування сільського населення тощо. Розвиток житлового будівництва на селі є одним з пріоритетних напрямків державної підтримки сільських територій. Регіональні програми підтримки забудови українських сільських територій почали впроваджуватись з 1997 року. Завдяки запровадженню програми «Власний дім» 96,0 тис. сільських сімей отримали Державні пільгові кредити, що дало можливість ввести в дію 1 млн. 579 тис. кв. м. найдешевшого житла, підключити до існуючих комунікацій

74,0 тис. сільських будинків та провести комплекс заходів по спорудженню водогазових мереж та розвитку особистого селянського господарства. Запровадження поді-

бних програм сприятиме розвитку інфраструктури українського села, а отже і розвитку аграрного сектору економіки країни.

Список літератури:

1. Бережна Ю. С. Сутність сталого розвитку сільського господарства / Ю. С. Бережна // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского Серия «Экономика и управление». Том 23 (62), № 1. - 2010. - С. 35-41.
2. Державна служба статистики України. Сільське господарство України. Статистичний збірник за 2012 р. – К., 2013. – 392 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.zerno.org.ua/download/file/96-silske-hospodarstvo-ukrainy-za-2012-rik-statystychnyi-zbirnyk> - Загол. з екрану.
3. Збарський В.К. Облаштування сільських територій та соціальної інфраструктури села / В. К. Збарський // Науковий вісник НАУ. – 2008. – Вип. 62. -с.36-40.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> - Загол. з екрану
5. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=248043275 - Загол. з екрану.

A.G. Zastrozhnikov, I.V. Zastrozhnikova.

State support rural infrastructure as a precondition for sustainable agriculture country

Summary.

Highlighted direct dependence of the efficiency of agriculture Ukraine on the degree of state support for rural infrastructure. Considered indicators of state support for rural development, agricultural production and agricultural market in the period up to 2015, which are reflected in the national target program of the Ukrainian village. Determined that support the social development of villages and rural areas is identified with the official support of the agricultural sector. The basic directions, which should be support for infrastructure Ukrainian village. For effective agrarian reform expedient to increase the attraction of budget and debt to capital renewal processes in agriculture of Ukraine. In a situation of disparity in prices for industrial and agricultural products and insufficient budget funding entities lose the initiative. The financial situation does not allow them to create processing facilities, outdated equipment to update and maintain production on an extended basis. These areas are marked: business development, overcoming problems of employment and the eradication of poverty of the rural population; development of roads, transport and communication; development of housing and communal improvement of rural areas; development of education in rural areas; Culture and leisure development in rural areas; creating conditions for the consolidation of youth in rural areas. Determined that the most priority state support program is to promote zabudivli rural areas. It is emphasized that the only kind of improvement of living conditions of the peasants are regional programs to support individual housing construction in rural areas. Considered performance program "Own House", which was introduced in Ukraine in 1997. It is noted that due to the introduction of the program 96.0 thousand. The state of rural families received soft loans, making it possible to put in place 1 million. 579 thousand sq. M. m. cheapest housing connected to existing communications 74.0 thousand. rural homes and conduct a set of measures for the construction of water and gas networks of personal farm.

Keywords: *agriculture, government support, public funding, rural infrastructure, rural development, Ukrainian village, targeted program.*

УДК 336.14

Когут І.А., к.е.н., доцент,
Осипенко С.О., асистент
Таврійський державний агротехнологічний університет

ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ БЮДЖЕТІВ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Анотація. У статті розглядаються підходи до формування бюджетів сільських територій до законодавчих новацій 2015 року та аналізується структура їх доходів. Визначаються особливості формування податкових надходжень бюджетів сільських територій в умовах фінансової децентралізації. Характеризуються сучасні підходи до здійснення горизонтального вирівнювання податкоспроможності бюджетів та надання субвенцій.

Ключові слова: бюджети сільських територій, фінансова децентралізація, податкові надходження, міжбюджетні трансферти, базова дотація, реверсна дотація, субвенції.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямів Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні від 01.04.2014 № 333-р вважається розширення компетенції та автономії місцевих бюджетів. Саме місцеві бюджети, як функціональна одиниця бюджетної системи, є базою для впровадження та реалізації потенційних ефективних перетворень. Доходи місцевих бюджетів визначають ту частину фінансової незалежності, в межах якої адміністративні одиниці орієнтовані на здійснення необхідних обсягів видатків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування місцевих бюджетів, зокрема забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій присвятили свої праці вітчизняні вчені, такі як Т.Г. Бондарук [1], В.В. К.М. Павлюк [8], В.П. Кудряшов [5], І.О. Луніна [7].

На жаль, в Україні більшість бюджетних одиниць до цього часу не можуть забезпечити себе тим обсягом доходів, якого було б достатньо для повного фінансування видаткових статей місцевих бюджетів. Цим пояснюється необхідність перегляду складових елементів дохідної частини місцевих бюджетів і визначення резервів її розширення.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є вивчення складу та структури доходів бюджетів сільських територій в умовах фінансової децентралізації.

Виклад основного матеріалу. Традиційно податкові надходження є основним джерелом формування доходів місцевих бюдже-

тів незалежно від їх рівня. До 2015 року основу доходів бюджетів, у тому числі сільських територій, складала 4 види податків: податок на доходи фізичних осіб, плата за землю, фіксований сільськогосподарський та єдиний податки. Середнє значення показників структури податкових надходжень за період 2012-2014 рр. представлені на рисунку 1.

Починаючи з 2015 року, змінено підходи до формування місцевих бюджетів, які передбачають розширення наявної дохідної бази шляхом [2, 4]:

- передачі з державного бюджету плати за надання адміністративних послуг (крім 50% адміністративного збору за держреєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень і державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців), державного мита;

- збільшення відсотка зарахування екологічного податку з 35 до 80%, зокрема: до державного бюджету 20 % надходжень; до місцевих бюджетів – 80 %, у тому числі до обласних бюджетів – 55 %, сільських, селищних, міських бюджетів – 25 % та бюджету міста Києва – 80%;

- запровадження з 2015 року збору з роздрібного продажу підакцизних товарів (пиво, алкогольні напої, тютюнові вироби, нафтопродукти) за ставкою в діапазоні від 2% до 5% вартості реалізованого товару, який надходить до бюджетів місцевого самоврядування;

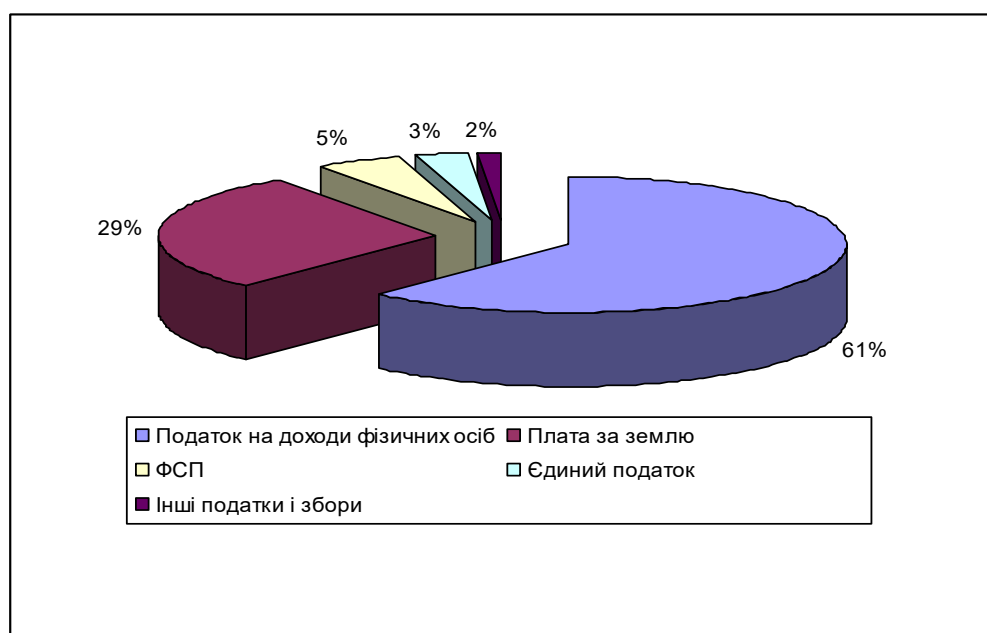

Рис. 1. Середні значення показників структури податкових надходжень бюджетів сільських територій Запорізької області у 2012-2014 рр.

- розширення з 2015 року бази оподаткування податку на нерухомість через включення до неї комерційного (нежитлового) майна;

- зміни нормативів зарахування податку на доходи фізичних осіб: бюджети міст обласного значення, районні бюджети, бюджети об'єднаних територіальних громад – 60 %, обласні бюджети – 15 %, бюджет м. Києва – 40 %);

- зарахування 10 % податку на прибуток підприємств приватного сектору економіки до обласних бюджетів.

Відповідно до змін Бюджетного та Податкових кодексів від 28.12.2014 року склад та структура доходів бюджетів сільських територій має наступний вигляд (табл. 1).

Таблиця 1

Структура податкових надходжень сільських та селищних бюджетів Запорізької області у 2015 році

Показники	2015 рік	
	селищні	сільські
Податок на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності	0,10	0,08
Збори за спеціальне використання природних ресурсів	0,01	0,62
Акцизний податок	15,91	7,47
Податок на майно, в т.ч.	58,16	49,54
<i>Податок на нерухоме майно відмінне від земельної ділянки</i>	29,98	25,09
<i>Земельний податок</i>	27,73	24,18
<i>Транспортний податок</i>	0,45	0,27
Туристичний збір	0,31	0,01
Єдиний податок в т.ч.	17,04	22,85
IV група	8,05	18,79
Екологічний податок	0,41	0,65
Всього доходів	100,00	100,00

Відтепер доходи бюджетів сільських територій формують 3 податки: податок на майно, єдиний та акцизний податки. Податок на майно дорівнює майже 50 % надходжень бюджетів сільських територій, що пояснюється його складною структурою, оскільки відповідно до ст. 265 Податкового кодексу України він складається з [9]:

- податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки;
- транспортного податку;
- плати за землю.

Визначальним у забезпеченні соціально-економічного розвитку сільських територій є сільськогосподарський напрямок діяльності. Суттєве збільшення доходів бюджетів місцевого самоврядування у сільській місцевості забезпечило вдосконалення системи оподаткування сільськогосподарської діяльності. Офіційно ФСП тепер не існує. Натомість з'явився єдиний податок четвертої групи, до положень якого без змін перейшла більшість норм колишнього ФСП. Однак, на відміну від попередніх років, з 1 січня 2015 року база оподаткування застосовується з урахуванням коефіцієнта індексації станом на 1 січня 2015 року, який визначається у такому ж порядку, як і для розрахунку величини земельного податку. Такий коефіцієнт станом на 1 січня 2015 року становить 3,997. Водночас, при визначенні бази оподаткування сільськогосподарським товаровиробникам необхідно враховувати, що показники нормативної грошової оцінки гектара ріллі окремої земельної ділянки, проведеної станом на 1 липня 1995 року, застосовуються з коефіцієнтом 1,756. Відтак зростає питома вага надходжень від четвертої групи єдиного податку до 17% доходів селищних бюджетів та 23% сільських бюджетів [4,9].

Значну питому вагу в структурі сільських та селищних бюджетів займає акцизний податок, відповідно 17% та 23%.

Не відіграють суттєвої ролі у формуванні доходів бюджетів сільських територій податок на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності, збори за спеціальне використання природних ресурсів, транспортний податок, туристичний збір та екологічний податок.

В цілому ці новації забезпечили зростання доходів бюджетів сільських територій

Запорізької області в середньому на 20-30%. Крім цього, запроваджено нові види трансфертів. Відповідно до ст. 96. Бюджетного кодексу [2] міжбюджетні трансферти поділяються на:

- 1) базову дотацію (трансферт, що надається з державного бюджету місцевим бюджетам для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій);
- 2) субвенції;
- 3) реверсну дотацію (кошти, що передаються до державного бюджету з місцевих бюджетів для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій);
- 4) додаткові дотації.

Базова дотація має компенсаторний характер та забезпечує вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів із закріпленими доходами (податком на доходи фізичних осіб, податком на прибуток).

Зокрема, горизонтальне вирівнювання податкоспроможності обласних бюджетів здійснюється окремо за надходженнями податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб з урахуванням таких параметрів: чисельність населення; надходження податку на прибуток підприємств, за останній звітний бюджетний період; надходження податку на доходи фізичних осіб, за останній звітний бюджетний період; індекси податкоспроможності відповідного обласного бюджету, які визначаються окремо за надходженнями податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб.

Горизонтальне вирівнювання податкоспроможності бюджетів міст обласного значення, об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно з законом та перспективним планом формування територій громад, районних бюджетів, здійснюється з урахуванням таких параметрів: кількість населення; надходження податку на доходи фізичних осіб за останній звітний бюджетний період; індекс податкоспроможності відповідного бюджету.

Індекс податкоспроможності відповідного бюджету є коефіцієнтом, що визначає рівень податкоспроможності такого бюджету порівняно з аналогічним середнім показником по всіх відповідних бюджетах України у розрахунку на одну особу.

При здійсненні вирівнювання враховується значення індексу податкоспроможності відповідного бюджету. Якщо значення індексу знаходиться:

в межах 0,9-1,1 – вирівнювання не здійснюється;

якщо менше 0,9 – надається базова дотація відповідному бюджету в обсязі 80% суми, необхідної для досягнення значення такого індексу забезпеченості відповідного бюджету 0,9;

більше 1,1 – передається реверсна дотація з відповідного бюджету в обсязі 50% суми, що перевищує значення такого індексу 1,1.

У Державному бюджеті України також можуть передбачатись такі трансферти місцевим бюджетам:

1) субвенції на здійснення державних програм соціального захисту;

2) додаткова дотація на компенсацію втрат доходів місцевих бюджетів внаслідок надання пільг, встановлених державою;

3) субвенція на виконання інвестиційних проектів;

4) освітня субвенція;

5) медична субвенція;

6) субвенція на фінансування заходів соціально-економічної компенсації ризику для населення, яке проживає на території зони спостереження;

7) субвенція на проекти ліквідації підприємств вугільної і торфодобувної промисловості та утримання водовідливних комплексів у безпечному режимі на умовах співфінансування (50 відсотків);

8) інші додаткові дотації та інші субвенції.

В бюджетному законодавстві визначено механізм розподілу та використання нових субвенцій у розрізі адміністративно-територіальних одиниць. Зокрема, освітня і медична субвенції спрямовується на оплату поточних видатків освітніх та медичних закладів визначених у Бюджетному кодексі.

У разі забезпечення у повному обсязі потреби у поточних видатках на бюджетний період за рахунок зазначених субвенцій та за умови відсутності простроченої бюджетної заборгованості за захищеними видатками зазначених закладів ці субвенції можуть спрямовуватися на їх капітальні видатки.

Освітня і медична субвенції розподіляються між відповідними бюджетами на основі формул, які мають враховувати параметри [2]:

- для освітньої: кількість учнів загальноосвітніх навчальних закладів у міській та сільській місцевості, гірських населених пунктах; наповнюваність класів; коригуючі коефіцієнти приведення, що застосовуються до кількості учнів різних типів загальноосвітніх навчальних закладів та залежно від місцевості, в якій розташований заклад.

- для медичної: кількість населення відповідної адміністративно-територіальної одиниці; коригуючі коефіцієнти, що враховують відмінності у вартості надання медичної допомоги; особливості надання медичної допомоги у гірських населених пунктах.

При цьому у складі зазначених субвенцій передбачається резерв коштів, обсяг якого не може перевищувати 1(одного) відсотка загального обсягу субвенції, для здійснення видатків, які не могли бути враховані при застосуванні формули.

Висновки. Аналіз складу та структури доходів бюджетів сільських територій Запорізької області показав, що основу місцевих бюджетів у 2015 році становили податок на майно, єдиний та акцизний податки, які склали більше 50 % надходжень відповідних місцевих бюджетів, однак, це середні показники, які не відображають стану виконання бюджету та структури його формування в окремих сільських територіях, оскільки податковий потенціал є різним. Новації бюджетного законодавства в частині четвертої групи єдиного податку збільшили надходження сільських бюджетів від сільськогосподарської діяльності, що, безумовно, є позитивним надбанням бюджетних змін. Крім того, позитивним є встановлення нової системи вирівнювання за закріпленими загальнодержавними податками (податку на прибуток та податку на доходи фізичних осіб) залежно від рівня надходжень на одного жителя. Решта платежів вирівнюванню не підлягають і залишаються у повному розпорядженні місцевих бюджетів. Зазначене сприятиме забезпеченню місцевих бюджетів достатніми надходженнями та стимулюватиме місцеві органи влади до залучення додаткових надходжень та розширення бази

оподаткування. Однак, в цілому можна зазначити, що описані зміни бюджетного та податкового законодавства є лише початком

анасованих змін у процесі здійснення фінансової децентралізації в Україні.

Список літератури

1. Бондарук Т. Г. Обґрунтування стратегії управління фінансами місцевого самоврядування / Т. Г. Бондарук // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 11. – С. 63 – 72.
2. Бюджетний кодекс України (зі змінами та доповненнями) від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.rada.gov.ua>.
3. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету міністрів України від 01.04.2014 № 333-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://zakon2.rada.gov.ua>.
4. Короткий огляд реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Інститут громадянського суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.csi.org.ua/korotkyj-oglyad-reformy-mistseвого-sam/>
5. Кудряшов В. П. Поняття бюджетної системи та її децентралізації / В. П. Кудряшов, Б. П. Сіленков // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 25 – 32.
6. Лісовий А.В. Проблеми й перспективи реформування адміністративно- територіального устрою України / А.В. Лісовий, Н.І. Рубан // Фінанси України. – 2011. - №5. – С. 28-39.
7. Луніна І.О. Формування місцевих бюджетів на основі принципу еквівалентності: шлях до ефективної бюджетної системи України / І.О. Луніна // Фінанси України. – 2010. - № 9. – С. 3 – 13.
8. Павлюк К.М. Формування доходів місцевих бюджетів / К.М. Павлюк// Фінанси України. – 2006. - № 4. – С. 24 – 37.
9. Податковий кодекс України (зі змінами та доповненнями) від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.rada.gov.ua>.

**Kogut I.A., PhD, Associate Professor,
Osypenko S.O., assistant
Taurian State Agrotechnical University**

Summary.

Expansion of the powers and autonomy of local budgets is considered as one of the priorities of the budget policy of Ukraine. That local budgets as a functional unit of the budget system are the basis for the potential introduction and implementation of effective reforms. Incomes of local budgets determine the portion of financial independence, within which administrative units focused on the necessary expenditures.

Rational structure of local budgets is determined by its effectiveness and feasibility. Unfortunately, in Ukraine, most budget items can not provide same amount of income itself, which would be sufficient to fully finance expenditure items of local budgets. This explains the need to review the components of the revenues of local budgets and determining reserves its expansion.

Analysis of the composition and structure of the income of rural areas showed that the results of the budget execution in the Zaporozhye region in 2015 budgets rural formed, property tax, single and excise taxes, which constitute more than 50 per cent of revenues of local budgets, however, is average are not Displays status of the budget and the structure of its formation in some rural areas as tax potential is different. Innovations in the budget legislation of the 4 groups of single tax revenues increased rural budgets from agricultural activity, that certainly is a positive asset budgetary changes. In addition, the positive achievements is the establishment of a new system alignment fixed national taxes (income tax and tax on personal income), depending on the level of income per capita. The rest of equalization payments not to be and remain in the disposal of local budgets. The above will promote local budgets sufficient revenues and encourage local authorities to raise additional revenues and expand the tax base. However, in general we can note that described changes in the budget and tax legislation is only the beginning changes in the process of fiscal decentralization in Ukraine.

Key words: *rural budgets, fiscal decentralization, tax revenues, intergovernmental transfers, the basic grant, reversible subsidies, subventions.*

УДК 330.131

Кальченко С.В., д.е.н., доцент
Захарченко О.Г., викладач
Таврійський державний агротехнологічний університет

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА СОНЯШНИКУ В СЕЛЯНСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВАХ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей організації виробництва соняшнику в селянських домогосподарствах. Автори проаналізували наукові підходи до оцінки ефективності виробництва соняшнику в селянських домогосподарствах. Особливу увагу приділено порівнянню рівня ефективності виробництва соняшнику в сільськогосподарських підприємствах та селянських домогосподарствах. Автори обґрунтували необхідність оптимізації ресурсного забезпечення виробництва соняшнику в селянських домогосподарствах. Автори розглянули напрями підвищення ефективності виробництва соняшнику в селянських домогосподарствах за умовами забезпечення його конкурентоспроможності.

Ключові слова: виробництво соняшнику, ефективність сільськогосподарського виробництва, селянські домогосподарства.

Постановка проблеми. За сучасних умов розвитку вітчизняного аграрного сектору набуває особливого значення функціонування дрібнотоварного сектору. Селянські домогосподарства не тільки суттєво впливають на формування ринку продовольства, а й виконують важливі село формуючі та село утворюючі функції. Дана ситуація обумовлює необхідність вивчення стану та дослідження шляхів підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції в дрібнотоварному секторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування дрібнотоварного сектору в системі аграрного виробництва, теорії і практики цієї моделі господарювання досліджували В.Г. Андрійчук, В.С. Дієсперов, В.К. Збарський, М.І. Кісіль, Ю.П. Макаренко, Л.В. Молдован, І.В. Прокіпа, І.В. Свиноус, О.М. Шпичак, В.В. Юрчишин, Т.І. Яворська та інші. Водночас, на нашу думку, потребують подальшого вивчення галузеві аспекти організації виробництва сільськогосподарської продукції в селянських домогосподарствах.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз ефективності виробництва сільськогосподарської продукції в селянських домогосподарствах, зокрема виробництва соняшнику як одного з важливих напрямків товарного виробництва рослинницької продукції. Також завданням дослідження є порівняльний аналіз результативності економічної діяльності по даному галузевому

напрямку селянських домогосподарств та суб'єктів товарного виробництва.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, для визначення рівня ефективності сільськогосподарського виробництва в селянських домогосподарствах доцільно застосовувати комбінований підхід, що має передбачати використання умовних показників, даних щодо виробництва, реалізації та споживання сільськогосподарської продукції, а також впливу виробничої діяльності на добробут селянської родини. Внаслідок цього для оцінки результативності діяльності селянських домогосподарств ми пропонуємо застосовувати наступну методіку.

Обрання методіки обумовлено наступними причинами:

1) Специфіка функціонування сільських домогосподарств, яка визначає обсяги виробництва, оцінку ступеня ефективності витрат на виробництво, виходячи із впливу його результатів на загальний розмір доходів домогосподарства.

2) Розбіжності структури витрат на виробництво в сільських домогосподарствах та сільськогосподарських підприємствах (зокрема заробітна плата), а також розбіжності в системі оподаткування. Велика частина селян є особами пенсійного віку, які користуються певними пільгами.

3) Розбіжності в системі формування доходів сільських домогосподарств та сільськогосподарських підприємств. Структура надходжень для домогосподарств може включати не тільки результати можуть

включати не тільки результати господарської діяльності, пов'язаної із сільськогосподарським виробництвом, а й пенсійні виплати, доходи від нерухомості тощо.

4) Наявна звітність дозволяє адекватно оцінити ступінь ефективності сільськогосподарського виробництва в домогосподарствах в масштабі регіону, а також здійснювати певні порівняння на загальнонаціональному рівні, аналізуючи результати виробництва за окремими видами продукції (зернові, молоко тощо).

Внаслідок цього завданням пропонованої методики є оцінка характеру виробничої діяльності домогосподарств, її мети та результативності. В основу запропонованої методики оцінки економічної ефективності сільськогосподарського виробництва в селянських домогосподарствах було покладено загальну формулу вартості продукції, а саме

$$Q = c + v + m \quad [1],$$

де Q - вартість продукції

c - постійний капітал

v - змінний капітал

m - отриманий прибуток [1].

Приймаючи до уваги той факт, що праця членів домогосподарства не є оплачуваною, нами розраховується умовна заробітна плата, як гіпотетичні грошові надходження, що мають компенсувати затрати робочої сили в селянських домогосподарствах. Даний показник розраховується шляхом помноження обсягу трудових затрат у натуральній формі на вартість 1 людино-години при погодинній праці.

Таким чином, показники ефективності сільськогосподарського виробництва в селянських домогосподарствах розраховуються за наступними формулами:

$$ВД = В - З_в \quad [2]$$

$$ЧД_у = ВД - З_пл_у \quad [3],$$

де ВД - валовий дохід,

З_в - виробничі затрати,

ЧД_у - умовний чистий дохід,

З_{пл_у} - умовна заробітна плата.

Оскільки діяльність селянських господарств визначається не максимізацією прибутку, а трудоспоживчим балансом, тобто співвідношенням затрачених зусиль та загального обсягу отриманого результату, то, на нашу думку, слід приймати до уваги вплив сільськогосподарського виробництва на рівень добробуту родини. З цією метою нами розраховується питома вага виробленої продукції у вартісному виразі в загальній сумі доходів родини. Таким чином досягається адаптація існуючої методики оцінки економічної ефективності сільськогосподарського виробництва до специфіки функціонування селянських домогосподарств.

З метою виявлення загальних закономірностей у виробничій діяльності особистих селянських господарств, розглянемо стан та характер виробництва на рівні селянських господарств степової зони. Інформаційною базою були дані анонімного анкетування, яке проводилося в господарствах регіону за результатами господарської діяльності у 2014-2015рр.

Для виявлення причинно-наслідкових зв'язків між характером функціонування особистих селянських господарств та рівнем ефективності сільськогосподарського виробництва було проведено групування господарських суб'єктів. В якості критерію було використано розмір земельної площі як основного фактору аграрного виробництва. Переважна більшість селянських господарств є малоземельними, вирощують продукцію з метою самозабезпечення (рівень товарності 35%), а результати виробництва відіграють допоміжну роль у наповненні сімейного бюджету.

За даними таблиці 1, основна частина земельних угідь сконцентрована серед порівняно невеликої кількості господарств (близько 10 % від загальної кількості). Ця ситуація в цілому відповідає загальній тенденції серед домогосподарств України та степової зони, де абсолютна меншість господарів контролює більшість земель.

Таблиця 1

**Показники ефективності виробництва продукції рослинництва
в селянських домогосподарствах степової зони України***

№ №	Найменування показників	Розмір земельної площі господарств, га				Разом (в середньому)
		до 0,5	від 0,5 до 2	від 2 до 10	понад 10	
1	Кількість господарств	306	180	46	9	541
2	Земельна площа, га	36,6	124,0	228,3	310,5	699,4
3	Затрати праці, тис. люд-год	43,6	122,0	47,8	26,2	239,5
4	Затрати на виробництво, тис. грн	67,4	188,3	714,4	1517,5	2487,7
5	Вартість виробленої продукції, тис грн	812,2	1394,4	2271,5	2593,3	7071,4
6	Виручка, тис.грн	365,1	1028,1	1215,3	2240,6	4849,1
7	Умовна заробітна плата, тис. грн	287,6	805,2	314,9	174,5	1582,2
8	Валовий дохід, тис.грн (р.6-р.4)	297,7	839,8	500,9	723,1	2361,4
9	Умовний чистий дохід, тис.грн (р.8-р.7)	10,1	34,6	186,0	548,6	779,2
10	Умовний рівень рентабельності, % (100X8/(р.4+р.7))	2,8	3,5	18,1	32,4	19,1
11	Рівень товарності, % (100Xр.6/р.5)	45,0	73,7	53,5	86,4	68,6
12	Загальний дохід родин, тис. грн	10936,0	13953,0	5893,4	4148,4	34930,8
13	Частка продукції в доході родини, % (100Xр.5/р.12)	7,4	10,0	38,5	62,5	20,2

*Авторські дослідження

Ще однією особливістю виробництва продукції рослинництва в селянських домогосподарствах є зменшення ручної праці в крупних господарствах і заміна її механізованою, що підтверджується скороченням затрат людино-годин і збільшенням затрат у грошовому вираз у відповідних групах господарств. Відбувається поступовий перехід від плодоовочевого до зернового напрямку, коли більшість технологічних процесів є механізованими. Це перетворює сільське господарство із допоміжного засобу для сімейного бюджету на повноцінний товарний напрям господарської діяльності. Слід однак відзначити, що даний шлях еволюції особи-

стих селянських господарств є лише однією з багатьох форм інноваційного розвитку.

За рахунок менших виробничих затрат, а також затрат на оплату праці у виробництві соняшнику умовний чистий дохід на 1 ц реалізованої продукції в селянських домогосподарствах становить 136,1 грн, а умовний рівень рентабельності 89% (табл. 2). Аналогічні показники для сільськогосподарських підприємств України та Степової зони складають відповідно 113 та 108 грн і 46 та 44%. З одного боку, дана ситуація свідчить про більш високий рівень економічної ефективності виробництва соняшнику для селянських домогосподарств, що позитивно впливає на стан добробуту селян.

Таблиця 2

**Порівняльна характеристика ефективності виробництва соняшника
в сільськогосподарських підприємствах та селянських домогосподарствах**

№ №	Найменування показників	Селянські домогосподарства*	Сільськогосподарські підприємства		Селянські домогосподарства до с.-г. підприємств, +-	
			В цілому по Україні**	Зона Степу**	В цілому по Україні	Зона Степу
1	Ціна за 1 ц, грн	288,7	359,1	357,3	-70,4	-68,7
2	Припадає на 1 ц реалізованої продукції, грн					
3	- виробничих затрат	149,9	230,4	232,0	-80,5	-82,1
4	- заробітної плати (умовної заробітної плати)	2,7	16,0	17,1	-13,3	-14,4
5	- валового доходу(р.1-р.3)	138,8	128,7	125,4	10,1	13,5
6	- чистого доходу (умовного чистого доходу)(р.5-р.4)	136,1	112,8	108,2	23,4	27,9
7	Рівень рентабельності (умовний рівень рентабельності),% $100 \times \text{р.6} / (\text{р.3} + \text{р.4})$	89,2	45,8	43,5	43,5	45,8

*за результатами вибіркового обстеження

** на основі даних Державної служби статистики України

В той же час порівняно висока віддача витрачених ресурсів, в т.ч. земельних, приховує в собі небезпеку можливої масової переорієнтації селянських домогосподарств на виробництво технічних культур, зокрема соняшнику. Ця тенденція містить негативні наслідки для вітчизняних ґрунтів, враховуючи великий попит на європейських ринках на технічні культури, а також відсутність в Україні механізмів належного контролю за використанням земель сільськогосподарського призначення.

Як свідчать результати опитувань, переважна більшість членів селянських домогосподарств не застосовує сівозмін, вирощуючи соняшник на одній території декілька років поспіль. Окрім цього, характер використання технічних засобів не дає підстав стверджувати про інноваційний розвиток галузі. Здебільшого застосовується застарілі трактори та комбайни, причому 80% опитуваних

використовує залучену техніку, яку отримує у таких же аграріїв. Така практика містить у собі небезпеку, оскільки на даному етапі практично не існує механізмів забезпечення сільськогосподарськими знаряддями представників дрібнотоварного сектору аграрного виробництва.

Висновки. Таким чином, ми бачимо, що за сучасних умов селянські домогосподарства має значні резерви для перетворення виробництва соняшнику на повноцінну товарну галузь. Проблеми її подальшого конкурентоспроможного розвитку обумовлені самою природою селянських домогосподарств, відсутністю належного техніко-технологічного та інформаційного забезпечення. В цьому зв'язку надзвичайно актуальним є розробка науково обґрунтованих техніко-технологічних схем для інноваційного розвитку малих форм аграрного виробництва.

Список літератури

1. Кальченко С. В. Розвиток особистих селянських господарств в умовах системних трансформацій аграрного сектору : монографія / С.В. Кальченко. – Мелітополь: Люкс, 2014. – 408 с.
2. Кісіль М.І., Черненко Д.С. Інвестиційний проект створення міні-свіноферми в особистому селянському господарстві/М.І. Кісіль, Д.С. Черненко. - К.:ННЦ "ІАЕ", 2013. - 67с.
3. Макаренко Ю.П. Аграрні малі господарства: умови та шляхи розвитку/Ю.П. Макаренко. - Дніпропетровськ.: Січ, 2012. - 680с.
4. Шпичак О. М. Реалізація продукції особистих селянських господарств – витрати, ціни, ефективність: монографія / О. М. Шпичак, І. В. Свиноус. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 300 с.
5. Юрчишин В.В. Село і селяни України в системі історично і суспільно зумовлених вітчизняних національних цінностей економіка/В.В. Юрчишин // АПК. - 2011, №3. - С.112-122.
6. Яворська Т. І. Малий бізнес у сільському господарстві: теорія і практика: монографія / Яворська Т.І. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 386с.

Annotation. *The article investigates the features of sunflower production in peasant households. The authors point to the role of peasant households in the development of local rural areas. Effective functioning of rural households in modern terms is an important part of the development of domestic agricultural production. The authors analyzed scientific approaches to evaluating the effectiveness of sunflower seed production in peasant households. The authors emphasize the need for the introduction of new scientific and methodological approaches for assessing the impact of economic activity in the farms. To assess the effectiveness of agricultural production research results using conventional indicators of profit and notional profitability. The technique allows for a comparative assessment of the performance of consumer and commercial farms. Particular attention is paid to comparison of efficiency in sunflower farms and rural households. The authors examined the potential for raising efficiency of sunflower in rural households. The authors justified the need to optimize resource supply sunflower seed production in peasant households. The authors examined ways of increasing efficiency in sunflower peasant households provided that its competitiveness.*

Keywords: *sunflower production, efficiency of agricultural production, peasant households.*

**Вимоги до статей, що друкуються
у “Збірнику наукових праць Таврійського державного
агротехнологічного університету (економічні науки)”**

Збірник призначений для фахівців, які цікавляться теоретичними та прикладними проблемами економіки, фінансів і кредиту, обліку і аудиту, менеджменту та маркетингу мікро-, мезо- та макрорівня національної та міжнародної економіки. Збірник надає можливість вченим та здобувачам наукових ступенів провести публічну апробацію, а науковій спільноті – ознайомитися з останніми результатами досліджень теоретичних і прикладних проблем національної та міжнародної економіки.

Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки) включений до Переліку наукових фахових видань України, є науковим виданням, в якому можуть бути опубліковані основні результати дисертаційних робіт (наказ МОН №1328 від 21.12.2015 р.).

Збірник виходить 4 рази на рік. Останні дати подання статей:

№1 – до 1 березня;

№2 – до 1 травня;

№3 – до 1 жовтня;

№4 – до 1 грудня.

Для участі у формуванні збірника наукових праць необхідно подати:

1. Електронний варіант статті, оформлений відповідно до наведених нижче вимог, виконаний у редакторі MS Word.

2. Рецензію доктора наук (за тематикою статті) – для авторів без вченого ступеня. Відсканований документ повинен містити підпис рецензента, засвідчений печаткою установи, в якій він працює.

3. Файл із відомостями про автора (прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи, поштова адреса для пересилання авторського примірника, контактні телефони, адреса електронної скриньки) та інформацією про кількість примірників і необхідність поштової пересилки.

4. Електронні копії анотації англійською мовою у форматах *jpeg* (сканована копія) та *doc* (у редакторі MS Word), завірену професійним перекладачем або викладачем англійської мови зі знанням економічної термінології.

5. Електронну копію платіжних документів (оплата здійснюється після прийняття позитивного рішення щодо друку статті).

Пакет перерахованих вище матеріалів надсилається на електронну скриньку:

nnitsau@gmail.com.

Структура статті:

1. Індекс УДК.

2. Прізвище та ініціали автора.

3. Відомості про автора – науковий ступінь, вчене звання, посада та місце роботи автора (повністю без аббревіатур).

4. Назва статті (до десяти слів).

5. Анотація мовою статті (від 300 до 500 знаків)

6. Ключові слова мовою статті (не менше шести слів або словосполучень).

7. Текст у структурованому вигляді із виділенням наступних елементів:

7.1 Постановка проблеми (постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями);

7.2 Аналіз останніх досліджень і публікацій (аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття);

7.3 Формулювання цілей статті (постановка завдання);

7.4 Виклад основного матеріалу (виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів);

7.5 Висновки (висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку).

8. Список літератури (мовою оригіналу). Бібліографічний опис літературних джерел оформлюється згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання» (Приклади оформлення бібліографічного опису наведено в «Бюлетені ВАК України. – 2009. – № 5. – С. 26-30.)

9. Дані про автора та анотація англійською мовою:

- Прізвище автора, науковий ступінь, вчене звання, посада, організація, в якій виконувалось дослідження, англійською мовою;
- Назва статті англійською мовою;
- Розширена анотація англійською мовою (від 1600 до 1800 знаків) містить наступні розділи: постановка завдання, результати дослідження, висновки;
- Ключові слова англійською мовою;

10. Вказати назву рубрики, в якій має бути надрукована стаття – відповідає назві однієї з наукових спеціальностей галузі "Економічні науки":

08.00.01 - Економічна теорія та історія економічної думки

08.00.02 - Світове господарство і міжнародні економічні відносини

08.00.03 - Економіка та управління національним господарством

08.00.04 - Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)

08.00.05 - Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка

08.00.06 - Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища

08.00.07 - Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика

08.00.08 - Гроші, фінанси і кредит

08.00.09 - Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)

08.00.10 - Статистика

08.00.11 - Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці

Технічні вимоги до оформлення статті:

- Приймаються статті, написані однією із трьох мов: українською, російською, англійською.
- Назва файлу зі статтею – прізвище автора.
- Формат сторінки – А4.
- Поля з усіх боків – 2 см.
- Всі сторінки мають бути у книжковій орієнтації.
- Обсяг статті – не менше восьми друкованих сторінок.
- Окремі елементи статті:
  - Індекс УДК - Times New Roman, 12, напівжирний, вирівнювання ліворуч, інтервал – 1,0, абзацний відступ – 0 см;
  - Прізвище та відомості про автора (авторів) - Times New Roman, 12, курсив, вирівнювання праворуч, інтервал – 1,0;
  - Порожній рядок;
  - Назва статті - Times New Roman, 16, великими літерами, напівжирний, вирівнювання по центру, інтервал – 1,0, абзацний відступ – 0 см;
  - Порожній рядок;
  - Анотація та ключові слова - Times New Roman, 10, курсив, вирівнювання по ширині, інтервал – 1,0, абзацний відступ – 1,25 см;
  - Порожній рядок;

- Текст статті - Times New Roman, 14, вирівнювання по ширині, інтервал – 1,5, абзацний відступ – 1,25 см, назви підпунктів виділяються напівжирним шрифтом;
- Порожній рядок;
- Список літератури – Arial Narrow, 10, вирівнювання по ширині, інтервал – 1,0, абзацний відступ – 0,5 см, слова "Список літератури" виділяються напівжирним шрифтом;
- Порожній рядок;
- Дані про автора та анотація англійською мовою - Times New Roman, 10, курсив, вирівнювання по ширині, інтервал – 1,0, абзацний відступ – 1,25 см)
- Оформлення таблиць:

Таблиця 1

Назва таблиці

- Оформлення ілюстрацій:

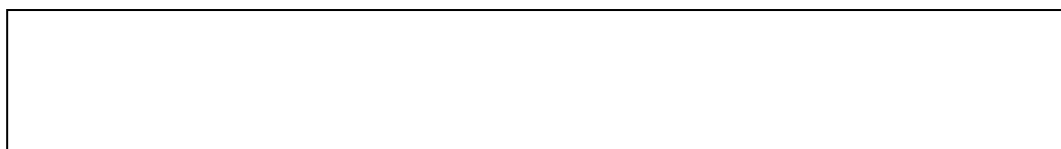

Рис. 1. Назва рисунку.

- Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Word і нумеруються з правого боку:

Формула (1)

- Абзаци позначати тільки клавішею "Enter", не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша "Tab").
- Посилання на літературу в тексті необхідно давати в квадратних дужках, наприклад, [3, с. 35; 8, с. 56-59], в яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (зі сторінкою) відокремлюється від іншого крапкою з комою.
- Всі статистичні дані мають бути підкріплені посиланнями на джерела.
- Всі цитати мають закінчуватися посиланнями на джерела.
- Кількість джерел у списку літератури повинна складати на менше 10.
- Посилання на підручники та науково-популярну літературу не допускаються.
- Назви праць у списку літератури розташовуються в порядку цитування.
- Скорочення слів і словосполучень, окрім загальноприйнятих, не допускається.

Редакція може відхилити статтю, якщо:

- відсутній повний пакет супровідних документів;
- оформлення статті не відповідає зазначеним вище вимогам;
- тематика статті не відповідає профілю видання;

- назва статті не відповідає змісту;
- стаття написана на низькому науковому рівні;
- матеріали повністю або частково публікувались раніше в інших виданнях або подані до розгляду редакціям інших журналів;
- стаття повністю або частково чужа (автор вчинив плагіат);
- матеріал має рекламний характер;
- порушена в статті проблема втратила актуальність.

Автори несуть відповідальність за точність наведених у статті термінів, прізвищ, даних, цитат, статистичних матеріалів тощо.

Усі матеріали, що надсилаються для публікації, проходять рецензування.

Рішення про публікацію статті приймає редколегія.

Рукописи, які відхилила редакційна колегія, авторам не повертаються.

Редакція залишає за собою право скорочувати, правити текст і змінювати назву статті.

Сподіваємося на плідну співпрацю!

Редакційна колегія Збірнику наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)

Контактні дані:

Адреса: 72315, Україна, Запорізька область,
м. Мелітополь, пр-т Б. Хмельницького, 18,
Таврійський державний агротехнологічний університет,
Факультет економіки та бізнесу.

моб. (096) 256-63-75 – Кальченко Сергій Володимирович

тел. (0619) 42-22-36 – Кальченко Сергій Володимирович

тел. (0619) 42-32-01 – Карман Сергій Вікторович

факс: (0619) 42-12-47

e-mail: nnitsau@gmail.com

Плату за публікацію статті (**35 грн.** за кожен сторінку) направляти до фіз. особи Кальченко С.В. р/р 5168757225802125 у філіях КБ «ПриватБанк». Для осіб, що переводять гроші із інших банків, слід зазначити наступні реквізити: одержувач: ПРИВАТБАНК; найменування банку: приватбанк; номер рахунку: 29244825509100; МФО 305299; ЄДРПОУ 14360570; призначення платежу – Кальченку С.В. 5168757225802125